

HOLMI

XXIII. évfolyam 12. szám

2011. december

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Szalai Júlia, Voszka Éva

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László,
Ludassy Mária, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa.
Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

TARTALOM

- Nádasdy Ádám:* Az emlékek • 1471
Mint a bolygók • 1471
A hazafiúi hűségről • 1472
- Bertók László:* Ez a politikával átitatott • 1472
Ez a ki-kisülő feszültség • 1473
- Tenigl-Takács László:* Keresztutak • 1473
- Balogh Attila:* Didajka • 1488
- Marno János:* Őszintén szólva • 1489
Késve • 1490
Egy piszokkal • 1490
Hommage à Baudelaire • 1491
Egy kincstári névre • 1491
Földalatti • 1492
- Fenyves Marcell:* Szindbád – egy fuvaros álma • 1492
- Darvasi László:* Szegény Henrik • 1494
- Szilasi László:* Musée de l’Affiche • 1503
- Csengery Kristóf:* Új székek • 1509
A május-június ház • 1509
- Tatár Sándor:* Magyarok Istene • 1510
Lehet, hogy soha... • 1511
- Karafiáth Orsolya:* Halálos ősz • 1512
- Gál Ferenc:* Kiruccanás • 1517
Önvizsgálat • 1518
- Czilczér Olga:* Inkább • 1518
Köznapi történet • 1519
Nem útitárs • 1519
- Gerőcs Péter:* Magánmise • 1520
- Szabó Sándor:* Omnia mors aequat • 1523

- Henry James*: Az őserdei vad (I) (*Szabó Szilárd fordítása*) • 1524
Kőrös Imre: WestEnd Story • 1538
 Az élet olyan, mint • 1540
Nemes Nagy Ágnes ismeretlen versfordítása és levele
 (*Közreadja Bibó István [íjf.]*) • 1541
Pósfai György: Karácsonyi ének • 1543
Szuly Gyula: Sárkánylány • 1548
 Napló és titok • 1549
Szabó T. Anna: Két vérnnyúl • 1550
 Az öregér • 1550

FIGYELŐ

- Sántha József*: A vers mint bűnjel (Ágh István: Hívás
 valahonnan) • 1552
Varga Máttyás: Marno-montázs (Marno János: A semmi
 esélye) • 1554
Mesterházi Mónika: „dacolni, mint a fák” (Lázár Júlia
 verseiről) • 1559
Bíró Kriszta–Schein Gábor: Két bírálat egy könyvről (Borgos Anna–
 Szilágyi Judit: Nőírók és író nők. Irodalmi
 és női szerepek a *Nyugatban*) • 1567
Lengyel Imre Zsolt: Szelleműzés vagy szellemidézés?
 (Szécsi Noémi: Nyughatatlanok) • 1575
Sárközi Máttyás: Faludy önteremtése (Blénesi Éva: Olvass,
 bolyongj, szeress) • 1579
László Ferenc: Járt-e Liszt a Török utcában? (Watzatka
 Ágnes: Budapesti séták Liszt Ferencel;
 Dr. Szilágyi András: Liszt Ferenc
 személyisége) • 1581
Argejő Éva: Csók, vér, könny és egyéb testnedvek
 (Kányádi András: A képzelet topográfiaja.
 Mítoszkritikai esszék) • 1584

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
 Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
 Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
 Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág
 Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
 Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál
 (Bp. VIII., Orczy tér 1. Tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp. 1900)
 További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu
 Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
 Előfizetési díj fél évre 3500, egy évre 7000 forint, külföldön 50, illetve 100 euró
 Tördelte: Kardos Gábor. Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

A HOLMI honlapja: www.holmi.org

ISSN 0865-2864

Nádasdy Ádám

AZ EMLÉKEK

Hogy pontosan hogy volt, azt nem tudom.
Az emlékek gazdája én vagyok.
Én veszek nekik sminket és ruhát.
Nem tudom, meztelenül milyenek.
Az emlékek szabadon kóborolnak,
még az se biztos, hogy mind visszajött.
Vagy változott a hajviseletük,
és bosszant, hogyha rájuk ismerek.
Néha óvatlanul megrúgom őket,
néha ülök, szárazra koptatom.
Az emlékek gazdája én vagyok.
Ahogy én tudom, úgy volt pontosan.

MINT A BOLYGÓK

Az égitestek csak jönnek velem,
nem tudom: dédelgetnek vagy hazudnak.
És égitest volt ő is, égi test,
örökké elmozdult, ahogy a bolygók.
Hazudott, édesen, mint a horoszkóp:
hogy holnap, végre, de akkor nagyon.

Borús eget szeretnék, már ne kelljen
figyelnem az elmozdulásokat,
a konstellációk fázisait;
csak egyértelmű, szürke fényt szeretnék.
Ha ránézek, lássam a tiszta dunyhát,
a faltól falig beborult eget.

De nem ezt kapom, égboltot kapok,
szirupos, sziporkázó csillagokkal.

A HAZAFIÚI HÚSÉGRŐL

Hazánkban, fiúk, nem szabad csalódní,
mert olyan az, mint az édesanyánk.
Ugyanazt főzi folyton, s hajtogatja:
hogya ezt szeretjük. „Egyél még, fiam!”
Konyhájában ütött-kopott edények,
ami meg új, az tőlünk idegen.
Falán a régi esküvői képük,
„Ugye szép asszony voltam?” – kérdezi.
Sosem volt szép. De ne vegyétek észre.
Menjetek el szépen, ne szóljatok.
A cipőnket nézhetjük nagy zavarban,
hogya csúnya asszony az édesanyánk.
S ha fényévnire van már a szobája,
a távolságon hüledezni kár:
a lába közül bújtatok elő,
s a szaga végig ott lesz rajtatok.

Bertók László

EZ A POLITIKÁVAL ÁTITATOTT

Ez a politikával átítatott
ha-beleesél-elsodor,
ez a náthát, dühöt vagy áhítatot
kelteni képes házipor,

ez a mikor örökké ég a tető,
és múló lángja, mint a nap,
ez a ganével telt madáretető,
a vigyázz, a kutya harap,

ez a hogya fenekében is feje van,
s jaj, ha a hangja, a szaga,
ez a ha mikor már sok a nyugtalan,
durrant, hogya övé a haza...

EZ A KI-KISÜLŐ FESZÜLTSG

Ez a ki-kisülő feszültség,
a mi majd, most majd zűrzavar,
a mintha semmi, csak ricsaj,
hogya mázlit hitelesítsék,

ez a konok bizonytalanság,
a hol itt, hol ott csapja ki,
mintha csupán, mert nincs, aki
belehalna, ha fölakasztják,

ez a, hogy akkor ember, ország,
s egyszerre, mert mind okosabb,
mintha az hiányozna csak,
hogya megcsókolják egymás torkát...

Tenigl-Takács László

KERESZTUTAK

1

...Ahogya így beletörődött a jövőbe, megnyugodott. Az unokákról a mama jutott eszébe, és ettől világos lett a gondolkodása, tiszta, mint a napfényre kitett víz. Régen így csinálták. Ha a kút megzavarosodott, befőttesüvegekben tették ki a vizet az ablakpárkányra, és ha átjárta a napsugár, leülepedett, megtisztult a piszoktól. A legjobban azt szerette, mikor felmászott a mama ölébe, még egészen nagylánykorában is, az pedig a szájából etette, mint a madármama a fiókát. Még a halat is megette így, pedig nem szerette. A falatnak hal-, kenyér- és mamaíze volt, őt pedig alig lehetett leszoktatni arról, hogy szájából kérje a megrágott falatot, noha iskoláskorában már szégyennek számított az ilyesmi. Miközben ezeken járt az esze, támadt egy gondolata. Hogy ha szép és tiszta dolgokat mond a fejében, tisztábban látja, hogy mi lesz, akkor elgyengül benne a fájdalom, a bánat és a félelem. *A varroda jutott eszébe. Talán nem is varroda, hanem Patyolat volt az, szemben az utcán, régi dolog, már vagy negyven éve bezárták. Olyan furcsa volt, hogy a Rózentál Lili dolgozott benne, akivel egy faluban születtek, aztán az is felkerült Pestre, más-kor és máshogyan, mint ahogya ő, és épp abban az utcában dolgozott, ahol nekik is kiutalta a le-választott lakást a tanács. Gyerekkorukban sokat csámborogtak együtt a tarlón, az akácosokban. Szétvitte, aztán újra összesodorta őket az élet. Ilyen volt akkor a történelmi helyzet. Rengeteg ember költözött máshova. Volt, aki pártutasításból, volt, aki a munka miatt. A Rózentál Lili ak-*

korra nagyon elhízott, úgy nézett ki, mint valami szemüveges, szürkésfehér bőrű bálvány, a vörösszőke haja is kifakult, mint a kóc, mondta, a sterilizálás miatt, ami megváltoztatta a hormonjait. Aztán meg is halt nem sokkal azután, infarktusban, nem bírta a szíve a nagy kövérséget, meg amit csináltak vele. Neki is volt infarktusa '74-ben vagy '75-ben, de ez csak évekkel később derült ki egy vizsgálaton. Mondta is az orvos, hogy ezt most lábon kihordta, de vigyázzon magára, ne dohányozzon annyit, és ne idegeskedjen, ne dolgozza halálra magát. De hogy lehetett akkor és úgy nem idegeskedni? A Rózentál Lilivel meg volt egy nagy kalandjuk, egyszer jött egy égszakadás, és annyi eső esett, hogy nem tudták levezetni a földek. Az út menti árok kiáradt, vágtatott benne a víz. Ők meg fogták a nagy mosóteknőt, beleültek, és úgy csónakáztak azon a nagy vízrohanáson, pedig veszélyes volt a dolog, mert az árok teli volt kövekkel, rozsdás vasakkal, és ha beleborulnak, nagyon összevághatták volna magukat. De nem lett baj, csak annyi, hogy csuromvízesen mentek haza, és nagyon kikaptak mind a ketten, mert a bátyja egyszer kitalálta, hogy fogjanak kiskrót, és vigyék haza. Volt is egy kotorék a falu alatt. Éjjel szöktek ki, mikor már mindenki aludt, mert tudták, hogy főleg éjjel mászkálnak a rókák, akkor lehet a szemüket látni a sötétben, és megfogni őket. A bátyja nagy tüzet rakott a lyuk előtt, nedves avart dobált rá, hogy kihajtsa őket a füsttel. Csúzlival akarta a nagyot lelőni. De nem jött ki semmi a lyukból, talán nem is lakott benne róka soha. A papa meg közben felébredt, és egész este őket kutatták a házaknál meg a gazban, hogy hova mentek. Még a rendőrséget is felhívták, akkor még nem voltak mobilok, egy telefonfülke volt az egész faluban. A papa nem szokott verekedni, de akkor mégis kaptak tőle, mert nagyon dühös lett az aggodás miatt. Aztán később mégis lett kiskróka, az erdéstől kapták, de nem tudták, hogyan kell vele bánni, csontokkal, kenyérhéjjal és moslékkal etették, el is pusztult egy hét alatt...

2

...alig aludt valamit. A Gitáros járt sokszor az eszében. Mikor elkezdte az ivást, még elegánsan csinálta. Például üvegrablósát játszott, ezt ő találta ki. Rajzolt egy nagy kört a porba. Közepére tette a piát. Ha bárki hozzá tudott érni, ihatott, ha kivédte, és ő volt a gyorsabb, ő kortyolt egyet. Új üveggel kellett vennie annak, aki a piát kiborította. Hárman, négyen is csaholták, mint a farkasok a medvét, mégis majdnem mindig ő ivott. Aztán a végére nagyon berúgtak, nem játszottak már, csak ültek a padon, a hős emlékmű tövében, itták a töményet, már nem is dumáltak. A Gitáros néha álmában még össze is pisálta magát. Azután a szomorúság miatt kiment a fejéből a múlt. Bámulta az öregasszonyt a mellette levő ágyon, arra gondolt, milyen lett volna neki is öregnek lenni. A néni hunyt szemmel tádogott, mint a partra sodort halak, mintha mondani akarna valamit. Biztosan ő is legbelül beszél a fejében. Utolsó stádiumos. Itt mindenki az. Néha magukhoz térnek, néha visszaájulnak, kigyulladnak és kialszanak, mint a fények a műszerfalon, a gyárban, a futószalagterem végén, amit senki sem értett, mert se csengő nem szólt, hogy szünet van, se a műszakvezető nem mondta el, hogy miért pislákolnak azok a lámpák, csak azt, hogy fontos, hogy éjjenek. A kislány otthon van. Még nem tudja, még nem mondták el neki. Furcsa, hogy a kislány is ugyanúgy mind a két szülőjét túl fogja élni, ahogyan ő is túlélte. Vele egyik sem törődött, az anyja a mamának adta nevelni, az apja még a születése előtt otthagya őket. Szép ember volt, sok gyereket csinált itt-ott, nem is ismeri jól az összeset, de legalább négy vagy öt testvére van a környező falvakban összegyűltek az emberek, mikor a front továbbvonult. Elmenekült a gróf is, aki nem gróf volt, hanem egy kulák, még az apja vette meg a kastélyt az igazi gróftól. Szikvízüzeme

volt, meg malma, és rengeteg földet vásárolt össze a környéken. Úristen, hogy mennyit napszámoztak neki az aratás meg a cséplés idején. Már tizenhárom évesen ő etette a gépet hajnaltól estig, ebből lett liszt egész évre a családnak. Aztán volt, hogy mulattak, az apja, nagy selyma, kicsent vagy fél tucat tojást, egy szakajtó kukoricát, azzal fizették ki a mozit, amit a malomban csinált ugyanaz a kulák. Ott látta az összes Chaplint. Csak film volt, zene nem, az emberek meg folyton belebeszéltek. Régi filmek voltak, gyakran le kellett állni, mert elszakadt a szalag. Aztán, mikor az oroszok bejöttek, mindenki összeszaladt, talicskával, de volt, aki szekérrel, és széthordtak mindent a kastélyból, lefeszegették a falról még a diófa burkolatot is. Kiszedegették a pálmaházból a nagy üvegtáblákat, sok eltört, de valaki értett hozzá, hogyan kell méretre vágni a darabokat. Pici ablakok voltak mindenkinek a faluban, ha kitörtek, sose volt pénz üvegre, deszkával foltozták be őket. Így most világosabb lett a szobákban, még a cserepekből is kijött egy-egy üvegtábla. A pálmákat meg úgyis elvitte a háborús tél. Az egyik szomszéd egy nagy öntöttvas kádat cipelt haza, karmos oroszánlábai voltak, egyenként vagy tíz kiló, be se fért a házba. Amíg el nem kezdték begyűjteni a vasat, cefrét tartott benne az udvaron egy hatalmas vályú állt öntött kőből. Amikor a sváb öregasszony elköltözött a lakótelepi fiához, a ház meg nem kellett senkinek, olcsón megvette, és a mamáéknak utalta ki a tanács. Sokan költöztek így be a telepről a falu közepébe. Ők meg azt csinálták, hogy az unakatesóival telehúzták azt a nagy vályút a kútból, vártak egy kicsit, hogy felmelegedjen, de még olyan is volt, hogy a papa is öntött bele egy bogrács forró vizet, hogy minél hamarabb belemáshassanak. Egész nyáron abban a bealásodott, síkos kővályúban pancsoltak, egészen kiázott és kisebesedett tőle a bőrük. Csak este másztak ki, dideregve, mikor a papa vagy a mama a napszámból az étellel hazatért. Mikor már hűvösödött, halakat pecáztak a kanálisból, és azokat tették bele. Aztán az egyik éjjel nagyon hideg lett, a vályú fenéig befagyott, a halak pedig az egyik sarokba bújtak, úgy fagytak bele a jégbe. Kérdezte, hogy ha felmelegítenék a vizet, megélednének-e még, de a papa azt mondta, hogy most már nincs mit csinálni, megfagytak, ilyen a halál. Akkor arra gondolt, hogy kár volt kifogdosni azokat a halakat, még ha nem is akarták, hogy meghaljanak, és hogy biztos azért bújtak össze, hogy melegítsék egymást, ahogy ők szokták télen összebújva a mamával meg a papával a kis asztali kályha melege mellett, a dunyha alatt...

3

...Mikor a téeszt bezárták, nyolc-tíz éves lehetett. Ott maradt a telepeken egy csomó lestrapált gép, őr se volt már, nem kellett senkinek, ők meg a bátyjával bemásztak a kerítésen, és leszerelték az alkatrészeket, már amit elbírtak, gyűjtötték, a kiskocsin el-tolták a MÉH-be, a MÉH-es meg mindig megkérdezte, hogy hol lopták már megint, de mindig bevette, mert tudta ő is, hogy honnan való. Így fagyiztak, meg hoztak csokit, édességet a kicsiknek, féltestvéreknek és unakatesóknak, akiket más asszonyok neveltek. A bátyja jószívű, rendes ember, mikor a papának levágták a lábát a dohányzás meg a cukor miatt, ő törődött a legtöbbet vele, még alig volt tizenhárom éves, de már úgy viselkedett, mint egy felnőtt, emelgette, kitolta a ház elé, hogy beszélgethessen a többi öreggel. Tíz éve Németben él, egy töröknek van ott konzervgyára, aztán elvett egy magyarországi nőt, és mind a ketten kinn maradtak. Megkapta a tartózkodását, gyerekek születtek ott is, meg most, hogy Unió van, úgyis mindegy, nem kell az engedély. Már órák óta a halott testvéreiről gondolkodott. Talán a Bandi volt a legjobb szívű, a legvagányabb. Négyyszer szökött meg a hadifogságból, és mindig elkapták, de sohase lett belőle baj, megetették, megittatták vodkával, aztán visszavitték a lágerba, legutoljára Kárpátalján valahová, onnan

is jött haza '47-ben vagy '48-ban. Úgy húsz évvel később, mikor a férjével először hazalátogatott, és kibékült vele a család, a Bandi nagyon berúgott, és sírva esküdözött az élő Istenre, úgy csinálta végig a háborút, hogy senkinek a vére nem tapad a kezéhez, ha lőni kellett, ő mindig az eget lövöldözte. Láttá is a szakaszparancsnok hadnagy, de nem szólt, szemüveges ember volt, tanító Putnokon. Azután erről meg eszébe jutott a német pilóta, hogy valamit kiabált, vegfonhír és ferbóten. Meghibásodott a gépe, azért kellett leszállnia a Tisza melletti marhalegelőn, de aztán menekülnie kellett, mert az oroszok már a túlparton voltak, a szomszéd faluban. De ők nem mentek el, hanem seregestül jöttek, előbb a gyerekek, aztán az asszonyok is, leszereltek mindent a repülőről, az egyik fiú még a lőszerket is ki tudta piszkálni. Az asszonyok meg az ejtőernyőkön veszekedtek, kettő is volt, szétszabdalták, hogy majd ágyneműt varrnak belőle, de később kiderült, nem volt jó hozzá, mert valami gumyszerű anyag is volt belepréselve, szétizzadt az ember, ha rajta feküdt. Aztán megjött a másik gép. Sokáig körözött felettük, és billegetett. Évekkel később, a térszben a szerelő elmagyarázta, hogy a pilóta figyelmeztetni akarta őket, mert a hátrahagyott fegyvereket meg kell semmisíteni, nem juthatnak az ellenség kezére. De ők nem tudták, miért billeget, aztán már csak arra emlékezett, hogy a golyók végigszántottak körülöttük, mint az ostorcsapások, a gépfegyver hangját még nem is hallották, mindenki szaladt és bújt, ahová tudott. De hát hová lehet bújni egy marhalegelőn? A legtöbben azok közül haltak meg, akik a gép alá másztak. Két öccse is golyót kapott, az egyiknek csak a fenekét súrolta, mégis úgy üvöltött, mintha nyúznák, a másik csendben feküdt, annak a combját és a bal tüdejét lőtték keresztül. Teljesen átvérzett a sok párnahuzat és lepedő, amivel megpróbálták bekötözni, olyan volt végül, mintha valami vörös ruha lenne egy fehér viaszbabán. Csoda, hogy mégis túlélte, fél évig tartott, míg felépült, szalmával bélelt szekéren vitték be a városi kórházba régóta járt már, a harmadik gyerek után jöttek az első tünetek. Mondták, valami ciszta, vírus okozza, sok nőnél, olyan, mint a járvány. Aztán darabokban szedegették ki a méhét, vagy két éven át, végül kiderült, rosszindulatú, áttételes, és sajnálom, fiatalasszony, de nem lehet meggyógyítani. Az orvos biztatgatta, hogy van még alternatíva, ő meg azt felelte, de lehet, hogy csak gondolta, hogy doktor úr, tudja, nálunk is azt mondják, mint maguknál, mindenkinek megvan a maga keresztje. Hát most neki is meglett. Otthon sokáig nem mondta el senkinek, még csak az kellene, hogy a gyerekek is tudják, meg híre menjen a faluban. Talpon is maradt, amíg a munkát bírta. Bejárt a kemoterápiára. Persze, nem lehetett sokáig titkolni, jöttek is a sópánkodók...

4

...hordták a kastélyt, nem sok minden maradt már. Az apja két márványszobrot hozott haza, olyan kisebb mellszobrokat a kredence. Később a férje mondta, hogy a nagy orrú a Dante, a szakállas pedig Homérosz, de nem márvány, hanem valami öntött kőanyag, olyan, mint a gipsz, csak keményebb. Ő pedig könyveket cipelt, szakajtóban. Többször is fordult, másnak ügyse kellett volna, sok még ma is megvan a fiánál, de már lekopott róluk az aranyozás. Jó könyvek voltak, régiek, kemény kötéseik, nem olyanok, mint később a pártiskolán, ahol hozzáragadt a gerincükön az enyv, ha beleizzadtak a kezébe, ha meg nyálas ujjal dörgölte őket, szétkenődtek a betűik. Sokáig gondolkodott a könyvekről. Úristen, hogy mennyit elolvasott, a férje halála után. Néha éjszakánként kettőt-hármat is. Akkor még nem volt tévéadás, a mozifilmeket pedig már délutánonként megnézte mind. Aztán múlni kezdett az injekció hatása, jöttek a fájdalmak, úgy kúsztak elő, mint a kígyók, előbb csak lassan, de utána tekeregni kezdtek a hasában. A vége felé már csak kétféle volt, az egyik, a kisebbik, állandóan kattogott és zakatolt, mint a sínek, a másik, a nagy, pedig újra meg újra végigrohant rajta, mint a gyorsvonat, ilyenkor mindig a fal felé fordult, ökolbe szorította a kezét, összeharapta a fogát. Nem szerette, ha látják, hogy szenved, ezért, ha megkérdezték, mi baja,

mért hallgat, azt mondta, fáj a foga. Erről pedig az jutott eszébe, hogy egyszer kislánykorában mozgott az egyik. A papa ágyba fektette, madzagot kötött rá, a másik végét az ajtókilincstre. Mesélte, régen is így szokták, még neki a nagyapja is. Aztán becsapta az ajtót, de a fog nem szakadt ki. Háromszor kellett újra csinálni. Csupa vér lett a párna. Nem sírt, csak egy kicsit, és kérdezgette, ugye, nem tart már sokáig. A vége meg az lett, hogy a nagy csapkodásra bejött a mama, elkezdett kiabálni, hogy a rák egye ki a szíved, mit csinálsz azzal a gyerekkel, a papa meg felkapta, szorosan magához ölelte, ő meg érezte az arcán, hogy a papának is folynak a könnyei, mert már megbánta az egészet. Kereste magát a benti sokaságban az emlékek között, és rájött, hogy minden emléke olyan, amit látott, hallott, vagy amiben személyesen is ott volt, mert könyvet egyet sem olvasott. Újságot se soha. Úgy is hívták az újságot, hogy „papiros”, mert a leírt beszéd csak begyújtásra való. Nem is volt könyv talán a faluban. Mikor a házakba beköltöztek, gyakran a berendezést otthagyták nekik az örökösök. Főleg a vacakját. Könyvet alig találtak, néhány ifjúsági regényt, amit jó tanulásért kaptak a régi gyerekek, a svábok, bele is írta gyöngybetűkkel a tanító néni, hogy ki miből ért el kiváló tanulmányi eredményt. Kincses Kalendáriumot, Füles Évkönyvét, egypár kopott és szakadozott Bibliát is olvasott velük az öreg orvos. Főként azokat a részeket, amit a hittanon nem tanultak. Két házzal mellettük lakott, jószívű volt, megvizsgálta a szegényeket is, ha nem volt pénz, lehetett neki vinni tojást vagy kukoricát, még korpát is, mert nem volt vallásos, disznót tartott, megette a kolbászt, a szalonnát. Az apja segített levágni. Aztán amikor megtiltották a szakmáját, titokban továbbra is lehetett menni, ő meg könyveket adott olvasni a fiataloknak, akiket érdekelt. Utána leült velük beszélgetni, kérdezgette, hogy szerintük mit jelent. Azt is mondogatta, hogy ne a történetre figyeljenek, mert nem az a fontos, hanem arra, amit az író mondani akar. Papírfedelű, rongyos könyveket, az egyikre még ma is emlékezett, valami romantikus cigányos történet volt, egy szegény hősi fiú kitepte a szívért, és azzal világította a népnek az utat. Később a pártiskolában is olvastatták velük. Milyen büszke volt, hogy ő már falusi parasztlány léteére ismeri. Azután félálomba merült, felriadt, elaludt...

5

...felocsúdott megint. Bámulta, hogy esik az eső az ablaküvegen át. Nem tudta, hány óra van, csak akkor derült ki, hogy dél körül, amikor jött a nővére, az idősebb, és kérdezte, hogy néni, kéri-e az ebédet? Nem kérte, nem is volt kedve, mindig öklendezett, amikor az ürülékes zacskót a műanyag katéter végén cserélték. Már lánykorában is utálós volt, elég volt annyi, hogy az idősebb bátyja, a Bandi úgy csinált, mintha beleköpne a mákos tésztába. Ritkán ettek ilyet, és már egész nap alig várták a vacsorát, a bátyja meg mélyen leszívta a taknyát, krákogott, persze igazából beleköpni úgyse mert volna, de neki már ez is elég volt, elundorodott, inkább lekváros kenyeret evett, a többieké lett az ő része is. Nézte a barna fiatalasszonyt maga mellett. Utolsó stádiumos. Itt mindenki az. Nagyon nyugtalan volt az éjjel, jajgatott és nyögött, többször is csengették az ügyeletes orvost, injekciózták és nyugtatózták, aztán nagy végre elcsendesedett. Az első férjébe nagyon szerelmes volt. Majdnem minden kamasz lány szerelmes volt bele. Mert úgy hívták, „Gitáros”, és mert jól muzsikált, és azt is maga tanulta, mindent magától tanult. Hívták lakodalomba, keresztelőre, legtöbbször ingyen zenélt, elég volt, ha annyit mondtak neki, szeretlek, testvérem, de nincs pénzem, nem tudok fizetni, áldjon meg az Isten, ha segítesz. A Gitáros szerette magát felcsigázni a veszéllyel. Balhész volt már az apja is. Néha bement a magyar kocsmába, leült a kijárat közelében, feltett egy esztékás szemüveget, rendelt egy feketét, újságot vett elő, úgy csinált, mintha azt olvasná. Tuti, hogy valaki beszólt, ő meg idegenül visszafafázott, „ne legyél diszsonáns” vagy „dilettáns”, meg ilyesmik,

amit sem ő nem értett, sem más, viszont jól felcukkolta vele a parasztokat. Néha üldözősdi lett a dologból, ő nem ivott, jól is sprintelt, csak egyszer tudták az építkezésen a bódék közt bekeríteni. Mégse bántották, mindenki csak lihegett és röhögött az egészen. Aztán elmúlt a vidámsága, mikor szalonnasütés közben beszakadt alattuk a homokpad, és tizennégyen estek bele a folyóba. A legtöbbet kihúzták, de a Gitáros öccsét elvitte az örvény. Csak a kezét látták még egy darabig, ahogy próbál belekapaszkodni a levegőbe. Onnan kezdve majdnem mindennap ivott, előjött belőle a genetikai örökség. Vele se törődött, pedig akkor már házasok voltak, és várta az első gyereket. A sógora holttestét csak három hét múlva találták meg egy idegen országban, olyan messzire sodorta a víz. Nem is lehetett megnézni a *ravatalozóban rengetegen ott voltak a vidéki népfióiskoláról is, meg két tanára a debreceni egyetemről. Mondták, ő volt a megyében a legjobb népművelő, nagyon intelligens és rendes ember. Pedig akkor már nem voltak párttagok, nem léptek vissza az emeszempébe, meg sem kellett beszélniük, hogy miért. Az ötvenhatosok sem bántották őket, mikor volt a nagy lövöldözés, a tizenöt éves házmesterfiú becsengetett hozzájuk, és mondta, hogy ne féljenek, bácsi, nem lesz bántódásuk, maguk rendesek, én majd megvédem magukat. A férje pedig megsimogatta a fejét, és azt kérdezte, miért nem az iskolába megy, ott lenne a helye, de a fiú csak nevetett, és mondta, hogy bezártak az iskolák. Töltényhevederek voltak a vállán keresztben, mint a partizánfilmekben. Biztos ott látta, a Csapajevben, mert akkoriban csak főleg szovjet filmeket adtak. Aztán '57-ben meghalt a középső kislány, '59-ben a férje, ő pedig egyedül maradt a két gyerekkel ötven éven keresztül. '58-ban esett teherbe a legkisebb fiúval. Akkor mentek utoljára együtt moziba, az Öreg Halász nézték meg a Vörös Csillag Filmszínházban, a férje akkor már betegeskedett, mindig fájt a feje, a film közben is. Az a film is isteni volt...*

6

...Számolgatta a napokat, mióta is van benn. Néha körkörösén összeállt előtte az egész. Mi miért volt, miért történt. Mikor. Milyen furcsa, hogy pont akkor jön tisztába dolgokkal, mikor már nem sok haszna van az egésznek, még ha van is valami tanulság. Gondolkodott azon, hogy mi volt a legrosszabb. Eszébe jutott, hogy mikor elhagyta a Gitárost, mert már nem bírta tovább, elment az anyjához a szomszéd faluba, mert nem volt hol aludniuk. Az meg egy nyugdíjas traktorosnak volt a felesége. Kiszóköttette a haját a magyarok között, hogy rájuk hasonlítson, de persze tudták, hogy mi a származása. Őket beengedték ugyan, de az öregember azt mondta, hogy nála nem alhatnak, menjen csak vissza a férjéhez, béküljön ki vele, mert a feleségnek a férje mellett a helye. Különben sincs nekik még egy szobájuk. Kidobta őket. Busz nem járt már, ezért egy törött telefonfülkében aludt a kisfiúval, illetve nem is aludtak, csak dideregtek, várták, hogy hajnal legyen, és az első buszra felszállhassanak. Aztán megint csak a mamához került, az fogadta be őket évekig. Rossz emlék volt ez nagyon, de volt még egy még rosszabb is. Egyszer mezítláb kergetőztek a kertben, ő pedig belelépett egy félig szét-rothadt kutyába. Magas volt a fű, nem vette észre, a szél meg úgy fúj, hogy nem is érezte a szagát. A talpa alatt roppantak a csontok, elcsúszott, hanyatt esett, a lábujjai közül pedig fehér kukacok másztak elő. Akkor már meglett a szag is. A borzalomtól alig tudott feltápáskodni. Nem kiabált, némán hazarohant, átölelte a mama lábát, nem is sírt, csak elmotyogta, hogy mi van. A mama pedig nagyon megmosdatta a lavórban, és mondta, hogy este, majd ha hazajött a papa, kiküldi, és elássák mélyre azt a kutyát. Később, mikor már voltak horrorfilmek, nem is félt tőlük. Mert mik voltak ahhoz képest? Akkor, a kutya miatt gondolt először a halálra alaposan, hogy mi lesz azokkal, akiket

eltemettek. Szétrohadnak azok is, megeszik őket a kukacok. Addig úgy képzelte, hogy a halottak a koporsóban kifehérednek és megkeményednek, mint a szobrok, a Dante és a Homérosz sokáig végigkísérték az életét. Mikor az ura állást kapott a pesti minisztériumban, és kiutalták nekik a nagy lakást, a könyvespolc tetejére kerültek a pártsorozatok fölé. Marx–Engels meg a Lenin-összes. Az ura rengeteg könyvet kapott a hivataltól, meg vásárolta is őket. A legjobban a kicsi, papírfedelűeket szerette. Három forintba kerültek, hetente hozta a postás. Akkor az volt a pártutasítás, hogy az egész nép olvasson, főleg a munkásemberek. Elfértek bárkinek a zsebében. Szegényekről szóltak, háborúkról, régi, szomorú történetekről, csak kevés volt közülük nevetgetős. Az írókról semmit nem tudott, nem is nagyon figyelt a nevükre, de egy pár címre még ma is emlékezett. Az egyiket úgy hívták, hogy a Halál Hajó, és arról szólt, hogy a matrózokat becsapják, és mind meghalnak egy nagy vashajóban a tenger közepén. A Goriot apót az összes gyereke elhagyja, megbánják, de más később, a Goriot apó egyedül hal meg, és magányosan. Mikor az ura megkérdezte, hogy tetszett neki a könyv, mindig azt mondta: isteni. Ezt a szót használta. És hogy egy könyv mikor jó, azt még az öreg orvos magyarázta el nekik, akit elégettek a lágerben. Azt mondta, hogy a jó történet olyan, mint az igazi életük, szomorú és szép, és mindig erre figyeljenek. Még azt is megcsinálta, hogy olyan könyveket adott nekik, amikben grófnők voltak, dekadensek és szerelmesek, ők pedig rögtön tudták, hogy az a történet nem jó, nem szép, mert nem szomorú, és nem igazi. Később a férje azt mondta erre, hogy azért nincs teljesen igaza, és megnézték a kertmoziban a Pármai kolostort, amiben a gazdag emberek voltak szerelmesek és boldogtalanok. A kedvence, a Gérard Philipe játszott benne. És az a film ugyanolyan isteni volt, mint a szegényemberes filmek, a Valahol Európában meg a Talpalatnyi föld. A férje még azt is mondta, hogy nagyon könnyelmű volt az az orvos, mert betiltott könyvek voltak azok, börtönbe került volna, ha kiderül, ő meg azt válaszolta, biztos sejtette már, hogy deportálni fogják, akkor meg úgyszincs miért félni...

7

...Hoszipiszesek voltak. Valami szekta. Próbálták nyugtatni, hogyan kell elfogadni a halált, meg a mennyországról is akartak neki beszélni, de mondta, hogy nem szükséges, nem vesztette el a hitét, mert sohase volt, pedig református. A Bibliában, ezt már fiatal korában megjegyezte, az a jó és érdekes, ami pont nem az Istenről szól, mert az csak büntet és dirigál. Az urával sokat beszélgettek az ócska kihúzható kanapén. Nyikorgott, mint a fene, oldalt kilógott belőle a lószőr, a kék virágmintás huzata pedig csupa zsírfolt meg gyertyapecsét, amit semmivel sem lehetett kipucolni. Az apósa szerezte valami hagyatéki kiárusításból, amikor berendezte a fiataloknak a nászszobát. Halkan vagy suttogva beszéltek, az ura pedig elmagyarázta neki, hogy a Krisztus valószínűleg tényleg létezett, jószívű ember lehetett, de naiv, szeretetre tanította a szegényeket, de nem tudta, mi az a forradalom. Azt akkor még nem is lehetett volna csinálni, mert sem a filozófia, sem a termelőerők nem voltak elég érettek rá. Meg hogy nem úgy lesz az embernek lelke, hogy az Isten belelehel, hanem egymásnak adják, a szülők a gyerekeiknek, az írók, a tanítók a népnek, még akkor is lelket adnak az emberek, amikor elmagyaráznak valamit, kibékülnek, megölelik egymást, vagy megszorítják a másik kezét. Szerette, amikor a férje magyarázott, mert mindig egyszerre értette is meg érezte is, mint az isteni könyveket és filmeket. Megpróbálta számba venni, kikből is van az ő lelke. Az anyjából biztos nem, talán csak a keménység, mert az olyan volt, mint a kaszapenge, szülte a sok gyereket, halálra dolgozta magát, de sohase szerette őket igazán. Mikor '45-ben otthagya a falut, és elment a városi pártiskolába, az anyja még az utcán is kiabált, hogy megtagadta a fajtáját, és ide a lábát vissza ne tegye. Pedig nem voltak ők kulákok soha. Három hold földet kaptak az első világháború után, csupa köveset, láposat, be se szántották, nem volt érdemes. Még az apja volt az őszintébb, az csak ivott egy pohár bort, és sópánkodott, hogy elmegy a nagylány kommunis-

tának, elvesztette a legjobb igavonó lovát. De ő nem bánta. Régen megbeszélték ezt már a barátnőjével, fel is ülték a pici gőzösre, rossz lepedőkhöz bagozott ruhákkal, meg spárgával átkötött kofferekkel, és leszálltak a városi pályaudvaron, amit a háború teljesen épen meghagyott, pedig épp azt bombázták, de mindig mellétaláltak, és még évekként utána is csupa rom volt a környéke. Már a barátnőjétől inkább volt a lelke. A neve sehogy se jutott az eszébe, olyan régen volt az egész, de arra emlékezett, hogy bátor és kalandos lány volt, együtt jártak el az orvoshoz könyveikért. Egyszer még a sátoros cigányokhoz is elmerészkedtek, és azok nem itták meg a vérüket, amivel az anyja riogatta, hanem megették a bográcsból, aztán az egyik nagy bajszú bácsi egészen hazáig kísérte őket, mert már besötétedett, és eltévedtek volna a mezőn. De a házba már nem akart bejönni, visszafordult a kertkaputól. A cigányok okosak voltak, mikor a begyűjtés volt, hiába ment értük a jegyző a csendőrökkel, egy éjszaka alatt eltűntek a kiserdőből, nem is kerültek elő csak a háború után. A második urát becsülte, de sohasem szerette igazán. Megadta neki a tiszteletet. Mikor ráfeküdt, nyögdécselt alatta engedelmesen, és ahogy fogta, ölelte, úgy érezte, olyan a húsa, mint a kemény, hideg, agyagos sár. Pedig dolgos ember volt, és olyan erős, hogy egyszer egymaga leemelte az emésztőről a betonfedeleket. Mindenki csak bámult, hogyan bírja csinálni. Nem bántotta se őt, se a gyerekeket. Talán az volt a baj, hogy kevés volt a szókinccse. Most is, ha behozta a gyerekeket, csak üldögélt a kórházi széken, néha lement az udvarra elszívni egy cigarettát, hogy magába fojtassa az érzéseit. Egy pár napig az öregasszony nagyon rosszul volt, körbe is kerítették a fehér lepedős állványokkal, mint az exitusosokat. Csak a vásznon át látta, hogy sűrűnek körülötte, aztán meg egész nap feléje se néztek, csak a gépeken figyelték az ügyeletes szobában, hogy nem áll-e le. Aztán mégis visszajött, magához tért, inni kért, még evett is egy kicsit. Azok meg elfelejtették visszahúzni a függönyt, úgy mosták le róla nedves törülközőkkel a verítéket. Látta az egészséget. Nem is testnek látszott már, hanem egy zörgő csontokkal teli bőrzsáknak, a lábujjain a körmöket senki se vágta le, olyanok voltak, mint egy ragadozó madár nagy, szürke karmai. Néhol úgy néztek ki a ráncok, úgy futottak össze, mintha sebek lettek volna a ráncokkal bevarrva. Az öregasszony meg feléje fordította a fejét, látta, hogy látja, kedvesen és furcsán mosolyogva azt mondta neki, hogy fiatalasszony, ne szégyellje magát, a végén ilyenek leszünk mind, ilyené tesz minket a munka, a szomorúság és az öregség. Aztán, mikor az ápolónő kiment, kicsit beszélgettek, és ő elmagyarázta, hogy náluk az ilyesmi egyáltalán nem szégyen, mert a falujában legtöbbször otthon hálnak meg az emberek, sőt igazából az a nagy bánat, ha nem tud ott lenni az ember, hogy megmosdassa a halottat. Jól tudtak beszélni, ha néha beszéltek...

...mert bátor kis öregasszony volt, ezt onnan tudta, hogy sohasem panaszkodott, és amikor bejött a fia, nagy melák, kopaszodó ember, olyan irodista kinézetű, azzal vigasztalta az anyját, hogy a mennyországban biztosan jó helyre kerül, amilyen volt az élete. Ő pedig megfogta a kezét, és azt válaszolta, hogy neki nem kell ilyeneket mondani, mert tudja, hogy nincs a halál után semmi, csak az élet van, akármilyen is, és jól is van ez így. Hallotta azt is, hogy az az ötvenéves ember kint sírdogál a folyosón, mintha itt, a kórteremben nem lehetett volna, és az orvossal beszélget, hogy mi várható. Konyakos bonbont hozott, meg egy játék mackót, mintha a gyerekosztályon lettek volna. Szívta és nyelte a könnyeit meg a taknyát, a néni pedig a párnája mellé ültette a mackót, mondta, hogy az lesz a kabalája. A bonbont pedig szétosztogatták az ő gyerekei között, a betegek úgysem ehettek ilyesmit. Mikor elmentek a látogatók, azt mondta a néninek,

hogy milyen jó, hogy itt vannak egymás melletti ágyakon, talán azért is parancsolta őket össze az Isten, hogy segítsék vinni egymásnak a betegséget, még ha máskor és máshol is éltek, még ha annyira különbözött is az életük. *A legjobban az egész életében a kicsi gyümölcsöskertet szerette. Alig volt nagyobb a háznál, körös-körüli szilvát meg sárgabarackot ültetett az apósa, középen meg sárga keramittéglákkal kövezte ki. A dohánygyárból talicskázta haza, mert mikor az állomást szétbombázták, a gyár is sok találatot kapott, le is állt, és a kutyát sem érdekelte, hova viszi azt a sok téglát. Sok ház is megsérült, meg is volt engedve, hogy a köztörmelékéből hazavigyenek az emberek. A keramittéglás kisudvart először senki nem értette, mondták, télen ráfagy a jég, úgy csúszik majd, mint a fene. De az öreg mégis jól tudta, mit csinál, mert a kő nem engedte át az esővizet, hanem rávezette a fák tövére, nem is kellett még a legnagyobb kánikulában sem locsolni, azok meg olyan gyorsan nőttek, mint a dudva, beárnyékolták az egészet, remekül lehetett ott üldögelni, vagy kiküldeni játszani a gyereket. Az ura egyszer még azt is kitalálta, hogy kivitt egy rozoga íróasztalt meg az írógépét, és egészen sötét estéig ott gépelgetett. Aztán mikor hullani kezdett a gyümölcs, nem kellett a szilvák után a gazban kotorászni, ahol összevissza csípi az ember kezét a csalán, és megszúrják a darazsak, hanem csak két-három naponta összesöpörték, kiszedték belőle azt a pár levelet, és ment a cefrés hordóba az egész. Köpcös és vidám ember volt az apósa, őt nagyon szerette, megmutatta neki a titkos fogásokat, hogy hogyan kell kilopni a fazékból a félig főtt húsokat, a töltött paprikát, aztán úgy, forrón befalni a kertben, és közben dobálni egyik kezükből a másikba, mert még olyan meleg volt, hogy megfogni sem lehetett. Az izgalomtól meg a forró nyeldekéstől aztán gyorsan beindult az emésztése, hatalmasakat fingott, az anyósa, zsémbes öregasszony, meg kifülett a nyári konyhából, rájött, hogy mit csináltak, és kiabált, hogy a szentségit a belednek, már megint belezabáltál az ebédbe, de az apósa csak nevetett, újra gyújtotta a pipáját, és visszakiáltott, hogy nem én voltam, babukám, hanem a disznó röfög az ölben. Pedig nem is volt disznójuk soha az anyósa finnyassága miatt, nem bírta a szagát. Azért jólelkű volt. Mikor a nagylányt kihordta, mindig rosszul lett, hányt, és ellepte az izzadság, ilyenkor az öregasszony fogta a nagy, fonott hintaszéket, kicipelte az árnyékos keramitudvarba, a gyümölcsfák alá, mellé pakolt egy csomó régi újságot, és azt mondta, menyem, te most már nem fogsz semmit se csinálni, csak üldögelsz, olvasgatsz és pihensz, amíg a baba meg nem születik. Mindig így hívta: menyem, sohasse szólította a nevén. És néha a melegben vizes kendővel törölgette az arcát meg a kezét. Ha még felkelhetne, hazamehetne, táncolhatna egy keresztelőn, nem baj, ha gyenge, ha elesne kétszer vagy háromszor is, kitáncolná magából ezt a szomorúságot. Volt ilyen asszony a rokonságból, halálos beteg volt az is, még az utolsó héten is felkelt az ágyból, ment a mulatságra, csak néztek az emberek, hogy bírja még. Figyelte az öregasszonyt, aki a falat nézte, a plafont meg a párás ablaküveget. Nem szerették a tévét, a rádiót is csak néha, ebben közősek voltak. Találgatta, hogy mire gondolhat a másik, de sose jött volna rá, hogy megint régi könyvek járnak az eszébe, amiket éjjelente akkor olvasott, mikor a férje meghalt '59-ben, a lányt magukhoz vették az apósáék, a kisleányt pedig elvitte az intézet. Hetes bölcsődének hívták, hétfő hajnalban bevitte, és csak szombat délután lehetett érte menni. Akkor két évig egyedül lakott a nagy tanácsi lakásban, valami grófké vagy burzoáké lehetett az is, úgy választották le a felét, de még annak a nagyszobáját is le kellett zárni, mert nem tudta kifűteni. Olyankor volt úgy, hogy éjszakákon át nem tudott aludni, még az altatókkal se, ilyenkor csak vette le a könyveket egymás után a polcról. Nem sok maradt meg belőlük, néha csak hangulatokra emlékezett, szép jelenetekre meg emberekre. A hatalmas kutyára, aki megbosszulta a gazdája gyilkosait, aztán visszavadult a vadonba, a farkasok vezére lett, a bátor öreg halászra, aki egy szál szigonyral ölte meg a nagy fehér bálnát, és a végén ő is vele pusztult, meg a csodálatos, süket partizánvezérre, aki csillag alakban fekiúdt fel a csapatával a hegy tetejére, arccal az égnek, és addig lőtték a fasiszta repülőket, míg meg nem halt mindegyikük. Isteni könyvek voltak azok, haladó szelleműek...*

...Mikor elhálták az esküvőt, ahogy feléjük mondták, az ura tapasztalatlan volt és szégyenlős, ahogy sejtette is. Ő se volt még soha senkivel. Nem is volt az szeretkezés, csak simogatózás és csiklandozás. A férje még az atlétatrikóját se szívesen vetette le, restellte azt az öklömmi lyukat a mellkasában, születési rendellenesség. Sovány volt, mindig sápadt, ha megnöveszti a haját, és szakállat ereszt, úgy nézett volna ki, mint a bottladozó Krisztus a kereszttel. Biciklizni se tudott, rögtön kifulladt. Még nem volt villany a kisváros kültelepén. Meggyújtották a petrólt, és az ágyban lapozgatták a nagy szöveggyűjteményeket, amiket az egyetem adott. Ő pedig imádta böngészgetni az ura margóra írkált jegyzeteit, „ez Balassi Bálint költészete, hazafias eszmék a népért”, „költői eszközök” meg ilyesmik. Tintaceruzával írta, nagy, gyerekes betűkkel, pedig sokat írtatták előtte az orvosi egyetemen, ahonnan aztán eltanácsolták az egészségi állapota miatt. Mikor elvégezte a pártiskolát, újságírógyakornok lett a megyei lapnál. Akkor még négy osztállyal is lehetett ilyet csinálni. Volt igazolványa, beengedték a börtönbe, ő pedig pont egy kivégzésre érkezett. Egy embert vittek az udvaron akasztani, aki agyonverte a trafikost. Az meg csak kiabált, hogy éljen Sztálin, éljen Rákosi, biztosan azt hitte, hogy akkor majd az utolsó pillanatban nem fogják felakasztani. Terhes volt már az első gyerekkel. Észrevette egy rendőr, hogy ott nézelődik az udvaron, nagyon erősen megfogta a karját, kivezette az utcára, és azt mondta neki, kedves fiatalasszony, soha többé eszébe ne jusson ilyeneket nézni. Aztán látta a Rákosit igaziból. Akkor már Pesten éltek, és a Rózsadombon át jöttek taxival egy értekezletről, ő pedig észrevette, hogy a mellékutcában egy villa előtt a Rákosi száll ki egy autóból, oda is sügta az urának, hogy képzeld, láttam a Rákosi elvtársat, az pedig megjegedt, pissegett, hogy halkabban, bogárcám. De nem lett belőle semmi bajuk. A Gitárosnak a piától végül leállt a veséje, felpuffadt a lába, a teste, még az arca is, olyan vékony lett a szeme, mint Jumurdzsáké a filmben. Még meg sem halt, de már jöttek siratni az aszszonyok, hoztak neki főttet, kimosták a ruháját. Ő meg csak üldögélt az ágyon, nem is maradt sok bútora, mindent elvitt az ivás. Akkor is viccelődött, próbált gitározni is, de már nem tudta lefogni a húrokat. Nem átkozta, de nem is látogatta meg, amiért így megkeserítette az életét. Csak a temetésen voltak ott a fiúval a szokás miatt. Esett az eső, és varasbékák mászkáltak a kiásott földkupacon. A pap meg azt mondta a búcsúztató végén, hogy most imádkozzanak együtt azért, aki meghal majd legközelebb, neki meg az járt az eszében, vajon ki kire gondol, kinek a halálát félné vagy szeretné, vagy gondol-e egyáltalán valakire. Az asszonyok meg csak sírtak és jajgattak a szokás miatt, a legtöbb nagy színmazasan produkálta magát, mert nem is ismerték a halottat igazán, nem tudták, mi volt a jósága, mi volt a szomorúság a szívében. Ő nem sírt, és nem is érdekelte, hogy mit fognak pletykálni ezért. Arra gondolt, hogy amikor már teljesen lepusztult és eladósodott a Gitáros, még akkor is csak a kábeltévét tartotta meg egyedül, nézte a tudományos műsorokat, a kocsmában meg olyanokat kérdezett, hogy tudod-e, testvérem, ki volt az Indira Gandhi...

...Volt néhány szép tárgy a nagy úri pesti lakásban, a hátsó szobában egy csipkézett cserépkályha, olyan, mint egy kastély. Angyalka volt a vasajtajára kikalapálva, és ha jól befűtöttek a német brikettel, kipirosodott az arca a parázstól. A gyerekek biztonságos megélhetésben lesznek, az árvasággal, a segélyekkel több mint kétszáz ezret kap majd a család. Nem is kellett hozzá a gyámügyis segítő, ezt ő maga kiszámolta a konyhaasztalon. Még ha nincs is napszám, kijöhetnek belőle, ha meg van, félretehetnek. Jó ember ez a második ura, nem fogja elinni, a nagyobbik fiú, az okosabbik, pedig már jövőre leteheti a jogosítványt.

A kocsival is lehet pénzt csinálni. Aztán majd unokák. A nagyobbik lány már nagyon fiúzik. Korán fog szülni, mint az anyja, de nem baj az, ha csak egy kicsit is jobban megvidámítja az életet, mint ahogy ővele tette. Megtartja majd az Isten, nevelgeti az unokáit, megy minden tovább, ahogy az rendjén való. A vége felé azt próbálgatta, ha mindig az utolsó gondolat végére figyel, elhalványulnak a következő gondolatok. Csak képek maradnak, majd kivesznek azok is. Messzire jutott, egészen vissza a fényekig. Kék, piros, sárga sugarak törtek át a hunyorgó szempillái között, és azzal nyugtatta magát, ezekkel együtt kialszik majd a fájdalom is, onnan kezdve semmi érdekesség, csak a lélegzés marad. Most, hogy hazamentek a látogatók, magában maradt. Csak a neon zizegése hallatszott, meg a pittyegő lélegeztető gépek. Akkor volt először ilyen kórházzagúan egyedül, mikor a nagyfiút szülte. A Gitáros már teljesen elhanyagolta magát, csak ivott, be se jött, nem is nézte meg őket, nem küldött se virágot, se édességet, mint a többi apa. Fuvart se rendelt, a végén egyedül vitte haza buszon a gyereket. Egy este a kórterem megürült, mert valahogy furcsán mindenkit egyszerre engedtek haza. Magára maradt a csendben, alig hallotta, ahogy nesztelenül járnak a folyosón a gumicipőben, benne meg egy gondolat támadt, hogy olyan ez a magányos szülésre várás, mint a halálos ágyon vagy a ravatalozóban. Azóta se szerette a neont a hivatalos helyeken. Hidege lett tőle. Néha benyitott a nővér, kérdezte, nem kér-e valamit. Biztatni akarta, de nagyon ki volt rúszosva a szája, mint a kurváknak, és amikor fölé hajolt, olyan erős pacsuliszaga volt, hogy majdnem elhánnya magát. Az orvos meg nemigen fordult felé, azt mondta, könnyű szülés lesz, nem nagy a gyerek, meg rendesen is fekszik, normálisan. Hát nem volt könnyű szülés, olyan nagyon nehéz volt, mintha derékban kettészakítanák. Nyolc órán át gyötrődött, vajúdott, a végén már fel akarták vágni, de végül mégiscsak kijött az a fiú. *Az utolsó félévben kétszer is volt szívmegállása. Az első még otthon, a második már az intenzíven. Újraélesztették. Mondta a főorvosnak, hogy nem kell, ne csinálják. Az meg azt felelte, hogy kötelességük, tiltott az eutanázia, de látszott, hogy egyetért vele. A meghalásban van egy kis fulladásszerű, szorítás, elsötétedés, utoljára hűvös és édes érzés, mint ha cukros jégkockát harapna szét az ember. Vagy régen például ilyen volt a Diana sósborszeszes cukor, édes és hűvös. De csak néhány pillanatig tart az egész, mintha hátba verné valaki, de nem túl erősen. Azután semmi, csak a sötétség. Nagy hülyeség, amit a filmekben mutatnak, hogy végigpörög az ember egész élete. Volt hasonló emléke régről is, '57-ben, mikor a második kislány meghalt négyévesen. Nem tudott kijönni a depresszióból. Csak sírt, nem aludt, alig evett, a nagyobbik lánnyal se nagyon törődött. Elektrosokkolták heteken át. Az első alkalommal azt kérdezte, nem fogja-e kielegetni az áram a bőrét a halántékán. Ebből is látszott, hogy nincs rendben teljesen a fejében. Aztán ráharapott a gumicsőre, jött a görcs, a rángás és az elsötétülés. Nem sokat használt. Néhány dolog egy időre kiment a fejéből, egy párra viszont furamód pont ettől kezdett el újra emlékezni. Aztán jött egy normálisabb orvos, és leállította az elektrosokkolást. Azt tanácsolta neki, szüljön még egy gyereket, a kisbaba majd elvonja a figyelmét. És '58-ban megszületett a harmadik gyerek, a kisfiú, ő is éppen a választások napján, de ő már nem ment el szavazni, a kórházba meg be se jöttek, nem volt már olyan fontos az egész...*

11

...Azt álmodta, hogy csapkod az ablak, összevissza csapkodják a szellemek. Meleg volt nagyon, láthatatlan kezek szinte leteperték a földre, levettek róla minden ruhát. Kint az udvaron szólt a hang, a fénysugár. Úgy hívta: én tudom a te neved, gyere elő! Lehet, hogy nem is álom volt az, hanem egy látomás, de nem volt benne semmi halálszerű, inkább olyan, mint a filmekben a jelenetek. Nem jegyezte meg a filmeket, mert mind

egyformák voltak, csak egy-két vígjátékot, a Reszkeseteket, betörőket meg a Doktor Szőszit, amit amúgy is mindenki ismert. Ő sohase tudta megszokni, hogy le kell vetkőzni az orvos előtt, mindig szégyellte magát. Sokáig halogatta a kivizsgálást, hátha elmúlik magától, lehet, hogy ebből lett a baj. Később, ahogy emelkedtek az árak, egyre nehezebb volt kijönni. Kölcsönkért a szomszédoktól, az egyiket úgy hívták, Hadanics. Osztályvezető volt a Térképészeti Hivatalnál, jószívű ember, és mindig szívesen adott egy-kétszáz forintot fizetésig. Két ajtóval odébb meg a Stromfeld Aurélnak a fia lakott, az apja nagy hadvezér volt a Tanácsköztársaságban, és ezért az ő emléke miatt nem vették el a lakását, nem is választották le, csak egy társbérletet költöztettek be a cselédszobába. Az övé volt így is a legnagyobb lakás az egész bérházban, ő is szívesen adott, de maghalt még '64-ben vagy '65-ben. Aztán már szégyellt átjárni. Ő volt a szakszervezeti bizalmi, nála fizették ki a tagsági bélyegeket. A pénzt nem kellett továbbküldeni, egy vaskazettában tartotta az irodában, és rákapott arra, hogy kivegyen belőle egypár százast, azzal, hogy majd a fizetéskor visszat teszi. De mindig csak kevesebbet tudott visszatenni, a hiány meg egyre nőtt, a végén lett vagy hatezer forint. Aztán mondták, hogy a jövő hónapban revizorálás lesz, talán azért is mondták meg előre, mert a főnöke sejtette, hogy baj van a pénzzel, és segíteni akart neki, hogy rendezze a dolgot. Ő pedig gyomorgörcsökben fetrengve nem aludt, mert honnan lehetett akkor hatezer forintot előteremteni. Végül a bárónő Meák Sarolta segített neki, mert annak voltak a BAV-nál ismerősei. Ő is a második emeleten lakott, és néha átjártak egymáshoz beszélgetni, meghallgatni a rádiókabaret, egy kicsit barátnők lettek, talán azért is, mert ugyanabban az évben halt meg a férjük. Így került el tőle Dante és Homérosz meg néhány kisebb dolog, amiről azóta el is feledkezett. Az egyik egy bronzból öntött kínai szobor, ami egy nagy madarat ábrázolt, lótszleveleken állt, a leveleken pici bronz teknősbékák, egy a csőrében is. Semmire se volt jó, csak a dohányzóasztalra állítani, nem is bánta, hogy eladta, legalább nem kellett többé szidolozni meg pucolni. Így kerültek vissza a gazdag dolgok újra a gazdagokhoz, ami rendjén is való, és őt megmentették a fegyelmetől és a kirúgástól, talán még a börtöntől is. Néhány évvel később lebontatta és eladta a csipkés cserépkályhát. Azt egy pasaréti színházi ember vette meg, fizetett is érte tízezer forintot, meg hozatott egy kerekken gurítható kályhát a helyébe...

12

...A front előtti nyáron vitték a zsidókat, vagy ötven családot, a szomszédjukat is. Onnan az asszony néha áthozta hozzájuk szoptatni a gyereket, mert neki nem volt teje. Jól emlékezett arra a gyerekre, nagyon kicsi volt, taknyos és csipás. Mindig kaptak valami nyalánkságot a szoptatásért cserébe, narancsol, fűgét, mazsolát. Pénzt nem fogadott el az anyja a tejért, mondta, hogy megbünteté né érte az Isten, ha ilyet csinálna. Péntekenként mentek a piacra. Akkorra tartogatta a pénzt. Sok ember nyüzsgött ott és sok érdekesség. Élő csirkét vettek, meg néha halat, pedig Pesten lehetett akkor már kapni puccolat meg mirelitet is. Maga szerette kiválasztani és levágni, ennyire azért megmaradt benne a parasztvér. A csirke lábára spárgát kötöttek, egy kis búzadarát szórtak elé, ott kapirgálta a konyha sarkában a kőlapot, várta bután a vasárnapot. A hal meg a nagy, öntöttvas fürdőkádban úszkált, a kisfiú mindig mellette kuporgott, gombostűből horgot hajlított, és kenyérmorzzával akarta kipecézni, de a hal csak úszkált fel-alá, sohasem harapott rá a horogra. Aztán meg azért könyörgött, hogy hadd másszon be ő is a kádba együtt fürdeni a hallal, de ő sohasem engedte, mondta, hogy megfázik, hideg a víz. Vasárnap ölte. A csirkevért nem szerette, belesorogatta a konyhai fali csapba. Mikor szétvagdoszt a megpucolt állatokat, egy-egy belső részt mindig a fia kezébe nyomott, és magyarázta, hogy mire való. A halhólyag meg a zúza volt a legérdekesebb. Ezt mindig izgatottan vágták fel, mert olyan volt, mint egy kincseskamra, színes kavicsok lapultak benne, egyszer hamis gyöngy, úgy csipegette fel egy messzi vidéki udvaron. Aztán gyorsan változott

minden. Nem járt többé a jeges, elmaradoztak a hegedűs koldusok, akik nem is koldusok voltak, hanem muzsikusok, gyönyörűen játszottak, lehetett dalokat is kérni tőlük úgy, hogy az ember a gangról lekiabált. Tudták a régi nótákat meg a modern táncdalokat is, a Harangozó Terit, a Vámosit, az Ambrus Kyrít. Ő sohasem dobta le a pénzt, hanem papírba csomagolta az egyforintost, és levitte, a zsebükbe dugta, ők pedig abbahagyták egy pillanatra a zenélést, megemelték a kalapjukat, és meghajolva mondták neki, hogy az Isten ádjá meg nágyáságosszony. Nehezen szokta meg, hogy már műanyag zacskóban árulják a tejet. Aztán lassanként lett mindene, részletre hűtőgép, porszívó, televízió előtt ültek mindig a gyerekek. A mama mesélte, hogy az ő lánykorában még villany se volt, konzervdobozba gyűjtötték az avas zsírt, kanócot lógattak bele, az világított, míg mindenki elfészkelődött az ágyon, a földre terített matracson. Az ő papája meg nagyon tudott mesélni, húzta, csavargatta a meséket csalafintán, a végén már könyörögtek, hogy folytassa tovább, mondja, hogy mi lesz az aranyhajú leánnyal, akinek a Gligór hét vasabroncsot kovácsolt a szívére, hogy a bánattól meg ne repedjen. Volt egy másik kedvence is, egy nem olyan szomorú, arról, hogy az emberek régen madarak voltak, de olyan sokat ettek és csipegettek a tarlón a hullott búzaszemekből, hogy nem tudtak többé repülni, elvesztették a szárnyukat. Azért vannak a földön, nem tudnak többé a magasba szállni az emberek. Az járt a fejében, hogy ha mindent végiggondolna az ember, ami nyolcvankét év alatt történt, hát az biztosan tovább tartana, mint nyolcvankét év, meg hogy néha sikerül jól gondolkodnia. Ilyenkor nem unatkozik, és gyorsabban telik az idő. De ha megkérdeznék tőle, hogy milyen a jó gondolkodás, biztosan nem tudná megmondani. Volt egy tanáruk, aki mindig azt mondta, hogy ne magoljanak, hanem próbálják megérteni, amit magyaráz, az a jó gondolkodás. Akkor nem értették, csak rosszkodtak az órán, és kinevették. Most már nem nehéz. Olyan, hogy észre se veszi az ember. Olyan, hogy rájön valamire, amiről tudja, hogy mindig is tudta, csak nem találta meg hozzá a jó szavakat. Például az, hogy még csak huszonkilenc éves, ennek az öregasszonynak az unokájánál is fiatalabb, annak biztosan van mire visszagondolnia. Aztán közben mégis kiderül, hogy rövidebb élettel is rengeteg minden eszébe juthat az embernek, rengeteg mindent megérthet, főleg, hogy van ideje, mert nincs munka meg gyerekek. Olyan dolgok is, amikről azt hitte, hogy rég elfelejtette őket, meg, ha nagyon begyógyaszterezték, olyan emlékek, amik talán nem is történtek meg igazából, csak képzelet, hogy emlékezi őket. Meg hogy olyanok az emlékek, mint amikor hagymát pucol az ember. Szedegeti le egymás után a héjakat, alattuk újabb héjak vannak, a közepén meg nincs semmi sem. Aztán váratlanul elhagyták a bonyolult gondolatok, és az jutott eszébe, hogy bármit is mondanak a templomban, nem jó az Isten, mert elhagyta, halálra ítélte fiatalon, elveszi tőle a gyerekeit, mert ha ő meghal, az pont olyan, mintha azokat ölné meg előtte, pedig semmi rosszat nem csinált. Ha pedig elhagyta, akkor lehet, hogy nincs és nem is volt, ettől pedig elsírta magát, a fal felé fordult, hogy senki se lássa, mert ha látják, a végén még odajön egy nővér vagy egy önkéntes, és akkor beszélgetni kell. Nem is tudott magyarul szabadon kommunikálni, kisebbségi érzése volt. A papa mindig mondta is neki, hogy ne törődjön azzal, ha nem értik, mert az ember mindig okosabban gondolkodik, mint ahogyan beszél...

13

...Arra már nem emlékezett pontosan, hogy mikor is hagyta ott a falut és az egész rokonságát, talán '46-ban vagy '47-ben, de arra igen, hogy mikor ment vissza először. Akkor volt éppen a holdra szállás. 1969-ben. Az egész világon adták élő adásban, a faluban akkor még alig volt tévé, vagy

negyvenen szorongtak a téeszírodában. Az emberek körbeadogatták a fonott demizsont, szívták a Kossuth cigarettát, hitték is, nem is az egészet, az egyik öregasszony meg hátulról bekiabált az adásba, hogy megveri őket ezért az Isten. Mármost azért, hogy elmentek a Holdra. Nem voltak haladó szelleműek. Mondták már hónapokkal előtte is, hogy néni, pihenjen csak nyugodtan, ne erőltesse magát. Tudták, hogy bölcs öregasszony, tudták, hogy nem is kell mondani neki, tudták, hogy tudja, hogy tudják, nem volt olyan, mint a konzílium vagy a halálos ítélet. Ment minden a maga útján, mint a kirándulók a kék jelzésen felfelé a hegyen, mint a vonat a sínen, ment, mint benne a rák. Családi vonás. Az apja meg ő a kivétel, csak ők éltek túl a nyolcvanát. Szinte az összes testvére meghalt már előtte, még a legkisebb is, aki majdnem húsz évvel volt nála fiatalabb, pont akkor született, '42-ben, mikor a legnagyobbat, a Bandit a frontra kivitték az ágytálat, üresen, nem nagyon volt már mi kijöjjön belőle. Infúzió volt hetek óta, ha etetni próbálták, rögtön kihányta. Talán a gyógyszerektől. Mindenhez hozzá lehet szokni. Csak az első altatástól félt, utána már olyan rutinszerű volt az egész, hogy megint vágják és darabolják. Egyik műtétnél sem látta, hogy miket szednek ki. Nem is engedték volna, hogy megnézzé. Úgy képzelte el, hogy mozgó húsdarabok, csápos élőlények, szörnyek, mint a horrorfilmekben, például a Nyolcadik utas a halálban, még a vödörben is vonaglanak, ahová a véres gézdarabokkal együtt dobálják őket, meg még a tűzben is. Mert mindent, amit levágnak vagy kiszednek az emberekből, elégetnek a kazánban, a nővérke megsúgta neki a csendőrnél, hogy többé nem jöhet, lövési parancs van tegnap óta kiadva. Jósztví ember volt, nem kiabált a rabokkal, mint a többi, őt pedig többször is odaengedte a drótkerítéshez. Sózott kenyeret és kemény tojásokat dobált át, azt tudta magával hozni a kisvonaton. Napokig eláll a melegben is. Kassán táboroztatták a környékbeli zsidókat, több hétig is, csak a nyár végén vitték tovább egy nagyobb táborba, ahol megölték, elégették mindet. De ezt csak később tudták meg, a háború után. Az egész faluból csak ketten jöttek haza, a Vágner Ica meg a Rózentál Lili, a Vágner Ica fél lábbal, de ő nem is Németországból, hanem az oroszoktól, mert utána meg ők vitték el azokat, akiknek németes neve volt, pedig nem is éltek svábok feléjük soha. Volt még egy kamasz fiú, az gyalog jött a táborból egészen hazáig, ott lépett aknára. A falu határában, aztán az egyik legszélsebb házban haldoklott óráig, mondták a szanitécek, nincs mit tenni, messzebbre nem szállítható. Magánál volt majdnem egész a végéig, úgy tudta elmesélni, hogy mik voltak a lágeres szokások, és miket látott az úton hazafelé...

14

...Állandóan csak dolgozott. Esténként is gépelést hozott haza, néha hajnalig kopácsolt kint a konyhában, hogy ne ébressze fel a gyereket. Azért vasárnaponként, mikor a fiú már nagybácska volt, a plusz pénzből mindig kitalált neki valami programot. Váltogatták a szigetet, a ligetet és a budai hegyeket, de a legjobban a várat imádták, ahol a falakon sorban álltak az ágyúk, lehetett rajtuk lovagolni, tekergetni rajtuk az irányzékokat. Akkor még csupa rom volt a vár, de a kazamatákat már megnyitották. Idegenvezetővel lehetett csak lemenni, mert nem voltak elfalazva a veszélyes járatok. Sokszor lementek, néha egymás után kétszer is. Tele volt érdekes dolgokkal, a mészkőbe kövesedett őskori fogakkal, végtelen mély kutakkal, behasított koponyákkal, alattuk a felirat, hogy fokos, szablya vagy buzogány törte be. Aztán egyszer csak kialudt a villany. Olyan koromsötét lett, mintha a kriptára tennék rá a fedelet. A kislány pedig megijedt, belecsimpaszkodott a lábába, és azt kérdezte, hogy most meghalnak-e. Ő úgy meglepődött, hogy nem tudta rögtön, mit is feleljen, egy mondat jutott eszébe az egyik isteni könyvből, amiben egy görögnek az volt a mondanása, hogy ha szabad akar lenni az ember, az a legfontosabb, hogy szeresse az életet, és ne féljen a haláltól. Hát ebből neki csak a második fele sikerült, de hogyan magyarázza el egy ilyen kicsi fiú-

nak. Aztán rögtön vissza is jött a villany, kiderült, az egészet csak beugratásból csinálta az idegenvezető, hogy rájuk hozza a frászt. Be is tiltották, mert amikor legközelebb mentek, már nem merete leoltani, és amikor rákérdezett a kijáratnál, hogy miért nem, hiszen utána mindenki úgy nevetett, az idegenvezető azt mondta, hogy a sötétben külföldi nyelven sikoltozni kezdett egy idősebb asszony, aztán elájult, úgy kellett a kazamatában magához téríteni. Úgyhogy azóta nem szabad. Az utolsó este könnyen aludt el, mintha érezte volna, hogy másnap már nem kell folytatni tovább. Lényegtelen dolgok jártak az eszében, például az egyik vicc, amit sohase értett, az volt a poénja, hogy mit mond a Székely bácsi, amikor megmutatják neki az állatkertben a zsiráfot, hát azt mondja, hogy ilyen állat nincs. Mi ebben a vicces? Igenis van, ő is látta, mikor Pesten voltak a gyerekekkel. Szinte az égből nézett rájuk, olyan magas volt, hatalmas drágakő szemmel, és még gyönyörűbbek voltak a foltjai, a bársonyos orra, a szempillája. Szénaillat áradt körülötte, amit mindig szeretett. Talán ilyen a mennyország. Szénaillata van, és csodálatos állatok bámulnak le rá, akik mindent értenek, sőt már azelőtt is értették, hogy mi lesz, mielőtt bármi megtörtént volna vele. És miért pont a Székely bácsi? Csak egy Székely bácsit ismert, ő volt a portás az iskolában, vele riogatták a gyerekeket, hogy aki rossz, azt bezárja majd a pincébe. Milyen furcsa, hogy ez a zsiráfos dolog eszébe jutott. Néha az is fontos, hogy az ember hogyan nem érti meg a dolgokat. Ez volt az utolsó egybefüggő gondolata. Utána már csak egy gyermekkori emlék, de már nem szavakban, hanem képekben, darabosan, mint amikor leesik a tükör, és az ember a tört cserepekben nézi magát. A papa kimerte és kipucolta a kutat. Jó mély volt, a leghosszabb, gyümölcszedő létra kellett hozzá, ő pedig addig könyörgött, amíg a végén őt is levitte megnézni, hogy milyen a kút fenekén. Hogy sípítozott a mama, de lentről megnyugtatták, hogy olyan az, mint az erős vár vagy a kriptá fal, végig ki van kövezeve, nem törhet be a víz. Tényleg olyan volt. Biztonságos. Nem olyan, mint sokszor odafent. Hátról átölelte a papa, nem szólaltak meg, csak hallgatták együtt a hűvös sötétséget. Lentől pedig olyan volt a kút kávája, mint egy kicsi fénykarika, elég lett volna egy tízforintos, ha rágördítük, befedi egészen. Ilyen volt most is. Ahogy eleresztette a félelmes gondolatokat, összeugrott a fény, kicsike lett, mint a tízforintos, aztán kinyúlt, mint egy fénykukac, és kúszni-mászni meg tekeregni kezdett. De ő legbelül tudta, hogy nem a fény mozog, hanem ő fúrja magát egyre mélyebbre, valahová az emlékek mögé, ahol vagy örökké tartó feketeség van, vagy a nagy fénysugár, majd kiderül nemsokára, de most még egy picit utoljára akarni kell, ösztönösen, és öntudatlanul, mint egy felszínre vetett, föld alatti állat, akinek már régóta égeti a bőrét a külső világ. Csak az első szüléstől félt egy kicsit. Egyedül is volt, akkor feküdt először kórházban, mert ők még mind otthon születtek, a parasztházban. Épp a szavazások voltak, behozták az urnát, és mondták, hogy most más lesz majd a jövő, nem lesz többé szegénység meg kizsákmányolás. És kedves elvtársnőnek hívták, mert még a pártközpontban is tudták, hogy milyen jó agitpropus. A szavazás után fél óra múlva megszülte a nagylányt. Fájt, persze, de nem annyira, ahogy az anyja riogatta az első szüléssel. A baba hosszú volt, vörös és kicsit csúnya is, nem akart enni, torkaszakadtából üvöltött egész nap. Félt is, hogy mit mond majd rá az ura. Várta-várta, de az csak akkor jött, mikor már sötét volt, mikor már az összes választócédulát összeszámolgatták, mikor már minden látogató hazament, és a kórházat is majdnem bezárták. Nem tudott hamarabb a munka miatt. Leült mellé a székre, előkotort az aktatáskájából egy csokor fonnyadt margarétát, reggel vette még a piacon. Letette az ágyra, megpuszította a homlokát, és fáradt-kedvesen mosolygott, mint amikor a sok munkát maga után hagyta, és hazaérkezik megpihenni az ember. Humorosan és választékosan beszélt, amit nagyon szeretett benne. Azt mondta, hogy ne haragudj, bogárkám, csak ilyen későn tudtam bejönni. A kislányt is megnéztem már, azért hazavisszük, ha sírós, ha csúnyácska is, nem hagyjuk itt, meglátod, majd megvidámít vele az élet, majd megszépül a kertben, a friss levegőn...

Balogh Attila

DIDAJKA

Didajka szép, formás arcú lány volt.
Már ebből lehetett sejteni, hogy felnőtt nőként nem fog örökké a telepen élni.
A falusi rendezvényekre rendszeresen lejárt, s vagyonos parasztyerekkel kísértette magát haza.
Anyja dicsekvően kiállt az útra és házukig méltósággal sétált reménységével.
A többi lány igyekezett példát venni Didajka viselkedéséről, de vastag orruk,
duzzadt lila szájuk,
babrálgatással telezsúfolt fekete combjuk,
ázott fűszagú hasuk
ezt nem tették lehetővé.
Didajka
világos bőre,
vékony szája,
keskeny arcéle,
már-már szőke haja
anyját arra ösztönözte, hogy a városi bentlakásos iskolába írassa.

A ritmikus fény melankolikus kényelme,
a céltalan futkosások a város hídjain,
a lezser könyöklésű férfiak,
az éjszakai séták,
mind-mind erősítették Didajkának azt a szándékát, hogy végleg otthagyhassa
a cigánytelep kora estülését,
az egyre csak sokasodó csecsemők eltemetését,
a huzatos dombtetők beteg kutyáit,
a penészes vályogfalnak dűlő
vénasszonyok növényiszagát.

Jövőt látott maga előtt,
egy kockázatoktól mentes,
könnyű lélegzésű jövőt.
Ő igazán nem akart nagy dolgot,
csak egyszerűen feloldódni egy olyan közegben,
ahol őt senki nem veszi észre,
ahol ő épp olyan,
mint a többi ember, és nem kell magyarázkodnia
semmiről
és senkiről,
ahol elfér ő,
mint leendő asszony,

ahol arcának
keskeny íve hasonlít a többiekéhez,
ahol a bizonytalanság felköhögött filléreit
örökre elnyeli
a nyüzsgés biztonságos automatája.

Zoltán illedelmesen átölelte Didajka derekát,
és ott álltak a nyolcadik emeleti lakás előszobájában,
a mama Didajka haját megtörölte, izzadt kis arcocskáját megsimogatta
s így szólt:
Most olyan kócos vagy, mint egy aranyos kis cigány lány.
Didajka ott állt köhögve,
visszafojtott sírással,
a két világ le nem tisztított ablaküvege előtt,
és így felelt:
Jaj, nem,
kérem szépen,
nekem csak az apukám volt az,
de ő már réges-régen meghalt!

Marno János

ŐSZINTÉN SZÓLVA

*„Jancsi, sivatagos napok jönnek.”
(Pilinszky János)*

Nem gondolok rá egyáltalán,
még akkor sem, amikor oltok
és zárok itt mindent, a lombok
sem húzzák már sokáig, erre
sem gondolok őszintén szólva,
a hátára, amely a szemem
láttán bomlik el, anélkül, hogy
sírva találnék még fakadni
tőle. Ellenben a legnagyobb
hőségben kijárok hozzá, nem
várok vele őszig, fújtatok
szörnyen, mikor megkapaszkodom
egy ágseprűben, mellyel öröm lesz
söpörni a lombok szennyesét.

KÉSVE

Tomporát nézem, és torkomban
ver a szívem, megy föl a dombra,
szoknyája kék, mintha ég volna,
áttetszőbb, mint a víz, mert semmi
alja, sem, mi beléhatolva
emlékét mégis felkavarja
itt annak idején valami
véletlen folytán nekem. Most is
késve kapaszkodom utána,
az előbb égett, már csak füstöl
a szemem, az övén tűnődöm,
mikor hátrkapva a fejét,
piros csatja, hogy követtem-e,
izzani látszik, úgy csóválja.

EGY PISZOKKAL

Bartók Imrének

Arcok, amelyek szinte maguk
gondoskodnak a keretről is,
mely vonásaiknak értelmet
ad, tartsanak bár a legzordabb
irányba, amerre nincs élet,
vagy ha van, annál még sincs rosszabb.
Vagy képzelj ide egy félszárnyú
ajtót, mely deréktól fölfelé
üvegkazettákra van bontva,
átlátszatlanra, tejüvegből.
A nap épp most száll le mögötte,
a teremben csend, s már kel is fel
újra, egy légypiszokkal. Kár is
benyitnod, mindjárt kicsöngetnek.

HOMMAGE À BAUDELAIRE

Idős nénik állnak egy asztal
körül, az asztal sem egy mai
darab, csipketerítőjével
vagy abroszával, melyről régi
albatroszélményem támad fel
haldokló elmében, magában,
elszigetelten összes egyéb
élményemtől. Szóismétlésnek
hathat, de ott támadt először
merevedésem, hullája, vagy
teteme láttán egy madárnak,
hol felszedni készültek hajó-
padlónkat. Nyomtam az ágyat még
aznap, s anyámra rá se néztem.

EGY KINCSTÁRI NÉVRE

Oldalra néztem, s ahogy nézem,
hát elkezd Caspar zsugorodni,
zsugorodni, becsavarodni,
hogy idomítanom kell hozzá
a szemem, forgatnom, úgy értem,
végül parányi csigaházát
észlelem már csak az aszfalton,
s ahogy nyújtózkódna kifelé
belőle szörnyen, hasztalanul,
szólongathatom épp a nevéen,
elbizonytalanodóban, mert
mit tudok én a valóságban
felőle, hogy mire hallgatott,
míg össze nem roppant itt nekem.

FÖLDALATTI

„Miféle földalatti...”
(Pálinszky János)

Ijedtemben csak ránéztem, szem-
botlásból szinte, és szoknyámat
feldagasztotta a peronon
végigsöprő száraz légáram,
nyálkahártyámat sem kímélve,
mely, mandulám híján, megduzzadt
mindenfelé, torlaszt torlaszra
emelve torkom és garatom
járataiban, bent rekedve
hallottam a hangomat is már
a fejemben, sikoltozhattam
dagadt szoknyámba kapaszkodva,
mikor a szerelvény feltűnt a
szemüvegében, s siklott felém.

Fenyves Marcell

SZINDBÁD – EGY FUVAROS ÁLMA

„...engemet éppígy hívnak, mint téged, mert én
a tengerjáró Szindbád vagyok.”
(A TENGERJÁRÓ SZINDBÁD UTAZÁSAI)

Ordas sorsze krény-regiment; ólmos pianínók!
Szindbád nap nap után néhány garasért robotolt csak,
négy kerekén döcögő lélekvesztővel a város
zsibvásár-kacatát igatúróként fuvarozva.
„Kis Mukknak sikerült, na de hol nőnek mai napság
kis Mukkok?” Rövid és sör a tápja, ha izzik, az éjjig
hullva a Lámpásban, hol a szeszt maga Majmuna tündér
mérte a serhabtól izamós söntéssziget árnyán.
Csapkezelő nemtő igyekezhethet: a sörfolyosókon
tódul a gazdag lé; agyakat zsibbaszt a homálya.
„Mester jobbja legyenek? Papucsok nyáját idomító:
törpe szaván furkó? – Nini, szemsugaram magasától
néhány centire mint lódul meg a ritka vitorlás,

mit Szaladín, a jeges pillájúak veteránja
kommandíroz! Az orrdeszkázat a cél.” Mialatt két
álomszaltóval ködlénye a tatra bukott, gyúlt
homloka szesszel telten az asztallapra hanyatlik.
Mámora forrását sem hagyta elunt közegében
éteri énje, mikor légbuckfenczel tovaszökkent,
s csepp ha veszett a becses komlófőzet poharából.
„Kézben e hérosz-szer. Nosza, nézzünk körbe, miként jár
errefelé az idő! Van-e csapszék itt, amidőn majd
korsóm kortyig ürül?” Szaladin csibukolva köszönté:
„Mekkán és Medinán kívül, hol a cangabetyárok
roncsolt elmével szalaloznak a kocsmamanók közt:
Zugló duttyánit töltötte be dosztig a híred.
Sertartásmester nélkül csak apadna hitem, hogy
egyszer a Teljesedés Szigetén italunk körülüljük.
Innen az iszkiriszél lendíti tovább a hajót, mely
mennyerhelten alél. De a jóskorszak merülőben.”
Életek, így a halál ura lett e bizarr hivatalban,
háromszázvalahány, no meg egy napnyugta után, mert
végre a sörcsapolás fortélyait is kitanulván,
hordóemberkék tizedelt népén gyakorolja
démoni kedve szerint garatöblítő tudományát.
„Csapra veled, barilém” –: kezesebb matróz se ragadt még
szálkafa karjával fürgén karavella-segítőt,
tengeriöl-hurkát s eszelős zsineget se csomózott.
Mégis e féllény-klán, miután javukat kicsavarták,
Szindbád jókora ösztönző tolatát követően:
mint mondják, örökebb buborék-tereken tovabucskáz. –
Zérószesz-csobogón te, ki csírababot se nevelnél,
óaranyú kataraktáknak szentelve gigádat,
telje szigormezején Szindbádra milyen feladat várt?
Itt napijegy, bérlet bájhölgye helyett e belépőt
cékla-fején kacsafark-viselés rejtvénye fogadta.
Fújta a választ, hisz kipesti hobólogikája
szélíramú. „Kusza tollazatom firtattad, az *így áll*;
kocsmái nyelven: *ígyál*. Igazam van-e, iccehuszárom?”
Erre a villámos feleletre belobban a „Taps!” – mécs,
felhők ráncai közt. Hamarasztal az alkoholista
torzgyomra előtt. „A manóba, ezek nem ízelnék:
rúkh-rántotta legott; füge friss zamatú, makifejnyi!”
Gyors Unimukk dögivel; jatagánszesz a főgurulásig.
„Szindbádok – mivel arca hat is van a flasketükörben –,
Hattínnál, hol a templomosok pecsenyére kisültek,
krisztusi minta szerint tálalva maguk dögevőknek,
ejh, melyikünk lehetett szultán tevétlegetelője?
Hát a Felettesiné? Ni, tarantulapókszővedékén
négy emelet magasan himbálja magát; be-bepislog

rágós képpel az ablakokon, mifénéznek a házban.
Szomszédom, Moha úr, aki vagdaltáru-szakértő!
Gyűlnétek valahányan az ingyen kosztra, piára?”
S jöttek. A replikajancsik, az illemhely-referensek;
körmös zombicsapatban az angyaldíjbeszedők is,
végül a termőnők: kosaras kocsival, kocahassal.
Roncsreklámautó curukol, csattanva halánték
pengevizében. A szemzugolyába lapult deliráló
pöttöm lénye fölött csaposasszonya medvealakja:
Ébresztő, fuvaros. – „Maradék sörömet megihatnám?”

Invokáció

Negyvenedik napom itt, e pokolban.
Kínoz a dal ma, de marjon e méreg,
egyre vezessed előre a tollam,
kárhozatos fia szent Lucifernek!

Darvasi László

SZEGÉNY HENRIK

Radnóti Sándornak

Azt hiszem, apám kakasa miatt szerettem meg ezt a férfit. Azt szeretném legelőször is kijelenteni, hogy én, Berthold Müller lánya, Zsófia Müller pontosan tudom, mi a szerelem. Szemernyi kétely sincs bennem. Azt gondolom, kiürítettem a méregpoharat, méghozzá az utolsó cseppig, mindent tudok erről az érzésről. Igen. Mindent tudok erről az állapotról, a természetéről, a működéséről, arról, hogy mi mindent képes tenni az ember világával. Mindent tudok erről a betegségről. Az utolsó otthoni estémén bámultam a naplemente vörösét. És a Henrik úr földjén alászálló napkorong elé valami levélke szállt, és csak táncolt, csak libegett az esti fuvallatban, mintha valahonnan zene szólt volna. Holott olyan csönd borult a vidékre akkor, abban a pillanatban, mintha az egész világ süketült volna meg. Ezt akarom most elmondani. El akarom mondani, mert azt szeretném, hogy aki hall engem, abban ne támadjon kétség, ne gondolja, hogy ez a kis cafka, ez a rongyos seggű, vézna gyereklány halandzsázik csupán. Nem, nem és nem. Tudom, hogy a szerelem mit tesz a testtel, a lélekkel, azt is jól tudom, mit tesz a gondolataimmal. Nincsen titok. Ez a legfontosabb. Ezt megérteni. A szerelemben annyi titok sincs, mint egy frissen kisült cipóban, éppen csak fölfogni nem lehetséges. A szerelem nem valóságos dolog, az emberi elme vidéke fölött áll, a megértés képességein túli világba vezet, éppenséggel oda, ahol mégiscsak emberként igyekszünk viselkedni, holott már nem vagyunk azok, nem lehetsz ember, valami más vagy, én azt nem tudom,

mi vagy, de egészen más leszel. Nem vagy többé ember, nem. Istent vagy angyalt kell helyettesítened, nem tudom. És ha őszinte akarok lenni, tudni sem akarom. Mert minek? Minek akarjam tudni azt, aminek az értelme úgymint rejtvény marad. Az azonban bizonyos, hogy bármi, amit megtudhatok a szerelemtől, az ellenemre lesz.

Amikor tömőd a bendődet, ember vagy. Amikor ledőföd a malacot, hogy rózsaszínre sült, de fehéren foszló húsa a karácsonyi tálat ékesítse, ember vagy. Amikor elvágod a szomszédod torkát, és a pénzes zacskók fölött guggolva bámulod a bugyogó vért, amikor élve ászod el a kapálódzó zsidót, a hallgató mór, amikor megmérgezed a rikkoló talját, ember vagy.

A szerelem nem az, hogy egyesülsz, hanem hogy két ember leszel. Ő és te leszel. Ezt mondom el most ebben a körülményes, talán túlságosan kíméletlennek tetsző történetben, de hát az életemről van szó. Az esti szél a házunk felől borzolja a nyárfák megnyúlt, sötétlő lombjait. Apámat, istennek hála, jó ideje megütötte a guta, és most bűzölögve hever a vackán, mint valami szüette fatörzs. Legyek pötytyözik az arcát, a kezén fekélyek fakadtak. Felőlem hajnalra ki is lehelheti a lelkét. Megdögölhet. Anyámnak eltörtem a kezét, amikor megint jött a csalánnal. Megmondtam neki, ezentúl féljen tőlem. Kerüljön el. Nem, ő nem akart félni tőlem. Közel jött, fakó haja a szemébe lógott, sovány mellének bimbója kiütötte a darócinget. Rám emelte a kezét. A kapanyéllal törtem el, megtéptem a haját, a földre löktem, még meg is rúgtam, tapostam rajta, majd azt mondtam neki halkán, többé nem lát. Ha akar, még utoljára rám nézhet. Köpje el a vért, törölje ki a szemét, és nézzen rám. Még utoljára belenézhet az én gyönyörű, szerelmes arcomba. Azt is mondtam neki, hogy felőlem megdögölhetnek. Ő és az apám. Sírt nem árok nekik. Imát nem mondok értük. Vegyék úgy akár, hogy meghaltam.

A babáimat magammal hoztam. És persze a kakas fejét. Csak őket, semmi mást abból a bűzös, füstszagú zugból, ami eddig az otthonom volt. Míg poroszkáltam s megálltam idefele jövet, beszéltem hozzájuk. Elmondtam nekik, mintha magamhoz beszélnek, mi lesz, mi várható. Mert pontosan tudom, mi fog történni. A szerelem nem az, hogy az ember nem tudja. Az ember szerelmes, és egyre inkább a dolgok mélyére lát. Nem igaz, hogy a szerelem vak. Ismerek embereket, kitanult férfiakat, papokat és bölcselőket, akik a beszéd lehetőségét kevésbé értékelik. Azt kiáltják fennhangon, ne fecsegi, ne kívánj túlságosan bölcs lenni, ne legyél kevély és hiú, ne akard megmondani, ami nem a te nyelvedre való, hanem imádkozz, az ima segít. Szólítsd Istent. Majd ő a lelkedbe lehel a tanácsát. Ahogy a szél fúj át az erdőn. Hogy az összes levél bölcsőbb lesz attól a fuvallattól. Vagy azt mondják, hallgass, a gyógyító csönd takarójával fedd be a beszéd olcsó piacát, az is segít. Vagy azt mondják, csak igazat mondj. Az is segít, az őszinteség vadállata. Ez sem így van. Nem lehet igazat mondani, mert a nyelv, vagyis az emberi beszéd nem az igazság közzikláira épül, jöllehet nem is a hazugság ingoványára. Én most mégis beszélek. Miért? Azért, mert nem az élet, a halál, az evés, a fájdalom, a kín, a kegyelem tanít meg beszélni, hanem a szerelem.

A szerelem szavaival szólok. És majd a szerelem szavait némítom el, ha eljön az ideje. És eljön az ideje, semmi kétség.

Úgy hát a babáimnak is elmondtam, miféle dolgok álltak az utamba, míg idáig eljutottam, elmondtam, hogyan kínoztak, hogyan bántalmaztak, és azt is elmondtam, mi a szerelem. Ő hall engem, nekem ennyi elég.

Most már itt ülök a félig tárt, szél lengette, nyikorgó kalyiba ajtaja előtt, és hamarosan be fogok lépni hozzá. Bent sötétség, homály, bűz. Azt hiszem, bent ürit. Nem zavar. Ő vár engem. Ő szeret engem. Nem türelmetlenkedik. Tudja, hogy mindjárt belé-

pek hozzá, és az övé leszek. Csöpög a vérem, folyik végig a combomon. Úgy szeretem, hogy alig kapok levegőt, néha valósággal fuldoklom. Nem tudom, miért szeretem.

Mint mondtam, a kakassal kezdődött. Az a szörnyű szárnyas háromszor támadt anyámra. Véresem csipkedte a kezét és a lábát, a tyúkokat véresre búbolta, peckesen járkált fel és alá az udvarban, rikoltozott, óriás volt, vad és fékezhetetlen. Nekiszállt a disznóknak, szétverte a rózsaszín orrukat. Apám villával kergette, de a kakas még az ól tetejére is fölrebent. Ott sétálgatott, onnan nézelődött gúnyosan, úgy rikoltozott, hogy még a szomszédos Kellerék is hallhatták. Akkor apám átküldött Henrik úrhoz, segítsen rajtunk, mert az ő ereje, képessége kevésnek bizonyul. Apámat akkoriban már mindenféle fájdalmak gyötörték, néha napokig nem tudta emelni a karját. Anyám adta rá az inget, és az én erős apám nyögdecselelt. Azt is mondhatom, hogy ez lett a vesztém, ez a gyönyörű kakas. Nem ezt mondom. Ez lett a boldogságom, a mindenem. Ő lett minden jó okozója, ez a szörnyű madár, ez az önző, zabolátlan lény, aki a disznóól tetején sikoltozott, és egyszer, magam is láttam, halálra tépett egy fiatal rókát.

Henrik úr a lugasa árnyékában üldögélt, mellette flaska a faasztalon, gyönyörű kardját simogatta egy ronggyal. Az üvegből ivott, az állára csorgott a bor. Fénylett a fém, vakított. A lugas levelein ezüstgarasokat táncolt el a kard fénye. Henrik úr félmeztelen volt. A vállán, feketén göndörödő mellszőre között sárga darázs mászkált. Egyszeriben arra gondoltam, jó lenne végigsimítani Henrik úr testét. Rátenném a tenyerem a szőrös mellkasára, és a tenyeremmel hallgatnám a szíve dobogását. A hátára tenném a tenyerem. A szép, széles és szőrös hátára, vakargatnám a tarkóját. Egyszer az apám udvarában, az ólak mellett láttam egy szolgát ruha nélkül, ő volt Paul, a kertész. Nem is olyan régen volt. De ilyesmi egyáltalán nem jutott az eszembe, már hogy Henrik urat meztelenül lássam. Paul fiatal szolga volt, és elég csinos alakú. Jó lett volna Henrik úrhoz érni, de rajta mászkált az a darázs. És ugyan mit mondott volna. Milyen hosszú szempillái voltak. És a szája! Piros volt az ajka, mintha málnát evett volna az imént. De nem málnát evett. Bort ivott, nyilván. A szakálla meg dús, puha, szépen nyírt szőnyeg. Kék izzadságsöpp üszott alá a két melle között.

No, mi szél hozott, kisvirág?!

Azt mondtam neki, hogy apám, Müller úr a segítségét kéri, és természetesen nem ingyen, vagyis nem csak úgy, léhaságból, egy kakassal kellene rendezni a dolgokat.

Egy kakassal?, nevetett Henrik úr.

Azzal. Csakhogy nem akármilyen kakassal, mondtam, és arra gondoltam, hogy odamegyek hozzá, és az ölbe nyúlok. Nem tudom, mi ütött belém. Jól tudom, hogy a férfiaknak fasza van. Dicsekednek vele. Vakargatják. Méregetik. A szolgák, a katonák, láttam én már papot is saját magát birizgálni.

És miért hunyorgok?, kérdezte Henrik úr.

Nem hunyorgok, mondtam.

Hogy jöjtek csak közelebb.

Én tisztességes lány vagyok, mondtam, nem mehetek közelebb, de azért megremegtem. Henrik úr fölnevetett, majd ráfújt a szőrös vállán mászkáló darázsra. Az meg föl szállt, tett két glóriás kört a homloka körül, és egyenesen rám, az arcomra szállt. Mozdulni se tudtam a rémülettől. A darázs máris a szájamra araszolt! Egyenesen az ajkamra! Jaj, be is kaphattam volna.

Henrik úr fölnevetett, látod, kislány, milyen közel jöttél máris.

Aztán fölállt, és csak úgy, ing nélkül és félmeztelenül átballagott hozzánk. Míg jöttünk, közben erősen fogta a kezemet, mintha ugyan a jegyese lennék. Sárga vadvirágot

tűzött a hajamba. Néha a darázsra pillantott, amely még mindig a szájamon időzött. Jó órányi járásra volt a gazdaságunk a lovagi kiskastélytól, hol Henrik úr lakott a szolgálival, Paullal, a kertésszel, a lovászfíúval, a szakácsokkal. Volt papja is, egy satnya, sápadt ember, aki gyönyörűen írt. Néha néztem, hogy csinálja, jóllehet nem értettem a szavak értelmét. Míg hozzánk igyekeztünk, az úr végig erősen fogta a kezemet, és közben halkán, mélyvetésű szavakkal magyarázott.

Látod, kislány, az ott egy gonosz felhő. Nézd csak az ábrázatát. Fölfalja a többi gyöngye felhőt, jeget, hideget tartogat a lila bundájában, és amikor az emberek nem is számítanak rá, rájuk okádja minden mocskát. Az a felhő, nézd szegényt, ott a horizont szélén, eltévedt. Most kétségbeesetten úszkál a kék végtelenségében, de már soha nem talál haza. Szegény el fog veszni a mai napnyugtában. Így nézz rá, integess neki. Szánd meg őt.

És én integettem a szegény eltévedt felhőfiúnak, akit meg fog enni a napnyugta.

Henrik úr tovább mutogatott, ahogy haladtunk apám birtoka felé.

Nézd azt a fát, kislány. Jövőre kiszárad. Egy diófa, teljes pompájában. És egy év múlva valóban kiszáradt az a fa.

Azt hiszed, mindent tudok?

Bólogattam.

Semmit sem tudok, semmit, te lány.

De azért tovább magyarázott.

Ez a virág itt kökörcsin. Ez itt, biztosan tudod, a pipacs. Látod, hogy vérzik a mező, kislány. Ez itt a szarkaláb, ez meg a kötőrőfű. Nézd csak, ő az én kedvencem. Virág, kis virág, amely sziklát tör, kislány. Mit gondolsz Istenről? Megsegít, ha bajba kerülsz? Nem különös, hogy az ördög bármikor, bármi bajodon, sorscsapásodon segít? Ó, igen, az ördög segítségét fölfogja az elméd tudománya. Isten azonban alaposan átgondolja a dolgokat. Olyannyira, hogy nem értheted meg őt. Csak elfogadni tudod a tetteit. Vagy óhajtani.

Bólogattam, mint aki érti, miről beszél. Az úr meg nézett rám a gyönyörű, zöldeskék szemével.

És mi van a szádon, kicsi lány? Darázs, darázs!, és úgy kacagott, hogy az összes hófehér fogát láttam. S bár a darázs még mindig a számon volt, megszólaltam.

Azt hiszem, történik velem valami, uram.

Nohát, csak tudsz te beszélni.

Szeretnék valamit mutatni, uram.

Elkomolyodva nézett, dús, barna fürtjeivel játszottak a szél kék fényű ujjai. Elengedte a kezemet, kicsit eltolt magától, úgy vizsgált.

Na, mutasd, mondta végül. Mutasd.

Még hátrébb léptem, és nem törődve, hogy valami kocsist vagy földtúrót arra téríthet a jó dolga, terpeszbe álltam, és combtőig fölhúztam a kötényem vásznát. Álltam, néztem rá, nagyon érdekelt, mit fog csinálni. Mit gondol erről az egésze. Henrik úr lassan ereszkedett térdre, a combjaim közé tolta a tenyerét, és úgy tartotta ott, hogy nem ért hozzám. Csak a csöpgő véretem fogta fel, az gyúlt a tenyerébe.

Henrik úr, én szeretem magát.

Te csak egy buta kislány vagy. Sóhajtott, a kezét a fübe törölgette, nekem meg adott egy vásznat, töröljem meg magamat.

A kakas igazi kihívásnak vette Henrik úr érkezését. Leröppent az ól tetejéről, és egyenesen a lovag felé lépdelt, mint valami peckes párbajhős. Az összes tyúk, kacs, de még

a libák is az udvar sarkában szorongtak. Anyám a kezét tördelte. Apám komoran, kissé megilletődve állt mellette, néha a combomra tévedt a pillantása. Igen, nyilván látta, hogy vértől maszatos a lábam. Nem tudom, mire gondolhatott. Biztosan valami rosszra gondolhatott. Ám a lovag egyelőre nem törődött a kakassal. Odasétált apámhoz és anyámhoz, majd a kardjával rám mutatott.

Tisztelt Müller úr, Müller asszonyság! Leányuk mától fogva nem kislány. Akartam, nem akartam, engem ért az a szerencse, hogy tapasztalhattam a teste átalakulását. Mindez nem volt szándékomban. Müller úr, az elnézését kérem, hogy így alakult. Lányuk gyönyörű. Önök tisztességes, becsületes emberek. Soha nem fogom elbocsátani vagy megkárosítani magukat. Továbbá arra kérem, Müller úr, hogy a hét folyamán juttassa el a kolostorba a tíz zsák búzát, a kialakított birkahúst, a télire való tűzifát és ennek a kakasnak a fejét.

Apám meghajtotta a fejét, anyám sírt.

A kakas fejét én akarom, mondtam halkán. A kakas engem bántott a legtöbbször.

Apám csodálkozva emelte föl a fejét, anyám a szája elé kapta a kezét, hogyan merészelek én az úrral vitatkozni. Henrik úr elmosolyodott. Hozzám lépett. Óvatosan leemelte a szájamról a darazsat, és az égbe pöccintette.

Szállj, darázs, eleget fecsegtél.

A kakas közelebb lépdelt. Mint valami zászló, olyan volt a hatalmas vörös taréja. A tollai mélykéken, vörösön pompáztak. Én ilyen erős lábakat még szárnyason nem láttam. Egyszer egy rétisast űzött el az udvarból. Megküzdött a rétisassal, és legyőzte, és visszavette tőle a már elragadott csirkét. A csirke megnőtt, ő azóta búbolja. A kakas mindenkit le akar győzni. Apámat, anyámat és engem is. Sokszor nekem támadt, de ezt nem mondtam el a szüleimnek, inkább hallgattam róla, apámat idegessé tette, ha valami bántalom ért. Azt se nagyon viselte, ha kicsi koromban elestem, és megütöttem a karom vagy a térdem. Ilyenkor üvöltött. Tulajdonképpen érdekes volt, hogy ilyen bátor ez a kakas. A mi büszke és bátor kakasunk. Állt Henrik úrral szemben, és kihívóan méregette.

Azt hiszem, nem is láttam a suhanást. Azt láttam, hogy a kakas még áll, de már fej nélkül, aztán lassan oldalra dől, és kapar még néhányat a nagy sárga, karmos lábával. Rikoltoztak a sarokban a tyúkok. Henrik úr felém fordult, a kardját nyújtotta felém. A lapján ott volt a kakas feje.

Elvettem. Tartottam, csöpögött a vér a kezemből.

Este apám a vackomhoz jött, és meghágott. Nem tudom, mi ütött belé, nem tűnt fáradtnak, fájdalma se nagyon volt, meghágott, ragacsos lett a hasam, és véres is, míg csinálta, szorongattam a kakas fejét. Anyám állt a szobalyuk ajtajában, kezében gyeritya. Nem szólt.

És nem szólt hozzám, egyszer még megvert csalánnal, aztán napokig úgy viselkedett, mintha mi sem történt volna. Volt egy babám. Megkértem apámat, faragjon egy másikat. Egy vitézt. Hasonlítsen rám?, kérdezte apám, és kacsintott. Benyúlt a combjaim közé. Bólintottam, jól van, apám, hasonlítsen magára. Az lesz a legjobb. Annak nagyon fogok örülni. Az első fababám lány volt, szalmahajjal, kis vászonnal a testén. Apám megfaragta a vitézt, és én úgy játszottam velük, ahogy apám velem tett, én voltam a baba, de a vitéz az Henrik úr volt.

Paul, a kertész is letepert az ólak mögött. Befogta a számat, és rám feküdt. Az nagyon fáj, mert azt hiszem, hatalmas szerszámmal áldotta meg az Úr, ha ugyan az Úrnak van köze ilyesmihez, de ha a bogarakhoz vagy a kicsiny rügyekhez van köze, akkor nyil-

ván ahhoz is van, hogy a férfiak lába között miféle húsok fakadnak. És hogy ők azt hogyan és mire használják. Vagy ehhez már nincs köze az Úrnak? Csak belefújta a húsba a lelket, azt a kis semmi ködöcskét, és rábízott az emberre minden jó vagy gonosz döntést, amit aztán majd ő megítél. Különben nem láttam Paul húsát, csak annyit éreztem, hogy fölnyársal. Volt, hogy a hasamra fektetett, és úgy hágott. De általában Henrik úrra gondoltam, hogy ő fekszik rajtam, átfogtam Paul nyakát, és azt lihegtem a fülébe, hogy drágám, édesem, egyetlenem. Erre abbahagyta, és megütött. Kiserkent a vérem. Vértett az orrom. Megütött, mert azt hitte, gúnyolódom. Odavizelt mellém a földre, és csúf szavakkal illetett engem ez a Paul.

Anyám este rám nézett, végigtapogatott, benyúlt az ölembe is, aztán hozta a csalánt. Jól megverte a hátamat, a combjaim tövét. Szótlanul vert. Csak amikor abbahagyta, akkor mondott ennyit.

Te szajha.

Henrik úr kastélya mellett monostor is működött, bencés szerzetesek jártak-keltek a vaskos falak között. Szerettem a kolompjuk hangját. Johann atya egyszer szintén a számba dugta a szerszámát. Nem hágott meg, csak azt a fehéret, ami a férfiakból kijön, ha basznak, a számba engedte, és azt mondta, nyeljem csak le, ez az ő ostyája. Aztán azt kérdezte, hogy miért háltam az ördöggel. Tudomása van erről. Nem árulja el senkinek, de ha hív, jönnöm kell.

Azt hiszem, erről beszélnem kell Henrik úrral, mondtam halkan, és kiköptem. Az atya megcsóválta a fejét, kicsit zavarban volt, aztán elsietett, ott hagyott a monostor zugában, ahová előzőleg gyónás miatt hívott, de gyónás helyett tette a számba a húsát, ott hagyott, mert akkor már készülődtek a hosszú útra. Papok is málháztak. Szolgafiúk serénykedtek, pedig alig serkent szőr az arcukon.

Henrik úr is készülődött. Szervezték a felszabadító háborút a Szentföldre. A környékbeli ifjak, férfiak mind kardot kötöttek az oldalukra. A kovácsoknak jól ment az üzlet. Izzottak a vaskohók, mindenfelé szállt a füst, kalapáltak, készültek a sisakok, a sodronyíngok, a vascizmák. De mielőtt Henrik úr elment volna a szent háborúba, megkeresett. Ültém a házunk előtti árokparton, a lábamat néztem, vörös volt és dagadt, aznap anyám nagyon elvert csalánnal.

Henrik úr leszállt a lováról, és a bőrkesztyűs ujjával egy darazsat engedett a számra. Nézett rám azzal a zöld szemével, talán mosolygott.

Mondj valami útravalót, kislány.

Hallgattam.

Nem mehetek el úgy, hogy nem mondasz valamit, te lány.

A darázs mászkált a számom.

Néztem a felhőket, a mezők virágait, a közeli ólak nádfonatait, melyekre itt-ott fölfutott a folyondár, sőt némelyik részen még moha is zöldellt, és akkor megszólaltam.

Ha nem jön vissza, gyűlölni fogom, uram. Akkor minden gonoszsággal elátkozom, Henrik úr. Ha nem jön vissza, egy szörnyűséges kívánság száll maga után, akár egy fekete dögmadar, és a túlvilág poklába is követni fogja, hogy a pokol kínjait még szörnyűbbé és elviselhetetlenebbé tegye. Ha nem jön vissza, akkor soha nem élt, Henrik úr. Akkor nem volt senki és semmi. Egy bogár se volt, amit úgy tapostak el, hogy észre sem vették. Jöjjön vissza, és hozzám jöjjön. Semmi más ne érdekelje. Se hit, se szentség, se Isten. Senki más nem fogja magát várni, csak én, Henrik úr.

Henrik úr levette a sisakját, a szakállába túrt.

Megbasszalak, te lány, ezt szeretnéd?

Mint mondtam, azt akarom, hogy jöjjön vissza, mondtam halkán, égett a lábam, és láttam, hogy anyánk a kerítés mellől figyel bennünket.

Valamit kérned kell, te lány. Kérj valamit, hogy tényleg visszajöhessek hozzád.

Hallgattam.

Jól van, Henrik úr, akkor azt kérem, hogy hágja meg az anyámat. De úgy csinálja, hogy fájjon neki.

Az úr a házunk felé pillantott, aztán kezembe adta a lova kantárát, és elindult anyám felé.

Henrik úr egy év múltán tért vissza, már őszi szelek sepregették az avart, a felhők ágaskodva rohantak odafent. A dér reggelre fehér pókhálót szőtt az ágak közé. Henrik úr szebb volt, mint valaha. Azt hiszem, legalábbis ezt gondolom, az első útja hozzánk, a mi házunkhoz vezetett. Apám bentről kérdezte, ki az, mit akar. Henrik úr nézett engem, leszállt a lováról, a poros arcából zölden fénylett rám a szeme.

Hát vártál, kislány, bólintott, és zavaromban annyit mondtam, hogy megtanultam lovagolni.

Henrik úr nevetett, ki tanított meg, Zsófi?

Paul, a kertész, mondtam, és azt hiszem, pír öntötte el az arcomat.

Gyere át, bólintott.

Apám a betegágyon még megfogta a kezem, de én kirántottam magam a szorításából.

A lovat a kerti lócán ült, a diófa alatt. Volt az arcán egy dudor. Furcsa dudor volt, nem mondom, kicsit megváltoztatta a tekintetét. Lángok lobogtak mellette, kicsiny tűzrakásra dobálgatta a gallyakat, a füst néha, mint valami kék függöny, betakarta az alakját. Egyszerre azt mondta, vegyem ki azt az izzó faágat, a tűzre mutatott, majd az arcára, arra a furcsa dudorra, és azt kérte, érintsem meg az ág izzó végével. Elakadt a lélegzetem. Ne féljek, mosolygott. Hiszen meg fogom gyógyítani. Kigombolta a köpenyét, félmeztelenre vetkőzött. A fölcsőteste is tele volt furcsa göbökkel, dudorokkal.

Mi ez, uram?

Bélpoklos vagyok, kislány.

Az meg mi?

Lepre. A leghíresebb bélpoklos Jób volt, talán hallottál róla. Neki az egész gazdagságát, a családját vette el az Isten. Jézus is sok bélpoklost meggyógyított, szóval, érintéssel, nem tudom, hogyan.

Nem érdekes, nem érdekel Jézus, csak az a fontos, hogy Henrik visszajött, mondtam.

Megnőttél.

Én csak vártam magára, mondtam.

Másnap azt mondta, miközben itta a borát, nézd, te lány, én nem tudom, mivel érdemeltem ki ezt a csapást. Harcoltam Istenért, öltem érte. Mások vérént ontottam érte, nem is egyszer. És nem tudom, miért sújt mégis. Nem tudom, mivel érdemeltem ki a haragját. De lásd, visszajöttem hozzád. Most feküdhetnék valamelyik távoli kolostorban, és sajnálhatnám magam. De én nem ezt teszem. És nem is szólítom Istent, mint az a Jób, én nem perelek, és nem vádaskodom. És ekkor fölpillantott, föl az ég felé, a sebesen rohanó felhők birkanyája felé, mintha a csizmája mellett szaladgáló hangyát nem vezérelhetné az Úr akarata, fölnézett, és azt mondta, hogy nem hajlandó vele tárgyalni. Nem. Neki az ember kell. Vannak orvosok. Van mindenféle tapasztalt praktika az orvoslásra. Azt akarja használni, ami racionális. Amit az emberi ész és a tapasztalat

diktál. Nem fog alkudozni, könyörögni, átkozódni, nem fog megalkudni, hanem az embert, Isten képmását kéri segítségül. Csak őt, az embert. És vajon értem-e, hogy miért gondolja így?

Ráztam a fejemet, hogy nem értem.

Mert itt vagy nekem te, mondta.

Mert hozzád jöttem vissza.

Elgondolkodott, szórakozottan rágt a szakállát.

Akarod?, kérdezte aztán.

Talán túl gyorsan válaszoltam.

Nem, még nem akarom, jöllehet minden vágyam, hogy átöllejem, uram.

Elnevette magát, a sebes kezével megsimogatta az arcomat.

Tavaszig kihúzta valahogy, de nem javult az állapota. Jöllehet nem is nagyon romlott. Megvártuk a májust, és én elutaztam vele, és anyám és apám nem mert egyetlen szót sem szólni, csak álltak a kerítéskapuban, nem is integettek. A nádtetőn varjú károgott gúnyosan. Henrik úr bólintott a szüleim felé a dudoros arcával. A szája puffadt volt, varas. Néha útközben vért köpött. Csalánt, diólevelet rágott, kamillából csinált főzetet, azt keverte borral, ecettel. Fokhagymát is rágott. Az ingén átütött a sötét, egy rohanó patakban én mostam ki a vért, az ing rózsaszínű lett, Henrik úr nevetett. Többször megálltunk, és ő csak hevert a magas, fölmagzó fűben, és magyarázta, hogy ez milyen fű meg az milyen fű. Bogáncsot dobált a hajamba. Bogarakról beszélt. A föld szagáról. Valami folyó illatát lengette felénk a szél, és ő arról beszélt, hogy abban a folyóban hogyan ívnak a halak. Ültem mellette, és vizes ronggyal simogattam a homlokát. Végül a hosszú úton elötyögtünk egy nagy városba, ahol orvosokkal találkozott. És ott megvizsgálták tetőtől talpig. Azt hiszem, nem kecsgették semmi biztatóval. Én eközben üldögéltem kint, az átriumos kertben, jó volt megpihenni, sajgott az ölem és az ülepem a kemény nyeregtől. Elnéztem a világot, az udvari tavacska vizének kék locsogását, a vízirózsák lassú táncát, és arra gondoltam, hogy ez a világ, a gyümölcsök, a kert virágai, a víz fölé hajló fák, az ágak között trillázó madarak, egy másik kolostor kolompjának kétségbeesett hangja mind Henrik úr tulajdona. Rossz érzés fogott el. Arra gondoltam, hogy túl sok minden van rábízva.

Úgy jött ki a doktoroktól, mint akit csalódás ér.

Nem érnek ezek semmit, legyintett dühösen.

Aztán másik doktorhoz utaztunk. Ez a másik orvosdoktor magas volt, vékony és sárga arcú. Mielőtt megvizsgálta volna Henrik urat, sokáig fürkészett engem. Azt hiszem, úgy is nézett. Úgy. De nem zavart. Henrik úr mosolygott.

Amikor Henrik úr kijött tőle, azt mondta halkán, az orvos szerint te vagy az egyetlen lény, aki megmenthetsz engem. Megsimogatta az arcomat.

Azt mondta, meg kell halnod értem.

Mikor?, kérdeztem, és valahogy olyan jó volt ezt kérdezni. És jó volt ebbe belegondolni.

Úgy értünk haza, hogy napokig szinte egyetlen szót sem szólt hozzám. Magába mélyed, alig evett, néha kortyolt a borából. Mintha nem is poroszkálnék mellette.

Szeretnék meghalni magáért, Henrik úr, mondtam neki a gazdaság határában, éppen a nagy tölgynél. Ha csak ennyi az ára, hogy újra egészséges legyen, én megteszem.

Nézett rám, soha ilyen megvető nem volt a tekintete.

És mégis, hogyan gondolod, te lány?!

Hirtelen elbizonytalanodtam.

Vágja le a fejem, mint annak a kakasnak. Ontsa ki a vérem, mint azoknak ott, a háborúban. Szűrje át a szívemet a gyönyörű kardjával. Fojtsen meg. Én boldog leszek, ha megteszi, Henrik úr. Boldog!

Úgy ütött meg, hogy elestem.

Te hülye kis ribanc, te!

Ez az, drága Henrik úr, üssön agyon, taposson agyon!

Nem is ismerlek, azt se tudom, ki vagy, üvöltötte nyálát és vérét prüszkölve. Úgy tombolt, hogy a fekélyei fölfakadtak. Rugdosott, a hajamat cibálta.

Ki vagy te, ki?! Hogy gondolod, hogy azt hiszed, dönthetsz az én életemről?

Aztán leült a földre, végül lehanyatlott. Úgy lélegzett, mintha bármelyik sóhajtvása az utolsó lehetne. És én boldog voltam. Olyan boldog voltam, hogy az érzés elvette az eszemet. Megvert, megrugdosott testem nem érzett fájdalmat, csak csókolgattam a fekélyes, sebes arcát, a véretem a vérével kevertem. Ő meg hörgött, köpködött.

Takarodj, takarodj már! Nem ismerlek. Nem tudom, ki vagy. Semmi közöm hozzád!

És én tudtam, hogy szeret.

Még hazabotorkáltam valahogyan. És vártam türelmesen néhány napot. Nem kapkodtam. Tudtam a dolgomat. Apám egészen rosszul lett, anyámat megvertem, eltörtem a kezét, aztán a kakas fejével és a babáimmal átsétáltam az úr gazdaságába. Paul megfogdosott, csak aztán mondta meg, melyik kunyhóba vette be magát Henrik úr. Ott húzódott meg, mint valami beteg állat. És most már nem hajlandó kijönni. A papokkal sem beszél. Az ételt beteszik neki, ő nem mutatkozik. Napok óta egyáltalán nem látták. Ha valaki be akar menni hozzá, dühödten hörög, ordít, földet, szalmát szór kifelé. Paul néha odajött hozzám, megmutatta magát, a rettentő húsát, és azt kérdezte, akarom-e. Néha nem kérdezte, csak meghágott a kunyhó tövében, a szemembe sütött a nap, néztem a felhőket, vagy bevonszolt a bokrok mögé, ott meg a remegő ágakat bámultam, közel remegtek az arcomhoz, nagyon közel. Egyszer leettem egy ágról egy levelet, miközben hágott Paul. Keserű volt, de jó volt. Fájt. Paul mindig nagyon fájt. Véreztem is utána. Paul elzavarhatott volna, mert nem volt a kunyhó mellett valójában semmi keresnivalóm, de neki így jó volt. Paul, aki hozta az ételt, a bort, bármikor meghághatott, miért zavart volna el. Henrik úr nyilván hallotta, mi történik. Nem ellenkeztem, nem volt miért, tudtam, amit tudtam. Néha föltűnt anyám vagy apám, nem merészeltek közelebb jönni, csak halkan, szinte suttogva kérleltek, hogy jöjjenek haza. Megbocsátanak.

Ők?! Ők bocsátanak meg nekem?!

Köptem rájuk, göröngyökkel dobáltam őket, átkokat sziszegtem feléjük.

Ültem a kalyiba ajtaja előtt, és beszélni kezdtem hozzá, az én szegény Henrik uramhoz. Tudtam, hogy hall, tudtam, hogy még a verdeső, gyöngülő szívével is figyel, hogy már csak rám figyel. Tudtam, hogy minden szavam a szíve körül kering.

Nincsen Isten, mondtam.

Nincsenek felhők, nincsen ég, bogarak, fák, nincsen kökörccsin, pipacs, kamillás lé, nincsen háború, béke, nincsen szentség, amiért áldozatot kellene hozni, nincsen bűn, és nincsen kegyelem, nincsen darázs, nincsen betegség, jószág, egészség, semmi sincsen. Nincsen vigasz. Jézus mese. A megváltás mese.

Nem válaszolt.

De tudtam, hogy hall.

És tudtam, hogy én vagyok az, aki megmentheti. Amikor végképp elmondtam mindent, amit mondani akartam, amikor, nem is tudom, hogyan is mondjam, szóval amikor sorra legyilkoltam a szavakat, amelyek közénk állhattak volna, és közénk is álltak

talán, beléptem a sötétbe, behúztam magam után az ajtót, és lassan kitapogattam a testét, átöleltem. Izzadt. Bűzlött. Az ürülékében hentergett. Haldoklott. És mégis élt, élt. Abban a szörnyű sötétségben még verdesett a szíve. És nekem verdesett. És ő már csak az enyém volt, csak az enyém. Most már semmi sem kellett nekem.

A babákat is kint hagytam a kalyiba előtt.

Egymásra fektettem őket, mint akik hágnak éppen.

És melléjük tettem a kakas kifőzött, csontfényes szörnyfejét, hogy nézze, csak nézze, csodálja őket.

Szilasi László

MUSÉE DE L’AFFICHE

A barátom úgy egy évvel ezelőtt, huszonöt év után, elvált. Amikor végre mindennek vége lett, elutazott pihenni néhány napra Párizsba, egyedül. Nemrég érkezett vissza. A 90C nevű kocsmában ülünk. A kocsmának azért ez a neve, mert a két tulajdonosnőnek, a többi számkivetett iszákos szerint, ez a melltartómérete. Vörösbort iszunk mindnyájan, mint a felnőtt emberek. A barátom el akarja mondani nekem, hogy is volt, mint is volt. Végre talán el tudja mondani. Ő legalábbis ezt reméli most. Úgy hajtja a fejét a két tenyere közé, mintha egy puha, púderes dekoltázsba hajolna bele. Aztán nekilát.

„A régi, Szent Mihály utcai házunkban, a nagyszoba északi, árnyékosabb sarkában volt egy kis szentély, ahol reprodukciókat, fényképeket, apróbb tárgyakat, soha véget nem érni látszó szerelmünk egyre gyarapodó emlékeit, relikviáit és ereklyéit őrizgettük elbizakodottan. A kis gyűjtemény elsüllyedt a gyermeknevelés meg a költözések vihariban, a legtöbbjükről egyikünk sem tudja már, melyik darab hová került. De az egyiket mostanában, bő évvel a válásunk után, váratlanul megtaláltam. Az éléskamrámban lapult egy elfelejtett Yves Saint-Laurent-doboz alatt.

A házilag bekeretezett kis képeslap egy régi plakát reprodukciója. A kép terének két-harmadát az örülsárga ég, egyharmadát a hasonlóképpen örülsárga, de valamivel sötétebb árnyalatú tenger ábrázolása tölti ki. A vízen, szinte szimmetrikus hegyvonulatok között hatalmas, sötétkék hajótest közeledik felénk. Hullámokat hasító orra fehér-narancs habot vet. Óriási, téglalap alakú, kékes árnyéka rávetül az egybefüggő sárga felületre anélkül, hogy zöldre változtatná, talán még át is színezi azt – aztán viszont váratlanul véget ér még az előtt, hogy elérné és elfedhetné azt a nézőpontot, ahonnan mi ezt az impozáns, félelmetességében is lenyűgöző látványt figyeljük. Az óriási hajó, onnan, ahonnan mi látjuk, egyértelműen haragos férfiarcot idéz föl. Én legalábbis, mint gyermekkoromban a szomszéd ház tetőcserepeibe, belelátom ebbe az ábrázolásba azt a haragvó angyalarcot. De a fekete-vörös kéményből, megnyugtató módon, mégis szívárványszínű füst száll az ég felé, hogy aztán majd valahol jobbra, fent, messze a magasban, ahonnan talán a láthatatlanul tomboló nap süt le ránk, elenyésszen, és végleg beleolvadjon abba az örülsárga égbe. A kép alján, ott, ahol a hajó árnyéka véget ér, először egy címet olvashatunk, egészen apró betűjelekkel. *18 Rue de Paradis Paris X*, Párizs, tizedik kerület, Éden utca 18. Aztán pedig büszke, öles betűkkel annak

az intézménynek a nevét, amit ezen a címen megtalálhatunk: *Musée de l’Affiche*, Plakátok Múzeuma.

A kép jobb oldalán, valamivel a nagybetűs felirat H-ja fölött, picinyke, nyomtatott betűs kézírás imitáló jelsorozat figyelmeztet, hogy a plakátot egy Folon nevű művész hozta létre. A mű valóban a belga szobrász, illusztrátor és festő, a 2005-ben, 71 éves korában, Monacóban elhunyt Jean-Michel Folon munkája. A híres és gazdag művész, a múzeum megrendelésére, 1978-ban készítette a plakátot. De Folon munkája közben valójában egy jóval korábbi képet használt és festett újra.

Az eredeti festmény alkotója, Adolphe Mouron Cassandre francia szülők gyermekeként 1901-ben született a ma Ukrajnához tartozó Harkovban, majd Franciaországban lett híres, megbecsült festő és alkalmazott grafikus. Többek között az ő munkája a Bifur és az ACIER noir betűtípus, valamint az Yves Saint-Laurent kozismert logója. Cassandre Párizsban lett öngyilkos 1968-ban. Leghíresebb, Folont is megihlető plakátját 1935-ben tervezte meg. Az ő plakátján felénk közeledő hajó jószerivel a kép egész terét kitölti. Hatalmas, szürkészöld testével alig valamit hagy meg a haragos, kékeszöld égből meg a kép alig egyötödét kitevő, fűzöld tengerfelületből. Szárazföld egyáltalán nem látható, s az a haragos angyalarcöntvény feltartóztathatatlanul rohan felénk az ijedten felrebbenő sirályok között, minden porcikájával büszkén hirdelve, hogy az ember, tudása és technológiája segítségével, immár tényleg visszavonhatatlan magabiztossággal uralja a természet erőit.

A Folon plakátjára egyáltalán nem jellemző, Cassandre képéből viszont valósággal sugárzó, indokolhatatlan elbizakodottságot talán némileg érthetővé teszi az a tény, hogy az ő 1935-ös alkotása az *SS Normandie* nevű híres francia óceánjárót ábrázolja. A hajót az orosz fehér hadsereg egykori tisztje, egy Vlagyimir Ivanovics Jurkevics nevű emigráns mérnök tervezte, s amikor 1932 nyarán vízre bocsátották Saint-Nazaire-ban, 83 000 bruttó regisztertonnáas hasznos térfogatával, 316 méteres hosszával, 160 000 lóerős főgéppel, több mint 30 csomós átlagsebességével, 1985 utasával és majd’ másfél ezer főnyi személyzetével, art déco és streamline moderne stílusú belvilágával meg a Cassandre-t is megihlető újszerű, víz alatt előreugró hajóorrával és közel hatvanméteres víz feletti magasságával, a *Normandia* lett a világ legnagyobb, leggyorsabb és sokak szerint legszebb óceánjárója. A valaha épített legnagyobb teljesítményű turbóelektromos gőzhajó az utasszállítók között. A *Fény Hajója*.

Mint az a plakátról is leolvasható, a *Compagnie Générale Transatlantique* tulajdonában lévő, menetrend szerint közlekedő hajó Le Havre-ből indult, és Southampton érintésével jutott el New Yorkba. A *Normandia* a Cassandre-plakát által beharangozott legelső útján, 1935-ben, négy nap, három óra és tizennégy perc alatt tette meg ezt a távolságot, és ezzel azonnal el is hódította a *Kék Szalagot*. Ezután pedig hosszú évekig szállította – az amerikai szigorítások után immár nem csupán a bevándorolni szándékozó otthontalanokat meg az egyenesbe jött hazalátogatókat, hanem – a nagyobb igényű európai, felső középosztálybeli turistákat meg az alkoholtilalom idején megfogyatkozott, szórakozni vágyó amerikaiakat is.

A *Normandiát* a II. világháború alatt, 1941 során hadászati célokra, csapatszállító hajóvá alakították át. Nem sokkal később, 1942. január elején New York kikötőjében kigyulladt, teljes kiterjedésében lángra kapott, a szakszerűtlen oltástól felfordult, majd fél óra alatt elsüllyedt. Bár egy évvel később, 1943-ban, a világ mind ez ideig legdrágább hajómentő akciójával kiemelték, a helyreállítása túl sokba került volna, ezért 1946-ban végül (a tizenkét méteres Lalique-világítóoszlopaival meg a Jean de Brunhoff

által Babar, az elefánt termévé pingált gyermekétkezőjével együtt) az utolsó csapsze-
gig elbontották. Az ezerháromszáz négyzetméteres első osztályú ebédlő hat és fél mé-
teres kapuit díszítő, Raymond Subes által öntött, normandiai várakat és középkori ka-
tedrálisokat ábrázoló, hatalmas bronzmedálokat vizont 1945-ben elárverezték, és ma
a Libanoni Miasszonyunk Maronita Katolikus Templom egy kisebb, árnyékosabb szen-
télyében tekinthetők meg Brooklyn Heightsban, a Remsen és a Henry sarkán. Ennyi
maradt a büszke *Normandiából*.

Az a plakát pedig, amit néhány évvel később Folon 1978-as képéből generált egy
névtelen mester, 1980 óta immár az SNCF menetrend szerinti, Angliába és Írországba
tartó, személyautók szállítására is alkalmas tengeri kompjáratait reklámozza. Kék ég,
kék tenger, kék hajó, szárazföld és füstcsík már sehol. A sirályok pedig újra röpködnek
ugyan, csak ez már senkit sem érdekel. És eltűnt az a fenyegető arc is. A jegyek felől
érdeklődjön a turistairodákban meg az utazási ügynökségeken. Megunódott a techno-
lógia. Meg talán az elbizakodottság is. Rá lehet unni arra is.

A kis képeslapot, amit aztán közösen kereteztünk be itthon egy esős, októberi dél-
utánon, annak idején Saint-Malo városában vásároltuk. Párizsba, a Musée de l’Affiche-
ba sohasem jutottunk el.

Harmadik hete voltunk már úton. Rég elfogyott az otthonról hozott élelmiszer meg
cigaretta, és mi, húszévesen, boldogan és éhesen bolyongtunk a mocskos hátizsákja-
inkkal abban a tiszta, színes, illatos, gazdag és szabad világban, amely, ezek szerint, hát
akkor mégis létezik. Az volt a terv, hogy körbevonatozzuk Franciaországot, aztán még
meglátogatjuk a gazdag német rokonokat is, és – az engedélyezett kinntartózkodás meg
a szűk valutakeret határait a végsőkéig feszítve – csak azután megyünk haza: legköze-
lebb úgyis csak három év múlva hagyhatjuk el az országot Nyugat felé.

Az út felénél jártunk. És máris elértünk a Föld Határára. Az eszelősen tiszta, hajszál-
pontos szerelvény lassan, nagy és elegáns félkörben kanyarodott föl a vasútállomáshoz.
A peronon egy tejfelszőke, skandináv család kataton örömben, végtelenítve énekelte
együtt, hogy szamaló, szamaló, szamaló. És aztán, ahogy a kis utcákon átvágva várat-
lanul kiértünk a híres erődítmény huzatos falaira, szélben, ködben, gyenge esőben hir-
telen kitárult előttünk az Atlanti-óceán. Ha áthajózol rajta, a túlsó oldalon ott van
Amerika. Botladoztunk még egy ideig a sikátorok meg a felfoghatatlan gazdagságú
kirakatok között, majd kerestünk magunknak egy kicsi szállodát, *with one star, or without*,
és aludtunk másnap délig.

Felébredtünk, megreggeliztünk a szobánkban. Lementünk a partra. Hűvös volt,
pedig tűzött a nap. Szemben, a kristálytisztá levegőben, messze fölöttünk, mint egy
százezer éves szellemhajó, zölden és barnán remegett Mont Saint-Michel végsőkéig ci-
zellált, hatalmas tömbje.

Ismertük a történetet. Azt beszélik, ezerháromszáz évvel ezelőtt, ott szemben, annak
az akkor még csupasz gránitsziklának a legtetetjén, azon a helyen, ahol korábban talál-
tak egy tolvajok által odarejtett hatalmas, fehér bikát, a magányt kedvelő Aubert-nek,
Avranches tizenkettedik püspökének megjelent álmában Isten Hercege, Szent Mihály
arkangyal. A rettenetes angyal azt parancsolta a püspöknek, hogy építsen neki egy
templomot. Aubert azonban ördögi ármánynak, isteni próbatételnek könyvelte el a je-
lenést, igyekezett elhárítani magától ezt a feladatot. Ezért aztán a Fény Hercege több-
ször is megjelent a hitetlen Aubert-nek. Harmadszorra végül, szeráfi haragjában, a
nyomaték kedvéért úgy megnyomta az ujjával a makacs püspök fejét, hogy annak átlyu-
kadt a koponyacsontja. Ószre már állt a templom. 708. október 16-án szentelték fel. Az
avranches-i Saint-Gervais-bazilikában pedig azóta is nagy tisztelettel őriznek egy re-

likviát. Szent Aubert koponyájának nevezik, erre jövet megnéztük mi is. Jól látható rajta a stigma, az isteni trepanáció bizonyítéka, az arkangyal mutatoujja ütötte lyuk.

Nagyon meg akartuk nézni azt a templomot. De nem tudtunk átkelni a vízen. Az Atlanti-óceán árhulláma, mint egyetlen óriási hullámtaraj, folyton északi irányba tart. Nagyjából egy nap alatt éri el Európa és Anglia partjait. További egy napra van szükség, hogy megkerülje a Brit-szigeteket. És aztán a La Manche csatorna meg az Északi-tenger árhulláma nagyjából egy időben, a normandiai partoknál találkozik vele. Ekkor a dagály magassága gyakran a tizennégy métert is eléri. Mont Saint-Michel árapálysziget. Száraz lábbal csak apálykor megközelíthető, dagálykor szigetté változik. Álltunk a homokos parton a könnyű, világos, csúnya ruháinkban, és dideregve vártuk, hogy visszahúzódjon a víz.

A parttól nem messze, a szigetre vezető út egyharmadánál, különös építmények kezdtek kiemelkedni lassan a vízből. Két különböző méretű, téglalap alakú, vaskos betonkeret, köztük karcsú, dinamikus, kétszárú oszlop, mint egy fenyegetőnek szánt, de azóta lefegyverzett, megszelídült tárgyi emlék a világháborúból. Nem lehetett érteni. Közelebb gázoltunk hozzájuk a sekély, parti vízben. A keretekben halak úszkáltak, a betonokon sirályok rikoltoztak. Néha kifogtak a vízből egy-egy kisebb példányt. Felrepültek vele, vitték az övéiknek. A magasba csaptak, majd hirtelen eltűntek a bolondkék égen. Aztán félmeztelenül kiáltozó francia suhancok jöttek. Felmásztak az oszlopra, és egymást biztatva, egyre magasabbra merészkedve, fejeseket ugráltak a trambulinról a kisebbik medencébe. Biztonságosan mély volt, beledőfték a parti homokba egy tizenkét méter magas, üres betonkockát, az Atlanti-óceán meg hatóránként segítőkészen öblítette és újratöltötte nekik. Röpködtek a meztelen, sovány testek a sirályok között. Csobbanás, halak. Vigyorgó fej a víz felett, ökölbe szorított kéz, nyers erő.

A parti homokban, felszerszámozatlan lovakon, fiatal lányok vágattak el dübörögve. Sütött a nap, hideg volt, a feltámadó szél azonnal ráterítette a vízre a paták felverte homokszemeket, mint egy nehéz aranylepedőt. A Föld Határán, a felhőtlen, hideg égből folyékony higanyként csorgott ránk a félreérthetetlen ígéret, hogy tágas és jó lesz a közös életünk, hogy az a nagy és igaz szerelem, amit megadott nekünk az Isten, a halálunkig fog tartani, és aztán még azon is túl. Nem volt kérdés, nem volt kételkedés. Az ígéret biztos volt és nehéz, mint Mont Saint-Michel szemben lebegő piramisa. Fogtuk egymás kezét, és hevertünk, gögösen reszketve, a parti homokban. Akkor kezdődött el, végérvényesen. Aztán lassan beesteledett, hazamentünk a szállásunkra, és másnap reggel, tulajdonképpen csak a hely nevének a hangzása miatt, elindultunk Angoulême felé.

A Folon-képeslapot a vasútállomáson vettük. Sem Saint-Malo városához, sem Mont Saint-Michelhez nem volt köze a képnek. A művész magát az ígéretet festette rá nekünk.

Bejártuk Franciaországot, eljutottunk a németekhez is, aztán hazamentünk, és összeházasodtunk. Bekereteztük a képet. Elhelyeztük azon a helyen, ami később a szentély centruma lett. Az lett, az volt végig az alapkö.

Aztán eltelt húsz év.

2005. január elején nagy, havas, klasszikus tele volt Szegednek. Kisebb-nagyobb megszakításokkal egyfolytában szakadt a hó, a hatalmas hófalak között megszeppenve és elhalkulva óvatoskodtak az emberek. A kisebbik fiunkat még nem hoztuk vissza a vidéki nagymamától, újra hármasan éltünk a Szent Mihály utcai nagy, régi házban. Tápláltam a tüzet a cserépkályhákban, óránként kimentem lápatolni meg seperni a ház elől a havat, amúgy meg rádiót hallgattunk, filmeket néztünk, és a *Santa Maria* makettjét építettük közösen az ebédlőasztalnál, a karácsonyra kapott, ezerdarabos

készletből. Esténként szekszárdi vörösbort ittunk gyertyafényben, és a *Scotland Yard* nevű társasjátékot játszottuk. A nyomozóknak a London-térképen utazgatva kellett elkapniuk a metrón, buszon, taxin, gyalog menekülő bűnözőt, akkoriban nagyon kedvelte ezt a játékot a nagyobbik fiunk. Amikor pedig mindezt eluntuk, elmentünk sétálni meg szánkózni az esti hóesésben.

Hatalmas sétákat tettünk akkoriban. Január elején az ember éhezi a templomok közelségét, mi abban a januárban legalábbis kifejezetten éheztük. Nehezen volt elfogadható, hogy véget ért az ünnep. Próbáltuk volna meghosszabbítani, visszahozni, s erre, úgy gondoltuk, mégiscsak a templomok közelében mutatkozik a legnagyobb esély. Különösen hóesésben. A közeli Kakasos Templom túl kicsinek bizonyult akkor este, a Fogadalmi Templom túl nagynak, meg hát rondának is, főleg szemből, de onnan még a szakadó hóesésben is, az apszis felől pedig nincs elegendő hely a megfelelő távlatához. A Honvéd téri templom meg eleve szóba sem jön. Úgyhogy akkor este, a csendes, kihalt utcákon át végül egészen az Alsóvárosi Templomig gyalogoltunk el.

A reflektorok fényében, a ferde pászmák között, a tér meg az égbolt fehér-fekete hátterén hatalmas hajóként lebegett az ősi épület ötszáz éves, nehéz tömbje. A Segítő Boldogasszony főoltárképéről meséltünk a gyerekeknek, a Csöpörke nevű hajdani tóról, ahová a festményt a török elől a ferencesek rejtették, ott jöttünk el a helye mellett néhány perce, meg a névtelen szpahoglánról, aki évtizedekkel később véletlenül megtalálta azt a képet a mocsárban, s aztán visszaadta a szerzeteseknek, és a mindenkit meghallgató Fekete Máriáról meg Dózsa Györgyről, a szerencsétlen Jean-François De la Vergne altábornagyról és Lotaringiai Józsefről, a Szuszogó Princről, akik most mind békésen pihennek együtt a mélyben, a templom vastag falai alatt. De a fiunkat nem érdekelték sem a halott hősök, sem a pufi kis angyalkák, sem a Szentléleknek a frigyládát meg a Tízparancsolat kőtábláit is legyőző galambja, sem a Nyugat Ura, a Mennyország Alkirálya és Isten Pörölye, Szent Mihály, a Büntető Szeráf, aki a szószék tetején kardosan-pajzsosan fölöttük lebeg, mert a nagyobbik fiunkat akkoriban csak a hajómodellezés, a *Scotland Yard* meg a foci érdekelte. Ezért aztán elsétáltunk a templom és Szent Ferenc mellett, megnéztük a csupasz mandulafát, amely néhány hónapja még oly szépen virágzott, és nemsokára újra fog talán, aztán kikanyarodtunk a kolostorépület mögötti óriási, szélsöpörte térre, a füves nagypályára, a szabályosan rögzített szabványkapuk közé.

Félcombig erős hórégteg borította a pályát. Lassan gázoltunk keresztül rajta. Az összefüggő, sértetlen felület fölött nagy, széles rohamokban dobta újra meg újra tovább a frissen hullott havat a szél. Az elképzelés az volt, hogy a túlsó szögletászlónál, az épület északi sarkánál lefordulunk jobbra, keresztülvágunk a zúgó kiserdőn, hintázunk egy keveset a nyikorgó libikókán – a feleségem és a gyerek együttesen éppolyan nehezek voltak akkoriban, mint én egyedül, rendben ment a működés – csak aztán indulunk haza.

A feleségem ment elől. Kabátja lobogott, azt a gyönyörű arcát belerejtette egy puha, kék sálba, fejét leszegve lépegetett a metsző szembeszélben. Nem szólt hozzánk. Ismertem ezt a hangulatát, tudtam, hogy nincs semmi baj, együtt vagyunk, minden együtt van. Épp nagyon akartam volna mondani neki valamit, már rég elfelejtettem, mi lehetett az, pedig akkor nagyon fontos volt. Utánakiabáltam, de nem hallotta meg abban a nagy szélben. Szaporázni kezdtem hát a lépteimet, magasra emeltem a bakancsos lábamat, hogy utolérjem, gázoltam utána, mint valami sűrű, nehéz folyadékban, ahogy csak bírtam. Nem közeledem, úgy éreztem, sehogy sem közeledem, néha még most is ezzel álmodom.

És akkor a hátam mögött, messze lemaradva, valahonnan a kezdőkör környékéről hirtelen felsírt a gyerek. Megfeledkeztem róla, egyedül maradt, megijedt, félt. A feleségem nem hallotta meg őt sem, gázolt tovább egyedül a kiserdő felé. Visszafordultam a fiunkért. Szégyelltem magam, szégyelltem magunkat, már messziről bocsánatkérőleg integettem, meg hujjogattam neki nagy vidáman, hogy hamarabb megnyugodjon. Nem tudtam elviselni, ha sír. Gázoltam hozzá a magas havon át. Visszanéztem, a feleségem épp akkor tűnt el az épület sarka mögött, elnyelte a kiserdő. Gázoltam tovább előre. A hóesés, ahogy a kádba zubogó vizet elzárják, hirtelen elállt. A gyerek már nem sírt. Ránk omlott a csend.

És ahogy gázoltam tovább a hóban a mosolya mögött, szégyenkezve még mindig hüppögő, szemét az egyujjas kesztyűjével dörgölő nagyfiam felé, hirtelen teljes súlyával rám zuhant, minden következményével együtt megértettem, visszavonhatatlanul bizonyossá vált egy pillanat alatt, hogy ennek a mi nagy szerelmünknek mindörökre vége, eddig tartott, itt és így ér véget, elsüllyedt a Fény Hajója egy pillanat alatt. És hogy hiába minden emberi igyekezet, odafigyelés, tapintat, gyöngédség, nagyrabecsülés, bölcsesség meg a tökéletesre csiszolt, folyamatosan karbantartott együttélési technológia, és hiába még a szeretet is, nekünk nincs már tovább, és hogy ebből nekünk már soha nem lesz többé feltámadás. Dobbant egy nagyot, tompát, mélyet a szívem. Aztán kimaradt egy ütem. De utána ment minden tovább.

Kiszabadítottam a fiút, nagyot neveltünk magunkon, aztán utolértük futva az anyját, hintáztunk, és meneteltünk a frissiben újra megnyitott Virág cukrászda felé, hogy rumos kávékkal és tejszínhabos forró csokoládéval zárjuk le ezt a szép téli estét. Talán még szeretkeztünk is akkor este a feleségemmel. Megnyugodtam, elmúlt a rettenet, mély békében hallgattam, ahogy mellettem szuszog. De akkor este mégis, végleg vége lett.

Végül öt évvel később váltunk el. Rendezett, tisztelettel, bensőséges a viszony. Béke van, nem panaszkodom. A fiúk nőnek, mint a dudva. És már én is csak a szétszakíthatatlan összetartozás emlékét vagy annak a hiányát cipelem folyton a nyakamban, mint egy mászás súlyú, gyönyörű bronzmedalions. Ha jól meggondolom, talán csak ez tart életben. Hogy még emlékszem. Ha másra már nem is, legalább erre a hiányra. És nem, egyáltalán nem vagyok szomorú. Nincs rá okom. Bár most, hogy mondom, a szomorúságom teljes hiánya talán önmagában is elég ok a szomorúságra.”

A barátom a végére ért a történetének. Nem ad több magyarázatot. Talán ennél nincs is több neki. Ennyi volt az egész, szerinte. Nincs már mit mondania. Ez történt, így állunk most. Teljes joggal fejezte be a történetet. Meg hát be is rúgott. Két kezét az asztalra fekteti, aztán szelíden közjük hajtja a fejét. Elalszik. Az asztalon ott hevernek széjjelszórva a szóba hozott képek. Nem mutatta meg őket nekem. A *Normandia* 1932-ben. Aztán ’42-ben, New York kikötőjében, az oldalára fordulva, lángokban. Cassandre képe 1935-ből. Foloné ’78-ból, az Ismeretlené ’80-ból. Fényképek Mont Saint-Michelről, 1985-ből, meg az Alsóvárosi Ferences Templom 2005-ös állapotáról. Mellettük magányos belépőjegy, múlt heti dátummal, *Musée de l’Affiche, 18 Rue de Paradis Paris X.*, Párizs, tizedik kerület, Éden utca 18. Nem nyúlok hozzájuk. Fizetek, a nagy mellű lányokra bízom az alvót. Nem akarom megzavarni, elmegyek. A barátom mosolyog álmában. Talán Brooklynban jár, és az óceán mélyére süllyedt világítóoszlopokkal meg Babarral álmodik.

Csengery Kristóf

ÚJ SZÉKEK

Új székek az erkélyen. Szépek és olcsók. Négyéves lényed úgy örül, hogy meghatódom a lelkesedés fokától. Tudok így? Van még belül olyan húr, mely rezegni kész, ha jó kezek érintik? A te húrjaid tisztán szólnak. Mester vagy, tanító, aki nem is tud róla, úgy tanít. Tantárgyad: élet. Kint kell vacsoráznunk az erkélyen, majd szappanbuborékot fújunk villanyfénynél, és hogy ne fázzunk, énekelünk. Májusi este. Nézd, ott a fák nevetve egymáshoz hajolnak! Integtetünk barátunknak, a Holdnak.

A MÁJUS-JÚNIUS HÁZ

Megszilárdítani az illanó időt, s falakat emelni belőle, régi, titkos álmom. Az volna jó: nem tekingetni többé sem előre, sem hátra. Élni az örök jelen épületében, múltat és jövőt nem ismerve, s a pillanat végtelen tágasságát élvezni. Elmenőben a változóból, még hátrahagyom új címemet, hogy megtaláljatok, ha kellek. Írjátok fel: otthonom a május-június ház. Ott vagyok, a már nem itt s még nem ott zöld-arany évszakhatárán. Jól érzem magam.

MAGYAROK ISTENE

...de némelyekkel azért mintha kivételt tennél...

LEHET, HOGY SOHA...

Mostanában nemigen ülök ki a kertbe. Nem azért, mert a mulasztásaim (ha tetszik, vádló) inventárium, eleven korpusz delikti – úgy döntöttem, félkegyelműkertészségből fölmentésem van (bár valamelyest/időnként azért piszkál a lelkiismeret: miért várok én, aki a büntetlen elpuhulással nemesített kultúrnövénykéket magukra hagyom a gyomokkal s kártevőkkel való reménytelenül egyenlőtlen küzdelemben, törődést, odafigyelő türelmet?!)

– de, mondom, nem ez tart vissza; azt se tudom, mennyi időm lehet még hátra; ha azt önlélekmarcangolással akarom eltölteni, akad ennél súlyosabb ok is. Hanem hát – mert persze nem én döntöm el, mivel telik, ami visszafordíthatatlanul telik, s hogy kímélem-e vagy emésztő bűzhödt iszapjába buktatom-e le, fuldokolni, magamat – félek a Bennemlakozótól. Hátha a napsütötte, árnyepéltás fűben, a könnyű szellőjárásban (provokáció?) könnyebben megtalál. Nem állítom ki a félárnyékba a széket, pedig a (néha nyarat játszóan erőfitogtató) tavaszi napsugár nemcsak giccs,* de alkalmasint istenbizonyíték. Alighanem az egyetlen meggyőző istenbizonyíték. – Én, a sunnyogó, mégis igyekszem máshol lenni; kárba vesznek a tavaszi illatok, gyáva fejem lehajtvá tudomásul kell vennem (mert nyilván így van), hogy a méhek, poszméhek, apró bogarak egyáltalán nem az én kedvemért (mert bámulom, odaadón figyelem őket) bújnak a virágkelyhekbe, hanem mert ez a dolguk.

A kert ápolatlan, de már szépen sarjadó füve üres; nem keresek olyan helyet a rejtett hepehupákon, ahol nem nagyon billeg a szék.

Azt viszont tudom, ha egyszer mégis rászánom magam (tartok már ott), hogy helyet keressek az átlátszóarany fuvalmak járta (ámbár *slamposbio*) kertben a széknek, odaállítok a magamé mellé egy másik (üres) széket is, hátha mégis megjövök, odatalálok; fáradtan, alkalmasint gunyoros, de – remélem – nem bántó, lenéző mosollyal magam mellé telepszem, és kinyújtom a lábam, bele az alkonyodó (ahhoz képest mindazonáltal melengető) fénybe; és nem lesz elutasító a csendem. Hátha meg merem majd erről-arról kérdezni magamat.

Hogy lenne miről beszélünk, az bizonyos.

* Itt persze „meglehet”, hogy az.

És persze az is lehet, hogy jámbor képzelgés mindez
(Wunschdenken): a széket az őszi esők mocska, a felvert
sár belepi, ázott, rothadásnak induló hullott levelek
tapadnak rá csomókban.
Lehet, hogy nem nézek felém soha többé.

Karafiáth Orsolya

HALÁLOS ŐSZ*

Állandóan ezzel jött. Hogy én gyerek vagyok, ellenben ő, nos, ő bizony felnőtt. Én egy felnőtt ember vagyok, mondta, felnőttélettél és felnőttgondokkal, míg te, ugyan már, anyuka kicsi, túldédelgetett babája. Nem gyermekszívbe való töröket döftem beléd, írta egy levelében, talán az utolsóban. Imádtá a melodrámát, a film noirt, Karádyt, a végzet asszonyait, mindig végzetesen akart beszélni, élni, szeretni. Úgy vonzotta ez a végzetesség, hogy lassan egészen belepörgött. Végzetesen nézett rám, végzetesen gyújtotta meg a cigarettáját, bűnösök vagyunk, ugye tudod, mind a ketten bűnösök, nyögte elfúló hangon, ha véletlenül hozzám ért. Megbüntet ezért a jóisten, csuklott el a hangja, belehalunk, meglátod. Mit mérhet még ránk a végzet, préselte ki magából máskor, egy teljesen oda nem illő pillanatban, mondjuk, totál beállva egy kocsmapultnál. És rám is átragadt ilyenkor a végzetesség érzete, egyszerűnek és megismételhetetlennek láttam a történetünket, olyannak, ami csak velünk, kettőnkkel történhet meg az egész világon. Aztán egy perc alatt ki tudott zökkenni, és akkor egészen másképp beszélt. Ne gyerekeskedj, szólt rám, ha valamit szóvá tettem. Például akkor is, ha elbitorolt tőlem ezt-azt. Mert mindig a lehető legnagyobb természetességgel vette el, amit akart. Ne gyerekeskedj, minek az a könyv neked, nem is érted, miről szól, nem neked való. A mamám este kereste már rajtam, hová lett, Olgika, a könyv az éjjeliszekrényemről, nem láttad valahol? Elhagytam, mama, ne haragudj, elvittem a parkba, mert érdekelt, hogy mit olvasol, és aztán véletlenül ott felejtettem, és mire visszamentem, már nem volt sehol, lenyúlhatta valaki, bocsánat. Fontos könyv volt, tudtam jól, én is azért vettem el az éjjeliszekrényről, fontos és ritka könyv, imponálni akartam Marinak, azért vettem el. Hogy én miket olvasok, tizenöt éves létemre. Nocsak, hogy te miket olvasol, szaladt fel tényleg a szemöldöke, mikor meglátta nálam a könyvet, és már a táskájában is volt. Add vissza, Mari, szóltam berezelve, ezt nem viheted el, a mamámé, igazából ő olvassa, az övé, én csak elkezdtem, de... Mások előtt ne Marizz, ha megkérhetlek, hűtött le. Tanárnő – ez épp megfelel. Vagy Endrődy tanárnő. Esetleg Mária néni, kérdeztem vissza. Mária néni az édesanyád, köpte oda. Pedig amúgy szerette a nevét, főleg, ha együtt tanultunk, és én suttogva mondtam, Mari, ez nem teljesen világos, nem magyaráznád el ezt jobban, Mari? Mari, kezdtem bele mégis, mikor legközelebb véletlenül kettesben maradtunk a

* Egy készülő regényből.

folynosón. Légy szíves, hozd vissza a mamám könyvét, keresi rajtam, szerintem nem hiszi el, hogy elhagytam, mert miért is olvasnék én ilyen komoly műveket, még csak gyerek vagyok, mondod mindig te is. Igen, egy hülyegyerek, aki az értékes könyveket csak úgy elhagyja, vetette oda erre, aki felelőtlenül elcsórja az anyja dolgait, hogy aztán lehessen vetni rájuk a keresztek. Ez simán belefér a személyiségképletedbe, Olgicsek, és hanyagoljuk innen a témát. Tényleg nem kaptam vissza a könyvet, de érdekes módon később nem találtam meg Mari lakásában sem, lehet, hogy ő aztán valóban elhagyta valahol. Mikor találkozunk megint, Mari, kérdeztem remegve, mikor már egy hete megvonta magát tőlem. Felejtsd el azt a szaros könyvet, a mama is leszállt már a témáról, mikor látlak a sulin kívül, mikor? Szerintem Berzsenyi megértéséhez lapozgasd többet Horatiust, mondta nagyon komolyan, neki nagyon fontos volt a latinos műveltség, sajnálom, hogy nektek már nem kötelező a latin, így nehezebb hozzáférni a régi magyar költőkhöz is. Rögtön értettem mindent, már reflexből. Tehát meglátott valakit, közeledik valaki az oszlopok közül, nem felelhet nekem nyíltan, nehogy fény derüljön bármire. Bólogattam, idéztem egy kis Vergiliust, majd otthagytam őt. Közben persze realizáltam, hogy bizony senki sem jött, egy lélek sem közeledett, így ez az egész színjáték vagy trükk volt, hogy lerázhasson, vagy tényleg ennyire retteg, veszélyt szimatol mindenütt, lépteket, neszezéseket hall, megőrül a félelemtől, maga alá gyűri a para. Legutóbb is az egész délutánt végigműsorozta. Fejezzük ezt be, Olga, mondta szinte sírva. Rám jön a rendőrség, vége lesz a karrieremnek, szerintem a tanáriban már gyanítanak valamit. Dehogy, Mari, csitígtattam, fenét sejtene. Te minden tanítványoddal jóban vagy, együtt jártok bulizni. Hiszen együtt élünk szinte, gondolj a fakultációkra, a versszakkorre, a színjátszókra, az ünnepségekre. Te gyanún felül állsz, Mari. És az anyád? Az anyád szerint is így van ez? Szerintem az anyád megtudott valamit, nyüsztette. Vagy te mondtál el neki valamit az egyik hülye, kislányos őszinteségrohamodban? Mi van a mamámmal, rezzentem össze. Tegnap felhívott, tudta a számom, érted? Elkérte tőlem, motyogtam, és megadtam, persze, miért ne adtam volna meg. Felhívott, Olga, rám telefonált az anyád, és nyomatékosan felszólított arra, hogy hagyjalak békén, hogy menj haza a tanítás után, ne lógjunk állandóan együtt, mert nem vagyok rád jó hatással. Hogy egy felnőttnek miért jó az, ha csupa gyerekkel veszi körül magát. Ebbe így még sosem gondoltam bele. Hogy ez miért is jó neki. Valóban, Mari akkoriban már közeledett a negyven felé, és tényleg csak mi voltunk a társasága. Mi, akik még a gimiben is a kicsiknek számítottunk, főképp az előző évben, még elsőben, a kiscigányok, a senkik, a sulis hierarchiájában a legalsók. Ám ez valahogyan ha nem is természetesnek, de helyénvalónak látszott. Mi voltunk a kiválasztottak, az érdekesek, a különösek. A legtehetségesebb osztály, a drámaszakosok, ahogy a diri is mondta, mikor megnyertük az országos diák-színjátszó versenyt, váratlanul, még tavaly nyáron. Hogy arra még nem volt példa az intézmény történetében, hogy a kicsik csapata dobjon ekkorát, külön köszönet érte Endrődy Mária tanárnő áldozatos munkájának. Tényleg, mi volt ebben a buli neki? Ha beivott, sokszor sóhajtozott, hogy csak elraboljuk azt a drága idejét, hogy a mi színvonalunk neki nem elég, hogy kik is vagyunk mi, kis szarosok, senkik. Aztán másnap, már a színjátszóknál, csak úgy ragyogott a szeme, követte minden mozdulatomat. Szinte csillogott, ahogyan Mikit instruálta aztán. Most nézz egy kicsit mélyebben, mondta. És a testtartásod legyen férfiasabb, így, és átölelte hátulról, szinte kétrét hajtotta Mikit, aki belesimult ebbe az intim utasításba, hozzátapadt Marihoz, egy másodpercig nem mozdultak, és akkor Miki kamasztestéből kivált a férfi, a szerep férfi, Mari férfi, akivé később aztán tényleg vált. Mari eközben a szemével felém intett, csekkolta, hogy látom-e,

értem-e, mi is történik itt, felfogom-e a remegő Miklóst és őt, aki viszontremeg valakitől, aki nem én vagyok, egy fiútól az osztályból. Szóval, mit mondtál az anyádnak? Én, én semmit, dadogtam, tényleg semmit. Ütlegelni kezdett. Abba kell ezt hagyni, megtudják, mindenki megtudja. Ha már most nem tudja mindenki, folyton-folyvást érzem magamon a tekinteteket, szinte tapintom a gyanakvást, ott van a nyakamban, mikor az aulában nevetek veletek, és ettől befullad, csuklássá, fuldoklássá válik bennem a jókedv, elkísér a tanáriba, ott van a kávéban, belekeseredem, aztán nyomon követ a katedrához, megőrülök, érted? Én erről nem tehetek, Mari, ekkor már sírtam. A mamámnak nem tetszik, hogy iszol velünk, az sem, hogy mi miért iszunk, és... Te elmondod neki, hogy iszom veletek, őrjöngött egyre jobban. Nézd, Mari, a mamám se nem hülye, se nem vak, látja, hogy kétnaponta dülöngélve jövök haza, megérzi a piaszagot, még a vodkát is, pedig te azt mondtad, az szinte kizárt, hallja, ahogy sírok vagy éppen hányok. A múltkor is kérdezte, hol járok a tanítás után, mondtam, hogy végig a suliban, meg a kiskocsmában voltunk csak, a Mária tanárnővel, veled, Mari, te mégiscsak egy tanár vagy, a tanárunk, de te nem szereted, ha iszunk, mondod is mindig, hogy ne. Azt persze nem tettem hozzá, hogy a mamám ebből egy szót el nem hisz, hogy látott minket múltkor, ahogy az egész csapat összekapaszkodva énekelt az utcán, meg az ugye mégse járja, hogy éppen az osztályfőnök legyen az egész részeges banda kapitánya. Hogy ő be fog menni az igazgatóhoz, és hogy beszél a szülői munkaközösség többi tagjával is, meg úgy általában a többi szülővel, az Ancsiéval már beszélt is, aki természetesen osztja az aggályait. A rohadt kurva életbe, tombolt még mindig Mari, állítsd le valahogy az anyádat, hazudj valami frappánsat, mit tudom én, úgylis olyan kitűnően tudsz hazudozni. Ezt meg honnan veszed, akadtam le. Hát hogy nekem is állandóan lököd a sódert, a rossz dumádat, például a múltkor is azzal a könyvvel, hogy te olvasod, meg minden. A drága jó anyád közölte, hogy tudja, csak nálam lehet, annyira nem neked való olvasmány, én meg biztosan, és ezt jó alaposan hangsúlyozta, biztosan gerjedek az ilyen dekadens, beteg, perverz szövegekre. Ezt természetesen kikértem magamnak. De pontosan éreztem a vádban a tudást, érted, Olgicsek? Ezért itt most szépen befejezzük ezt az egészet. Nem tudtam erre mit felelni, beletúrtam hát hirtelen a hajába. Erre végig megremegett ő is, magához rántott, figyelj, Olga, ilyen egy csók, ezt rosszul játszod a darabban, a csók olyan, ahogy csak Jávor Pál tudja Karádyt, végzetesen, a Halálos tavaszban, de aztán persze gyorsan elengedett, váratlanul lehiggadt, később lassan én is. Többször láttuk együtt a filmet, ismertem minden mozdulatot, minden rezdülést. Ismered, milyen az egzaltált ölelés, Olgicsek, honnan ismernéd, közeledett megint felém, de aztán fegyelmezte magát, mint aki csak viccelt, és csupán marisan összeborzolta megint a hajam, elővett egy vodkát, töltött nekem is, és mielőtt megint eltolt volna magától, hiszen csörögni kezdett a férjének a kulcsa a zárban, odavetette, hogy holnap engem fog feleltetni, készüljek fel alaposan. Ennek is megvolt a maga izgalma, az osztály nem is értette, miért kapok én olyan kérdéseket, ami nincs benne a tankönyvben, amihez ki tudja, hol kell utánaolvasni, és én mégis tudom a válaszokat valahonnét, ez rejtély. És Mari még ilyenkor is be tudott kérdezni valami gonoszat, amitől csak négyest vagy hármast adhat a végén, amit aztán hatalmas kéjjel ír be az ellenőrzőmbé. És legközelebbi órára lássam alatta az édesanyád láttamját, teszi hozzá negédesen, mert tudja, hogy szegény mamám csak azt látja, meggebedek a tanulástól, mindenem a magyar irodalom, és tessék, egy szar drámatagozaton csak a hármasig vergődöm fel magam. De oké, én vállaltam ezt, ha ennek Mari örül. Jól megszívattalak, mi, kacarászott a szünetben, mint egy bakfis. Ez gyerekes szemétség volt tőled, tört ki egyszer belőlem mégis. Lehet, hogy ezek miatt a hármasok-négyesek miatt nem lesz meg a vitt pontszámom a

magyar szakhoz. Ó, emiatt ne aggódj, Olgácska, a másodikos jegyek még nem számítanak, jövőre megígérem neked azt az ötöst, ha jól viselkedsz. És mi neked a jó viselkedés, vágtam vissza. Ha mindenben az van, amit te akarsz, ha én rendesen kussolok, meglegszem a lopott félórakkal, a fél-veled, a férjeddal, mindeneddel együtt? Ha továbbra is így marad minden, kipakolok a többiek előtt, meglásd. Ne tévedj el, kislány, sziszegte ekkor. Szerinted ki hinne neked? És ugyan mit is mondanál? Meg egyébként is: ki hinne a részeges, kezelhetetlen, nyugtatókat zabáló gyerekek szemben a felnőttel, a tanárnővel, aki benne van országos tanári testületekben is, aki minden osztályát sikerre hajtja? Ugyan, kis hazudós, képzeltődös Olga, nem rúghatsz labdába sem.

Nem gondoltam magam sem kicsinek, sem hazudósnak. Vagyis pontosabban csak annyira hazudósnak, rejtőzőnek, sunyulónak és alakoskodónak, ami Mari mellett vagy pontosabban Mari árnyékában, Mari nagy titkaként, szinte már Mariként kötelező volt. Óhatatlan, elkerülhetetlen hazugságokba bonyolódtam bele, edzettem a memóriámat, nehogy elfelejtsem a sok szálát, nehogy elszóljam magam, mert akkor oda minden, lebukom, lebukik Mari is, elviszi a rendőrség, amitől még a legintimebb pillanatokban is halálosan félt, összeomlik a karrierje, kizárják az országos tanári testületekből, nem lehet osztálya, amit sikerre hajthat, bedugják a dutyiba. Egyszer már nem bírtam a feszültséget, és megkérdeztem, ugyan már, Mari, mire gondolsz, hisz nem történt semmi, semmi, az a bűn talán, hogy sokat vagyunk együtt, mi a bűn, Mari, micsoda? Hol jártál már megint, kérdezte a mamám, mikor megint este tíz után estem haza, és én azt mondtam, hogy Ancsinál, tanultunk a matekdogára és a töríre, holnap valószínűleg felelek. Aztán a mamám már menetrendszerűen hívta Ancsiék lakását, kiderült, hogy hetek óta nem is láttak már, hogy pár napja már a suliból is hiányzom. Persze, Mari igazolta nekem ezeket, volt, hogy lementünk a Velencei-tóhoz tanítás alatt, mikor neki három lyukasórája volt egyben, majd onnét betelefonált, hogy váratlan rosszul lett, vis major, sorry, másnapig ne várják, küldjenek helyettesítőt a faktosokhoz. Szerettem a tóparti kis házat. Ez volt a mi kis fészünk, a titkos lakás, mint a Halálos tavaszban is, később lett csak nyilvánvaló, hogy Mari minden szeretőjét idehordta, dehogy volt ez csupán a mi kettőnké, dehogy volt ez egy zárt világ, sőt, még csak titkos se volt, bár erre gyanakodhattam volna rögtön az első ottjártamkor, mikor Mari férje egyszerre csak leparkolt a kerítés mellett. Nem is tolatott be a kertbe, látszott, érződött, hogy csak rövid vizitről lehet majd szó, ránk is törte az ajtót, várva, hogy kirobban hasson, de csak azt látta, ahogy egy régi, fekete-fehér filmet nézünk az amúgy is fekete-fehér és ősrégi tévén, amit kihoztak a nyaralóba. Ekkor kicsit lenyugodott, bár én akkor még nem is sejtettem, mi oka lenne bármiféle haragra, miért is ne tévézhette a nyaralóban a tanárnő és a legígéretesebb tanítványa, aki rendező szeretne lenni, de legalábbis színésznő, mindkettő benne lapul, a színjátzó körben ugyanis mindkét szerepben igenis megállja a helyét, elfogadják az idősebbek is, és nem csak azért, mert olyan bájos és olyan jó humora van, hanem mert a tehetsége annyira nyilvánvaló. Az egész lány egyébként is olyan kis koravén, vagy nem, inkább kortalannak mondanák. Fura dolgokat mond, látszik, sokat van felnőtt-társaságban, a gyerek, a kicsi, a naiv csak ritkán csap ki belőle, mikor már kezdi elveszíteni a fonalat. Újabb kis csemege, vetette oda gúnyosan a férj. Kotródj innen, mit szimatolsz utánam, eridj haza, Dezsit el kell hozni a suliból, suttogta Mari. Dezsi hazatalál egyedül, felelte fojtottan a férj, ne feledd, a fiad már tizenhárom éves, nem csecsemő, egyáltalán, ne feledd már el, hogy van egy kibaszott kölyköd is. Egy kölyköd, aki már nyolcadikos, és ha nem tűnne fel, épp csak másfél évvel fiatalabb az új osztályodnál, akiket olyan hű de felnőttnek tartasz, akikkel megosztod mindened. Menj el innen, szótagolta Mari. A férje kezdett kijönni a békétúrésből.

Ennek a kiscsajnak az anyja tudja például, hol van a csemetéje? Igenis tudja, hazudott folyékonyan Mari, hogyne tudná, hát hülye vagyok én, a suliban is tudják, elkértem, hogy felkészítem az országos tanulmányi versenyre, mi a nyavalya bajod van ezzel, te szar? Jaj, semmi, gúnyolódott a férje, semmi az égvilágon, te feddhetetlen, semmi, azon kívül, hogy pontosan tudom, mi a rohadás zajlik itt, mindenki háta mögött, két éve is így kezdődött... Na, most fejezd ezt be, próbálta közbeszúrni Mari, de a férje egyre csak mondta és mondta, alig tudtuk eltussolni az ügyet, hát miféle ostoba egy beteg állat vagy te, ne hidd, hogy én, bár kiálltam melletted akkor, nem tudtam, mi van a háttérben. Elnézést, vetettem közbe remegő hangon, mi tényleg csak filmet nézni jöttünk le, és nézzük is, bár most ugye éppen nem, de eddig néztük, és mindjárt vége is van, bár most pár jelenetet elszalasztottunk, de mindjárt vége tényleg, és akkor elindulunk haza, csak nálunk ugye nem lehet, és Marinál se... Ez volt az első, hogy próbáltam bevédetni őt, bár akkor még nem tudtam, mitől, miért, minek kell ez, és úgy egyáltalán. Mióta mariz téged ez a gyerek, vakkantotta a férj, már ilyen intim viszonyban vagytok? Hogyan szólítson, mondd már meg? A nevem Mari, most nem a suliban vagyok, te is Marinak szólítasz, mindenki Marinak szólít, csak nem fog itt, a nyaralóban tanárnőzni engem ez a kislány, itt Mari vagyok, és kész, erről nem nyitok vitát. Hát ez az, folytatta a férj, hogy miért kell lehoznod egy kislányt, ráadásul tanítási időben a tóhoz, aki itt összevissza marizgat téged, akit átbaszol csupán, mert ezt csinálod, Mari, mert ő elhiszi ezáltal, hogy fontos, hogy tényező, hogy kitüntetett helyzetben van, a többiek felett áll, hiszen őt az öfő lecipeli a családi vityillóba, mégis, mit gondolsz, mit érez ez a szerencsétlen. Tényleg elég szerencsétlenül gubbasztottam ott, már megszólalni sem mertem, láttam, ahogy a pasi egyre pipább lesz, vörösödött be lassan a feje, ez mindjárt megcsapja Marit, futott át az enyémen, mi lesz akkor, közéjük vessem már most magam? Amúgy meg, tény és való, valóban kitüntetettnek éreztem magam, büszke voltam rá, milyen jó a viszonyunk Marival, jólesett, ha észrevettem, amint néz dolgozatírás közben, vagy amikor néz, ha a táblához megyek, lassabban mentem ilyenkor, jólesett, hogy a kocsmában mindig valahogy mellém kerül, neked erről mi a véleményed, Olga, kérdezte mindig a társaságban, szerintem Olga tudja a választ, nézett merőn a fakultáción, és nézett és nézett, és Olgicska, szólított, ha kettesben maradtunk, egyszer lógjunk meg tanítási időben, és nézzük meg a Halálos tavaszt, a kedvenc filmem, rajongok Karádyért, fura, hogy te még nem láttad. És jólesett a múltkor is, mikor utánam jött a szertárba, és összekócolta a hajam. Addig sosem ért hozzám, ám ott szinte gyerekesen birkóztunk, ahogy már a többiekkel sem, csiklandozott, átkarolta a derekam, majd kacagva indultunk kifelé, mire ő elkomorodott, Olga, a frizurád, visszaillesztette a tincseket a copfomba, és pár napig kerülte a tekintetem. Na, ülj már le közénk, szólt a férjéhez higgadtan, próbált nyugalmat teremteni Mari végül, nézzük meg nyugodtan a film végét együtt, aztán szépen te a te kocsiddal, mi az enyémmel hazamegyünk, jó lesz így? És békítőleg a férje felé nyújtotta a gyümölcsöstálat. Szép üvegedény volt, régi darab lehetett, benne szőlő és alma, szilva, mind a kertből, együtt szedték, mikor megérkeztünk. A férje nem akarta bántani Marit, a tálat végképp nem, ezt utólag is így gondolom, de ideges, koncentrálatlan mozdulatától, ahogy szinte belesodródott a lendületbe, kiverte az egész nehéz edényt Mari kezéből úgy, hogy egy pattanó szilánk mélyen belevágódott Mari tenyerébe. Spriccelt a vér, rá a kettészelődött szőlőszemekre, rá a szilva hamvas-lilás héjára, de a legszebb a sárga őszi almákon volt. Mari zokogni kezdett, ez mire volt jó, te agresszív szennyláda, a nagy gyümölcsöstálját csak egy vadbarom törheti össze, nem bírlak elviselni, undorodom tőled. A férj arcán, amin eddig

ijedség és valamiféle szájalom is volt, most erős harag összpontosult, tehetetlen düh, megfeszült a visszafojtott indulattól, nézett még mereven pár másodpercig, aztán az ajtót becsapva elviharzott. Látod, Olgicsek, ezt nevezik villámlátogatásnak. Mari már mosolygott, illetve próbált mosolyogni, szopogatta le a vért a kezéről, törölte a könnyeit, amitől az egész mosolya megtelt vérrel, aztán már nevetett, kérsz vért, nyújtotta felém az egyik almát, isteni lesz. Ő is kivett egyet, faltuk a véres almát, már mindketten neveltünk, rázkódott az egész kis ház, aztán csutkáig elfogyott minden, és elindultunk haza. Egész éjjel nem tudtam aludni aztán, forgolódtam, tűzelt a testem, Mari vérére gondoltam, szájára, kezére, kicsi, törékeny alakjára, Marira, úgy egészében. Rádöbbsen-tem: szeretem.

Gál Ferenc

KIRUCCANÁS

Most nem az oltárhoz vezetlek.
 Ez a növényfallal osztott út
 az olcsó nők és drága hangszerek
 negyedében utcácskákra bomlik.
 Tágulataikban vándorprédikátor
 szónokol az árnyéksávban,
 a fal túloldalán pedig hevített
 kőlapon dögönyöz a masszőr.
 A tenyerek csattogása elkísér
 a lélek megnyilvánulásainak
 helyszínére, hol a bebocsátás
 óráját szállingózó párok jelzik.
 A lusta énekesnő vonzza őket,
 aki hajlításoknál a folyó fölött
 folytatódó sötétségbe bámul.
 A ráadásban minden áldott
 este eldalolja, hogy bejött
 az átlag: a lejmolók közül
 egy cigire ment, a többi pénzre,
 a zebránál ingyen ölelést kínáltak
 három nyelven, de ők is elkerültek.
 Cipőjét ekkorra már régen lerúgja.
 Lábfejen a pántok nyoma még piroslik,
 amit mi hasonló hosszúságú
 mondatokkal körülírunk,
 a túlsó parton viszont
 külön szót alkottak rá
 a jegyrendszer virágkora táján.

ÖNVIZSGÁLAT

Sokáig meddő kíváncsiság
űzött. Azután ófelnémet
mintára kitettem a fenyőfa
tövébe a hintaszéket
és a berakásos asztalkát
süteménnyel, gyümölcssteával.
Az évszak színeihez illő pléddel
utalok a női elemre a csendéletben,
a zöld jelzésen haladók pedig
mutogatnak, és megállnak.
Lefényképeznek a telefonjukkal,
és néhány kép majd felkerül
az internetre, én meg felkutom,
és letöltöm. Kinyomtatom,
és az íróasztal fölé hajolva
nagyítóval megvizsgálom őket.
Az érdekel, hogy a feszes övvel
hangsúlyozott pózban sikerül-e
távlatokat csempészni a műfaj által
behatárolt látvány centrumába.
Hogy házikabátom a szobainas
vasalt holmijával összevetve
mennyre hat korhű jelmeznek
a drótfonaton túlról.

Czilczer Olga

INKÁBB

Szorult helyzetből kell menekülnöm. Valahogy kijutnom. A kapu zárva. A zöldre festett rácskerítés a kései sugarak fényében balról vonul át alakomon. Kukába a fogyókúra kapszulákkal! A rácsban egy hatodrészem. Osztódásomban magam sokszorozom. A tükör nap is szeletekben a lábam előtt. A molett körvonalakat a szilfid fényképbeli mása váltja fel. Ez én lennék? Az érettségi tablón, a diplomaosztás napján? Az elmozduló zöld amatőr csoportképén? A hátsó sorban a fiúk karéjában állok. Mellettem jobbról a vaskapu (zárva). Átjutnom most már gyerekjáték.

J szólít, kezét nyújtja. Segítségére ugyan nincs szükségem (hogymondjam ezt meg neki?), de udvariassága kellemesen érint. Ő maga persze sehol, hacsaknem a túloldalon vak háttérben.

Őszre hirtelen fordul. Hűvösödik. Elkelne valami kabátféle. Tükröm, tükröm, már a fénykép is cafatokban. Az égből konfetti hull, lánykorom fehér-fekete kontúrjai.

Neki kell rugaszkodnom. Először, másodszor... Nyakamon az éjszaka. Kihalt utcák. Sehol egy árva lélek.

Emlékezet, eredj, én inkább maradok.

KÖZNAPI TÖRTÉNET

Amikor szemközti falam elkezdett hullámszni, valahogy megéreztem, ezúttal nem a vihar közeleg. Másról van szó, bizony másról. De hát mi lehet még? (Valaki hal. Hall? Valaki?) Hogy mi? A kérdésre nagymama kőrisfa szekrényének kisebb reccsenése volt a válasz. Az éles ritmust a hármas szekrény szinkópája követte: szin-koó-pa.

Valamit meghallhatott az egyetlen füllé változott elhullámszó. A reccsenéseket készpénznek vehette. Tőlem származó kinyilvánításnak. Kimondtam volna egy s más? Valami hétszer hét évtizedre titkosított kimondhatatlant?

A hullámsok vizén az óriáskagyló úsztában a titkossal kereskedett, emlékeimmel feketén üzletelt. A habokba fulladtakat fillérre próbált váltani.

J meghalt egy SMS-üzenet apró betűjében. Az egérszürke alapon fehér villogás nem mondja el, ami kettőnkéről tudható. Köznapi történetünk. Én maradtam, ő távozott. Ő maradt, én távoztam.

NEM ÚTITÁRS

A megállóban vártam a hetvenest. Elment a tizenhármas, megjött a nyolcas, velük néhány hirdetőoszlopnak álcázott hárs, több tucat autómárka, rendszámablák sokjegyző számai, az évszakok.

Egy sorstársam, jobban megnézve a szomszédomat, a lassú szavú, „ha már így összejöttünk”, beszélgetést kezdeményezett. A kezében engedékeny póráz. Hát a kutyája? De a kérdést ő tette fel. Melyik évben, hónapban születtem? Ő is. És hová? A végállomás előtt egygyel? Ő is. Ugyan mit akarhat a szomszéd, aki holdnyugtával rendesen fel-

húzza ablakredőnyét, szeme átellenből az enyémet kémleli, ébresztőt szuggerál, noha tudhatja, én ilyenkor hajtom álomra fejem. Aztán meg, lefogadom, ahogy a szájában a tej, ő maga is alszik bent titokban tovább.

Férjhez mentem, elváltam, gyereket szültem, kenyerügyben is tettem egy s mást, állomásról állomásra jártam. Ha útítársamnak hiszi magát, igencsak téved. Én a... melyiket is várom. Mondtam egy légből kapott járatszámot, minthogy a valódit már elfelejtettem. Hátra már csak két utcahossznyi... már egy... már annyi se. Hát nekivágtam. A nem létező kutya kullogott mögöttem. Az első sarokig sem jutottam, jött a buszom. Most persze rá tud kapcsolni, száz hússal elviharzni.

Gerőcs Péter

MAGÁNMISE

Letöltetem a suszterszékre; megreccsen a fa. Feszülő inain zsákszerűen fityeg horpadt bőre, zörögnek megrágott, elkorhadt csontjai. A feje nagy és kerek, hajszálait már kitépte a nap, kimosta az eső. A teste kicsi, vézna, mégis szilaj és gyors. Élénk a szeme, és élénk a fekete, fogatlan szája.

Lehuppan a székre, de közben fogja a kezemet; nem meri elengedni. Kapkodja a tekintetét. Könyörög és hadar. Gyors hangja mély és fás. Talán ő a kulcsa a történetnek, pedig a falu másik végében lakik.

Zörögnek a kerék csapjai, egy küllő már kiszakadt, a rúd recseg, ugrál a szekér a köves úton. Két gyerekfej bólogat hátul, teljesen egyszerre. A barna szempárban könnyek. Fúj a szél, és száll a por, kavicsok csikorognak a vasalt kerék alatt, a férfikézben istráng lobog. Egyszerű női gyászruhában a negyedik, kezét háta mögé feszíti, abba kapaszkodnak a gyerekek. Prűszköl a ló, a kanyarban akácág suhint a szekér fölé, leesnek az első cseppek. „Gyí, Mese, gyí!” A ló szemét kipeckeli a félelem, eltágul, feketén csillan. Fújtat, és harapja a zablát. A férfifej hátrafordul, viszi az istrángos kezét is, fordul és emelkedik, mintha elbődülne, lesújtani készülne, de nincs miért. A két kis fej egy pillanatra abbahagyja a bólogatást, pedig gödörbe szalad a bal kerék, kiszakad a helyéről, s tán itt a csínytevés. Mintha korcsolyát csatoltak volna a ló lábaira, szétfutnak, szétrepülnek a paták; a lótest már a levegőben, oldalt fekszik a szekérrel, s visszafordul, mint a férfifej; épp a barna szempárba néz, de ez csak egy pillanat. Nem több, mint amennyi idő alatt szálkák százai szakadnak ki az egyszerre néma kocsitestből, és megnyikorodul egy ajtó.

Sejtésemmel úgy egészítem ki a történetét, hogy valaki beles az ajtórésen, de ezt nem közlöm az öreggel. A szobából nehézkes szuszogást hallani. Érzik a hangon a mellkas súlya, a paplan belső melege. Tovább nyílik az ajtó, de most teljesen hangtalan. Bejön valaki. Az ágy lábához lép. Felhajtja a takarót, tenyerével bilincsbe zárja a bokát, finoman felemeli a lábat, aztán visszaengedi. Egy felhő épp takarja a Holdat. „Még egy-

szer.” Mintha a kút vizét pumpálná. „Megint.” A hang teljesen közömbös, a főorvos szól így az asszisztenshez műtét közben: „Szikét” Még egy pont sem kívánczik utána.

Aki jött, most kimegy, épp csak résnyire hagyja az ajtót. Egy lépését még halljuk, aztán semmi. Talán megállt az ajtó mellett. Talán azt várja, hogy a szobában a szuszogás gyanútlanná tompuljon.

„Ideadod.” Az asszony becsukja a Szentírást. „Mondom, ideadod.” Nem emelkedik meg a hang. Talán nem is tud ebben a jókora mellkasban. Az asszony feláll, odaviszi a könyvet a fiúnak. A fiú a tolószékhez lép vele, és valahol kinyitja. Itt tartottak. „Lapozok. Lapozok. Többet lapozok. Lapozok. Megállok. Innen olvasom.” A fiú a tolószék előtt áll, olvassa a Szentírás valamely passzusát. A tolószékben óriási ember, papi ruhában. Szájának legszélén hosszú rózsafa szipka, benne vékony szivar. A fiú olykor abbahagyja az olvasást, kiemeli a szipkát a szájából, lepöcköli a hamut, majd vissza. Folytatja. *Most már tudom, hogy akármit megtehetsz, nincs gondolat, amely neked lehetetlen. Én borítottam tervedet homályba, olyan szavakkal, amelyekből hiányzik a tudás.* „Újra. Lassabban.” *Most már tudom, hogy akármit megtehetsz...*

A pap arcát ápolt, fekete szakáll karikázza be; az áll alatt hosszabb, mint a barkó, és itt valamivel hegyesebb is. Az orr karvaly, de a végén mégis előre mutat kissé, mint ha növés közben meggondolta volna magát. Az arc vörösre puffadt a vér nyomásától, a bőr likacsos és zsíros, a szem merev és párás. Újra a száj: a szipka és a szivar mere-deken lóg lefelé a száj jobb sarkában; fálnak döntött partvisnyél, az ajak vastagon vöröslik a szakáll és a bajusz között. A magas gallér fölött mozog az ádámcsutka; főként nem a hang ritkás, kopogó falai, hanem ez a csutkamozgás jelzi az életet. Alatta minden izom csak szakadt hús, külön szerv, mely sorvad, szublimál, mint a lassú kámfor. A test percről percre változik át elmúlásának kellemetlen, bár megszokható szagává. „Harminchatodik.” A fiú visszalapoz. Lassan olvas, lassabban, mint az előbb. Az asszony már a konyhában babrál a fazékfedővel; semmi dolga. Az ebéd főzi magát.

Megáll az öreg. Fel akar emelkedni. Kicsit nyöszörög, amikor visszanyomom a sámlira. Megzörren a zsáknyi csont. Egyik kezével hadonászik, úgy folytatja. Pedig szép az az asszony. Hatvanéves, de mintha csak harminc lenne. Éjszaka néha látni az udvarban. Meztelenül megy be a tyúkokhoz. Úgy áll a keble, mintha a Jóisten tartaná, pedig nem kis kebel az. Kerek a csípője is, magos a válla, hosszú a nyaka, olyan, mint a fiatal nyírfa.

„Pohár.” A fiú abbahagyja az olvasást. Egy háromlábú asztalka alsó polcáról kiemeli egy poharat, majd egy pálinkásüveget. Az üveg: üres. Kimegy a konyhába. A konyhaszekrényben összekoccan két üveg alja, az egyikből talán le is pattogzik valamennyi. Becsukódik a konyhaszekrény ajtaja; mögötte az asszony áll, a fiúnak háttal, és az egyik karját hátrafesztí: „Lőrinc.” „Ne mondjon semmit. Maholnap pap leszek.” Kikiáltanak: „Iszom!”

Lőrinc keze hosszú és nőies. Az arca... Rubljov Krisztus-ábrázolásaira hasonlít. De Lőrincben nincs semmi krisztusi, és a könnyelmű feltételezésekkel ellentétben szolgai sincs benne. Hogy démoni volna? Nem. Egyik sem. Ez a nőies kéz a hátradöntött fej alatt fekszik, ám ez alkalommal inkább tartja a pap tarkóját, majdhogynem fogja, keményen. A pohárból a kortyolás hullámaira elapad a pálinka. „Folytatom.”

A Mindenhatóval pörlekedő meghajol-e vajon? Aki Istent akarja bírálni, feleljen! Ekkor Jób felelt az Úrnak, és így szólt...

„Kimegyek a kertbe.” Lőrinc leteszi a könyvet, megkerüli a kerekese székét, megfordítja, és kitolja a kertbe. Zörögnek a kerék csapjai. Hűvös, szeles nyári délután. A nap-pali égen is látszik a Hold, innen nézve csak egy akácág nyúlik elé.

A pap egy órát pihen, aztán Lőrinc előkészíti az esti misére. A pap a gyülekezet előtt Jób szenvedésének igazi értelméről beszél. Nem a megbocsátásban lakik a szeretet – mondja –, hanem az önfeladásban, anyagi és szellemi javaink megvetésében. Abban, hogy arcunkat Isten felé fordítjuk, és várjuk, hogy az Úr reánk tekintsen. A prédikáció alatt a pap mindig megenyhül. Lőrinc szeretete, ahogy megnyilatkozik előtte az ember, rajongássá változik. A pap szinte derűs; elmesél egy történetet a szomszéd falu bolondjáról, akit mindenki szeretett és megvetett. A falu bolondjának be nem állt a szája. Csak beszélt és beszélt. Mindenféle üres koholmányt adott elő. A fiatalokat megneveltette, a véneket megbotránkoztatta, de senki nem hitt neki. Mindenkit nagyon meglepett, hogy amikor az oroszok ellepték a falut, fosztogattak, nőket raboltak, a bolond fiú volt a legbátrabb. Az oroszok megalázták, és kiégették a nyelvét. Ez az Isten igéje.

Amikor az öreg elmesélte, hogyan imádkozott esténként a fiú, még azt hittem, hogy ő az én legfontosabb emberem. „Add, Uram, hogy a saját gyermekének tekintsen, add, Uram, hogy megbocsásson saját gyermekeinek.” A nyitott ajtó mögül az asszony tekintetének melege sugárzik. Őszintén és leplezetlenül lép a szobába.

Az öreg megáll. Nem tud mit mondani. Nem lát semmit. Könnyörög, hogy engedjem el. Fölsegítem, és megkérem, hogy vezessen el a paphoz. Rázza a fejét. Dehogymegy ő oda. Inkább az ördög kénköves kútjába. Nem engedem el. A történetnek, ha befejeződni nem is, valahová okvetlenül el kell jutnia. Várok egy órát, egy napot, kettőt. Az öregnél lakom. Ennem, innom ad, és közben bizonygatja, hogy többé semmit nem tud erről mondani.

Fölkeresem a kocsmárost. A poharakat törölgeti, hűmmög. Az öregről megvetően beszél. Bolond az, mondja, de nem csak az; meg van bolondulva az egész falu. Azt beszélik, hogy a fiú eltűnt, nem látta senki. Beszélnek mindenfélét, de senki nem tud semmit. Szerinte ez az egész csak hitvány szóbeszéd. Az a fiú ragaszkodott a paphoz, úgy szerette, mint a tulajdon apját, azon kívül...

Másnap vasárnap volt. Kimentem a piacra kérdezősködni. Egy vénasszony előrebökött a fejével. Ott állt az asszony a lókupecnél.

Másnap már a lakásban voltam. A fiú csakugyan eltűnt, az asszony pedig nem tudta ellátni a papot.

A nappaliban puhán ketyeg az óra, elnyeli a szőnyeg és a fekete bútorok, a vitrinek és a könyvek. Az ablak előtt száll a por. Az úton felnyihog egy ló. Megkérdeszem, mi lett a fiúval. „Azt nem tudjuk. Elment.” A pap részeg és közömbös. Megkérdezi, hogy tudok-e olvasni. Igen, tudok. Az asszony a konyhában piszmog valamivel. Néha töltök a pohárba, lepöckölöm a hamut a vékonyka szivarról, aztán megint olvasok, egészen este tíz óráig. Behajtom a könyvet. Lefektetem a részeg papot.

Éjszaka az asszony megmutatja a szobámat. „Tessék. Ez a magáé. Ha bármi gondja van, nyugodtan kopogjon az ajtómon.” Megkérem, hogy jöjjön be a szobámba. Egy kicsit vonakodik, aztán mégis belép. Megkérem, hogy üljön le az ágyra. Azt mondja, inkább állva marad. Nézem az ablakot: a keretről lepattogzott a máz, szálkák sokasága mered ki a fából: egy nagyobb meredélyre lehet látni. Kérdezem, hogy mi történt. Nem mond semmit, csak elfordítja a fejét, így a Hold fénye a hosszú nyak vonalát rajzolja meg.

Pontosan tudom, hogy valami történt, valami hiányzik a láncból. A ház tökéletesen néma, fehér, mint az üres papír. A papot egyetlen percre sem hagyom egyedül. Az asszony leveszi esőköpenyét. Az egész piac elázott. Azt beszélük, a bolond vénember

kiszúrta a saját szemét, és elkóborolt. Azt sem tudni, mikor, senki nem élt vele, senki nem látta, és senki nem látogatta. Állítólag a tejesember vette észre, hogy napok óta lengedez az udvarra nyíló kapu. Kérdezem, honnan tudják, hogy kiszúrta a szemét. Ezt mondták.

Serren a fiók. Kiemelem a papírokat és leveleket. Serceg a gyertya kanóca, suhan a papír a borítékban. Megtalálom a levelet. Gondolkodás nélkül, még az éjszaka folyamán becsúsztatom az asszony küszöbén.

Nem alszom, alig pislogok. Nyitott szemmel álmodom az öregemberről, látom a plafonon törékeny testét, ahogy a semmiben bóklászik, az utat keresi. Teljes a csend. Kimegyek a nappaliba, a nagy óra megállt. Annyira gyors és elhaló, hogy talán csak képzelem a sikolyt, vagy csak a kocsikerek alatt nyekeregnek, csikorognak a kaviccsok, ahogy szakadozik a szerkezet, le-föl jár a tengely, mintha valaki sűrűn nyeldekelne. Támasz nélkül lengenek a lábak a levegőben, mozgása egészen bábszerű, zuhogni kezd az eső, villámlik, a fák ágai eltakarják az utolsó házak ablakait, az ablakokban a kis bámuló fejeket. Nyikorog és csapódik a szerkezet, futnak a csavarok, tótágast állnak a kerekék, szalad a bőrhuzat, a zsákban csontok ropognak, egyetlen biztos pont csak a szem, mely visszatekint az út vége előtt; nem pörlekedem, meghajolok előtte. *Két kezébe fogja a villámot, aztán megszabja, hová essen. Mennydörgése hangja jelzi közeledtét, bosszuló haragja a gazság felé tart.*

Nincs tovább. Oldalt fekszünk a mélység fölött.

Benyitok. Tenyeremmel körbebilincselem az elgémberedett lábakat, hogy átmozgassam. Megemelem a karokat, megmozgatom az egyre nehezülő törzset; a test egy pontjáról szempár figyel. Átültetem a kerekés székbe. Kiengedem a feket. Kitolom a nappaliba az asztalhoz. Feltálalom a reggelit. Már nem tudja ellátni papi szolgálatait, otthon miséznek kettőnknek. A levél a megüresedett szobában az ágyon fekszik, kihajtva. Az ágy tiszta, nem rejt semmilyen mozdulat lenyomatát. Eltolom a nyitott ajtó előtt. Látja, de nem mond semmit.

Nem alszunk, nem eszünk, a misék is megritkultak mostanában. Megfésülöm a szakállát, ráadom papi ruháját, elmondunk egy egyszerű imát. Nem pörlekedem, hanem meghajolok előtte, és föladom rá a cipőjét. Majd lassan, mindennap egyre lassabban, kiemelem a székből, és – egy, kettő, három – felállítom.

Szabó Sándor

OMNIA MORS AEQUAT

Ott a helyem minden elfelejtett
és jeltelen sírhant alatt.
Tömegsírban is. Húlten hevernek
a tetemek – én is hanyatt.
Elégettek, de pormaradványom
felszívódott és hasznosult:

jó trágya lett, s enmagam rágom,
ha falom a húsos paszulyt.
A baromban is, a gyümölcsben is
ott voltam, vagyok s leszek.
A múmia, az évezredes is,
akit mások mögül lesek,
szintén csak én. (A neme mindegy.)
Időtlen? Nem. „Konzerv” csupán,
amit egy új kor majd fölfeszíthet:
„Te bábu, csak bomolj magad után,
s magad elé is, hiszen a játszma
– a körforgás – tart s végtelen,
hacsak a Nagy Bumm ripityára
nem tördeli könyörtelen
a Föld-tekét!...”

De addig is vallom:
„Közköltséges”? Hát én vagyok!
A habóka, aki a rakparton
egy éjszaka jól megfagyott.
A temető árkába rekkentett
szintén a vén csekélységem,
hisz több vagyok, mint holmi eretnek:
halál-vándor, marsra készen.

Henry James

AZ ŐSERDEI VAD (I)

Szabó Szilárd fordítása

1

Mi vitte rá, hogy belevágjon a fecsegésbe, mely az együttlétük során abba az ijedségbe torkollott, nem sokat számít, hiszen lehetett akár az a néhány szó is, ami az ő száján szaladt ki, szinte akaratlanul – kiszaladt, ahogy álldogáltak, majd lassan elindultak egymás oldalán, miután felújították ismeretségüket. Pár órával előbb barátai társaságában lépte át a ház küszöbét, ahol a nő tartózkodott; a szomszéd házban összegyűlt vendégeket ugyanis, akik közt ő is ott téblábolt, s akiknek azt a nézetét köszönhette, hogy mint mindig, most is egyedül érzi magát a tömegben, meghívták, jöjjenek át vacsorázni. Vacsora után a társaság fölbolydult, hogy valóra váltsa eredeti szándékát, és megtekintse Weatherendet, a házat magát meg a gyönyörű berendezést, a ritka bútorkat, a festményeket, a családi ereklyéket, a díszítőművészet megannyi remekét, mindazt, aminek a birtok szerény hírnevét köszönhette; majd szoba jött szoba után, s a

vendégek mehettek, amerre láttak, elhagyhatták a legnépesebb csoportot, s ha időnként egy-egy ritkaságra bukkantak, halálos komolysággal adhatták át magukat a műélvezet és az értékbéslés rejtelmének. A félreeső zugokban, egyedül vagy párosával, műtárgyak fölé hajló emberek tűntek föl, amint tenyerükkel a térdükre nehezednek, fejüket mélyen leszegik, mintha valami erőteljes illat ejtette volna izgalomba őket. Ha ketten voltak, minduntalan egymás szavába vágtak az elragadtatástól, vagy a szavaknál is mélyebb jelentésű csendbe burkolóztak, így aztán Marcher többé-kevésbé olyan színben látta az eseményt, mintha a tömeg egy agyonreklámozott árverés szemlélője „nézelődne”, amely egyikükben felszítja, másikukban meg kioltja a szerzési vágyat. A szerzési vágy Weatherendben vadul tombolhatott, és John Marcher efféle sugallatok közepette döbbszentet rá, hogy legalább annyira zavarba ejti azok jelenléte, akik túl sokat tudnak, mint azoké, akik nem tudnak semmit. A hatalmas szobákban olyan nyomasztóan sűrű volt a költészet és a történelem légköre, hogy az egyensúly érdekében jobbnak látta, ha kicsivel tágabb körben kalandozik; ám ezt a hirtelen támadt ingert, szemben azzal, amelyről némely vendég előreszegzett orra árulkodott, senki sem hozhatta összefüggésbe egy pohárszéket szaglászó kutya mozdulataival. Hamarosan alkalma nyílt rá, hogy levezesse, még-hozzá olyan formában, amelyről addig nem is álmodott.

Egyszóval, ahogy telt az októberi délután, ez a kalandozás hozta közel May Bartramhoz, kinek arca, egyelőre nem mint emlékkép, csak mint egy emlék előérzete, már korábban, a hosszú asztalnál, a jókora távolság ellenére feltűnt neki, annyival mindössze, hogy enyhén, de kellemesen megborzongatta. Úgy hatott rá, mintha a kifejlése volna valaminek, amit mindenestül elfelejtett. Ismerősnek találta, és tüstént, teljes szívvel a folytatást üdvözölte benne, jóllehet nem is sejtette, mit folytat, és már csak azért is érdekelte, sőt tetszett neki, mert biztos volt benne – holott semmi jelét nem tapasztalta –, hogy a fiatal nő nem veszítette el a fonalat. Nem veszítette el, de neki, látta jó előre, a világért se nyomná a kezébe, amíg ő maga nem nyúl utána legalább egy mozdulattal; és nem csak ezt látta, látott mást is, furánál furább emlékképek villódzását egy derengő gondolat fényében, amely még akkor sem áradt el benne, amikor egy összeverődés során szembekerült a nővel: hogy ugyanis a hajdani kapcsolat kettejük között nemigen hagyhatott mély nyomokat. Ha pedig nem hagyott, akkor honnan is tudhatta volna, hogy ez a friss benyomás, amit a nő tesz rá, mitől látszik mégis olyan fontosnak; amire viszont az a válasz kínálkozott, hogy itt, ebben a főúri környezetben, amelyhez mindnyájan idomulni szeretnének, az ember jól teszi, ha a kicsit is nagyknak tekinti. Ha agyonütik, se tudta volna megmondani, miért, de örült annak, hogy ez a fiatal hölgy itt a házban, úgy nagyjából, a szegény rokon szerepét tölti be; örömmel látta, hogy nem futó látogatásra jött, hanem többé-kevésbé a birtokhoz tartozik – szinte olyanformán, mint egy fizetett cseléd. Lehetséges volna, hogy a pártfogás, amit élvez, egyebek mellett időnként arra kötelezi, hogy mutogassa a vendégeknek a házat, foglalkozzék a fászerző alakokkal, és feleljen az épület történetét, a bútorszer stílusát, a képek eredetét vagy éppen a megunthatatlan kísértetjárás firtató kérdésekre? No nem mintha úgy festett volna, mint aki elvárja az embertől azt a pár shillinget – épp ellenkezőleg. Mégis, amikor ez a kellemes jelenség, aki azonban a vártnál jóval idősebbnek bizonyult, végre melléje sodródott – igen, idősebb volt, mint amilyennek az imént látta –, akkor ő, talán hogy viszonozza a kedves megszólítást, elfordult a többiektől, s képzeletét a nő érdekében tornáztatta tovább, hogy pár óra múlva beavatást nyerjen egy olyan igazságba, amelyhez a többiek túl ostobák. Ez a nő sokkal *jelenvalóbbnak* tetszett, mint bárki más; a következménye volt mindannak, amit a közbeeső évek során az ember így vagy úgy

elszenvedett; s ahogy ő emlékezett a nőre, úgy a nő is emlékezett őreá – csak éppen sokkal élesebben.

Amikor ilyen előzmények után végre beszélgetésbe bonyolódtak, már ott álltak egyedül, abban a szobában, ahonnan a barátaik kivonultak: a szobán a kandalló fölé akasztott búvájos arckép uralkodott, s a búvőlet rajtuk is úrrá lett, mielőtt ugyanis megszólaltak, gyakorlatilag már elhatározták, hogy hátramaradnak egy kis csevegésre. A búvőlet egyébiránt több tényező összjátékának eredménye volt – részint annak, hogy alig akadt Weatherendben olyan hely, ahol ne lett volna érdemes hátramaradni valamiért. Aztán meg annak, hogy az őszi nap, mielőtt nyugodni tért, bekandikált a magas ablakokon; annak, hogy a vörös fény eltűnőben még kibújt a súlyos és komor ég alól, kinyújtotta hosszú karját, és megsimogatta az ódon faburkolatot, a régi tapétát, az óarany patinát és a megfakult színeket. És legfőképpen talán annak, hogy a nő, kinek lelkére köthették, hogy ezúttal a butább vendégeket szórakoztassa, úgy jött oda hozzá, mintha neki, ha már ebbe a szerepbe csöppent, pusztá feltűnésével sikerült volna kiragadni őt ebből a színes forgatagból. Hanem mihelyt a nő hangját meghallotta, a rés máris beforrt, és a hiányzó láncszem megkerült; az a halvány ironia, melyet a nő kedvessége mögött gyanított, immár nem látszott olyan fölényesnek. Már-már ő kezdett tréfálkozni, hogy egy kis lépéselőnyre tegyen szert. – Egyszer, évekkel ezelőtt, mi már találkoztunk Rómában. Jól emlékszem minden részletre. – A nő fájalta, hogy csalódást okoz: egészen biztos volt benne, hogy a férfi téved, aki erre, hogy igazát bizonyítsa, nyomban elkezdte kipakolni legszemélyesebb emlékeit, melyek az első szavára egymás hegyén-hátán gurultak elő. A nő hangja és mosolya immár az ő szolgálatában végezte elbűvölő munkáját – olyasféle benyomást keltve, mintha egy lámpagyújtogató érintené meg rúdjaival a hosszú sorba állított gázégőket. Marcher gratulált magának, amiért személye ilyen kedvező megvilágításba került, de istenigazából akkor kezdett el mulatni, amikor a nő jókedvű nevetéssel dorgálni kezdte, hogy a rendteremtés sietségében a legtöbb limlomot rossz helyre teszi. Nem, nem Rómában esett – hanem Nápolyban; és nem nyolc éve, dehogy – van annak már tíz éve is. Ami meg őt illeti, nem a nagynénje és a nagybátyja gardírozta, hanem az anyja meg a fivére; arról nem beszélve, hogy ő, a férfi, nem Pemble-ékkel utazott, hanem Boyerékkal, az ő társaságukban hagyta ott Rómát – ehhez, társa nem csekély zavarára, körömszakadtáig ragaszkodott, s ott helyben bizonyítékkal is szolgált. Boyerékat jól ismerte, Pemble-éket viszont nem, ha tudta is, kicsodák; márpedig éppen ez a család, a férfi útítársai ügyeskedték össze kettejük találkozását. Az a közjáték meg, a felhőszakadás, ami oly hirtelen csapott le rájuk, hogy egy ásatáson kellett menedéket keresniük – nos, ez a baleset nem a Cézárók Palotájánál történt, hanem Pompejiben, ahová egy újonnan felbukkant fontos lelet hírére látogattak el.

Követte az útmutatást, élvezte a korrekciókat, jóllehet, csak annyi sült ki belőlük, alapította meg a nő, hogy az *égyvilágon* semmire nem emlékszik abból, ami vele kapcsolatos; s ahogy az események térben és időben elnyerték pontos helyüket, ő már szinte abban látta az akadályt, hogy minden eltszutul az útjukból, ami munkát adna a képzeteknek. Továbbra is csak álldogáltak, miközben a nő elhanyagolta hivatalát – hiszen attól a perctől fogva, hogy kiokosította, nem volt felhatalmazva rá, hogy vele maradjon –, ő meg a cinkosa lett, és a házat hanyagolta el mindenestül, mintha egyéb dolguk se volna, mint várni, hátha újabb emlék gurul elébük valahonnan. Így aztán nem kellett sok idő, hogy ki-ki letegye az asztalra mindazt, ami a kezében volt, akár egy pakli kártya lapjait; hanem akkor kiderült, hogy a pakli, sajnos, hiányos – hogy a múlt, akár-hogy hívják, csalogatják és bátorítják, nyilvánvalóan csak annyit adhat nekik, amennyit

hajdan tőlük kapott. Egyszer, réges-régen összehozta őket – a nő húszéves volt akkor, a férfi huszonöt; de amit alig értettek, s kis híján egymás szemébe is mondtak, hogy ha már annyi mindent a talonba rejtett, az ő érdekükben miért nem szánta el magát egy kis hókuszpókuszra. Olyan érzéssel bámulták egymást, mint akik nagy lehetőséget szalasztottak el; pedig a jelen mennyivel kegyesebb volna hozzájuk, ha a társa ott, messze idegenben, nem lett volna olyan butamód szűkmarkú. A jelek szerint mindent egybevéve sem történt közöttük más egyéb, csak az a tucatnyi banális apróság, ami ilyen helyzetben történni szokott – megjátszott könnyedség, gyermeteg élcélődés, az együgyű éretlenség megannyi jele, csírázó emlékmagocskák itt is, ott is, de mind mélyen a föld alatt, bizony, túl mélyen ahhoz (hát nem erre vallott minden?), hogy ennyi év után a felszínre törjenek. Marcherban egyre az a gyanú motoszkált, hogy valami apró szolgálattal adósa maradt a lánynak – talán egy felborult csónakból kellett volna kimentenie az Öbölben, vagy legalább a kézitáskáját illett volna visszaszereznie, amelyet Nápolyban, az utcán emelt ki a hintójából egy törösbottal hadonászó *lazzarone*. Vagy milyen csodálatos lett volna, ha magára hagyják, aztán belázasodik a szállodájában, a lány meg eljön érte, hogy a gondját viselje, ír az útítársainak, és mellette marad, amíg lábra nem kap. Akkor talán elragadta volna őket valami, ki tudja, mi, egy erő, amelyhez képest ez a mostani kísérletük pusztá erőlködés. Valamiért mégis úgy tetszett, hogy szép ez a kísérlet, olyan szép, hogy nem lehet bemocskolni; így aztán még jó néhány hosszú perccen át, kissé tanácstalanul, azon járatták az eszüket, vajon miként történhetett – hiszen a jelek szerint jó néhány közös ismerősük akadt –, hogy a szövetségük ennyi ideig váratott magára. Ők ugyan másként nevezték, de a késlekedés, ahogy percről percre halogatták a csatlakozást a többiekhez, valamiképpen arra vallott, hogy egyikük sem szeretné, ha meghíúsulna. Megkockáztattak ugyan néhány föltevést, hogy miért maradt el a találkozásuk, de megint csak oda jutottak, hogy alig ismerik egymást. Ekkor jött el a pillanat, amikor Marcher ijedten döbbent rá, milyen kínos a helyzet. Hasztalannak látszott továbbra is úgy tenni, mintha régi barátok volnának, hiszen egyáltalán nincsenek közös emlékeik, még ha a nő, amint régi baráthoz illik, szemlátomást igyekszik is megfelelni a várakozásainak. Új barátja volt éppen elég – hogy mást ne mondjunk, ők vették körül a szomszédos ház színpadán; ha a nőt is közöttük látja, könnyen lehet, hogy észre sem veszi. Szeretett volna kitalálni valamit, rávenni a nőt, hogy higgye, és vele is próbálja elhitetni, hogy annak idején *igenis* elszánták magukat valami romantikus vagy analitikus jellegű felfedezőútra. Elképzelte, amint kétségbeesetten nyújtózni kezd – mintegy visszafelé az időben – valami után, aminek hasznát veheti, és magában megállapította, hogy ha hiába tapogatózik, akkor a vidám útra kelés képét, ezt az üde kis vázlatot rövidesen tönkreteszi a balkezes maszatolás. Akkor el kell válniuk, és immár nem abban a reményben, hogy lesz második vagy harmadik lehetőség. Hanem úgy, mint akik megpróbálták, és kudarcot vallottak. Ám ekkor – épp az utolsó pillanatban, ahogy egy percre rá nyugtázta –, amikor minden esély kimerülni látszott, a nő váratlanul úgy döntött, hogy magához ragadja a kezdeményezést, és, mondjuk így, megmenti a helyzetet. Megérezte, mihelyt a nő megszólalt, hogy mindaddig szándékosan hallgatott, mert bízott benne, hogy a mondandója nélkül is boldogul; ez a tapintat végtelenül meghatotta, amikor három-négy újabb perc múltán föl tudta mérni a jelentőségét. Amivel a nő előállt, így vagy úgy, de elfújta a ködöket, és pótolta a hiányzó láncszemet – azt a láncszemet, amely annyira nem illett oda, hogy könnyelműen ő maga pöckölte ki a helyéről.

– Tudja, maga mondott nekem valamit, amit azóta sem felejtettem el, s ami aztán később is gyakran fölidézte bennem a maga alakját; abban a rekkenő hőségben történt,

amikor csónakba ültünk, és átkeltünk Sorrentóba, hogy a szélben felfrissüljünk. Arra gondolok, amiről a visszaút során beszélt nekem, amikor a levegő már lehűlt, mi meg ott ültünk a ponyvatető alatt. Elfelejtette?

Mi tagadás, elfelejtette, és annyira meglepődött, hogy eszébe sem jutott röstelkedni. De ami még fontosabb, megérezte, hogy a nő nem egy frivol kis „terefere” folytatásába igyekszik, amúgy közönségesen, beugratni. A nő hiúságnak hosszú az emlékezete, ám ezúttal nem egy bók vagy baklövés ürügyén fogott ebbe a hadműveletbe. Egy másik nő, olyan, aki egészen más, mint ez itt, talán még attól sem riadna vissza, hogy valami buta „ajánlat” emlékét vágja a fejéhez. Így aztán, miután mást nem mondhatott, mint hogy elfelejtette, arra gondolt, hogy több a vesztenivalója, mint amennyit nyerhet az ügyön; és a felhánytorgatás mögött máris valami önös érdeket szimatolt. – Töröm a fejem, de hiába... feladom. Hanem arra a sorrentói napra jól emlékszem.

– Ebben én nem vagyok olyan biztos – mondta May Bartram rövid gondolkodás után –, és abban sem igazán, hogy helyes-e, ha emlékeztetem. Mindig rettentő veszélyes dolog visszarángatni az embert a tíz évvel korábbi önmagához. Ha már elege van belőle – mosolyodott el –, hát annál jobb.

– Ó, ha *magának* nincs elege, mért lenne nekem? – kérdezte a férfi.

– Ha nincs elegendő a régi önmagamból, így érti?

– Nem, nem: *belőlem*... abból, aki én voltam valaha. Szamar voltam, annyi bizonyos – állapította meg Marcher –, de magától szíves örömet megtudnám, hogy a szamaraknak pontosan melyik válfajába tartoztam, attól a perctől fogva, hogy besorolt valahová... legalábbis nagyobb örömmel, mint hogy ne tudjam meg soha.

Hanem a nő még tétozózott. – De lehet, hogy magában már nyoma sincs annak a hajdani...

– Ugyan már, hisz annál könnyebben elviselem, ha szembesít vele. Különben meg, ki tudja, talán be sem kell mutatnia neki.

– Talán. És ha egyből ráismer – fűzte tovább a gondolatot a nő –, legalább jó okkal hittem, hogy mégiscsak emlékszik. No nem mintha *énreám* olyan benyomást tett volna, mint aki egy picit is hasonlít arra a csökönyös jószágra, akit emleget. Ha csak egy pillanatig is arra gyanakszom, hogy a bolondját járhatja velem, akkor ez az egész, amiről beszélek, nem hagyott volna ilyen mély nyomot bennem. Magával volt kapcsolatos. – Várt egy kicsit, hátha neki is eszébe jut; de mert a férfi ámuló szemében ennek nyomát sem látta, végül az utolsó hidat is fölégette maga mögött. – Beteljesült?

Erre aztán, váratlanul, miközben továbbra is csak bámult, a férfi fejében szikra pattant, a vér az arcába szökött, s lassan eláradt rajta a felismerés tüze. – Úgy érti, elmondtam magának, hogy én...? – De visszariadt, nehogy valami illetlenség csússzon ki a száján, ne-hogy ezzel is csak kiszolgáltassa magát.

– Magával volt kapcsolatos, így hát természetes, hogy az ember nem egykönnyen felejt el... már amennyiben emlékszik magára. Látja, ezért kérdeztem az imént – mosolyodott el –, hogy az, amiről beszélt, végbement-e a későbbiek során?

Ó, így már értette, de szeme-szája elállt a csodálkozástól, és zavarban érezte magát. Innen van hát, jött rá tüstént erre is, hogy a nő szíve megesett rajta, mintha már a pusztta célzással fájdalmat okozott volna. Hanem egy pillanatra rá már úgy érezte, hogy a nő nem is szánakozott, csak meglepődött valamelyest. Az első kis ijedség után a tudást, amibe a nő belekóstolt, már épp ellenkezőleg, noha nemigen tudta, miért, maga is kíváncsúnak találta. Ez a nő volna hát az egyetlen lény a földön, aki ismeri a titkát, aki hosszú éveken át őrizgette, miközben a perc, amikor kikutyogta, az ő emlékeiből nyom nélkül elillant. Nem csoda hát, hogy két mondatot sem válthattak anélkül, hogy ne

éreznék, közük van egymáshoz. – Bevallom, sejtem már, mire gondol – szólalt meg végül. – Furcsa, de valahogy teljesen kiment a fejemből, hogy annak idején ilyen messze-menően a bizalmamba avattam.

– Csak nem azért, mert időközben a fél világot a bizalmába avatta?

– Nem én, senkit a világon. Azóta egy árva lelket sem.

– Akkor hát én lennék az egyetlen, aki tud róla?

– Az egyetlen az egész világon.

– Mert ami engem illet – sietett tisztázni magát –, soha nem beszéltem róla. Soha senkinek nem mondtam el, amit akkor mesélt magáról. – Olyan pillantást vetett a férfira, hogy az nyomban elhitte minden szavát. Tekintetük a megegyezés jeleként összekapcsolódott, s a kételynek nyoma sem maradt. – És nem mondom el ezután sem.

Olyan komolyan beszélt, szinte komolykodva, hogy a férfi föllélegzett, és immár bizonyosra vette, hogy a nőnek esze ágában sincs tréfát űzni vele. Az egész kérdés egyszerre valami újszerű, pazar fényben tűnt elé – attól a pillanattól fogva, hogy a nőt is bevonta a játékba. Ha nem gunyorosan, akkor nyilván együttérzéssel fordul felé, pontosan úgy, ahogy soha életében nem fordult még felé senki. Olyasmit érzett, amit abban a percben nemigen tudott volna szavakba önteni, de aminek hasznát, talán óriási hasznát veheti, éppen mert annak idején valahogy mégiscsak elmondta neki. – Ha kérhetem, ne is tegye. Ez így tökéletesen megfelel mindkettőnknek.

– Ó, nekem aztán megfelel – nevetett föl –, ha magának is! – Aztán hozzátette: – Akkor hát maradunk annyiban, hogy az érzései mit sem változtak?

Csakugyan nehéz lett volna más következtetésre jutnia, mint hogy a nő önös érdekből faggatózik, jöllehet, az egész beszélgetés a meglepetés erejével hatott rá. Időtlen idők óta úgy képzelte, hogy gyalázatos, tűrhetetlen magányban él, és íme, most kiderült, hogy egy csepp sem volt magányos. Nem bizony, nem volt az egy percre sem – attól a naptól fogva, ott, a sorrentói hajón. Ő, a nő volt magányos, vagy legalábbis annak látszott, ahogy most rátekintett – a nő, akit magányra kárhoztatott az a kegyetlen körülmény, hogy ő, a férfi oly könnyedén faképnél hagyta. Újra elmondani neki, amit akkor elmondott – mi más lett volna, mint újra megkérni arra, amit egyszer már nagylelkűen teljesített, anélkül, hogy akár a legcsekélyebb viszonzást, valami emléktárgyat, egy őszinte szót, egy újabb találkozás ígéretét kapta volna köszönetképpen. Amire kérte, egyszerűen csak annyi lehetett, hogy legalább ott helyben ne nevesse ki. A nő tíz év előtt nagyon előzékenyen nem nevette ki, és most sem tett semmi ilyesmit. Így hát a férfi végtelen hálával tartozott neki. Már csak ezért is jó lett volna megtudnia, hogy hajdanán milyen színben tűnt fel a nő előtt. – Hogyan is hangzott pontosan az a vallo-más, amivel lerohantam magát...?

– Az érzéseit illetően? Ó, nagyon egyszerű kis vallomás volt. Elmesélte, hogy amióta csak az eszébe jut, ott él magában, a lelke legmélyén, az a meggyőződés, hogy valami ritka és különleges sorsra rendeltetett, nagyszabású és talán rettenetes sorsra, olyanra, ami előbb vagy utóbb beteljesül, aminek sejtelmét és bizonyosságát a csontjaiban érzi, s ami egy napon talán a hatalmába keríti.

– És maga szerint ez olyan egyszerű? – kérdezte John Marcher.

A nő egy pillanatig eltöprengett. – Igen, mert ahogy beszélt róla, úgy éreztem, pontosan értem minden szavát.

– És még mindig érteni véli? – kérdezte kíváncsian.

A kedves tekintet ismét megpihent rajta. – És maga... még mindig hisz benne?

– Ó! – sóhajtott fel tanácstalanul. Erről aztán napestig beszélhetett volna!

– Valaminek jönnie kell... de bármi legyen is – vonta meg a mérleget a nő –, annyi bizonyos, hogy még nem jött el.

A férfi, ezúttal a teljes egyetértés jeleként, nemet intett. – Még nem jött el. Csak hát, tudja, ez egészen más, nem holmi *feladat* vagy munka, amit el kell végezni a világban, hogy aztán tekintélyt szerezzek, vagy imádjanak érte. Ha számár vagyok is, nem *abból* a fajtából. Bár semmi kétség, előnyösebb volna közjük tartozni.

– Olyasmi lenne hát, amit egyszerűen csak el kell viselnie?

– Hát, mondjuk, olyasmi, amit ki kell várnom... amivel szembe kell nézmem, össze kell csapnom, látnom, ahogy hirtelen betör az életembe, talán hogy meghiúsítsa minden tervemet, és tönkretegyen... vagy talán csak azért, hogy iránnyt mutasson, hogy egész valómat gyökerestül fölforgassa, és a következmények prédájául vessen, öltsenek bármilyen alakot.

A nő figyelmesen hallgatta, de a szemében, ahogy nézte a férfit, nem a gúny szikrái csillogtak. – Nem lehet, hogy ez, amit körülír, egyszerűen csak a várakozás... vagy inkább valamiféle veszélyérzet, amit oly sokan ismernek... a félelem attól, hogy netán szerelembe esnek?

John Marcher megütődött. – Ezt kérdezte tőlem annak idején?

– Hogy képzeled?... akkor még nem voltam ilyen szokimondó. De most valahogy ez a gondolat nyugtalanít.

– No igen – válaszolta egy pillanat múltán –, megértem, hogy nyugtalanítja. Képzelterti, hogy *engem* mennyire nyugtalanít! És hogy is ne, hiszen talán ez minden, ami még előttem áll. Ez az egyetlen dolog az életemben – tette hozzá –, amiről, úgy gondolom, biztosan tudnék, ha már megtörtént volna.

– Azért gondolja, mert *volt már* szerelmes? – Majd, mivel a férfi egy szót sem tudott kinyögni, folytatta: – Volt már szerelmes, és nem érzett különösebb megrendülést, nem érezte, hogy ez az a nagy esemény, amelyre várakozott?

– Látja, itt vagyok. Nem kerített a hatalmába.

– Akkor az más volt, nem szerelem – mondta May Bartram.

– Hát én azért még képzelhettem annak. Annak hittem... annak hittem egész mostanáig. Szép volt, jó volt, fájt egy kicsit – magyarázta. – De nem volt rendkívüli. Nem az volt, amit az *én* helyeztem követel.

– Olyasmit akar, ami egyedül a magáé... olyat, amit senki más nem érzett vagy *érezhet* valaha is?

– Nem az a kérdés, hogy „akarom”-e... isten látja lelkem, nem akarok én semmit. Egyszerűen csak él bennem egy sejtetem, ami folyvást gyötör, és nem hagy nyugodni... amivel együtt kell élnem nap mint nap.

Olyan sugárzóan és állhatatosan beszélt, hogy szinte látta, amint szavai megvilágítják előtte az utat. Ha a nő mégis érdek nélkül, tétován botorkált mellette, most bizonyosan észrevette a helyes ösvényt. – Valami erőszakos esemény eljövetelére számít?

Ebben a ragyogó díszletben újra ment a beszéd, mint a karikacsapás. – Nem gondolom, hogy föltétlenül erőszakos lesz... amikor majd elérkezik. Inkább természetesnek gondolnám... és persze legfőképp olyannak, ami elvéthetetlen. Egyszerűen olyannak, ami teljességgel *ön maga*. Mint ami *lényegéből eredően* természetes.

– De az előbb azt mondta, rendkívülinek kell lennie.

Marcher ezen eltűnődött. – Nem lesz rendkívüli... az *én* szememben nem.

– Akkor kinek a szemében?

– Hát – felelte, és végre elmosolyodott –, mondjuk, a magáéban.

– Ó, szóval én is jelen leszek?

– Ugyan, maga már *kezdetől fogva* jelen van... amióta csak tud róla.
 – Vagy úgy... értem. – Gondolatban jó alaposan, mindenfelől szemügyre vette. – De én a végkifejletről beszélek.

Könnyedségük e pillanatban áldozatul esett a tömegvonzás erejének; mintha a hosszú tekintet, amit váltottak, emelte föl s tartotta volna őket a levegőben. – Csak magán múlik... jelen lesz, ha vállalja, hogy lesben áll velem.

– Fél tőle? – kérdezte a nő.

– Ne hagyjon magamra... *most* már ne – fordult hozzá.

– Fél tőle? – kérdezte újra a nő.

– Bolondnak néz, ugye? – kérdezte, ahelyett, hogy válaszolt volna. – Maga szerint úgy festek, mint valami jámbor eszelős?

– Nem – mondta May Bartram. – Én értem, amit mond. Hiszek magának.

– Úgy érti, hisz benne, hogy a rögeszmém... ez a rozsdás kolonc, amit cipelek... hogy ez valamiképpen beleillik a valóságba... egy elképzelt valóságba?

– Igen, egy elképzelt valóságba.

– Akkor hát *hajlandó* lesben állni velem?

A nő tétozva, aztán harmadszor is föltekintett a kérdést. – Fél tőle?

– Mondtam magának, hogy félek... ott, Nápolyban?

– Nem, erről egy szóval sem beszélt.

– Akkor nem tudom. És *szeretném* megtudni valahogy – mondta John Marcher. – Maga majd figyelmeztet, ha félni lát. Ha velem együtt áll lesben, észreveszi.

– Igen, ez így pompás lesz. – Ekkorra már keresztülsétáltak a szobán, és az ajtónál, mielőtt kiléptek volna, megtorpantak, mintha az egyezségüket szeretnék megpecsételni valahogy. – Lesben fogok állni magával – mondta May Bartram.

2

Az a körülmény, hogy a nő „tud róla” – tud, és mégsem ugratja vele, mégsem fecsegi el –, hamarosan csinos kis köteléket font kettejük közé, amelyre aztán, ahogy a Weatherendben töltött délutánt követő esztendő során a találkozásaik megszorodtak, bárki fölfigyelhetett. Az esemény, amely ezeket az alkalmakat előmozdította, a nő nagynénjének, egy matrónakörű hölgynek a halála volt, kinek védőszárnya alatt, mióta édesanyját elveszítette, néminemű oltalomra lelt, s aki, jóllehet csak az édesanyja volt az uradalom új örökösenek, és már jó ideje megözvegyült, mindvégig meg tudta őrizni – éles fejhangjával tartva fenn a fejedelmi életvitelt – a nagy ház úrnőjének szerepét. E tekintélyes hölgy hatalomvesztése csupán halálával következett el, ami jó néhány változást hozott, s alapjaiban forgatta fel a fiatal nő életét is, kibén Marcher szakértő tekintete már az első percben fölfedezte az alávett helyzetűek büszkeségét, amely ha sajog is, nem ágaskodik fel soha. Újra meg újra, szinte kéjes örömmel adta át magát a gondolatnak, hogy a sajgás kétségkívül alábbhagy, mihelyt Miss Bartram végre egy kis otthont tud teremteni magának Londonban. Nagynénje agyonbonyolított végrendelete nyomán ő is kapott egy kisebb összeget, épp csak annyit, amennyi lehetővé tette ezt a fényűzést, majd amikor a bonyodalmak végre kezdtek elsimulni, amihez kellett némi idő, értesítette a férfit, hogy a boldog végkifejlet itt van, alig egy karnyújtásnyira. Egy nappal e közlés előtt ismét randevúztak, immár nem először, hiszen a nő annak előtte többször elkísérte az idős hölgyet a városba, s mert később ő is tett egy újabb látogatást azoknál a barátainál, akik vendégeik káprázatára oly leleményesen kisajátították Wea-

therendet. Ezek a barátai hívták meg újra; ott aztán ismét lebonyolított Miss Bartrammal egy meghitt búcsúzkodást, Londonban pedig nemegyszer sikerült őt kis időre elszakítania nagynénjétől. Ezeket az alkalmakat kihasználva járták be együtt a National Galleryt és a Dél-kensingtoni Múzeumot, ahol a gondolatébresztő műtárgyak sűrűjében jórészt Itáliáról beszélgettek – meg sem próbálva immár földidézni, mint először, ifjúkoruk és ártatlanságuk hajdani ízeit. Az a földidézés ott Weatherendben, az első napon, megtette, amit tehetett, épp elegendő emlékekkel szolgált nekik; így aztán ettől fogva, legalábbis Marcher képzeletében, nem vizeik felső folyásánál lebegtek, hanem érezték, ahogy csónakjuk föl-alá hányódik a zúgó áramlatban.

Egy csónakban eveztek, és nem is csak képletesen; úriemberünk ezt a helyzetet jelentősnek érezte, legalább olyan jelentősnek, mint magát a tárgyat, ami oly szerencsésen kiváltotta: a nő tudását, ezt az elásott kincset. A férfi tulajdon kezével kaparta ki a földből ezt a kis készletet, ő emelte a napvilágra – azaz: a kettejük óvatos tartózkodásából összeállt ködös nap tapintható közegébe – a ládikát, melynek rejtékhelyét, jóllehet annak idején maga ásta oda, oly régen és oly fura körülmények közt felejtette el. Az a kivételes szerencse, ahogy most jószerivel belebotlott a földhányásba, elvonta tekintetét a homályos részletekről; holott kétségkívül szentelt volna némi figyelmet a memóriazavar e páratlan esetének, ha figyelme javát nem köti le máris az édelgés, a ringatózás, amit érezni vélt, s aminek ábrándját éppen ez a vakeset tette oly elevenné. A jövőt illető elképzelései között sohasem szerepelt, hogy bárki is „tudjon róla”, és pedig azért nem, mert nem is állt szándékában elmondani senkinek. Képtelenség lett volna, hiszen a rideg világ röhején kívül más fogadtatásra nemigen számíthatott. Minthogy azonban valami rejtélyes elrendelés folytán, szándéka ellenére, épp a megfelelő pillanatban járt el a szája, nem tehetett mást, mint hogy kárpótlásnak tekintse, és minden lehető módon a hasznát vegye. A gondolat, hogy a megfelelő személy *valahogy* mégis megtudta, lekerekítette élete titkát, amit durvának és szögletesnek vélt, simábbra csiszolta, mintsem a maga félénk módján valaha is remélte; May Bartram pedig nyilvánvalóan a megfelelő személy, mert... nos, mert az, és kész. A nő tudása egész egyszerűen helyrerakta a dolgot; idővel biztosan rájött volna, ha netán mégsem ő az igazi. Helyzetében kétségkívül ott rejtett a lehetőség, hogy ne lásson benne mást, csak holmi mellékfigurát, bizalmas barátnét, akinek felé sugárzott figyelme abból – és csak abból – a körülményből fakad, hogy érdeklődik az esete iránt; részvétből és rokonszenvből, komolyságból, abból az eltökélt szándékból, hogy nem őt tekintí a világ legpipogയാဘ် alakjának. Amikor végre tisztázta magában, hogy a nő azért olyan értékes a számára, mert elevenen tartja benne a nagyra hivatott ember kényes önérzetét, gondosan az elméjébe véste, hogy a nőnek szintén megvan a maga élete, tele olyan lehetőségekkel, amelyek *őreá* várnak, olyanokkal, melyeket a barátság jegyében a másik félnek is méltányolnia kell. Lelke lassanként valami egészen meglepő átalakulás színtere lett ebben a vonatkozásban – olyan átalakulásé, melynek legfőbb jeleként életfelfogása így vagy úgy, de teljesen váratlanul, egyik végletből a másikba esett.

Mindaddig, amíg senki sem tudott róla, úgy képzelte, hogy ő a világ legközyösebb embere, aki némán, zokszó nélkül cipeli a reá rótt terhet, az örökös várakozást, nem mutogatja senkinek, nem adja jelét, mennyire szenved tőle, nem kéri senkitől, hogy ossza meg vele, és csak a képzelődés óráiban bújjik a bőrébe azoknak, akikről kérhetné. Sohasem zaklatta embertársait azzal a furcsasággal, hogy rájuk erőlteti egy szellemlátó ember társaságát, jóllehet időnként egészen különleges kísértésnek volt kitéve, ha olyasmit hallott némelyektől, hogy ők aztán sohasem fognak „megállapodni” az életben. Ha valóban úgy, olyan céltalanul éltek volna, ahogyan ő élt – aki pedig soha, egy

percig sem érezte, hogy megállapodott valahol –, még talán szót is érthettek volna. Mégis, mindennek ellenére, valahogy kényelmetlenül érezte magát a mások bőrében, így aztán beérte annyival, hogy udvariasan odafigyel rájuk. Ezért volt olyan finom – bár meglehet, kissé színtelen – a modora; s ez volt a fő oka annak, hogy ebben a könyörtelen világban miért képzelte magát olyan jóraival – s szó, ami szó, talán kissé méltóságteljes – embernek a maga vélt önzetlenségében. Így hát a mi álláspontunk sem lehet más, mint hogy a helyén kezelte ezt a tulajdonságát, épp a helyén ahhoz, hogy föl tudja mérni, mekkora veszélynek tenné ki magát, ha egyszerre új elvek szerint kezdene élni; és valóban, meg is fogadta, hogy tesz néhány óvintézkedést. Mindamellett arra azért elszánta magát, hogy önzőnek mutatkozzék, épp csak egy kicsit, hiszen ilyen elbűvölő ürügy az önzésre még sohasem kínálkozott az életében. „Épp csak egy kicsit”, azaz éppen csak annyira, amennyire az üres napjait egyre inkább betöltő Miss Bartram engedi. Soha, semmilyen körülmények között sem tudott volna parancsolgatni, és sohasem hágtatna volna át azokat a szabályokat, melyek a nők iránti köteles tiszteletet – annak is a legfinomabb formáit – korlátok közt tartják. Elhatározta, hogy pontosan lefekteti azokat az elveket, amelyek mentén a nő kéréseit, óhajait és szeszélyeit – mert már odáig merészkedett, hogy elnevezések egész sorát aggatta rájuk – beengedi a kapcsolatukba. Mindez természetesen annak jele volt, hogy milyen biztosra veszi magát a kapcsolatot. Ami *ezt* illeti, eszébe sem jutott, hogy tennie is kéne érte valamit. Létrejött, ennyi az egész; léte azzal az első, mélyreható kérdéssel szökött szárba, amelyet a nő ott Weatherendben, az őszi nap sugarai között tett föl neki. A természetes forma, melybe kapcsolatuk belenőhetett volna, ha a hétköznapi élet talaján gyökerezik, a házasság formája volt. Csakhogy kapcsolatuk valódi alapja, ez volt a bökkenő, éppen a házasság éltető nedveit nem tudta kiválasztani. Hite, életfelfogása – ha úgy tetszik, rögeszméje – nem ruházta fel őt azokkal a kiváltságokkal, melyeket jóhiszeműen megoszthatott volna egy nővel; és éppen egy efféle osztozás következményei aggasztották. Valami, ki tudja, mi, valahol még várakozik reá, a hónapok ösvényei, az évek csapásai mentén, akár egy lapuló vadállat az őserdőben. Nem az volt a kérdés, hogy ez a lapuló bestia mire rendeltetett: hogy megölje őt, vagy hogy áldozatul essék neki. A tudnivaló mindössze annyi volt, hogy a vadállat előbb vagy utóbb ugrani fog, a tanulság pedig, hogy jóérzésű ember nem indul tigrisvadászatra hölgytársaságban. Akkortájt rendre ezzel az elképzeléssel zárta le az életről szőtt elmélkedéseit.

Mindamellett eleinte, az együtt töltött, innen-onnan lecsipkedett órák során egy szóval sem céloztak rá, hogy látnák ezt a lehetőséget; hallgatásuk, melyből a reá eső részt ő a maga módján, a lovagiasság jeleként könyvelte el, annak jele volt, hogy nem erőlteti, még csak nem is törődik vele, hogy beszélnek-e róla egyáltalán. Csakugyan, egy efféle részlet az ember jövőképében már-már olyan lett volna, mint egy púp az ember hátán. A helyzetből fakadó feszültség a nap minden percében, beszélgetésük tárgyától függetlenül, ott vibrált a levegőben. Az ember ilyenkor persze úgy beszél, *mintha* púpos volna, mert ha a púp nem is, a púpos ember arca mindig szem előtt van. Szem előtt is maradt, és a nő figyelte őt; de mint köztudott, az ember figyelme akkor a legélesebb, amikor hallgat; így aztán, ha csend volt, jobbra olyan látványt nyújtottak, mintha a lesen virrasztának. A férfi ilyenkor sehogy sem akart görcsösnek és ünnepélyesnek látszani; éppen a görcösség és az ünnepélyesség volt az, ami, úgy képzelte, túl gyakran fogja el mások jelenlétében. Az eljövendő esemény annak az egyetlen lénynek a színe előtt, aki tud róla, semmiségnek látszott, természetes dolognak – inkább emlegetni illett, mint feltűnően kerülni a témát; inkább kerülni, mint jól láthatóan foglalkozni vele; és legfőképp természetesnek állítani be, bármi áron, még akár frivolnak is, sokkal inkább, mint ko-

mornak és fenyegetőnek. Ilyesféle gondolatok járhattak a fejében példának okáért akkor is, amikor tréfálkozva megírta Miss Bartramnak, hogy az a hatalmas rémalak, melynek eljövételét már akkor előre látta, amikor az még ott szunnyadt az istenek ölén, talán nem egyéb, mint ez a változás, amely most őt is oly közelről érinti, hogy a nőnek végre sikerült házat vennie Londonban. Ez volt az első célzás, amit újólág mégiscsak megkockáztattak, s ami aztán jóformán fölöslegessé tette a továbbiakat; hanem amikor a nő végre válaszolt, és néhány apró hír után azzal a meglepő közléssel állt elő, hogy őt aztán a legkevésbé sem elégtük ki az efféle csekélységek, mint ez a tetőpont egy ilyen különlegesen hosszú várakozás után, nyomban gondolkodóba esett, hogy vajon a nő, merőben önzetlenül, nem fűzött-e még annál is nagyobb reményeket közelgő függetlenségéhez, mint amekkorát ő fűzött hozzá, a maga önös érdekeitől vezetve. Neki mindenesetre az a sors jutott, hogy csak nagy sokára, apró jelek sorából vegye észre, hogy a nő egész idő alatt figyelte az életét, mérlegelte és megítélte annak a dolognak a fényében, amelyről tudott, s amely aztán, ahogy a múltó évek szentesítették, soha másként nem került szóba közöttük, mint a „színtiszta igazság”, ami az ő helyzetét tisztázza. Magában már ősidők óta ezzel az elnevezéssel illette, de a formulát lassanként a nő is átvette, olyan észrevétlenül, hogy az eltelt idő távolából visszatekintve maga sem tudta kifürkészni, hogy a nő mikor tehette, úgymond, magáévá a felfogását, vagy mikor változott meg a viselkedése, mert immár nem egyszerűen kedves és elnéző volt vele, hanem ha lehet, még kedvesebb, és a tetejébe még hitt is neki.

Mindig talált alkalmat rá, hogy letorkolja a nőt, amiért az nem lát benne mást, csak holmi fölöttébb jámbor eszelőst, s ezzel a frázissal – minthogy az élet oly sok területén alkalmazható volt – hosszú időre sikerült meglelnie a barátságukat jellemző, találó kifejezést. A nő társaságában egy kicsit hóbotosnak mutatkozott, de az így is kedvelte, és a mindennapok során, ügyet sem vetve mások véleményére, jóságos és bölcs gondviselője lett, aki nem kér fizetséget, jól érzi magát a társaságában, s minthogy nincsenek közeli rokonai, nem kell mások gyalázatos ügyeiben szaladgálnia. Mások persze fura alaknak tartották, de a nő, és csak ő, tudta azt is, hogyan és főleg mi okból lett fura alak; és éppen ez a tudás tette képessé rá, hogy nap mint nap ráncba szedje a férfi lelkét elfedő fátylat. Átvette a vidámságát is – minthogy ez a művelet kettejük közt mindig vidáman zajlott –, csakúgy, mint sok egyebet; de ugyanakkor csálhatatlanul megérezte és messzemenően igazolta a férfinak a fokozatok dolgában kialakított értékrendjét, amelynél a nő birtokbavételével végképp kikötött. Ő legalább sohasem emlegette másként barátja életének titkát, csak úgy, mint azt a bizonyos „színtiszta igazságot, ami magát illeti, kedvesem”, és szó, ami szó, bámulatosan értette a módját, miként teremtsen olyan látszatot, mintha ez a titok eredendően ott rejlene a saját életében is. Így támadt végül az a határozott érzése, hogy a nő vigyáz reá; mert mindent egybevéve nem igen tudta volna másként nevezni. Ő is vigyázott magára, persze, de a nő a szó szoros értelmében is szemmel tartotta; ha másért nem, azért, mert kiváló rálátása nyílt az eseményekre, s így kényelmesen végignézhette a férfi boldogtalan perverzióját, amint azokban a homályos zugokban kanyarog, ahol az ő szeme alig lát valamit. Tudta magáról, mit érez, de a nő, tudva mindezt, tudta még azt is, milyennek *látszik* mindeközben; tudta jól, hogy van néhány fontos teendő, melyet körmönfontan halogat, de a nő arra is képes volt, hogy összeadja őket, hogy rájöjjön, mennyi mindent elvégezhetett volna amúgy játszi könnyedséggel, s hogy aztán megállapítsa, miként igyekszik kibújni a maga rafinált módján a számadás alól. Mindenekelőtt annak a feszültségnek a titkát derítette föl, mely a külsőségek – a kis kormányhivatal, amit betöltött, meg a vele járó formaságok, a szerény apai örökség forgatása, a könyvtár és a vidéki kert gondozása, a

londoni barátok, akikhez eljárt, s akiket rendre visszahívott –, amely mindeme külsőségek és a mögöttük uralkodó meghasonlás között feszül, s a férfi egész magatartását, mindent, ami némi jóindulattal tartásnak nevezhető, egyetlen vége nincs színjátékká avat. Mindez aztán szükségképpen oda torkollott, hogy a férfi elrejtőzött, olyan álarcot húzott, amelyet társasági vigyor színez, s a rés mögül olyan szempár tekint a világba, amely a legkevésbé sem illik a festett arcvonásokhoz. És hiába múltak az évek, az ostoba világ mindezt jóformán észre sem vette. May Bartram volt az egyetlen, aki észrevette, és tüneményes tehetséggel vitte végbe azt a bravúrt, hogy egyszerre – vagy talán csak váltakozva – nézzen barátja szemébe, valamint vetítse rá a saját látomását, mintegy a férfi vállá mögül, arra a képre, mely a nyíláson át kandikáló szem elé tárul.

Így aztán, ahogy közös életük fölött telt-múlt az idő, a nő beváltotta ígérését: lesben állt vele, és hagyta, hogy ez a képzeletbeli helyzet színt és alakot öltjön a saját életében is. Az ő külsőségei mögött szintúgy a meghasonlás próbálgatta a karmait, s amikor a társaságban viselkedni kényszerült, végül már ő is úgy érezte, hogy hamis számlát állít ki önmagáról. Egyetlen számla létezett, amelyen talán mindvégig a helyes összeg állt, és éppen ezt nem nyújthatta be senkinek, a legkevésbé John Marchernak. Tulajdonképpen egész magaviselete számadással ért föl, de az esély, hogy erre fölfigyeljenek, éppoly kevésbé válhatott valóra, mint az a tömérdek egyéb eshetőség, amely, merőben céltalanul, ott motoszkált a férfi koponyájában. Ha a nőnek, mint neki is, a tetejébe áldozatokat kellett volna hozni a kettejüket illető szintiszta igazság oltárán, bizonyosra vehetjük, hogy a kárpótlás, amit cserébe kap, őt jóval közvetlenebb és természetesebb módon érintette volna, mint a barátját. Ebben a londoni korszakukban néha hosszú hónapokat beszélgettek át anélkül, hogy egy közelükben fűelő idegennek akár egyszer is oka lett volna fölkapni a fejét; másfelől viszont a szintiszta igazság bármely percben a felszínre bukkhatott, és a hallgató ilyenkor bizony nem is sejtette volna, miről folyik a szó. Igen hamar megegyeztek abban, hogy a társaság, hál' istennek, roppant felszínes, és azon a kopár peremvidéken, ahová e megegyezés nyomán vetődtek, sétatutak egész hálózatát taposták ki. Mégis, újra meg újra eljött a pillanat, amikor a tájék váratlanul zöldbe borult – rendszerint valami megjegyzés ereje folytán, amire a nő ragadtatta magát. Megjegyzései, mi tagadás, nem voltak túl változatosak, de ahogy a nyomukban hallgatni tudott, minden szónál szebben beszélt. – Tudja, mi az, ami megóvja a kettőnk kapcsolatát?... hát hogy folyvást magyarázatokat gyártunk minden csip-csup semmiségre: arra például, miként válik egy férfi meg egy nő barátsága olyan mindennapos szertartássá, hogy jó-szerivel meglenni sem tudnak nélküle. – Így hangzott, példának okáért, az a megjegyzése, melyet, ha alkalom nyílt rá, elég gyakran elsütött, hanem aztán, a folytatás során, mindig más-más irányban fejlesztett tovább. Azt a kis vargabetűt, amelyet nekünk is követnünk kell, történetesen épp e kijelentése nyomán tette, azon az estén, amikor születésnapján a férfi meglátogatta. Az évforduló, az utcákat megülő sűrű köd és a korai homály évszakában, ezúttal vasárnapra esett; de a férfi, dacolva az elemekkel, elment hozzá, vitte a szokásos ajándékot, hiszen már elég régen ismerte ahhoz, hogy tartósnak képzeljen egy sor apró beidegződést. Az ajándék, mellyel ilyenkor meglepte a nőt, neki magának is rendre meglepetéssel szolgált: azzal a vigasszal, hogy még nem merült el végképp az önzés bugyraiban. Az ajándék mindig hasonló volt, valami apró ékszer vagy csecsebecse, nem túl drága, de a maga nemében mindig kiváló holmi, és ő mindig gondosan ügyelt rá, hogy kicsivel többet fizessen érte, mint amennyit véleménye szerint megért. – Ez a mi kis rituálénk magát legalábbis megóvja, ha érti, mire gondolok... hiszen végtére is ennek köszönheti, hogy hétköznapi szokások rabja lett, és olyannak látszik, mint akármelyik férfi. Mert mindent egybevéve mi a férfinem alaptulajdonsága?

Mire jó az a tömérdek erőfeszítés, hogy buta nők társaságában lopják a napot?... lopják, igen, és merem állítani, hogy közben még unatkoznak is, arról nem beszélve, hogy ügyet sem vetnek a nőkre, eszükbe sem jut, hogy a kedvükért feladják a kényelmüket; és ha tesznek is valamit, mindig egy a vége. Én vagyok az a buta nő, aki magának jutott, egy falat a mindennapi kenyérből, amiért a templomban imádkozik. És látja, pontosan ezért nem hagy nyomokat maga után.

– Hát a maga nyomai, azok hogyan tűnnek el? – kérdezte Marcher, akit a neki jutott buta nő többnyire pompásan elszórakoztatott. – Ó igen, értem én, mire gondol: hogy maga az, aki így vagy úgy, de megóv engem attól, hogy mások ügyeibe gabalyodjam... értettem már a kezdet kezdetén. Csak hát magát, *magát* mi óvja meg? Látja, ez az, amin gyakran töröm a fejemet.

A nő úgy nézett rá, mint aki maga is gyakran töri rajta a fejét, csak egészen más összefüggésben. – Ugyan, hol találhatnék alkalmat rá, hogy mások ügyeibe gabalyodjam?

– Igaza van, ahhoz előbb belőlem kéne kigabalyodnia... ha már így behálóztam magát. Azaz, ha már olyan végtelen becsben tartom magát, meg hogy olyan rettentően figyelek mindarra, amit értem tesz. Néha már kétségem támad, hogy méltányos vagyok-e magával. Mármost hogy méltányos dolog-e bevonní magát az életembe, és... mert, ugye, ez a látszat keletkezik... figyelni magát nap mint nap. Néha már úgy érzem, mintha rajtam kívül semmire nem jutna ideje.

– Csak arra, hogy lekössem a figyelmét? – kérdezte a nő. – De hát mi másra vágyik minden ember, mint hogy figyeljenek rá? Hiszen mióta már, hogy „lesben állok” magával, ahogy kezdetben megállapodtunk; és mi mást jelent lesben állni, mint figyelni valamire?

– No persze – mondta John Marcher –, hiszen a maga kíváncsiságát sose kötötte le egyetlen, különleges tárgy...! De ahogy múlik az idő, nem gondol néha arra, hogy a kíváncsisága nem különösebben kifizetődő?

May Bartram nem válaszolt azonnal. – Nem azért kérdi véletlenül, mert úgy érzi, hogy a magáé aztán végképp nem kifizetődő? Merthogy olyan régóta várakozik.

Vagy úgy, értette már, mire gondol! – Arra, aminek jönnie kéne, és nem jön el soha? A vadállatra, ahogy előugrik? Nem, ami ezt illeti, ugyanott tartok, ahol az elején. Ez nem *választás* kérdése, nem olyasmi, ahol a döntésemtől függ a fordulat. Még csak az sem biztos, hogy *egyáltalán* fordulattal jár. Ma még ott szunnyad az istenek ölén. Van, aki a törvényt hozza, és van, aki engedelmeskedik... s ez két külön világ. Ami az utat illeti, ami a célhoz visz, meg a módot, ahogyan a törvény beteljesül, nos, az már az ő dolga.

– Igen – felelte Miss Bartram –; annyi bizonyos, hogy az ember sorsa teljesülőben van, vagy *már* be is teljesült valami úton-módon, most, ahogy itt beszélgetünk. Csak hát, tudja, ez az út és mód a maga esetében... hogy is mondjam, valami egészen kivételes is lehetett volna, olyan, ami *csak* *magához* illik.

A férfiban erre megmozdult valami, és gyanakodva nézett rá. – Azt mondja, „*lehetett volna*”, mintha a szíve mélyén már egy ideje kételkedne benne.

– Ugyan! – tiltakozott erőtlenül.

– Mintha biztosra venné – makacskodott a férfi –, hogy eztán már semmi nem történhet.

A nő lassan, de elég talányosan, nemet intett. – Nem egy malomban örölünk.

A férfi nem vette le róla a tekintetét. – Az ördögbe is, árulja már el, mi bántja.

– Nos – mondta, miután ismét hallgatott egy sort –, egyszerűen csak az bánt, hogy biztos vagyok benne, biztosabb, mint valaha, hogy a kíváncsiságom, ahogy maga nevez, végül a kelleténél is jobban kifizetődik.

Ekkor már nehéz lett volna leplezniük, hogy komolyan beszélnek; a férfi már fel is állt a karosszékből, körözni kezdett a kis nappaliban, ahová éveken át csak hordta és hordta mindazt, amit a világ beszédtemaként elébe tált; ahol mást se tett, csak kószoltgatta, ahogy a kifejezéseket szokás, a négy-öt alapízt, hol ilyen, hol olyan mártással leöntve, ahol ugyanúgy az unalomig ismerte a terítéket, mint saját házában a berendezést, s a régi szőnyegek ugyanúgy simára koptak a görcsös járkálástól, mint pultok a dohos irodákban, az egymást váltó hivatalnokok könyöke alatt. Szorongással telt hangulatfutamai tették itt a dolgukat, rótták szorgos jeleiket, s a hely lassacskán olyaná lett, mint a teleírt lap, amelyen ott áll férfikorának egész története. Barátnője szavai nyomán, valami rejtélyes okból, most az a benyomása támadt, hogy a tárgyak mozdíthatatlanná merevednek körülötte; mire maga is szinte dermedten torpant meg a nő előtt. – Csak nem ijedt meg... csak nem fél tőle?

– Hogy félek... én?

Úgy rémlett neki, mihelyt a nő megismételte a szót, hogy arcszíne a kérdés hallatán változott el egy leheletnyit; így aztán, mivel máskülönben neki is színt kellett volna valania, tett egy békülékeny megjegyzést: – Emlékszik, ugye, ezt a kérdést *maga* tette fel *nekem* annak idején... azon az első napon Weatherendben.

– Hogyne, jól emlékszem, és maga azt felelte, hogy nem tudja... engem kért meg, hogy figyeljem, és szóljak, ha félni látom. Azóta jóformán nem is beszélünk róla, pedig mennyi ideje már...!

– Pontosan – kapott a szón Marcher –, mintha túl kényes volna ez a kérdés ahhoz, hogy folyvást feszegezzük. Mintha akarva-akaratlan csak oda juthatnánk, hogy *én* vagyok az, aki fél. Akkor pedig, ugyebár – tette hozzá –, sejtelmünk se lehetne róla, mitévők legyünk.

Erre a megjegyzésre a nő hamarjában válaszolni sem tudott. – Voltak napok, amikor azt hittem, maga csakugyan fél. De hát persze – tette hozzá – voltak olyan napok is, amikor jószerivel bármit hihettünk.

– Bármit?... mindent! Ó, istenem! – Marcher halkán felnyögött, mint aki végre ott áll és zihál, szemközt a képzeletbeli rémmel, amely mindig a közelükben lapult, s fedetlen arcát most tisztábban mutatta meg, mint jó ideje bármikor. Ez az arc mindig a legváratlanabb pillanatokban szikrázott fel, mintha a régen várt bestia mohó tekintetétől izzana, s noha a férfi valamelyest már hozzászokott, még mindig elő tudta csalni belőle azt a hódolatteli sóhajt, mely a lélek legmélyéről szakad fel. Mindaz, ami valaha is megjárta az elméjüket, a kezdetektől egészen addig a percig, most föltámadt, és végigsöpört rajta; a múlt meg, úgy tetszett, az üres spekuláció kártyavaráként omlik össze. Semmi kétség, ugyanazt a félelmet érezte, amellyel az imént a hely szelleme lepte meg – egyszerre minden semmissé vált, csak a feszült várakozás maradt jelenvaló. Csak ez maradt jelenvaló, s ez is csak azért, mert úgy rémlett, ott lebeg az ürességben, amely körülveszi. Még eredendő félelme is, ha félelem volt egyáltalán, elveszni látszott ebben a sivatagban. – Mégis, úgy gondolom – folytatta –, látnia kell, hogy most nem félek.

– Mindössze annyit látok, már amennyire ki tudom venni, hogy maga végbevitt valamit, amire talán nincs is példa: hozzászokott a veszélyhez. Oly régóta és oly szoros közelségben él vele, hogy nem is érzékeli; tudja, hogy jelen van, de őrzi a hidegvérét, és már arra sincs gondja, mint régen, hogy füttyörésszen a sötétben. Sokat töprengtem rajta, miféle veszély fenyegeti – állt elő a következtetéssel May Bartram –, és szinte biztos vagyok benne, hogy bátorság dolgában nincs ember, aki fölvehetné magával a versenyt.

John Marcher halványan elmosolyodott – Hősiesnek tartja?

– Hát hogyne... nevezzük így.

Igen, legszívesebben ő is így nevezte volna. – Akkor hát bátor ember vagyok... az volnék csakugyan?

– Előtte annak akar látszani.

Hanem ő még erre sem hagyott fel a faggatózással. – De hát lehetséges volna, hogy egy bátor ember nem tudja, mi az, amitől fél... vagy amitől *nem* fél? Mert látja, én éppen *ezt* nem tudom. Nem látom elég tisztán. Nem tudom megnevezni sem. Csak annyit tudok róla, hogy a markában tart.

– Igen, a markában tartja, de... hogy is mondjam... olyan nyilvánvalóan. Olyan meg-hitt módon. És ennyi bőven elegendő.

– Elegendő még ahhoz is, hogy maga úgy érezze... ami egyszersmind annak jele volna, hogy véget ért a lesben állás, amire szövetkeztünk... hogy úgy érezze, nem félek?

– Tudom, hogy nem fél. De ez még nem jelenti azt – tette hozzá –, hogy véget ért a lesben állás. A magáé semmi esetre sem. Amit látnia kell, még mindenestül hátravan.

– Miért ne láthatná *maga* is? – kérdezte. Aznap folyvást olyan érzése volt, hogy a nő titkol valamit, és ez az érzése most beigazolódni látszott. S mivel most először érzett ilyet, ezzel a perccel mintha merőben új korszak vette volna kezdetét. Az eset már csak azért is jelentősnek látszott, mert a nő nem válaszolt azonnal; mire ő nyomban úgy érezte, hogy tovább kell beszélnie. – Maga tud valamit, amit én nem. – Hangja ekkor, lett légyen bármilyen bátor ember, kissé megremegett. – Maga tudja, mi fog történni. – A nő hallgatása és arca, melyet ráemelt, szinte fölért egy vallomással, s neki ennyi elég volt a bizonyossághoz. – Tudja, és fél elmondani. Olyan rettenetes, hogy attól fél, kitálalom.

Igen, könnyen lehet, hogy így volt, hiszen a nő most olyan szemmel nézett rá, mint-ha, számára is váratlanul, a barátja átlépte volna azt a misztikus határvonalat, melyet titkon maga köré vont. És mégis, dacára mindennek, nem látszott rajta az ijedség; de az igazi csattanó az volt, hogy neki, a barátjának, végképp nem volt oka a félelemre. – Sose találja ki.

(Folytatása következik.)

Kőríz Imre

WESTEND STORY

„Mennyibe kerül ez az ing? Maga látja?”

„Tizenháromezer forint.”

„Nem is drága” – mondja erre valamiért az ismeretlen, nem tudom, mennyire őszintén.

Az előbb, egy másik boltban,

amikor a felesége valami statisztika kedvéért

bediktálta az irányítószámukat,

hozzátette, hogy a Kárpát utcában laknak,

sőt azt is közölte – bár nem tudtam megállapítani,

hogy némi büszkeséggel, mentegetőzve vagy még tanácstalanul –, hogy épp most költöztek oda.

Mintha ez érdekelné Marksot vagy Spencert.
 A lényeg, hogy nem multimilliomosok.
 „Kár, hogy nem dupla mandzsettás”
 – válaszolom kelletlenül.
 (Mintha akkor bezzeg rögtön lecsapnék rá!)

Később eredménytelen nadrágpróba:
 a negyvenes bő, a harmincnyolcas szűk.
 Farmerszempontból tehát nem létezem,
 mert a harminckilenc csak elméletileg van,
 mint a képzetes számok,
 „az isteni szellem e gyönyörű és csodálatos hordozói” (Leibniz).
 Közben a másik fürkéből hallom,
 hogy az inges pasas komoly zeneértő lehet,
 talán még a hangja is ismerős:
 „Halló! Szervusz, drága barátom!
 Most nem tudom fogni a Mezzót,
 de otthonról majd megírom, hogy ki játszik.”

Kifelé a fürkéből látom, hogy parókája van.
 Különben minden frizura paróka.
 A homlok két oldalán korán felritkuló hajú trendi fiatalok
 fejtetőn feltarajló, halántéknál titusosan előrefésült hajai
 és az idős dámák ősz fürtök fölé gereblyézett,
 más színű, gyér kócpomponjai is.
 De a borotvált koponya is frizura,
 következőképp paróka.
 És a lenőtt haj is az.
 Csak a természetes kopaszodás az őszinte beszéd.

A felvágós gatyabolt bangladesi termékei közül távozva
 a függőfolyosón elmegy mellettem egy szép nő,
 aki Liptai Claudia smink nélkül.

Nemrég hallottam a rádióban,
 ahogy egy színházimádó nő Gálvölgyi Jánossal beszélt,
 ezért beugrik, mi az adekvát megszólítás:
 „Művésznő! Maga nem is egy, hanem két szép nő:
 anélkül, vagy sminkkel.
 Elvihetem a csomagjait két kávéig?
 Nem lehetnek elég könnyűek!”

A pláza folyosóján álló kávézó asztalhoz aztán odaköszön
 egy rendszerszervező barátom nyájas basszbaritonja:
 – „Imikém, ne csak a szád járjon, hanem a kezed is!” –
 de nem hagyom magam megzavarni.

„Művész, az előbb láttam kint, a Nyugati előtt feküdni
egy hajléktalant,
épp egy gyönyörű rendőrnő igazoltatta.
Ha az éhes időből semmi mást,
csak ezt a két harapásnyi pillanatot nézzük,
nem is tudom, melyikünk a szerencsésebb.

Döntse el, művész!”

AZ ÉLET OLYAN, MINT

című sorozatból

az ellenséggel való közvetlen érintkezés
elkerülésének céljából vezetett hadjárat,
amelynek során az állományból, szép csendben,
a zsákmányolt bóvrit hátrahagyva, először az újoncok,
aztán a leghívebb veteránok is dezertálnak

*

a tartósítószernek használt
(egyáltalán: minek bele tartósítószer?)
kálium-szorbát bomlástermékétől
egyenletesen muskátliillatúvá vált
– illetve így szebb, de jobbnak nem jobb: –
gerániumos
vagy a klór-anizoloktól dugós bor,
egy muszáj-herkules
rosszul szelelő szivarja,
hús leves,
fáradt knédli,
túlkészült marha

*

egy lekéssett vonat után,
de még egy időben való odaérést biztosító másik
indulása előtt megnyílt óra,
amelynek ígéretes kezdetén
a csokoládés croissant-t
bódéból árusító nőtől megkérdezhető,
hogya belül is csokoládés-e,
mármint a croissant,
mármint nem a bódében

NEMES NAGY ÁGNES ISMERETLEN VERSFORDÍTÁSA ÉS LEVELE

Közreadja Bibó István (ifj.)

Nemes Nagy Ágnessel személyesen 1986 őszén ismerkedtünk meg, amikor feleséggel együtt azért kerestük fel, hogy részvételre kérjük a Baár–Madas újraindításáért akkor kezdeményezett mozgalmunkban, amelynek pillanatok alatt egyik legfőbb bátorítója és legnagyobbvonalúbb adakozója lett.

Ennek az ügynek a szolgálatában a következő néhány évben többször találkoztunk vele, s az iskola-újraindítás támogatása mellett ráadásként kaptuk azt a barátságnak talán nem nevezhető, de számunkra barátságértékű, erőforrásként működő rokonszenvet is, amelyet minden találkozásakor tanúsított irányunkban. Ez bátorított fel arra, hogy valamikor 1990 tavaszán, amikor már tudtuk, hogy beteg, s az iskolaindítás célegyenesbe fordult küzdelmei és feladatai között személyes találkozásaink is megritkultak, feleségem levelet írjon neki, s elküldje (vagy személyesen vitte el?, erre nem emlékszem pontosan) az előző karácsonykor „felfedezett”, egyébként német nyelvterületen ötszáz változatban közismert és megzenésített (ezt ma már a Google-ből tudom) gyönyörű sziléziai népdalt azzal a kéréssel: fordítsa le nekünk. Valahogy azt képzeltük, egy ilyen kérés nem számíthat to-

lakodó jelentkezésnek, inkább talán kedvet hoz neki, és bátorítást jelent (amire az igazán bátraknak is szüksége lehet olykor).

Ezután hónapok teltek el rendszerváltási munkákban és feladatokban, magánéletet is érintő küzdelmekben, s szeptember elején az újrainduló iskola évnyitóján az érkező vendégek között két idős hölgyet kellett üdvözlőlnöm, szemlátomást az iskola régi diákjai közül. Egyikük – a másiknál sokkal idősebbnek látszó, talán botra is támaszkodó – azonnal bemutatkozott: Nemes Nagy Ágnes. Ő volt, hűséges barátónője – és egykori osztálytársa –, Hrabovszky Anna kíséretében. Eljött, nagyon beteg, pedig előre tudta, külseje annyit változott két év alatt, hogy nem fogják megismerni, sem én, sem mások, s a rögtöni bemutatkozással ő akart engem megkímélni az ilyenkor szokásos üres-ügyes, sima vagy hebegő udvariaskodástól s a felismerés utáni keserű feszélyezettségtől.

Október elején megjött az alábbi kézírású levél a gépelt fordítással, utóbbin kedves, kézírású dedikációval, amit nagy örömmel köszöntünk meg, persze akkor már csak levélben vagy telefonon; s nem egészen egy év múlva a gyászjelentés.

B. I.

1990. szeptember 28.

Kedves Judit,

itt küldöm a fordítást. A „Wiegenband”-ot nem tudtam elég jól megoldani, mert szótárban nincs, mi több, szép magyar nyelvünkben sem találtam rá egyértelmű szót. Egy bizonyos módon oldottam meg tehát („pólyakendő”), gondolván a magyar parasztszszonyokra, akik lepedőben, abroszban, kendőben felaggatják pólyás vagy pólya nélküli kisdedüket a gyümölcsfára, míg ők a közelben kapálnak. Ezt láttam gyerekkoromban

– mindnyájan láttuk. De lehet, hogy a német eredeti mást jelent; talán „bölcöszalag”-ot, pántot, amivel a bölcst ringatják. Ha Te ezt az utóbbit tartod valószínűnek, akkor javítsd így: „bölcöszalagja sincs vele” – az idevágó sort. Akár így, akár úgy, nem világos (nekünk) a kép. Annyit azonban a nincs pólyakendő mindenestre kifejez, hogy a család kifosztott, elhagyott, még valamiféle ruhájuk-kendőjük sincs a gyerek melegítésére. A vers egyébként nagyon szép; egy kis terjedelmű dráma, netán népballada-töredék.

Azóta – futólag – láttuk egymást a Baár–Madas új megnyitásán; csak azért mentem oda, én nyavalyás, majdnem-járóképtelen, mert nagyon-nagyon óhajtottam ott lenni, ha csak rövid időre is.

Szívből remélem, kedves Judit, lassacskán rendeződnek (-tek) dolgaidd. Pistának kézszorítás.

Szeretettel üdvözöl
Nemes Nagy Ágnes

Az eredeti vers és fordítása:

[A kézírással írtakat dőlt betűvel jelzem. A gépiratba a hosszú í és ú ékezeze kézzel beírva; a „jégszínű” végén rövid ü áll.]

(Bibó Istvánné) Juditnak

Da droben auf dem Berge, da wehet der Wind,
Da sitzt Maria und wieget ihr Kind.

Szél fúj odafent a hegyormokon át,
Ott Mária ül s ringatja fiát.

Sie wiegt es mit ihrer schlohweissen Hand,
Dazu braucht sie kein Wiegenband.

Ringatja keze, jégszínű keze,
Még pólyakendő sincs vele.

Ach Josef, liebster Josef mein,
Ach hilf mir doch wiegen meine Kindelein!

„Ó József, édes Józsefem,
Segítsd ringatni gyermekem!”

Wie soll ich dir helfen dein Kindlein wiegen,
Ich kann ja vor Kälte die Finger kaum biegen.

„Hogy ringathatnám gyermeked,
hisz [javítás] Tíz ujjam a fagytól dermedt.”

Auf dem Berge, da wehet der Wind,
Da wieget Maria ihr Kind.

Szél fúj odafent a hegyormokon át,
És Mária ott ringatja fiát.

(Ismeretlen [beszúrás] német költő)

Szeretettel fordította
Nemes Nagy Ágnes

Pósfai György

KARÁCSONYI ÉNEK

Bosszantó. Amire körütekint, minden munkatárs elment már, s – rápillant az órájára – már a busz se jár. Mehet gyalog.

Nem szerette az ünnepeket. Mindenki bevadul: jó előre vásárol, készülődik, elkéredzkedik. Sütnek-főznek, ajándékokat készítenek, s csak úgy ragyog a képük, ahogy erről tárgyalnak. Minden ott az eszük, csak a munkán nem.

Merre menjen? Korán sötétedik, máris kevés a fény, a világítás gyér, a boltokat már zárják, a redőnyöket sietve lehúzzák. Koszos kupacokban áll a hó.

Kényelmetlen, merev ez a hosszú kabát, nem is túl meleg, a vállat meg húzza a táska. Jó túra lesz ez, nem baj, úgyis keveset mozog.

*Benyeltem rendesen a horgot,
Egyre mélyebbre hanyatlom,
Akaratom, mint forró
Tejben oldódó instant kakaó.*

Lekanyarodik a folyópartra, kicsit hosszabb így, de legalább nem kell kerülgetnie az izgatott, csomagokkal terhelt embereket. A parton ligetes park húzódik végig, nyáron itt henyél a pórnép. Most nyugalom van, kásás hófoltok, lassan sötétbe nyúló-merülő fakoronák, semmi sem mozdul. Kicsit megáll, másik vállára veti a táskát, belehallgat a folyó sötétjébe: ott van valami mozgás, halkán csikorognak a zajló jégtáblák. Balról tompán zajong a város.

Nyilván megvan az ünnepnek is a helye, család, rokonok, barátok, miegymás. Neki is van három lánya, de már felnőttek, más országban laknak. Néha beszélnek egymással a távolból. Felesége szokott kommunikálni velük, tulajdonképpen többet beszél velük, mint övele – néha ez az érzése. Van egy kutyája is, azzal jól megvan, jó kutya, csak rámorran, már tudja is, hova kell húzódnia.

*Egyszerűen nem lehet elviselni.
Nem tudom elviselni, hogy nem vagy a közelemben.
És nem tudom elviselni, hogy ha a közelemben vagy, nem érinthetlek meg.
És ha megérinthetlek, akkor az nem elég.
Illetve egy darabig elég. De nem megnyugtató. Hanem felkavaró.
Csak hülyén vigyorgok.*

Nem is lesz olyan hosszú ez az út, amott majd felkanyarodik a belváros felé, pár sarok hazáig, aztán már ki is pakolhatja az aktákat, még pár dolgot át kell néznie.

Nahát, egy feldíszített, égőfűzérrel körbetekert fenyőfa! Itt a parkban, ahol most este senki nem jár. Áll büszkén, rátartian, villogtatja magát. Kinek? Pazarlás.

*Most nem tudok enni, nem tudok aludni. De azért eszem is meg alszom is.
Reggel felébredtem, és eszembe jutottál, meg hogy mi is történt valójában.*

Történt-e egyáltalán valami, vagy csak felfújom a dolgokat?

Félelmet, szorongást éreztem a gyomrom táján. Hogy igen, van valami, de ez nem lehet jó.

Ebből nem lehet jól kijönni. Ez csak fájdalomt okozhat.

Én nem birtokolhatlak téged, és te nem birtokolhatsz engem.

Szokatlan, hogy a talpa alatt nedves, félig fagyott apró kavics morzsolódik. Néha kicsit megcsúszik a láb. Nem jár erre évszám. Talán le kellene ide járnia rendszeresen, valami futófelszerelésben, és ha futni nem is nagyon bírna, legalább jó tempóban gyalogolna pár kilométert. Miért is ne, bevezethetné, hogy gyalog megy munkába, le is tudna utána zuhanyozni, a főnöki traktusban van fürdőszoba is, ennyi jár neki. Biztosan jót tenne a reggeli mozgás, jobban jár utána az ember agya, meg aztán ebben a korban már illene törődni az egészségével, egyre gyakrabban ver félre a szíve. Mondjuk, ez nagyon nem zavarja, mert mi is történhet? Semmi. Előbb-utóbb úgyis a semmi jön.

Ez a semmi a vigasztalása. A háta mögött kollégái összesúgnak – munkamániás, cinikus és sikeres alak, kíméletlen célszerűséggel halad a maga egyenes, korrekt útján. Mint az óramű, megbízható, precíz, de érzései nincsenek, empátia mínusz mutáns – tartják róla.

Vannak olyan szituációk, amikor az összesimuló párok esetleg zavarban vannak, nem tudják, pontosan hogyan kellene elkezdni egy szeretkezést. Vagy hogyan kellene továbblépni benne. Vagy akadályozza őket valami ruha vagy a másik hideg lába vagy szaga vagy mit tudom én micsoda. Vagy egyszerűen csak idegenek egymás számára.

Veled nem kellett gondolkodnom. Inkább arra kellett vigyáznom, hogy ne hogy elájuljak, vagy ne hogy elsiessék valakit.

Valami kolompolás zökkenti ki a kínos, belső agymaszatolásból. Nahát, amott oldalt, a kivehetetlen sötétség peremén mintha birkák vonulnának. Tempósan haladnak, több csoportban. Egy kis termetű számaron szól a kolomp, ez is fürgén bólogatva halad a birkákkal. Igen, hallotta, hogy birkákkal nyírják a parkban a fűvet. De mit keresnek itt most, télen?

Elképzeli magát: merev, szürke alak, idegenül talpal a parton, eltévedt főnök, szokott nyája nélkül, mesterséges figura a félcivilizált természet sötétjében. Potenciális áldozat ebben a környezetben, ami inkább valami sok rétegbe burkolózó, korán haló hajléktalannak való. Bár azok inkább a belváros meleg zugait keresik ilyenkor. Tényleg, mit is keres itt?

Igen, döglött hal az ösvényen, olyan idegen most itt a parkban. Na de nem csak az ő, aminek látszik. Csak ő tudja, ha kilép – és ki is lépett, robbant – magából, elbújhat az a döglött hal. Rettenetesen megcsavarodott egy ideje az élete, s izzik, ég belül, bűnbánás, kettéhasad, de azért a látszat megmaradt, a kötelességérzete még egyben tartja.

Kicsit több önkontroll kellene, rohadt fegyelmetlenek vagyunk.

A birkák beérték. Most látja, hogy a másik oldalról is csapatostul jönnek, nagyjából vele egy irányban. Kicsit a nyíltabb rész felé húzódik, hogy utat engedjen. Hol is kell hazafelé felkanyarodnia a partról? Kellene egy jó irányba tartó ösvény, mert a bokorsorokon nem akar csak úgy keresztültörni. De a sövények és a gyalogutak is a parttal párhuzamosak. Nem baj, kicsit továbbmegy, később ér haza, de úgyis mindegy.

Én Kedves Emberem!

Nem tudod véletlenül, hogyan lehet kihúzni egy mélyen benyelt horgot?

Egyszeri erős rántással?

Vagy lassan, centiméterenként tépegetni?

Így is, úgy is elvérzik az ember, ha kiszakadnak a belső szervei...

*Esetleg a táncos fegyelmzettségével: koncentrálász, lábujjaidtól a homlokodig
összerendezed izmaidat. A zenével elindul a kidolgozott koreográfia.*

Ha lehet, ritmusra, felemelt fejjel, könnyeden, mosolyogva...

Talán menni fog...

*Az a baj, hogy nélküled olyan vagyok, mint egy sós vizekben sodródó, bomló húscsapatot
dajkáló, bugyborékoló csigaház...*

Inkább le kellett volna húzódnia egészen a vízpartig, és hagyni, hogy ez az állatsereglet elhaladjon mellette. Itt már egészen megsűrűsödtek, nézi, merre lépjen ki közülük. Innen-onnan füttyögés hallatszik, emberek is kísérik nyilván az állatokat.

Elborítják az üres tereket a birkák. Herseg, ropog a patájuk alatt a fagyos kavics, fejüket leszegik, az előttük haladó testek közé dugják, mennek konokul. Egyik-másik a térdének ütődik, meglepően súlyos, tehetetlen a testük, inkább ő nyomódik földre, nem az állatok. Meleg pára száll fölöttük, bűdös állatszag. Csapzott, csimbókos a gyapjuk, amennyire egy-egy sárga fényű parti lámpa gyér fényében ki lehet venni. Koszos lesz a nadrágja, ahogy ezek hozzádörgölődnek.

Na, ebből ennyi elég. Nem lökdösteti magát tovább, hanem megáll. Ez beválik, a mögötte tülekedő tömeg szétválik körülötte, mint egy fatörzs körül, majd újra egyesülve halad tovább. Hátrapillantva úgy véli, lassan kiszabadul. Vár.

...Sárga, hullámozó prérin,

Nyikorgó ajtajú fabódében,

Az árnyékban is fullasztó meleg van.

Szeretkezünk; minden kiszáradt, porlik,

Ragadunk a lucskos izzadságban.

Vége elszöktettél.

Vége elszöktem veled.

Egyik szavaddal adsz, a másikkal elveszed.

Azért én nem mindent hiszek el neked...

Inkább legyél csendben egy kicsit végre.

Menned kell, tudom.

Várnak az aranyrögök a patakban.

És ma még három őslakost ki kell nyiffantanod.

Magyarázol, közben a ruhád húzod.

Komolyan leütlek, ha nem maradsz nyugton.

Lusta oroszlánként nyújtózkodom...

Ekkor váratlanul szúrós lökés éri a hátát, éles fájdalom hasít belé, előrebukik az állatok közé. Széttárt karjával reflexszerűen belekapaszkodik a birkákba, azok riadtan meg-

ugranak, keze lecsúszik, teljes hosszában a földre zuhan, kemény paták taposnak rá. Lökdösődve feltápáskodik, de megint ütés éri hátulról, még beljebb botladozik a tömegbe. Valahogy stabilizálja a helyzetét, és kénytelenül együtt haladva az állatokkal, hátranéz: subás-kucsmás pásztorféle követi a nyáját, botjával fenyegetően előremutat. Felháborodva ráordít, de a pásztor meglóbálja a súlyos botot, és amennyire látni lehet, társai is akadnak, akik komoran nyomulnak feléje. Jobb lesz továbblépni. Balra igyekszik, arra kevesebb a birka, de itt is feltűnik egy nagy termetű, subás alak – a sötétben arcukat nem lehet kivenni –, és hosszú botjával feléje döf. Nincs más választás, visszahúzódik a nyáj közepe felé. Jobbra nem mehet, félő, hogy akkor a jeges vízbe szorulna. Megy hát a nyájjal. Most látja, a táskáját is elhagyta.

*Mielőtt késő lenne,
Szeretném megsúgni,
Hogy neked adom a bőrömet,
A csontjaimat, az izmaimat,
A zezugokat és a hajlatokat.
Most már vékony szeletekre vágatsz,
Feldarabolatsz,
Ledarálatsz,
Horgostul, madzagostul
Megihatsz,
Sőt, akár ki is hányatsz...*

Úgy tűnik, több kilométert haladtak már. Többször próbálkozik oldalt kitörni, de a sötét alakok mindig felbukkannak, botjukkal visszalökődik-terelik, többször elesik, a ruhája már szakadozik, érzi, hogy bűzlik, lassan már birkának érzi magát. Felháborodását elnyomja a félelem, hihetetlen, ami történik vele.

Egyszer-kétszer, amikor közeli fények tűnnek fel, kiáltani próbál, de segítség nem jön, nem jár erre senki, meg a meglepően hangos nyáj mellett nem is nagyon hallatszik a segélykiáltás.

Megadja magát, de próbál figyelni, az adandó alkalmat kihasználni. Úgy látja, elkanyarodhattak a folyótól, már túl vannak a városon, túl a sötétbe merülő, lepukkant ipari telepeken. Gazos-havas mezőn haladnak. A városon kívül sokkal jobban látni, csak úgy ragyognak a csillagok. A birkák bégetnek, a pásztorok torokhangon nógatják őket, ő meg, szerencsétlen, állattesteknek ütődve lépked a nyáj közepén.

Elöl pislákoló fényt lát, valami tanya felé tartanak. Ráeszmél, hogy hideg van, a meleg állattömeg között is fázni kezd.

*Ahogy hazafelé menet
Megfogod a kezem,
Csak annyira különleges,
Amennyire odaadó a kutya tekintete.
Egy seb begyógyul,
A lonc illata elbódít,
Egy öreg fa ismét erőre kap.
Ahogy tavasszal kibújnak a rügyek,
Reggel a rigók diadalmasan ébresztenek,*

*A májusi eső mindent tisztára mos,
Ahogyan egy forró nyári napon kiszáradt ruha illatoz...*

A tanyához érve kétfelé folyik és megállapodik a nyáj, szólni próbálna, de hiába, a subás alakok befelé lökdösik. Elöl nyitott fészervele épületbe nyomulnak be. Itt legalább meleg van: középen nagy, gőzölgő kondérban rotyog valami piros lé, oldalt szinte izzik a kemence. Középre taszítják, itt pillanatnyilag békén hagyják, megállnak mögötte. Amennyire észlelni tud még, felméri a terepet. Előtte a forró kondér, hatalmas termetű, pirosposzgás arcú, vastag derekú, hosszú szoknyás asszonyság áll mellette, húsos, fehér karján feltűrve az ing, evezőlapátnyi fakanállal keveri az üstöt, s közben fél szemmel, érdeklődés nélkül rápillant. Oldalt, a sarokban kártyaasztal, három egzotikus, színes lebernyegekbe öltözött alak veri a kártyát, közben fel-felordítanak, felhevült arcukat egymás képébe tolják, aztán hátravetik magukat, és nagyot nyakalnak kupáikból. Körülöttük szolgafélék kuporognak a sarkukon.

Hatalmas ütés éri hátulról a térdhajlatát, feljajdul, lába összecsuplik, térdre esik. Egy hegyes szakállú, alacsony, szikár kis ember suhintott rá oldalról, alattomosan. Egy kis ágszerű deszkatákolmányra támaszkodva feltápáskodna, de a sovány alak megint meglendíti botját, és a térdhajlatába csap. Marad térdre esve.

Most látja így maga előtt, a kis ágyban egy csecsemő fekszik, hatalmas darab, alig látszik ki a szeme a húshurkák közül. Le is hunyja, és eltorzult arccal, fülsértően bögni kezd. A kártyázók igyekeznek túlharsogni, de az állatok is bégetnek, bögnnek, morognak.

Az asszonyság cseppet sem idegeskedik, nyújtott, mély hangon nyugtatgatni kezdi a gyereket, lábával meglöki a kiságyat, közben szüntelenül kavarja a kondért. A sovány, botos alak a kiságy fölé hajol, gügyögni kezd: cs-cs-cs, kisfiam... A gyerek elhallgat. A kártyázók is elcsendesednek, a zűrzavar alábbhagy.

Az asszonyság most megáll a keverésben, félig feléje fordul, megnézi magának, és rászól: énekelj!

Nem érti teljesen, mit akar tőle a nő, de látja, hogy a sovány alak lassan nekihuzakodik, hogy göcsörtös botjával megcsapja, hát gyorsan belekezd: *Menny-ből az anygal...*

– Hangosabban! – szól rá az asszony. – Hangosabban! – visszhangozzák a sarokból. A szikár alak még nem eresztette le a botját. Erőlködve üvölti: *Hogy Bet-le-hem-be si-et-ve men-vén...*

Úgy tűnik, megnyugszanak, az asszonyság a gőzbe hajol, tovább keverget, a kártyázók tovább verik a kártyát, oldalt az állatok ide-oda topognak.

Elakad az énekben.

Mindenki rápillant. – Tovább! – ordít a sovány, a pásztorok hátulról közelebb húzódnak, az asszonyság megáll a keverésben, felgyúri lecsúszott ingujját, feléje fordul, föléje tornyosodik, sonkás karját megemeli. Előtte a csecsemő tágra nyitja szemét, és áthatóan rászögezi tekintetét.

Késégsébesetten próbál visszaemlékezni a második versszakra. Bevillan gyerekkora karácsonya, a gyertyafényes betlehem a templomban, az éjféli misés tömeg, otthon a betódulás a fenyőillatú szobába, a csillagszórós karácsonyfához... Megint gyerek akar lenni, ártatlan, egyenes szándékú, őszinte, tele reménnyel, kívánsággal... kisöppörni, kívágni magából a hazugságot, a csalást, a normáknak nem megfelelőést, a titkos vágyakat, a tarthatatlan, kínzó, szétszakító érzést, lehetetlen állapotot...

*Eddig még
ennyi unikumot nem ittam
fokhagymaszagúan nem csókolóztam
nem aludtam ilyen keveset éjszaka
senki érintését jobban nem kívántam
nem örültem így telefonhívásnak
nem vártam sms-t, e-mailt türelmetlenebbül
nem szeretkeztem ennyiszor fürdés nélkül
nem hallgattam ennyi zenét
nem utaztam úgy, mintha álmodnék
férfi miatt nem fájdult meg a gyomrom
senki nem kockáztatott ennyit miattam
nem mondtam le senkiről mindennap újra és újra,
senki nem tartott még ennyire fogva.*

És ekkor megvilágosodik eszében a második versszak. Meg a többi, kristálytisztán, egyenesen, hibátlanul sorakoznak szeme előtt a sorok. Érzékei kitisztulnak, magabiztossága visszatér a szemébe. Az asszonyság kutató tekintete erre megenyhül, ütésre emelt karja leereszkedik, mellette férje botja a földön koppan, a kártyázók elégedetten csapnak az asztalra.

Várnak.

Azt hiszik, most már hiba nélkül énekel tovább, minden rendben lesz. Félreértették.

Lassan felegyenesedik, kihúzza magát. Döntésre jutott, nem énekel. Vállal mindent, amit tett. Megérte.

Az asszonyság csodálkozva ránéz, aztán bal kezével lassan feljebb gyűri jobb ingujját, közben felemeli vaskos karját, a gyerek nyitott szemmel, fülsértően bögni kezd, a sovány alak megint megmarkolja botját, a pásztorok hátulról közelebb nyomulnak, lehetőségük már a nyakát perzseli.

Szuly Gyula

SÁRKÁNYLÁNY

A hétfejű sárkány lánya
sohase megy iskolába,
csak tánciskolába jár,
ott ő lett a tánctanár.

Mikor sárkányt eregetnek,
irányító karmester lett,
egyik fejével vezényel,
másikkal az égre néz fel

és az ütemet mutatja,
sárkányfogát csattogtatva.
De azt, aki mégse tudja,
sárkányfoggal megharapja.

Kibe beletör a fog,
mindig sárkánytáncot rop.

NAPLÓ ÉS TITOK

Nagynénémtől naplót kaptam,
egy oldalán aranycsat van,
lehet akármilyen titkom,
arra most már zár is csattan.
Leshetik a kíváncsiak,
mi lehet a lakat alatt,
és mi történt velem nemrég,
hogyan jutott nekem is emlék.

De amit egyszer leírtam,
abban máris kósza hír van,
nem tudhatom, hány év múlva
kinek lesz itt tolvajkulcsa,
azzal minden zárat felnyit,
s így nem őriztem meg semmit.

Ha már nem beszélek róla,
ne is írjam a naplóba,
ha már végre van egy titkom,
egy jó helye van, csak bennem,
hogyan az titok is maradjon,
már nem is kell rejtegetnem,
magam is elfelejtettem!

Legalábbis ennyit mondok,
ha valaki kérdez engem.
Nem hazudtam, valót mondtam,
ha a titoktolvajoktól
az enyémet visszaloptam.

Szabó T. Anna

KÉT VÉRNYÚL

Havasi Attilának

Két vérnyúl vár a fű között, két szörnyűséges vérnyuszi,
piros szemükben tűz dörög, szájukban éles vérpuszi,
a lábuk húsig karmolász, a fejük borzas kergeség,
a túskebajszú Vassurány s a bikkfafarkú Verpelét.

Közel ne menj, mert felmorog a fű s elég egy pillanat,
a vérnyulak, a vérnyulak a homlokodnak ugranak,
és lesz csihi, és lesz puhi, a fülnek annyi, perc se kell –
hát csakis akkor menj oda, ha életed nem érdekel.

Táncolnak aztán győztesen, és tapossák a tetemet,
és mindkettő még megzabál egy jól megtermett tehenet,
és bömböl-tombol-tamtamol, hogy felvinnyog a ferde rét,
a túskebajszú Vassurány s a bikkfafarkú Verpelét.

AZ ÚREGÉR

Varró Dani bácsinak

Az úregér az űrben él, és semmitől se fél,
aranyrakéta röpíti, és száguld, mint a szél,
a szőre csupa csillagpor, a szeme fürge fény,
és titániumtaréj szúr a feje tetején.

Már bóklászott a Marson is, és vörös követ rágott,
aztán a Naphól ellopott egy sárga lángvirágot,
fogat mosott a Merkúron, és tüsszögött a Vénuszon,
és hogy a Holdon mit csinált, azt sajnos máig nem tudom.

Az útját te is láthatod: kis mozgó pont az égen,
ám hozzád el nem látogat – most ne kérdezd, hogy mért nem.
A földön még nem járt soha, azt mondja: „Nekem túl kék!”
Mert vihar és tűz kell neki, és szűk úrhajósfülkék.

Az űregér az nem beszél, mert egymagában nincs mért,
csak szimatol és űrkutat, de nem valami kincséért:
barátot keres odafenn, de még egyet se látott –
te is hiába szólítod, mert nem lehet barátod.

Ő innen indult valaha – tán mégis szólj, és hívd haza,
hogyan süvítsen le űrhajója üstökösfény csillaga,
és szelídítsd meg egy kicsit, hogy ne legyen már egyedül,
mert máskülönben új kalandra hív az űr – s ő felrepül.

Az űregér az űrben él, és semmitől se fél,
aranyrakétán utazik, és száguld, mint a szél,
a szőre csupa csillagpor, a szeme fürge fény,
és titániumtaréj szúr a feje tetején.

FIGYELŐ

A VERS MINT BÚNJEL

Ágh István: *Hívás valahonnan*

Nap Kiadó, 2011. 154 oldal, 2100 Ft

„Isten csak szó a környezetre” – írja Robert Lowell a THOREAU I című versében (Orbán Ottó fordítása), nehezen lehetne pontosabban kifejezni azt a fajta világ- és életszemléletet, amely Ágh István költészetének is sajátja, ahol minden emberközeli dolgot áthat egy mély harmónia, alig megbontható természetesség; érzéki és csodás egyrészt, másként hétköznapi és szokványos: „Az emlékké vált Isten, mint egy halott családtag / fölsejlik a szent este gyantás fenyőszagában” (A TEREMTÉS), ahol a fent említett dolgok mind jelen vannak, s e hitet mégsem érezhetjük túlviláginak, hiszen egy nagyon is eleven élmény tárja elénk, amely egyszerűségében nem is akar túlmutatni magán. A kettősség, amely ezt az öregkorba hajló, magasba szárnyaló költészetet jellemzi, a KORA NYÁR, KÉSŐN című versében mutatja magát teljes kibontottságában. Egyrészt a halálfélelem („Mikor jókedvem kerekedne, görcsbe rándul / s vigyorog rám a belülről kivetült rémkép, / amivé váltam életem közelgő végén, / halottaimnak egyre zsúfoltabb táborában.”), másrészt a Lowell-idézet szellemében való megnyugvás, beletörődés. („Lágy, kora nyári naplemente kellett hozzá, / rózsanyílás, és minden, mi emlékiül maradt, / s persze a ház, meg az ottfelajított kerti pad, / hogy megszálljon a sosem tapasztalt szabadság.”)

Előző két fontos kötetének (SEMMI SEM ÚGY, 2003, A MEGTALÁLT IDŐBŐL, 2005) ismeretében jól érzékelhető, hogy a prózai visszaemlékezésekkel párhuzamosan (KIDÖNTÖTT FÁINK SUTTOGÁSA) lírájában is bizonyos számvetést, összegzést nyújt ez a költészet. Kevesen jutottak a formájában és hangvételében hagyományos líra olyan magasába, ahogy Ágh életére visszatekintve, szinte impresszionisztikus lágysággal, apró dolgokra figyelő hitelességgel láttatja életsorának egyes állomásait. A gyermekkor helyszínei, a szülők alakja, a fővárosba felkerülő egyetemis-

ta sorsának alakulása, majd az '56-os Kossuth téri sebesülés, szerelmek és házasságok mind-mind egy-egy láncszeme ennek a versfüzérnek. Hangulatilag néha Tóth Árpád versei, kompozícióját tekintve Szabó Lőrinc emlékező-szerelmes szonettjei juthatnak eszünkbe. A mostani kötet is nagyrészt az előző kötetek folytatása, kis részben talán kiteljesítése. Sok-sok párhuzamra lelhetnénk, hiszen a szereplők éppúgy, ahogy az emlékezőek tárgyai is, ismétlődnek. Az ELLOBBANT SELYEMKENDŐ párverse a korábbi MIRE VALÓ VISSZAJÁRNOM: mindkettőben az immár üres szülői házba való szürrealisztikus visszatérés során anyja alakjára ismer, a régi sparhelt körül mitologikusan régi tüzet élesztő figurában: „anyám! unokádat hoztam / itt lüktet a bal karomban / el kell mennem nem sokára / hol találók az apámra?”

Egy kérdés azért ott motoszkál az olvasó fejében, mert még a legélesebben gondolati és merész képeket görgető versek is gyakran ráülnek erre az ellenállhatatlan sodrású felező hangsúlyos verselésnek a hullámmászására: eme magyaros ütem valóban alkalmas-e a leíró jellegű vagy epikus karakterű verses beszélyen túl a modern életszemlélet diszharmoniainak megjelenítésére, avagy a hagyományos ritmus által elátkozva megszünteti a versek intellektuális feszültségét? Mondhatni azt is, hogy modern klasszikusaink mind az időmértékes verseléshez térnek vissza, próbát sem igen tettek a magyaros verselés megújítására. A másik nagyon könnyen tetten érhető elem ebben a költészetben az alanyi költőknél ma már szinte elengedhetetlen, minduntalan felbukkanó lírai én ellenpontozásának a hiánya. Az ironia, a humor nem igazán kenyeré Ághnak.

A versek többsége az elmúlással foglalkozik, kettős értelemben is: a jelen vékony hártáján minduntalan átdereng a múlt mint lírai anyag, az egyszeri emberi lét fogyó ideje s mint egy régebbi életszemlélet töredékes tárgyi és szellemi maradéka, torzója. Az ARCOK EGYMÁSBAN, a némileg romantikus képek ellenére („Fölsejlik az a valahai óra, / mint az évek szféráin áttűnő fény...”)

hamar a költőileg releváns, minőségileg magasabb rendűnek érzett képhasználattal él. Hogy-yan is válnak le egymásról az időben az arcok, borotválkozás közben sejlik fel az ugyanazokkal a mozdulatokkal szinte a szobrász munkájával ellentétesen (!) kikerekedő másik arc az arcban. Az ujjak, a kéz önmagukban hordozzák a fiatalkori arc ideáját, a beidegzett szokások feltakarják e mozgások mélyén még háborítatlanul élő ifjonti képmást: „*s mintha megfáradt ábrázatom tükrén / fiatal képem is kirajzolódna / a ráncaimra hűlt borotvahabból, / amíg sávokban nyesem a borostát, / miként alakját kibontja a szobrász, / viszszaálok a pontos mozdulattól...*” Rokon ezzel a képi megjelenítéssel Az IDŐ TENGYELÉBEN című vers víz-tükör-arc hármassága. A héraikleitoszi bölcsességtől József Attila A DUNÁNÁL című verséig a víz mindig az elmúlás, az idő fogalmának megkülönböztető filozófiai jelentést tulajdonított. A változás állandósága soha másban annyira meg nem ragadható, mint a mozgásban is örökös változatlanyságot indukáló folyó képében. A mozgás mélysége fölött a tükröződés állandósága olyan képzetet kelt, mintha a folyó maga mozgó tükör lenne, s gondolatilag a mélység a múlt, a felszín a pillanat: „*Valami uszadék bukdos, / mintha átszűrődni látnék / az idegen maszkos arcon, / az enyémen egy diákét, / s lehetetlen föl-idézni / azt a tűnődést, a hangot, / hogy mit érzett, kire nézett, / s vajon én voltam-e akkor?*”

A költő a maga testiségét állítja a múltas tenyegyébe, mint egy időmérő eszközt, de a versek hangulatilag, lélektanilag mozdulatlanok, mint ha az impresszió a pillanat elemeit, a látvány moccanásait szeretné mozgósítani annak érdekében, hogy érzékivé váljék a múltja. Ennek azonban gátjai vannak, túl költői mindez, és ontológiailag nem is tárgyszerű, mintha az impresszionisták esztétikáját vallaná magáénak, ahol a látvány szépsége pontosan fedi a kiválogatott látványelemek révén az előállított költőiség művi klasszicizmusát.

Erősebb és érzékibb ennél a kötet második rétege, ahol az egyéni sors mellett a költő a családtagok, pályatársak, egy nemzedék lassú elmúlására emlékezik. Esendőségében, természetes hangütésében a kötet egyik legszebb darabja a NÖVÉRE UTOLSÓ LEVELÉRE című vers. A két költőttestvéren kívül a család többi tagja nem emelkedett ki természetes környezetéből, így a hazalátogató „pestiek” majd’ mindig időutazást tettek gyermekkoruk vidéki helyszínére. A le-

vélből idézett egyszerű sorok és a megemelt prózavers stílárús különbségéből születik meg a szöveg különleges, drámai feszültsége. A leg-tisztább emberi tekintet ez, amikor a nővér nyomorúságában is oltalmazott egzisztenciális lényé fölébe kerül az irodalom műviségének: „*eszembe jutott, mi vár még rám, hiszen már láttam / esdeklő szemeket, ahogy a kikötött állat / kínzója előtt szokott szűkölni, hallottam / álomi beszédből fölmosolyogni azt, akitől / magamban kellett búcsút venni végül, / púpos takarók dermedt hullámai közt kerestem, / keltettem, s egyszerre otthon éreztük magunkat, / Úgy fáj a szívem, édes bogaram, úgy fáj a szívem! / szólt messziről, a végtelen kékségből.*”

A kötet egyértelműen központi darabja, az akár kötetcímként is helyálló és az egész anyagot reprezentatív módon megvilágító EGY NEMZEDÉK BEHAJÓZÁSA. Szemléletében különös módon és véletlenszerűen rokona Várad Szabolcs SZÉKEK A DUNA FÖLÖTT című versének. A megszólalás kötetlen, már-már csevegő, mintha a beszéd, a mondandó komorságát szeretné oldani a közbevetésszerű esetlegességekkel. Várad Szabolcs az ifjúságától búcsúzik egy korszak felelőtlen-ségben megélt múltától-telésétől, amikor P.-vel (gondolom, Petrivél) két széket átcipelve a Szabadság hídon, megállnak, és elüldögélnek cigarettázva a Duna fölött. Kevés olyan személyes, teátrális történés adódik egy korszak költészetében, amely ennyire jelenvalóvá szelídítene ama helyszínt és amaz időt, a pillanat szabadságának „édes” ízeit kiélvező szereplőit. Mintha maga a tett nem tett voltában lenne jelen, hanem egy felszabadító nagy vihar közeledtét jelezné (talán a 68-as életérzés is rokonítható vele). Ágh István „behajózásának” a témája egy haldokló meglátogatása, tehát az élettől való lassú búcsú kezdete. Mindkét versben nyár van, „*mintha az akkori kánikula tartana egyfolytatában*”, s gondolatilag ősz közeledik, a meglévő dolgok lassú haldoklása. Az elbeszélő önmagát nyelvi jelként nem tünteti fel természetesen, ám a többieket egy-egy betűvel jelöli. Ha ezt kiegészítjük, akkor Ághnál egy (A), B, C, D, E, F, X sort kapunk, amelynek beszédes jellemzője, hogy mindenki, aki kapcsolatba került (A)-val vagy/és B-vel, az hamarosan meghal. „*Zárulhatna e vers visszatér-vén a kezdetéhez, / de még nem lehet befejezni az újabb fordulatok miatt, / melyek más ágon, mégis ugyanúgy folytatódnak, / miként a halál szomszédsága mindig bajt hoz valakire...*” (A) és B tehát kerülnek egymást, most már érthető okokból, hiszen akár a

halálmadarak, úgy tűnik számukra, ők indították el ezt a nagy nemzedéki elhullást az első látogatásukkal. S most már és csak itt lesz érthető a vers kezdete: „*Ha volt évfolyamtársam, B nem keres mostanában, / talán attól fél, amiről én sem akarok hallani, / s kerüljük egymást, nehogy kitudódjon, ami lassan / megszokott ettől a kifelé tartó nemzedéktől.*” A vers sötét humora adja roppant delejező intellektualitását. Váradynál a szereplők: (A), P, G, A, M, B kezdenek egy morbid haláltáncba, akár még a hídhoz is köthetően, amennyiben a ház- és szerelmi kapcsolatok – lehetséges, hogy a székeken ücsörgő két költő jóvoltából – az első ifjúság múltával igencsak átrendeződnek. Mondhatni, megkezdődik egy nemzedék *kihajózása* a védett ifjúság öbléből. Persze nem is lehet tudni, hogy nem a székek maguk indították-e be ezt a nagy szexuális felbolydulást, hiszen voltaképpen ezek költöztek be egy lakásba.

Hasonló hangulati töltést mutat az ÖREG PÁROK SZILVESZTERE is, amennyiben ott az ifjúság tűntét nyugtázza öregedő szemmel: „*s elkezdtük szégyellni magunkat / dolgok miatt, melyeket meg se tettünk, / azt hittük, mi csaltuk meg az ifjúságot, / pedig az ifjúság hagyott el bennünket, / mielőtt még az utcára léptünk volna, / mert nem szerettünk idegen kikötőkben, / önértet híján, ahol időnk kitellett, / rostokolni egymás terhére válva...*” Egy barátság emlékére íródott ez a vers (Marsall László hetvenötödik születésnapjára), s megint csak a kötött formán belül is hihetetlen könnyedsége az, amely elvárja az olvasót. Itt visszatér az egész kötet komorságától elütő, kötet eleji horatiusi derű, amely érezhetően nem esik költőnknek neheze, s mégis sokkal fajsúlyosabb műveket segít világra: „*s ha egyszer mégis zárva lenne ajtónk, / ne más miatt, csupán mert tévedésből / jöttetek hozzánk, mikor hozzátok mentünk*”.

A kötetben régebbi, átírt vagy nem teljesen befejezett versek is helyet kapnak. Meglehetősen heterogén anyag ez: a költő az unokáinak írott alkalmi jellegű verseit közli, de a múlt hangsúlyos megidézésén keresztül poétikájának töredékes megfogalmazására is vállalkozik egy nagyobb igényű, ám az olvasó érzése szerint igazából meg nem írt, el nem készült versben (KASTÉLY AZ ÖRÖK VÁRAKOZÁSHOZ). Pedig esetlegességében és formai elnagyoltságában is nagyon figyelemre méltó gondolatokat fogalmaz meg, talán nem véletlen, hogy a kötet végére helyezte, mintegy eddigi költészetének kissé túlzott alanyiségától való távolodás kezdeteként. Ki tudja, milyen

meglepően újszerű, a modern magyar poézis főáramába való belépés lehetséges hangját van hivatva jelezni: „*a vers maga bűnjel, ha én vagyok a tárgya, / s minden, mi velem együtt vesztette mívtát / ennek a zárt világnak a nyelve tudta nélkül*”. Ennél pontosabban kevesen voltak képesek meghatározni életművük problematikáját. Olyan érdekes lehetőségeket vet fel mindez, mintha a nyelvkritika egyszersmind az alanyi megszólalás lehetőségeinek a határait feszegetné, mintha egy nyelv ugyanolyan hangnemben az énkritika problémáját is érintené. Mikor egy felület úgy válik le önmagáról, hogy még látja magát megszólalni, de már véleményt is mond az időben egyszerre hallott hangokról. A szöveg nem sérül, de a hang gazdája már messze. Egyenes beszédét is az értelem már csak visszahangzó felületként érzékeli.

Mivel Ágh István termékeny és gazdag évtizedet tudhat maga mögött, akárcsak a költőileg megújulni tudó Csoóri Sándor, Illyésnek a múlt század egyik legteljesebb, méltatlanul kevésbé értékelt kötetének címével szólván: MINDEN LEHET még!

Sántha József

MARNO-MONTÁZS

Marno János: *A semmi esélye*

Palimpszeszt – Prae.hu, 2010. 176 oldal, 2750 Ft

Az utóbbi bő egy év izgalmas fordulatokat hozott a Marno-recepcióban: mintha a hatvanadik születésnap környékén egyszeriben átfordult volna valami, és Marno János, akivel kapcsolatban korábban éppen azt volt szokás firtatni-emlegetni, hogy vajon miért nem került be a kortárs kánonba, az utóbbi időben számos alkalommal – kontroverziáktól ugyan nem mentesen – az irodalmi érdeklődés egyik központi szereplőjévé vált.

A be- és elfogadás szempontjából semmiképpen sem elhanyagolható, hogy néhány éve megjelent a magyar költészetben az az új generáció, amely Marnót – Tandori mellett – egyszerre tekinti előzménynek, mesternek és hivatkozási alapnak.¹ A generációk között megképződő ív és az ezt kiegészítő kritikai háttér bizonyos értelemben felülírni látszik a recepcióban azt a tartózkodó és/vagy elutasító attitűdöt, amelyet

talán legmarkánsabban és legegységelműbben Margócsy István 2001-es, az *Élet és Irodalomban* megjelent kritikája² fémjelez. A (költői) képre épülő szemantikákkal szemben a marnói költészet mint a nyelv működtetésének sajátos, éppen a „kimerevithetlenséget és kiszámíthatatlanságot” hangsúlyozó módja váltja ki az érdeklődést és az elismerést a fiatalok részéről. Mindenképpen elgondolkoztató Krusovszky Dénes 2008-as kritikája³ a NÁRCISZ KÉSZÜL című kötetről, amelyben a szerző egyrészt felhívja a figyelmet, hogy nem kevés idő: hat év telt el az előző kötet megjelenése óta, másrészt pedig úgy tekinti a Nárcisz-könyvet, mint áttörést, s a lelkes fogadtatást látva feltételezi, hogy ez a könyv „azokat is a maga oldalára tudja állítani, akik korábban inkább kételkedtek, fenntartásokat fogalmaztak meg Marno »értelmetlenül enigmatikusnak« tartott lírájával kapcsolatban”. Krusovszky a várható siker okát mindekelőtt a Nárcisz-figura megjelenésével magyarázza, mert ennek köszönhetően, „a vers narrátorát eddig is analitikusan kezelő költőnek beszélgetőpartnerre akadt, aki tulajdonképpen önmaga, vagy legalábbis a tükröképe, de mivel egyenrangú ez a viszony, akkor leszünk csak igazán pontosak, ha úgy fogalmazunk, hogy Marno és Nárcisz itt egymás tükröképei”.

A SEMMI ESÉLYE című, 2010 végén megjelent újabb kötet a Nárcisz-téma folytatásának, továbbbírásának is tekinthető. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a kötethez tartozó könyvjelzőn a szerző szinte exkuzálja magát, hogy a korábban már megígért címhez (KÉSZ NÁRCISZ) mintegy hűtlen lett, s az olvasót beavatja a cím-választás, címadás nehézségeibe. E sajátos magyarázkodás és okfejtés azonban egyszerre tekinthető előszónak és előjátéknak (*prae-ludium*-nak). A könyvjelzőszöveg érdekessége, hogy a viszonylag hosszú magyarázatból úgy kerülünk ki, hogy lényeges – vagy mindenestre racionálisnak tűnő – kérdésekre (például miért is lett megígérve már korábban a kötet címe?, miért is nem volt aztán jó a KÉSZ NÁRCISZ?, miért jobb A SEMMI ESÉLYE?) nem kapunk feleletet, de mégis beavatódunk valamiféle alkotói logikába, amely aztán egy meglehetősen szokatlan szomatikus-akusztikus érveléssel operál: azt állítja, hogy a régi (pontosabban: korábban megígért cím) úgy visszhangzott az író fülében, mint „amikor vízzel előlött hallójáratunk miatt kong fejünk a saját szavunktól. Na de épp ezt kezdtem lassacskán megelégnem – írja Marno –; ezt a kellemetlenné váló bensőségességet, a szó koponyaüri akusztikáját, a szóét vagy

a köhintését vagy éppen a nyelését, illetve a zörgését, amivel hiába próbálunk benyitni a labirintusba, a víz nem enged. No de mi legyen helyette?” A belső ellenállás eszerint olyan erős averziót szül a szerzőben, amely nem tűr aztán semmiféle kompromisszumot, s visszautasítja a racionális érvelés lehetőségét is. A megoldás mintha csak a véletlenből, egy sajátos – nyelvi – konstelláció evidenciájából születhetne meg: „Semmi esélye. Ezt gondoltam, majd már nem gondoltam, hanem csak nyelv-automatikám jaktálta tovább, míg csak egy névelő be nem akadt az imamalomba: A. És így esett a címválasztás, így bukkantam rá a megfelelő kötet-címre: A semmi esélye. Semmi értelme, gondoltam, hogy ennek is ellentmondjak, és egyelőre tartom is magam ehhez. Nem firtatván egyelőre, mit tartogat számomra (és számunkra?) az idő ama semmi szín alatt.” Mindez igen jó bevezetés a sajátos marnói alkotói logikába,⁴ amely egyrészt kijelöli a játékszabályokat, másrészt az együttműködésnek és engedelmisségnek olyan szokványosnak semmi esetre sem mondható módját teszi az olvasás és megértés feltételévé, hogy alapvetően eltér a befogadóval szemben támasztott általános elvárásoktól. A nyelv teshez kötöttsége egyrészt belső beszédként, másrészt annak elhaló visszhangjaként, akusztikai tükröződéseként jelenik meg. A nyelvközpontúság éppen ebben a sajátos teshez – s ily módon – például akusztikai percepcióhoz kötöttségében adja e költészet érdekességét,⁵ s helyezi egyszersmind egy olyan filozófiai kontextusba is, amelyben – és amely szerint – a percepció a létezés, a világ belakásának módjává válik. Marno János költészetének különös tulajdonsága ugyanakkor egyfajta sajátos hallucinációközelség⁶ is lehet, amely a szüntelen problémát jelentő, a szövegekben is vissza-visszatérő étkezési-emésztési-alvási nehézségek szomatikus következményeként is felfogható:⁷ „Mintha csak / mennénk szembe magunkkal egy sétányon, / rázkódó öklünkkel a szánkban, vagy árva ujjunk gyanánt, a nyelvünkbe pólyálva.” (ELÁRULJUK, 11.) Nemegyszer éppen e hallucináció sokrétű mechanizmusának megfellebbezhetetlenként és hitelesként való elfogadása vagy éppen elutasítása osztja meg a Marno-kritikát. (Ugyanakkor – Freud és Lacan nyomán is – tudjuk, hogy a hallucináció fontos eleme annak objektív bizonyosságként való megélése.)

E sajátos percepció(töredék)ek egymásmellettisége és a hagyományos strukturalitás elmaradása vagy mindennek egy racionálisan sem-

miképpen sem leírható (hallucinált) látomással való alapvetően a Marno-líra enigmatikusságát. Ha filmes párhuzammal akarnánk élni, azt mondhatnánk, hogy a klasszikusnak számító eisensteini felfogás (miszerint a montázsselemek egymásmellettsége nyomán új jelentés születik, amely az eredeti elemek egyikeben sincs meg – legfeljebb sajátos együttállásuk, konstellációjuk révén jön létre – ebben az esetben nem működik. A filmre vonatkozóan mindenképpen lényeges fordulatnak tekintendő Gilles Deleuze reflexiója, aki már *nem* valamiféle nyelvi szintagmatikus üzenetként értelmezi az egymást követő képeket, vagyis a képet nem állítja szembe a jelentéssel, hiszen mindkettőt a nem nyelvi szférához sorolja, sőt: mint-ha magát a nyelvet is nem nyelvi tartalmak kifejezőjeként tekintené.

Deleuze és Gattari a MILLE PLATEAUX előszavában bevezeti a *rizóma* fogalmát, amely nem hierarchikus rendszer, hiszen alapvető tulajdonsága a heterogenitás és az a totális nyitottság, hogy „bármely pontján kapcsolódhat és kapcsolódnia is kell bármely más rizómával”.⁸ Deleuze filmkönyvének második kötete AZ IDŐ-KÉP címet viseli, s benne a pusztá, önmagáért való látvány jelenik meg.⁹

Marno János költészete a félbehagyottság sajátos szemantikájára épül, amely azonban a szöveg egyszerre bátorító és elbizonytalanító működésében realizálódik. Olyan költészet ez, amelylyel kapcsolatban újra meg újra úgy érezhetjük, hogy egy sajátos, szimultán jelentéskonstruáló és -dekonstruáló játék részesévé kíván tenni bennünket, s mintha Marno legfőbb törekvése éppen az volna, hogy szisztematikusan eltüntesse, visszavonja, követhetetlené tegye azokat a beszéd és kimondás által keltett nyomokat, diszkurzív tartalmakat, amelyek performativitása veszélyessé vagy megtévesztővé válhatna: „Ha // megértke valamit, elvakultság az” (HA, 28.). A „mese” eltűn(tet)ése az oltalom és oltalmazó nélküli (lét)állapot tudatosítása: „S mese sincs, melynek kéznél az oltalma.” (NEM VAGYOK, 65.) Éppen ezért a gondolati struktúra – legalábbis a költő feltételezhető szándéka szerint – nem juthat el a maga intencionálta (s ily módon az olvasóval is elfogadtatott) következő lépésig, hanem egyszer csak megtorpan, váratlan és kiszámíthatatlan irányt vesz, vagy nem egy esetben kioltódik. A versek visszatérő alaphelyzete az éjszakai magányos – de többnyire zaklatott –

séta szituációja, amikor a lírai én valamiféle nyugtalanságtól, álmatlanságtól (félelemtől, félenkségtől és/vagy mizantropiától) űzve egy sajátos nagyvárosi (Budapest, Altábornagy utca, Naphegy utca) létbe vezeti be olvasóit, amely egyszerre épül a menekülésre (üldözöttségre), megfigyelésre és hallucinációra: „A // valóságban soha nem ment Nárcisz túl / messzire, maradt, ahonnan elindult” (A, 22.); „fegyenc-körútját járja / az elsalakosított gyöngykaricsom” (OKTÓBERI, 88.). A menekülő számára a külvilág legkisebb jele is fontos információt hordozhat, ezért figyelme fokozottan élessé válik, s a környezet jelszerű üzeneteinek konvencionális értékhierarchiája azonban mindeközben megbomlik: apróságok felnagyítódnak, jelentős dolgok a figyelem perifériájára kerülnek (vagy akár kirekesztődnek). E poétika működéséből következő, hogy a magányosság lírai alaphelyzete sem épülhet az „én” evidenciájára, bármennyire kerülünk is vele bizalmas viszonyba, s avatódunk be életének – nemegyszer egészen a szomatikus szintig – intim részleteibe. Az „én” megsokszorozódása A SEMMI ESÉLYÉ-ben mindenekelőtt Nárcisz alakjában nyilvánul meg. A lírai én és Nárcisz talán valóban egymás tükörképei vagy a *sajátban* is megőrzött idegenség¹⁰ nyugtalanító elemei, akiket folyamatosan átjár az azonosulás és elkülönbözés egyként reménytelen vágya. Nem véletlen tehát a Nárcisz névválasztás, amely (ön)ironikus jellegén túl egyszerre hív elő mitológiai és pszichológiai konnotációkat. Nárcisz azonban – ebből adódóan – ugyanolyan narcisztikus és magányos, mint a lírai én, s amint egy jó tükörképhez illik, a megszólalásig hasonló hozzá: „Mert élvezi hangját, melyben mélyre merül, / s melynek a fenekén elhalhat egyedül.” (EGY KUTYA, 14.)

Nárcisz alakja azonban ebben a könyvben tovább bomlik, újabb képmásokra, tükörképekre tesz szert – elsősorban Anna figurájában, aki új „szereplőként” jelenik meg a kötet hatodik, ANNA HONNAN ciklusában, s innen kezdve már alig van vers, amelynek nem e – fonetikusán is tükrözéssel létrehozott – női név lenne a címe. Könnyen megfordulhat a fejünkben, hogy Annára azért volt szükség, mert Nárcisz – mint férfi a férfival – nem volt képes mindenre. Anna ugyanis a jelek szerint bár „született Szalainé a szemünkben” (ANNA, 147.), mégis emellett nemcsak hogy „bomlásunk tanúja”, hanem a lírai én férfiidentitásának megerősítése is. Mintha ez a fajta önazonosság kerülne veszélybe azon a „di-

áldozatlason”, amelynek „nyersanyaga” vélhetően a pannonhalmi gimnáziumban eltöltött kudarcos év (1963) szinte az egész életműben (ebben a kötetben l. például NÁRCISZ, 58.; FEJÉBE, 58.) vissza-visszatérő biografikus háttére: „Anna // álmában lépi meg az embert ősszel / egy diákszálláson, 19- / 63-at írunk, meglehet, rosszul, / és húsvét-ra el is veszítjük a pert. / Kabátzsebünket még tél derekán / letépi egy korlát, a pad alatt egy / héten át a Rozsdatemető. Annát / ki fogjuk irtani az életünk-ből. / És vele tartunk. Atyánk, ez a csuhát öl- / tött majom, tajtékzik, amiért labdánk csont nélkül hull keresztül a hálón. És / mintha már üvegből volna a palánk.” (ANNA, 101.) Anna ily módon valamiféle női Nárciszként értelmeződik, aki persze nem szolgálhat az olvasónak semminemű bizonyossággal, hiszen „ott érti Nárciszt félre, ahol maga / is mindig mindig kettészakad” (ANNA, 161.), hiszen „zavaros s nagy, mint a Duna, míg Nárcisz / valami tényhiuben ringatózik itt” (ANNA, 154.). Anna alakja nem könnyen megragadható, hacsak nem tekintjük úgy, mint aki a már egyébként is erősen megrendített racionális konstrukció (vagy esetleg a pusztá költői megszólalás) állandó kritikusként a további elbizonytalanodást s az ebből adódó mese- és oltalomnélküliséget szolgálja: „Anna // fitymálja szárnyaló szavunk, odaránt / ajkához s szájunkba rágva fintorog, / oda a bátorságunk, inunkba szállt, / vagy hova, szállhatunk utána tehát / magunk, nyelve a port vagy dagasztva sárt.” (ANNA, 147.) Bizonyos utalások alapján lehet az az érzésünk is, hogy Anna egyszerűen a férfi-ösztön hallucinációja, a „hús” kritikája mindenfajta metafizika és/vagy metafizikanélküliség felett: „Meg vagyunk átkozva, vagy áldva, / nyargalván szerelem után, vagy elől.” (ANNA, 120.) Ugyanakkor Anna lehet a végesség vigasza, aki „tartalmat lop az életünkbe éjt-nap, / amikor csak kész volnánk azt eldobni / magunktól” (ANNA, 165). Alakja mindenestre jóval kötöttebb Nárcisznál, és talán soha nem válik felcserélhetővé a lírai énnel, a szerepek mindig tisztán elválnak, kettejük összeolvadása pedig a sírás, a csók vagy a szeretkezés által arra a feltételezésre épül, hogy a nő képes (lehet) életet önteni-lehelni abba a fiúba, akiből nemegyszer hiányzik „az, ami egykor férfivá / avatta a természet révén a hőst” (ANNA, 143.).

Mint láttuk, Marno János költészetében a szemantikai és képi koherencia folyamatos és tudatos felszámolásával a töredékesen megképződő értelemegységek az állandó „visszanyesés”

áldozataivá válnak ugyan, ezzel azonban mégsem egyszerűen csak a szüntelen jelentésvesztés állapotát reprezentálják, hanem vélhetően az eldöntetlenség és eldönthetetlenség sajátos várakozó-kiváró „reményét” is. Ezzel szemben minden megképződött referencia – a mérceként és riválisként is emlegetett – Tandori ugyanúgy, mint a szisztematikus és szüntelen újraolvasás tárgyává tett Holan, Kafka, csak a tükörként való létezés és megsemmisülés fűrkésző és leleplező gesztusában élhetik túl a találkozást. S így van ez Istennel is, vagy majdnem. Marno nem a BIBLIA szövegéből vagy valamiféle narratív emlékből kibomló Isten-képre referál, hanem sokkal inkább egy élettapasztalat háttéréből a hagyományként és örökségként megkapott (keresztény) hitre: „Nem // lesz második eljövétel, ezt csaknem / biztosra veheti Nárcisz.” (NEM, 57.); „érzem, ahogy minden- / felől nézel, ahogy megyek össze, s Te / szabad szemmel követsz, be-be-előzve” (ELHAGYNÁM, 48.).

A Marno-költészet talán legfontosabb kérdésfeltevése, hogy lehetséges-e a metaforikus beszéd koherenciájának leépítése éppen a költői nyelvben, s válhat-e ennek alternatívájává egy szemantikailag szétfeszített állapot valóságként való elfogadtatása, amelyben a nyelvre (nem pedig a képre) épülő értelem a meghatározó. Aricoeuri értelemben vett „valóságtágítás” most nem a metaforák működése nyomán, hanem a nyelv „foszló” szövetébe („elszólásokba”, akusztikai elemekbe, rímekbe) való kapaszkodásként jelenik meg, s ez hol a szikrázó szellemesség, hol pedig a nyelv kényszevvallatásának benyomását kelti: „Ő maga lágynak / érezte magát, lággyéka hű másának” (NÁRCISZ, 55.); „mivel Te, ez tiszta sor, nem vagy sehol” (ITT, 60.); „Temetni magunkban magát a semmit, s betönni rést, / mely a szabadra nyílik; temetelni” (NOVEMBER, 68.); „Nem // véd meg emlék, sem emlí az emléktől” (NEM, 86.); „mert az évszázadok már a tört- / énések dolga” (ANNA, 102.); „a nap hevében, május havában” (ANNA, 150.); „A frász tör, érted akár, érni partot, / Uram, nyelve, elnyelődven, a port ott” (AZÉRT, 96.). Semmiképpen sem kerülheti el figyelmünket azonban, hogy a kötet két súlyos verse – az egymás szomszédságában lévő KAPASZKODJ ÉS TERELD – éppen erre a helyzetre reflektál. Talán az sem véletlen, hogy mindkét vers egy gesztus kibontására épül: az elsőben a mondattal szemben a szó szolgál némi kapaszkodóul, míg a második – önmegszólító – költeményben a költő magát

a szót tereli végül vissza a nyájhoz... Kérdés, persze, hogy a szó felvételével, aztán pedig vélt eredendő helyére való visszaillesztésével vagy egyszerű megforgatásával (esetleg töröttségének leleplezésével) valóban a titok mélyére látnunk-e. S hogy éppen Marno, e poétika megalkotója – a reflexió szintjéről elmozdulva – nem kényszerül-e máris egyszerűségvágyát, minimalista esztétikáját feladni. A SEMMI ESÉLYE mottójául kiemelt HOMMAGE À HOLLAN című rövid költemény (a teljes szöveg: „*Az éjjel arca támadt a szélnek, / és így szólt: Gyerek a halál. / Tapasztalatból beszélek. / Nos, miért ne engednéd hát / magadhoz te is, még / egyszer legalább*”) mintha úgy válna a könyv egyik kiemelkedő darabjává, hogy meszterien valószínű meg mindazt, amit Marno költészetéről korábban elmondunk, de nem élezi ki a nyelvre épülő szemantikát a képre épülővel szemben.

Különös, hogy e mindenfajta kódoltságot és kódolhatóságot elvető poétika veszélyességének tudata milyen erővel köszön vissza mindjárt a KEZÜNK IDEGEN FORMÁKBA KEZD című esszékötet első lapjain is: „*Semmit sem tesz, csupán követni próbálja széthullásait. Vagyis cellikre jegyzek fel mindenféleket, mert a memóriám csapnivaló, a celliket szertehagyom-szórom, rendezkedésekkel még inkább, és akkor rettegni kezdek, hogy a vers így (nem) áll össze.*” (7.). Mindemellett a költő úgy tűnik, fokozottan szükségesnek érzi a formai szigorítást: a teljes kötet valamiféle sajátos egységesítő elv alapján csupa tizenkét soros és tizenegy szótagú sorokból építkező verset tartalmaz, amelyeket a költő tizenkét ciklusba rendezett. A tizenkét soros formától csak a kötet élén a már említett (T. S. Eliot A HALHATATLANSÁG SUTTOGÁSAI című versrészletét második mottóként követő) HOMMAGE À HOLLAN tér el. S ez – ahogy Orcsik Roland is észreveszi – további szigorítás a 2001-es DAIDAL-kötet végig tizenkét soros, de változó szótagszámú formai megoldásához képest, és itt már szinte „*a forma esztétikájának rögeszméje lesz a torzulás ellenpontja*”, s így aztán „*nincs más forma, a választott szerkezet rögeszméje mintha saját cella lenne, harkai »saját cella«*”.¹¹ Egy cella bár – természetéből adódóan – soha nem lehet testreszabott (általában inkább a test igazodik a cellához), mégis valamiféle relatív biztonságot teremt: ez esetben kijelöli és behatárolja e zárt poétikákkal szembehelyezkedő nyitott rendszer mozgásterét. Nemes Z. Márió egyenesen „*obszcén formáról*” beszél – az obszcenitásnak abban az eredeti értelmében, amikor „*mindazt jelenti,*

ami egy színpadon (szcénán) kívül helyezkedik el, vagyis azt, amit nem lehet bemutatni”.¹² Mindennek háttérében azt feltételezi, hogy Marno számára „*a vers mindenféle előzetes rögzítése a költői beszéd nyelvre utaltságának elárulása – korrumpálódási folyamat és ideológia*”, így aztán – ahogy Nemes Z. írja – „*a 12 sorosok keltetőládáiban így fordul egymásba születés és visszaszületés, de, ami végső soron termelődik, az nem más, mint az idegenség, az ember önmagától különbözőségének nyelvi hordaléka*”.

Végezetül pedig semmiképpen sem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a marnói poétikába mennyire érdekes bepillantást enged a már többször is említett KEZÜNK IDEGEN FORMÁKBA KEZD című, az elmúlt tíz év terméséből válogató esszékötet, amely az írások túlnyomó többségénél a nyilvános közlésre szánt magánlevél direktségét és személyességét valamiféle intellektuális radikalizmussal párosítja. Mivel az ott közölt szövegek lényegében Markója Csillának, a *Enigma* folyóirat főszerkesztőjének írt e-mailek, bennük a szellem analitikus mozgása és csapongása, a korábbi felismeréseket folyton újraértékelő (ha kell, többszörösen újraíró, a problémának alkalmasint rögeszménre nekifeszülő) töprengés, a szüntelen megkérdőjelezés szabadon és bátran párosulhat valami emberi esendőséggel, amely leplezetlenségével és személyességével – nemegyszer sommás vagy akár botrányosnak is tartható kijelentéseivel – lényegében ugyanennek a marnói poétikának az esszé terében történő megjelenése. A személyiség felbomló, pusztán állapotokban létező koherenciája azonban mintha itt is egyetlen pontra, az írás gesztusára támaszkodhatna, s e hallucinált és kizárólag önmagára vonatkoztatott valóság rögzítésében nyerné el egyetlen lehetséges – mert életben tartó – értelmét.

Jegyzetek

1. „*A kortárs költészet helyzetét tárgyaló újabb írások egyik visszatérő felismerése, hogy az utóbbi években Marno János írásművészete vált az egyik legfontosabb vonatkoztatási ponttá a fiatal lírikusok számára. Lényeges azonban kiemelni, hogy ez a helyzet nem egyedül Marno költészetének és a húszas-harmincasok líraeszménye(i) közötti kapcsolatnak köszönhető, hanem annak is, hogy Marno teljesítménye költészetesztétikai, sőt művészetfilozófiai inspirációt is hordoz, vagyis nem csupán a szövegyszerű praxis, hanem a művészet-ről való gondolkodás szempontjából is mértékadó.*” Nemes

Z. Márió: Az ÉSZ KERÉKE HASZTALAN FOROG. *Élet és Irodalom*, LV. évfolyam, 22. szám, 2011. június 3.

2. Margócsy István: A MARNO-FEELING. *Élet és Irodalom*, XLV. évfolyam, 23. szám, 2001. június 8.

3. Krusovszky Dénes: TÜKÖRLÍRA. *Magyar Narancs*, XX. évfolyam, 23. szám, 2008. június 5.

4. Bartók Imre írja a fülszövegről: „A fülszöveg ráadásul nem is hagyományos értelemben vett fülszöveg, hanem önálló testrészt, transzportábilis könyvjelző, amely így, ha akarjuk, bármelyik vers olvasása során elkísér, ellenőriz, és kérdezi, hogy »mit tartogat számomra (és számunkra?) az idő ama semmi szín alatt«. Ez a kis szöveg, már amennyiben engedjük, hogy az olvasás során útítársunkká váljon, a »sehol semmi« holisztikus igazságát szegezi szembe a részletekre irányuló figyelemmel.” – Bartók Imre: NÁRCISZ ARCAI. *Élet és Irodalom*, LIV. évfolyam, 27. szám, 2010. július 9.

5. „Nem véletlenül korlátozódott mostanság a figyelmem újszólóvá kizárólag a testre; mondhatnám, ami azon (ti. a testen) kívül esik, az is csak testileg provokálja a gondolkodásomat, és a testiség által értelmeződik (vagy utasítódik el) bennem.” – Marno János: KEZÜNK IDEGEN FORMÁKBA KEZD. Palatinus, 2011. 136.

6. „Nietzschtől pont azért olyan jó olvasnom – írja Marno –, nála érzem mindig otthon magam, az ő észjárása révén jutok el alkotó gondolataimhoz.” – Uo. 111.

7. Erről nemegyszer olvashatunk a vele készült interjúkban vagy a már hivatkozott, esszéket és leveleket tartalmazó KEZÜNK IDEGEN FORMÁKBA KEZD című kötetben.

8. Gilles Deleuze–Félix Gattari: CAPITALISME ET SCHIZOPHRÉNIE 2 – MILLE PLATEAUX. Minuit, Paris. 1981.

9. Vagyis – az első kötetben leírt mozgásképp szemben – a percepció nincs potenciálisan végrehajtható akciók által strukturálva, sőt, a percepció itt egyáltalán nincs strukturálva. Ahogy Nánay Bence írja (DELEUZE – A FILMELMÉLET KOPERNIKUSZI FORDULATA. *Metropolis*. <http://emc.elte.hu/~metropolis/9702/NAN.html#10>): „A klasszikus filmművészetben ha a hős meglátott valamit, rögtön cselekedett – ennek legvilágosabb példája a csipőből tüzelő akcióhős. A modern filmművészetben viszont a percepció nem vezet közvetlenül akcióhoz, a hősök egyre reflektáltabbak, egyre cselekvésképtelenebbek lesznek. Ez vezet a cselekmény visszaszorulásához, töredékessé válásához a modern film esetében. A percepció és akció egysége tehát szétesett, és csak a képzelet, az emlékek, a fantázia képes új – de immáron virtuális – egységet teremteni (gondoljunk Resnais vagy Robbe-Grillet filmjeire).”

10. Tengelyi László: SAJÁT ÉS IDEGEN: MERLEAU-PONTY ÉS A VAD TARTOMÁNY. In: Tengelyi László: ÉLETTÖRTÉNET ÉS SORSESEMÉNY. Atlantisz, 1998. 133.

11. Orcsik Roland: A BOLDOG. <http://www.barkaonline.hu/szin hazak/1556-marno-janos-verseskoeterterl>.

12. Nemes Z. Márió: OBSZCÉN FORMA – MEGJEGYZÉSEK MARNO JÁNOS A SEMMI ESÉLYE című kötetéhez, *Lite-ra*, 2010. június 23. <http://www.litera.hu/hirek/obszcen-forma>.

Varga Máttyás

„DACOLNI, MINT A FÁK”

Lázár Júlia verseiről

Ujjnyomok. Móra, 1988. 111 oldal, 20 Ft

Az ismeretlen. Noran, 2001. 75 oldal, 880 Ft

Még. Syllabus, 2011. 79 oldal, 2000 Ft

Lázár Júlia nagyjából tízéves követési távolsággal megjelent három kötete három korszak: elkülönülő életérzések, átalakuló világ. Ugyanaz a válaszokat kereső, öntörvényű személyiség szólal meg bennük, mégis kirajzolódni látszik egy beszédes ív: lázadás–keresés, szabadság–vállalás, keserű rezignáció. Ahogy egyik versében írja: „magad vagy ez a kor”.

„Ki beszél?”

Az első kötetben mindenekelőtt a szövegek rendkívüli, gyakran drámai tömörsége tűnik fel. A beszélő hang minden esetben akkor szólal meg, amikor már nem tud tovább hallgatni. „A hallgatásom árul el: beszélek” – ugyanakkor a megszólalásai vallomások, ha elharapott vallomások is. Ez a modernista hagyomány, a versebe titkolt érzéseké, Lázár Júlia is „az elhallgatás fokára kikovácsolt versek”-et emleget a mára beszerezhetetlen kötet naplórészletekből szerkesztett utószavában. Nem a pontos megjelenítés a célja, hanem hogy a pillanat intenzitását rögzítse, akár azon az áron is, hogy a vers nem fedi fel saját titkát. Ez a tömörség rendkívül erős, azonnal megjegyezhető sorokat is jelent.

„Enyhébb-e a jel a szónál? Nagy kérdés” – idézi Lázár Júlia a mottóban Thomas Mannt, és verseiben maga is gyakran jelek, jelzések formájában érzékeli a világot. Például az embereket is, provokatívan, tárgyagnak: „a többiek, körül: viszonylatok. / nem barátok, de tárgyagnak erő. / mindegyikükkel másképpen csalog, / legföljebb így nem lesznek érthetők.” [A TÖBBIEK...] Gyakran él olyan jelképekkel (kártya, tükör, szárny, abroncs), amelyek referenciáját állandónak tekint(heti), afféle rövidítéseknek. Távollabbról ilyenek a gyarkori állatjelképei, amelyek külön elemzést érdemelnének (pl. a farkas, akár Petőfinél, vagy a személyesebb madarak: veréb, varjú, sirály stb.), akárcsak személyes jelentésű utalásai, amelyeket inkább intuícióval, evidenciának elfogadva, mint pontról pontra lehet érteni. A versek-

ben feltűnő irodalmi-kulturális utalások (Ikarosz, Philomela, a meg nem nevezett Pygmalion; Dante szerelmesei, Shakespeare szegény Tamása a LEAR KIRÁLY-ból, az ÜVÖLTŐ SZELEK-ből Kathy keze az ablakon, Mann szigete A KIVÁLASZTOTT-ból, Faulkner regényei) a szerző olvasói evidenciái, nem az olvasót kívánják segíteni. Ugyanakkor a polifóniában Lázár Júlia mégis Faulkner és Emily Brontë, Shakespeare és Eliot rokona (talán erősebben is, mint a kortársaié, különösen, mint a nemzedéktársaié). Ezt a jelenséget, amely később intertextualitás néven divat lett a magyar költészetben is, a kortárs kritika még felrótta Lázár Juliának.*

A képalkotás ugyanerre a sűrítő látásmódra épül:

[OSZLOPCSARNOK...]

*oszlopcsarnok a lépcsőjén ülsz
tejfölös kósorok
magasfeszültség párnázott ajtó
te félsz vagy csak álmodod*

– Vajon a „tejfölös” jelző a kő színére, lekerekített körvonálára utal? Látjuk magunk előtt, az oszlopcsarnokkal együtt. Mégis, a fogható látványra rögtön jelkép következik, „magasfeszültség” és „párnázott ajtó” (a hatalom szimbóluma) – az is lehet, hogy ez már álomkép. Az atmoszféra a lényeges. A központozás nélküli sorok itt is, másutt is erősítik a bizonytalanságot, a többféle értelmezést, az sem derül ki, hogy az utolsó sor eldöntendő kérdés-e vagy két egymás után vetett kijelentés. *Astaccato* ritmusú (amúgy jambikus) versmondatok, amelyek legalább olyan gyakran kérdeznek, mint állítanak, szerkezetükben is sűrítene. A mondatszerkezet ebben a kötetben erősen kötődik a több helyen (rögtön a kötetet indító AJÁNLÁS-ban is) megidézett, megszólított „mester”, Géher István első két kötetének, illetve különösen a MI VAN, CATULLUS?-kötetnek a dikciójához (hasonló inverziók szerepelnek, közbeékelések, rövid versvégi visszakerdezések, magánmagyarázatok, a beszélő hang rejtőzködve megmutakozó, feszített izgalma), noha a hang Lázár Juliának összetéveszthetetlenül a sajátja.

A kötetnek, amely az emberi kapcsolatok érvényességét, a bűnök súlyát, a tettek következ-

ményét vizsgálja, többszörös kerete van. A cikluscímek egy Devecseri-féle Szapphó-fordítás feltördelt sorait adják ki („*Holtan majd fekiüszöl*”, „*Senki se fog visszatekinteni emlékedre*” stb. – a cikluscímekbe rejtett verset a tartalomjegyzékben lehet egyben olvasni). A Szapphó-vendégszöveg (akárcsak a Thomas Mann-mottó a kötet elején) afféle védőpajzs, hangsúlytalan jelzés olyan fogalmakról, amelyeket a versek nem mondanak ki: az idegenségről, a halálról, a magányról.

A ciklusok élén – Babits kötetét idézően – egy-egy kurzivált szöveg áll, egyrészt egy ismétlődő-folytatódó párbeszéd darabjai, másrészt három angol ballada remek fordítása, cím nélkül (az eredetük: THE CHERRY TREE CAROL, YOUNG HUNTING, THE DAEMON LOVER, Child-féle jegyzékszámuk: 54, 68, 243). A versfordítások beemelése egyáltalán nem esetleges. A balladák eredendően a bűnről – illetve József és Mária történetében a bűntelenségről – és a szenvedélyről szólnak (a másik kettő témája: féltékenységből elkövetett gyilkosság; a gyermekeit régi szeretője miatt elhagyó anya bűnhődése). Évszázados újramondásuk során egy-egy ballada története az érzelmi-erkölcsi lényegére redukálódik, a háttér homályossá, a szöveg kihagyásossá, a párbeszéd töredezetté válik, a szereplők neve homályba vész (Frances James Child XIX. század végi összefoglaló munkájában** a balladák gyakran hat-nyolc változatban, közbülső szövegváltozatokkal szerepelnek). Lázár Júlia éppen ezt a sűrítő módszert alkalmazza a lehető legtermékenyebben a saját verseiben is.

A drámai párbeszédsorozat (összesen hét ciklus élén) többszöri olvasásra áruja el, kik a szereplői. Ekkor lapozunk vissza a legelső ciklus élére is:

*„a ház lassan épült, volt gerendaváz,
építőmester, élőáldozat, Déva asszonya.
itt egy perc, megállás: egy régi fénykép,
nézd apát, anyát.”*

Az egyik szereplő (az apa) inkább monológban jellemzi, igazolja magát: „*miattatok múlt minden év. a zsarnok / dühe rátok szabadult. ki ne tért / volna előre? nyugodni akartok? / én is. nem azt számolni, kit kísért / a bánat. jó, én okoztam. de vén / még nem vagyok. két-három éve met / nem adom senkinek. most végre én / lettem az úr. szórom a pénze-*

* Endrődi Szabó Ernő. In: *Kortárs*, 1989. 1. sz. 153–158.

** THE ENGLISH AND SCOTTISH POPULAR BALLADS, I–X. 1882–1898.

met / módszeresen ölöm magam, na és?” A másik (az anya) hozzá viszonyulna: „*anyám él még, akkor kitagadott. / kerek évig, te voltál mindenem, / nem láttam őket. a fiunk nagyot / lendített az ügyön. megértenem / mit nem engedsz?*” De mintha az olvasóval együtt ők sem tudnák, milyen drámában szerepelnek: „*ki mond üteletet?*” – kérdi a női hang, „*ki beszél itt?*” – kérdi a férfi ([MIATTATOK MÚLT...]) – ami persze ironikus önreflexió a költő részéről, aki csak a sortagolással jelzi a beszélőváltást). A történet mindkét szereplőjének megvan a drámai igaza, tehát az indulata igazsága, noha élesen elválík a szembenézésre képtelen önzés: „*számítanak rám. élnek csak belőlem?*” és a méltóságát a kiszolgáltatottságában is megőrző reflexió: „*megütöttél. nem láttalak így, még nem.*” Az utolsó előtti részben ([DIÓFA SÁRGUL?...]), ahol a szövegváltásból bántalmazás, az egyik fél emlékéből a másik által megalázás lesz, a két hang szinte egyszerre beszél.

A kötet többi versét ez a kettős vagy hármas keret értelmezi: a beszélő idegensége a világban (Szapphó), a bűn egyetemes jelenléte (balladák), a személyes múlt traumája (szülők dialógusa). Innen rugaszkodnak el a versek: identitást és igazságot keresnek szerelemben, barátságban, ünnepekben, hétköznapiakban – az érvényeset.

*„aztán elég lett. hidegből, közönyből,
átvagogott albréletekből összeállt
a ház. az édes otthon. a falakon
a képek levágott fejek. Mr. Kurtz húsos
jellem-e? a lövés fölösleges, mire talál.
szétloccsant egy fejet, marad helyette száz
apróbb-nagyobb szilánk tartósít ezreket,
hiába van szünet, méreg vagy háború,
tépések, döbbenet: kering az örület,
koszcskít, sajt, zongora, aztán elég.
gyertya volt, alma, gally, aztán csak ég.”*

A széttartó, nem asszociatív, inkább disszociatív elemekből építkező vers a hamistól („*a képek levágott fejek*”) az örületen át (a SÖTÉTSÉG MÉLYÉN tébolyult Mr. Kurtzát megidézve) a mindenkor háborúig tágul, majd az utolsó két sorban, ki nem bontott utalással mintha visszatérne az albréletek világához („*koszcskít, sajt, zongora*”) – és innen – váratlanul, a tekintetet is felfelé emelve – ér nyugvópontra.

A szigorú formát (leggyakrabban szabályos vagy egy-egy licenciát megengedő, de a szabály-

tan formára többnyire a szövegében reflektáló szonettet) a szenvedély és az indulat feszíti ki. A beszélő hangra kell figyelünk, hiszen a versek oka, ürügye gyakran a megszólalás paradoxona, a beszéd (mint tartalom) helyett a beszéd (mint dikció): „*a folytatás most nem következik, / de elmesélhetem a színeket. / az öbölben a felhők nem szelíd, / nem békítő sárkánytorka felett // a fényt.*” ([A FOLYTATÁS...]); „*lehetőség. utolsó. egy papírlap. / félelmek közt telítődünk. világ / vagy másvilág ez? mindegy. sebre írt ad.*” ([A LEHETŐSÉG...]) Amíg át nem fordul vallomásba:

*„megfontolás se szégyen nem segít.
a hallgatásom árul el: beszélék.
sötét a nap. megosztom titkait,
és hallgatók és másról sem beszélék.”*
[MEGFONTOLÁS...]

Az utolsó sor szójáték: a „*másról sem*” értelme egyszerre lehet „*sem erről, sem másról*” és „*csak is erről*”. Utóbbi mellett szól, hogy a titkot őrző szerelmes versek közül ez a leginkább beszédes. „*voltunk-e mi? máshol, egy másik évben, / egy félelemtől terhesebb világban*” – a „*megfontolás*” és „*szégyen*” ellenére élő szerelmet az őskorba űzi vissza a költő, barlangrajz, görög váza, márványszobor: a szerelem egyetemes érvényét hivatottak igazolni. Akárcsak egy másik versben (a kötet egyik legfontosabb, legszebb ívű darabjában): HA FORGÓSZÉLLEN (DANTE) PIHENÜNK. A vers a titkolt érzélem elleni lázadással indul:

*„ezt el kell mondanom. ma. itt. neked.
azt is tudom, semmissé hogy teszed,
s miért. de elmondom, mert vége van.”*

De mikor túlzottan eltávolítaná magát („*nem zavar*”, „*dehogyan kell*”), tetten éri a nyugalmit: „*most hazudok*” – és mégis felidézi a dantei díszletekkel, szélviharral, madarakkal, Paolo és Francesca bűnös szerelmével behelyettesítve, a szerelmet: „*hittem, elég / ha olvasni tudunk. talán e két / szerencsétlen alak között az ölyv / is szelídiül és éneket tanul – / gondoltam – még ha nem is azt, minék gyanútlanul / örülnék*”. A bűnt, bűnhődést is magára vállalja: „*szeress be- / lém: megkértem őt, és ereimbe / tépett a madár.*” Ám nem egyenrangú a helyzet: „*láttam, hogy elfut.*” És itt, a másik indokainak megértésére tett nemes gesztus után („*neki fáj? vagy attól félt így nem jut / neki fájdalom? honnan érteném? / vagy mégis? amíg nincsen: az*

enyém”) az önirónia végül visszajuttatja a verset az eredeti lázadás hangjára:

*„ez jól hangzik, de zsidbad a karom
unja magát a szeles oldalon”.*

Olyan ez a vers, mintha egy Möbius-szalagon sétálna, a lázadás, felidézés, vállalás, megértés, lázadás egymást követő, mégis valahogy a szalag túlsó oldalára kerülő sorozatában.

Az UJJNYOMOK csupa nyugtalanság („*árnyék, ha eltűnsz, én megszököm innen*” – [A HÁLÓINGEN LILÁK...]) csupa lázadás, alakulás, keresés („*fiát / kereső anya minden nő, aki / gazdátlanul bolyong*” – [CSAK CSAVAROGNI ÉJSZAKÁKON ÁT...]), és nem is akar másnak mutatkozni.

„Mosom az ingedet”

A második kötet több ponton tudatosan felidézi az elsőt, a ciklusokat itt is egységes szövegrészek vezetik be, és a kötet élén ott az ajánló vers. Ám az ajánlás ezúttal nem a Mesternek, hanem már a Tanítványnak szól, az egykori tanítvány időközben felszabadította magát. Felszabadultabb a kötet is, mint az első vagy akár a harmadik. Teltebb hangú – nyugodtabb, mélyebb, mondanám, ami szubjektíven hangzik, de talán a kizengetett sorokra gondolok, az olvasó elől elrejtőző személyes vagy irodalmi allúziók helyett a történetet elmondó, egyetlen indulati ívbe feszülő versre. Az olvasó azáltal is közelebb fér a versekhez, hogy az egyes szám első személyben szóló, a második személyt megszólító hang jobban kiadja (vagyis nem várí annyira) magát. A három közül – még apokaliptikus vízióival is – ez a leginkább reményt hordozó kötet.

A ciklusokat bevezető szövegek ezúttal prózában szólnak, jobban is illik ez a parkhoz, az avarcsónakhoz, a tóhoz – az „*egyszerű és szép*” gyerekkor (béke, szabadság, azonosság) felidézéséhez. Az önéletrajz elveszett idilli világát persze eltávolítva szemléli Lázár Júlia: „*Őt éves lehettem. Akkor még nem számított a mondatok rendje. A hangszín és a hanglejtés igen. Őt éves lehettem, és az, hogy én én vagyok, egészen rendjénvaló dolognak látszott.*” A nosztalgiát egy helyen ellenpontoszza az anya háborús története (ennek foszlányai az első kötet drámai dialógusaiban is szerepelnek), ez a gyereke számára emblematikus kettős történet (a nagypapa és az akkor még gyerek anya egész nap cserepez egy házat, amelyet aztán estére lebombáznak; később a katonák erőszakot

tesznek: „*Félrevitték a tizennégy éves anyámat*”) ugyanezen a higgadt, tiszta hangon szólal meg.

Az egyik ciklus élén a személyes prózai rész az akaratörőről szól. Ha az UJJNYOMOK egyik fő törekvése (persze a lázadás mellett) a kérdezés és a kiút keresés, akkor Az ISMERETLEN a szabadság; a döntések, vállalások, a szabad választások kötetete:

*„...mert ha értetlennek
áll a világ, hát álljon, te két kézzel,*

*vállal, térdel tartod, mintha a sziklán
kúporogva homlokod odaforrt
volna a kőhöz, és hogy odakint hány*

*ezerév telt, melyik világ, mikor
pördül köréd, nem érint, csak a hullám
nyaldos, nem fáj, magad vagy ez a kor.”*
(A KIVÁLASZTOTT II)

Ugyanezt a tartást sugallják a személyes versek is: „*veled megyek. ne mondd, hogy nincs hová*”; „*ahogy a mester mondta: megleszünk*”; „*adnék még. ez a zúgás még erő, / még fölemel, még magasba emel*”; „*nem engedhetem elveszni magam*”.

A korábbi kötetben keresett érvényes élet itt az érvényes pillanat(ok)ban teljesedik ki. Mintha az lenne „*igazságos*” a szerelemben, hogy semmi nem garantál idillt:

*„a Dunánál, a parton, úgy szerettél,
mint azelőtt soha. fújta a szél
a magáét, én is, de mindhiába
pörlekedtünk veled. míg a ruhámba*

*vízszag ivódott, rátapadt a sár,
az eget láttam, te a fényeket
fölkötöttünk. nem is ütelkezhetett
volna igazságosabban kopár,*

*öreg szívével a te istened,
mint ezzel az egyetlen éjszakával
befogva szemünk, engem neked,*

*téged nekem gurítva, ellened
és ellenem magunkat. ki mit vállal
ebből, emlék, feledés, már szerep.”*

A szonett – mint itt is – a kötet leggyakoribb versformája, de természetesen nem pusztá formá. Mint számos huszadik századi magyar köl-

tónél, Babitsnál, Kosztolányinál, József Attilánál, Szabó Lőrincnél, Weöres Sándornál vagy egyes amerikai vallomásos költőknél, például Sylvia Plathnál és különösen az ÁLOMVERSEK-et író John Berrymannél, a modern szonett az egy lélegzetre, egy indulatra jutó számvetés, szembenzés versformája. Itt a második kötetben a forma, a rímelés nem is feltétlenül szabályos (az ilyesmire Lázár Júlia az első kötetben többször is reflektált, mostanra ezen túl van); itt más értelemben fölényes a verselés: az indulati ív miatt (amelyet Nemes Nagy Ágnes is igen fontos elemként említ a vers mértanáról szóló tanulmányában). Az első négyes a helyzetet, helyszínt változtatja, a hangulatot teremti meg. A következő a szerelmesek valóságos-tapasztalati és egyben szemléletbeli különbségét – „*az eget láttam, te a fényeket / fölöttünk*” –, ezután derül ki, hogy ez nem akármilyen, hanem az „*egyetlen éjszaka*”, egyben egy isten ítélete a szerelmesekről. Külön izgalmas az utolsó három-négy sor dinamikája: a paradox mondandót kiteljesítő áthajlások miatt szinte érzékeli a vak gurigázást, amely fájdalmas tartalma ellenére is megőrzi játékoságát:

„befogva szemünk, engem neked,

*téged nekem gurítva, elened
és ellenem magunkat.”*

Ezután épp egy hangsúlytalan, elemző mozdulatra marad idő a szonettben: és épp a vállalás-megtagadás témájában.

Három külön-külön is jelentős témája van a kötetnek: az apa halála, a hol viharos, hol az életnek értelmet adó nagy szerelem és a gyerek születése. Ezért is az egyik tetőpont a NÉGYTORZÓ, amelyben az apa halála a megkésett, belül lefolytatott tisztázás és az önismeret részévé válik, majd a szerelem teremti meg az egyensúlyt. Érdemes itt is nyomon követni a vers indulati ívét: „*álmodban hittiünk. egymásban soha*” – ezzel a két rövid, kemény mondattal indul az első szonett, a végső elszámolásban előbb a paradox azonossággal (az a közös bennük, hogy nincs közük egymáshoz). Ezt a beszélőnek az önmaga és az apa iránt is kíméletlen megállapítása követi: „*én apát kerestem mindenkiben, / te szeretetet pénzzel, hatalommal / zsaroltál mástól.*” A vers képei egyszerre konkrétak és szimbolikusak, több irányba is elmozdulnak: „*pokolba visz a forró, köves út, / a fűben hempergő kölyökkutyák / úgy tépik egymást, mint a szeretők.*” Ismét azonosság: „*hol*

van, amit kerestünk valaha?” – majd ennek a tudatosítása: „*hol végződsz bennem?*”, és a leválás mindkét felet megsebző kíméletlensége: „*hogy adhatnám vissza, / amit magadban nem találsz, nem kértem / én, és nem is az enyém?*” Az utolsó három sor látszólag a hamis, hősi múlttra utaló ironiával indul: „*nagyapa / a fényképen tüzes huszár. te sem / vagy előbb. apa, nem segíthetek.*” Első olvasásra nem, a vers egésze felől viszont tudjuk, hogy az igazi ironia (amely a beszélőt kínozza igazán) abban áll, hogy a szavak az eredeti jelentésükben is érvényesek: mindez az apa halála után történik, ezért sincs segítség.

A második szonett pontosan ezen a magaslaton folytatódik:

*„álmodban mindent megmondtam neki.
olyan keserű, fogsor nélküli
lett az arca, beesett a szeme,
körüllötte karikák, de csak mondtam,
mondtam. mire visszavonhattam volna
bármit, ő már halott volt, és azóta
sincs másképp. azóta sincs bocsánat.”*

Az elszámolás az első szonettben is főleg kérdéseket jelent, itt is csak névmás („*mindent megmondtam*”, „*visszavonhattam volna bármit*”), a lényeg a jelenet kíméletlensége, ami a beszélőre üt vissza, ő az, aki egyszerre látja elesettnek az apát, és aki – jelképesen – magára veszi a bűnt, voltaképp azt, hogy megölte (erre utal később: „*a kezem ragad*”). (Első olvasásra ekkor derül ki, amit a paradox logika megzökkent: hogy a megszólított apa – az álom valóságával ellentétben – végig halott.) Nincs bocsánat, és nincs bocsánatkérés: „*a képmutató kedvességnek vége. / egyetlen hang sincs a helyén. a tárgyak / elcsúsznak, élesek. a táti / torkából vér bugyog.*” A szerelem és az éjszaka is nyugtalanító, a verset lezáró „*árok*” visszatérő szimbóluma Lázár Juliának (mondjuk) a megnevezhetetlen szorongásra. „*aludj velem. / elringatlak, bár a kezem ragad. / a sötétség ólomtalpakon cammog / felénk, tarkón üt, áttemel az árkon.*”

Csakugyan éles árok húzódik a NÉGYTORZÓ közepén: a második két szonett már szerelmes vers, és más hangvételű. A harmadik, az elsőhöz hasonlóan, az azonosság és a különbözőség kérdésével indít: „*talán másból más következtetést / vonsz le, de ugyanaz a kerti út. / ugyanaz a hold. úgy hallgat a márvány. / vagy éppen itt válik ketté a kép / és a képzelet? hozzám szól, neked tárgy, / de nekem néha te is csak tárgy vagy.*” Gazdagabb a hang:

ezekben a szerelmes versekben (ahogy később a teljes CSAPSZÉK KIRÁLYA-ciklusban) megjelenik a bensőséges, évődő humor, az elfogadás: „*höz-zám tartozol, / ha sokat beszélsz is*”, megjelenik a szelíd hangú vallomás: „*én kávédaráló vagyok, de régi, / rozsdás. naponta használj, tisztogass, / szeresd a fényem, mert tőled való, / olvadjon a szádban a keserű íz*”, és (ez már a negyedik szonett) a humor önellfogadó, józan hangja is: „*fontos a kényelmem, de ha te nem szórsz / mindent tele hamuval, honnan tudnám, / milyen jó néha egyedül*.” Mivel a NÉGY TORZÓ az apakereséssel indul, zárásul, szimbolikusan, a Mestert is halljuk: „*ahogy a Mester mondta: megleszünk*.”

A CSAPSZÉK KIRÁLYA-ciklus a hang gazdagságát tovább árnyalja. Elhatárolódásként tömör ítéleteket olvasunk a szokványos életokról („*foto-cellás, nyüzsgő mézeshetek / ne várjanak*”; „*ostoba arcokon hamis derű / nem a tiükriünk*”), de a csalódás, a rezignáció, a nyugtalanság ugyanúgy jelen van ezen a skálán. Az egész ciklusból érződik a másik szabadságának tisztelete („*rongy alak / vagy. így szeretlek. elmehetsz tehát*”) és a szenvedély. A ciklus egyik darabjáról („*hogy a parton ki vár, meddig, kire*”) Ferencz Győző írja: „*Nem sok ehhez fogható szerelmes vers született a kortárs magyar lírában*.”*

Lázár Júlia világlátásának része – gyakran a legszemélyesebb verseiben is – az (apokaliptikus) vízió is, amelyre nem álomként vagy a képzelet részeként, hanem evidenciaként hivatkozik (még hozzá az evidenciának itt már annyi teret adva, hogy az olvasó is hozzáfér – ha nem érti, akkor is átélheti): „*dacolni, mint a fák, hajlékonyan. / kívárni, míg a nagy tánc ideér, / gyökerek szakadnak, égbolt zuhan, / és láva ömlik, forró, buta vér, // és madárcsőrökben kívájt szemek, hajszálaból rakott megannyi fészék [...]*” A „*nagy tánc*” talán haláltánc, a több helyen (például a NÉGY TORZÓ-ban vagy az anya történetében) megjelenő „*árok*” viszont összetettebb: akár egy pokolbéli tömegsír.

*„nem émelítette a szakadékbán
hullámozó testek szaga, a kiáltás
nem ért a füléig. a zuhanás,
csak a zuhanás kapott levegőt.
a mélység ő maga volt, károgó,
ringó, fekete árok. tébolyult
ütemben ingott fölötte az ég.”*

A gyerekszülés, a gyerek léte – mint harmadik nagy téma – nem áll valamiféle idilli ellentétben a világ borzalmaival, sőt a felelősség még tudatosítja is őket. Az a vers, amelyik a szülésnek mint „*lázás diadal*”-nak állít emléket, a teljes létbizonytalansággal zárul: „*Most nem tudom, hogy élek, / most nem tudom, mi lesz*” (EGY, KETTŐ, HÁROM). A ciklus címét adó ÖRÖKSÉG, bár az avarban topogó kisgyerek képével kezdődik, a fenti idézethez hasonló látomásos hangon szól: „*az avarszőnyeg hullafoltjain / tapos a két támaszt kereső láb. / a varjak harcra készek. / az ég bíborpecsét. // feltépi dobszó, száguldó nyilak, / lassú hörgés. vesztetek, élők*.” Másutt is csak szigetelni tudja a költő a magánvilágot a külvilág történéseitől („*a parkban sárga padok összetörve, / öngyilkos lett a mostoha fiad. / micsoda szó – a csorba bőgre / néha egészebb*”), de a tudatába beengedi őket: „*mit tartogat még, milyen sors? a vér / száva nem erősebb a késelő, / vonat elé fekvő világnál, / és napvilágnál se látom élesemben, / hova tart, miért gázol testen-lelken, / miért nem akarja, hogy helyreoljam*.” Csak mindezek ellenében (a kizökkent időben az életet választva) írhatja:

*„nem engedhetem elveszni magam.
reszkess, bolond Föld, bennem béke van,
itt az idő. megszoptatlak, fiam.”*

Abéke, voltaképp a rezignáció a látomás mellett a látványt is előtérbe engedi: „*...megnyugodva / álltam, már fölfedeztem, ősz van, / [...] és ami / visszatart, az nem a szánkázni vágó / idő, nem az erőszak, nem a lélek / gyötrelmei, csak a rögzíthető, / a pusztá látvány: a sűrűsödő / csonkok erdején a friss levegő*” (TÍZ ÉVE IS). Bár a vers a múltról (egy temetésről) szól, ez már a harmadik kötet felé mutat.

„Nem hiszem, csak látom”

Noha a harmadik kötet nem igényli az első kettő ismeretét, szembeszökő a változás. A kizengedett sorok, a szonettforma helyén szikár, rövid sorokból álló, logikailag tagolt szabad versek vannak többségben, vagy egyszerűbb, a dalformával a tartalmat ellenpontozó kettes-hármas-négyes strófák. A másik személyt megszólító egyes szám első személy nagyon gyakran az általános alanynak adja át a helyét, és nem szólít, inkább elemez. A kötet két kezdőbetűs cikluscíme (B. A METRÓN; B. ÉS AZ ÚJÉV) szintén eltávolít. A világ tárgyiasul, a megfigyelés objektív. Az

* AZ ALANY MINT TÁRGY. *Népszabadság*, 2001. április 14.

előző kötetek világa felől nézve (is) erős érték-vesztesség tanúi vagyunk.

A HANGOK ÉVADA

*Ahogy a hangok évada lejár
És csendkupola borul a földre
Nem marad fű fa virág
De rozsdás autóroncok
És kőházak között
Százaz port kerget a szél
Ahogy a hangok évada lejár
És a kupola saját súlyától megreped
Előkerül valahonnan
Egy vén toronyőr
Aztán egy vén tücsök
Húzza az egyik
Ropja fél lábón a másik
És fázósan megcsikordul
Egy szélkakas*

Nem mintha nem lenne előzménye a kötet fővonulatának, a társadalmi (vagy a társadalom változásainak kiszolgáltatott) érzékenységek. A részvét hangja mindig jelen volt. A második kötet AJÁNLÁS-ában a fehér színről („A hőéséről írnom kell, ha kéred”) Lázár Júlia a vakságra aszociál: „a vak fiú a metrón akadály, // csak élete van, múltja nincs, jövője / nincs. csak enni kér. csak egy senki. nincs.” A motívum megvolt az első kötetben is: „a vak fiú bokája kis // veréb, emlékezetbe sülyed el / a botja kopp a járdaszél esik”, és itt, a harmadik kötet egyik naplóversében szintén feltűnik:

DUDORÁSZÓ

*dudorászó férfi a fehér bot mögött
most hódara mégis mégse tavasz
mégis hódara mégse tavasz
dudorászó fehér bot esik*

2007. febr. 26.

Könnyebb persze egy individuális személy iránt részvétet érezni, vele azonosulni, mint a személyiségüktől megfosztott hajléktalanokkal, akiknek a jelenlétét tehetetlenségében az átlagos jóérzésű ember is igyekszik a tudata szélére tolni. Ennek a vékony kötetnek hét verse foglalkozik velük, hol tömegként: „mint a pöröly, ha dobhártyára sújt le / emberroncok az őszi padokon /

málló rongyok a szeptemberi fényben / hírek zuhog-
nak, nem a szél dobol // pléhbögre, füles szatyor, újság
/ ennyi az élet minden tartozéka” (MINT A PÖRÖLY),
hol egyénítve:

*„a panelházak oldalában
a foszló matracon
az ébredő hajléktalan
a szemét dörgöli*

*talán örül, hogy süit a nap
talán éppen egy sötét lyukra vágyik
mint Wittgenstein Norvégiára”*

– hogy aztán a vers második felében már az igemódból („még elhinné”, „felejténé”) kiderüljön ennek a lehetetlensége, és a kíméletlen helyzet hozzá méltó kíméletlen megfogalmazást kapjon:

„talán a lélek nem bírja a fényt

*amelyre a test szomjazik
még elhinné, hogy a borzongató
bőr öröme valóság
felejténé, hogy nemtelen lett*

*akár a többi pározó állat
a többi matracon”*

(AZ ÉBREDŐ)

A társadalmi felelősségérzet a gyengék, elesettek iránti részvét és a velük való azonosság mellett erős társadalmi rosszérzéssel, rossz közérzettel jár, sőt Lázár Júlia kötetében ennél többel is:

*„zsúfolt kocsin a szag helyet csinál,
sárgul a bőr, sáros a nagykabát.*

illatos volt-e egy KZ-fogoly?

[...]

kimondható a büntudat?”

(4-6-os)

Kimondható? A társadalmi felháborodás helyenként explicit megfogalmazásokban talál utat, olyan szokatlan szókimondásban, amelyen a kortárs versízlés esetleg megütközik. Lázár Júlia provokatívan a köteté élére helyez épp egy ilyen verset, az APÁM SÍRJÁN A SZARVAS címűt.

A vers, noha valóságos alapra, a szarvas által feldúlt sír látványára épül, hamar szimbolikusá válik: „a mélyben vív csatát / most élet és halál?” Ugyanakkor aktuális társadalmi tartalma van,

a szarvas tombolásában Lázár Júlia a társadalmi felháborodása párhuzamát látja: „*a szarvas tudta-e / ott nem békés a föld / ahol számút, milyen színű a rög / ahol gárda masírozik // az élő tapsol és felejt? / tudta, hogy ócskák a szavak / Radnóti tájain? / hogy viszolyogtat már az is: / hazám?*” Az utóbbi pár év szélsőjobboldali radikalizálódásának megdöbbentő híreire nehéz a költészet hagyományos vagy aktuálisan elfogadott eszközeivel reagálni (már ha valaki erre késztetést érez), nehéz megmondani, hol a kimondás határa. Finomkodni nem érdemes, és valószínűleg átalakulóban van maga a politikai költészet is. Ugyanakkor meg lehet kérdezni, nem sok-e Radnótit is emlegetni, és hogy az ember, ha nem is viszolyogva, de (bármit gondol is magáról a fogalomról) kiejtette-e az annyiszor elcsépelet „*hazám*” szót az utóbbi néhány évtizedben. Am a kulcs éppen Radnóti, aki nem véletlenül van jelen itt: az egész kötet párbeszédben áll a verseivel, és magán viseli utolsó hónapjainak Ferencz Győző által összefoglalt, megrendítő tanulságát.* Radnóti jelen van a négysoros strófa klasszikus zenéjében („*ahogy a tücskök húzzák, újrakezdek, / és mellettem elalszik a fiam / értelmetlenül számolgotam / mi az, ami még hátravan*” – AHOGY A TÜCSKÖK), a „*nincs idő / se ölmi se ölelni*” sor provokációjában (A CIPŐJÉT SE) – ugyanis Radnóti írja a NAPLÓ-ban, mennyire elkeseredett, amikor Babits kihúzza a „*mert maga még sosem ölt*” sorból a „*még*”-et, elrontva a sor daktilikus lejtését; jelen van a sirállyal folytatott párbeszédben: „*benned nő a fa is. a szemedben. / ird meg! // nem megy. és kit érdekelne?*” (BESZÉLGETÉSEK A SIRÁLLYAL), de talán ebben a naplóversben a leginkább:

AZ IDŐBEN SÉTÁLT

*az időben sétált
ott volt a drótkerítés
mögött
éhes volt és élni
akart
nem adta oda
az utolsó falatját
a kerítésen túl kutyák
ugattak*

* RADNÓTI MIKLÓS ÉLETE ÉS KÖLTÉSZETE. KRITIKAI ÉLETRAJZ. Osiris, 2005.

*büzlött a latrina
és ő a latrinán
a telihold
fényében ugyanolyan
szürke alak volt
mint
a géppisztolyos őr
a toronyban*

2007. márc. 21.

A „*Radnóti tájain*” egyrészt a nem történhet meg még egyszer evidenciáját jelenti, másrészt a „*táj*” a NEM TUDHATOM „*tájék*”-át idézi, Radnóti ugyanis (1944 januárjában!), üldöztetése kelles közepén a „*szülőhazám*” szót is leírta (meg is bíralták a pátoszért barátai – erről szintén a NAPLÓ-ban olvashatunk; ahogy az APÁM SÍRJÁN A SZARVAS-t is érhetne bírálát).

Lázár Júlia könyve az elviselhetetlen társadalmi közérzet kötete. Az első ciklusába, az ÁRNYÉK-ba sűrűsödnek a legsúlyosabb témák, a Magyar Gárda után rögtön a történelemben „a romák sérelmére elkövetett 2008–09-es sorozatgyilkosság” néven bevonult eseménysor legborzalmasabb pontja, a gyerekáldozatot is követelő, 2009-es tatárszentgyörgyi gyilkosság következik: Lázár Júlia az ötéves áldozat utolsó perceibe éli bele magát, visszafogottan. A közérzet nem kíméli a magánszférát, nyugtalanítóan nő a második kötetből is ismerős apokaliptikus víziók száma („*fortyogó katlan*”, „*világvégi nagy tükrök*”, „*pokolmélyi tánc*”, „*alvilági nagy folyó*”). Az AA-ként megjelenő társ és apa trip-tichonja is ebbe a környezetbe illeszkedik, az ő múltjában is a társadalom traumái adódnak össze. A ciklus címe a fény és árnyék gyerekkori (templomtornyos, fatetős) harmóniája helyett a mammográfiái vizsgálatra, a testi szorongásra utal. Csak néha oldozza fel a kétségbeesést egy-egy elégikus hangú vers: „*ha eljön az este / két furulya / hallgat a polcon*” (HA ELJÖN AZ ESTE).

Ugyanakkor a kötet mégis felfelé emelkedik. Az ÁRNYÉK-ot a nem kevésbé komor dantei motívóval induló B. a METRÓN-ciklus követi: ezek dátummal jegyzett, lazább szerkezetű naplóversek – a Tévészékház 2006-os ostroma utáni időszakról van szó: „*A téren ezrek / őrvöngtek, / vezérszónokaik / orwelli disznófejek*”. Ekkor dönt úgy a költő, hogy B. nevű szereplőjével ceruzát ragadtat, és figyelni a látványt, az utcán a koldusokat, a metrón a korán kelőket, lejegyzni a gon-

dolatait, mérlegeli a döntéseit, miközben szkeptikusan igyekezik megérteni (legalább) a világ-egyetem működését: a „csodálatos, kibíratatlan túgulásából” hogyan lesz újra porszem.

A B. ÉS AZ ÚJ ÉV reményteljesebb cím, de a hangvétel itt is legfeljebb az elégtelenségig emelkedik, itt tűnnek fel a társadalom együttérzéssel, talán tavaszibb fényben látott alakjai (az ébredő hajléktalan, a „dudorászó” vak férfi, az aluljáróban egy zenélő család). A naplóversek után következik a négyrészes BESZÉLGETÉSEK A SIRÁLLYAL; a sirály (mint a második kötet TÖREDÉK-ének ismeretlen alakja: „Hírhozó. Halálraitélt. Szabad”) a természetbe kihelyezett istenkép („te tényleg szabad vagy?”; „te soha nem hibázol?”) vagy felettes (értvényes) én, a szabadság, a függetlenség szimbóluma, akivel beszélgetve (kettejük szövegét csak az álló és dőlt betűs szedés különbözteti meg) ugyanannak az énnak az elbizonytalanodott fele választ várhat önmagától: „tőlem mit vársz? / választ, persze. a föl sem / tett kérdéseimre. egy billentést. / szárnyshogást. / akarsz repülni? / nem. álomban repültem. / a belső kép nem változott. / a kép? / igen. a látvány. / pusztuló városok. / gyerekek csontsoványan.” A beszélgetés közben megfogalmazhatja, mire gondol – mi az, ami az egész kötet fő problémája:

„nem látom a világot.
az időt látom. hömpölyög
bennem ember, állat.
ajtó úszik a vízen, kalap,
felpuffadt hal,
felpuffadt ember. dörgést
hallok. lehet ágyú, villám,
most vagy ezer éve.
előttem vernek péppé
egy emberpárt, mert máshitű,
mert öreg, mert marad
a földjén. látom a pestist.
látom, ahogy ember embert
eszik,
[...]
miért épp rajtam hömpölyög
át az idő?”

És végül fel is lázadhat a sirály (műveljük kertjeinket tanácsa) ellen: „akkor áss. / áss te. megyek”.

A legutolsó ciklus (FÉNY) egyetlen versből áll, a címe (ELLEN-TÜNTETÉS) a metróciklusban emlegetett időszaktól határolja el magát, de a vers már a létre vonatkozik: az útra készülő fecske

– miközben konkrét kép – a költözés alternatíváját jeleníti meg, erre válaszol a vers paradoxona: „úgy készülök maradni én”. Készül folytatni, készül arra, ami marad, készül megmaradni.

A MÉG szokatlanul egységes kötet, megmutatja, hogy a társadalom elviselhetetlen változásaival szembesülve a szellem hogyan tud a döbbenettől a megfigyelésen és rögzítésen át önnön magasabb régióiba emelkedni.

Mesterházi Mónika

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

Borgos Anna–Szilágyi Judit: *Nőírók és író nők.*
Irodalmi és női szerepek a Nyugatban
Noran, 2011. 482 oldal, 3499 Ft

I

ÉN IS VOLTAM KIRÁLY LÁNYA

„...S százegyzser, ha meghaltam,
támad újra király lánya,
nálam külön, nálam ifjabb...”
(Reichard Piroška)

Egy könyvről kell beszélnem, melynek szereplői, kérdései, kíváncsisága át- meg átszövik az utóbbi három évet. Életem részévé vált a szövevényes tárgy, nemigen telik úgy el nap, hogy ne gondolnék a *Nyugatot* körülpányvázó nőkre, írókra, feleségekre, szerelmekre. Folyton tükröztetem őket önmagammal, ami persze gyermekes játék, de mégis: ott vannak minden félrecsúszott nyaksálamban, vállamra vetett táskámban, a jegyben, amit kilyukasztok a villamoson.

Borgos Anna és Szilágyi Judit könyvében ezek az asszonyok majd' évszázadnyi hallgatás és elhallgattatás után valóban színre lépnek mint önálló lények, nem pedig mint valakinek a felesége, tartós kapcsolata, szeretője.

Előrebocsátom: a könyv lenyűgözött. Nagy öröm, hogy megszületett.

De mi közöm van nekem a *Nyugat* nőihez?

Amikor életemben először megjelentem nyomtatásban, egy igen kedves barátom, akiről tu-

dom, hogy szeret és becsül, ezt kérdezte tőlem: Mit írtál, no? Szakácskönyvet?

Egészen elképedtem. Hirtelen egy skatulyában találtam magam, ahová eszem ágában se volt bebújni. Úgy lettem NŐ, ahogyan sose szerettem volna. Sőt, addig nem is gondoltam így a nememre. Hogy, ugyebár, ha én írok, faragok, ragasztok, számolok, játszom, mosolygok, mindegy, elsősorban a nemem felől volnék tárgyalható. Értékelhető. Létező.

Egy hímnemű soha nem határozza meg magát így: férfi költő, férfi festő, férfi kritikus (netán férfi pék, férfi ügyvéd, férfi traktoros). Ezzel szemben egy nő mintha csak a neméhez képest lehetne, lenne valaki. És ha már, mondjuk, ír, akkor csakis szakácskönyvet.

Miért? Mert az van közel a „terepéhez”?

Egyáltalán nem születtem harcos nőjogi aktivistának. De vaknak sem, és indulataim is vannak bőséggel. Ilyesféle indulatok dúlhatnak bennem, amikor a színházam (Örkény István Színház, Budapest. A birtokos rag nem tulajdonosságomat, hanem hovatarozásomat jelöli) a *Nyugat* százéves születésnapját ünneplendő összeállításában egy sort, egy betűt sem leltem a *Nyugat*-ban publikált nőktől. Megkérdeztem: miért? Az volt a válasz, hogy mert nem elég jók.

Lehet. Színész vagyok, nem irodalomkritikus, sem esztéta. Legfeljebb olvasó. De úgy gondolom, hogy ha a magyar irodalom egyik legfényesebb fejezetéről beszélünk, amely fejezet nem csak az irodalomban, de a társadalomban is mély nyomokat hagyott, akkor roppant fontos azoknak a nőknek a munkássága, akik erősen hatottak a lapra és persze a közegre, melyben a *Nyugat* megjelent. Ha nem is közvetlenül, de visszanezve: kikerülhetetlenül.

Talán eme kikerülhetetlenség okán kaptam felkérést Mácsai Páltól, direktoromtól, hogy próbáljak meg színházi estét készíteni-összeállítani az általam hiányolt asszonyokról.

Felőlük olvastam végig a *Nyugat* harminchárom évfolyamát. Kezdvé Jász Dezsőnek egy hangversenykritikájával, 1909-ből, melyben kijelenti, „A férfiak az alkotók és az igazi művészek, de a művészetet a nők ápolják, táplálják. A lelkesedésük állandóbb a férfiakénál és mint zenebarátok kitartóbbak. S talán éppen mert improduktívek – mint reprodukáló művészek fáradhatatlanok.”

1932-ben viszont már ott tartunk, hogy Nők AZ IRODALOMBAN címmel tanulmányt közöl a lap Török Sophie-tól, amelyben a szerző így inti

pályatársait: „Amíg elfogadjuk vagy éppen elvárjuk a »főrt« mint nemünknek járó jogos könnyítést, addig »Írónők« maradunk, kirekeszt a kaszt, s holt ág az irodalom folyamában.” Ezek szerint huszonhárom év alatt annyit változott a világ, hogy igenis létezhetnek „produktív” nők, viszont még mindig nemük felől ítéltetnek s ítélnek, nem a teljesítmény felől.

Az, hogy a XX. század első felét áterezte egy evidensnek gondolt férfifelsőbbség, ha úgy tesszük, macsóság, mely jelen volt nemcsak az átlagpolgár, hanem a kifinomult értelmiség gondolkodásában is, az ott lélegzik az előadás hátterében. Viszont nem lehet egy komplett színházi estét pusztán sóhajtozással megtölteni, hogy lám, lám, szegény elnyomott asszonyok, milyen szerencsétlenek voltak. Ez így, önmagában, érdektelen. És még csak nem is igaz. De a saját sorsok, a konkrét okok, miértek szikrázóan izgalmasak.

A nyomtatásban megjelent művek olthatatlan kíváncsiságot ébresztettek bennem a személyesebb hang, a szereplők élete iránt, ezért fordultam a folyóirat után a levelekhez, a memoárokhöz, a naplókhoz.

Kafka Margit egyik levelében találtam egy mondatot, amely igazán szíven ütött, amely úgy hatott rám, ahogyan kamaszkoromban eldöntöttem egy-egy regényhősről, hogy személyes ismerősöm. „Az ember különben nem azért él, hogy verset írjon, ebben a nagyanyámnak van igaza” De akkor miért? Miért él, ha egyszer író, ha beszélni akar a világról, amelyben él?

Ebből a magból lett voltaképpen a NŐNYUGAT. Egy színházi este, amelyben nemcsak az alkotó nők, hanem a feleség-hivatást választók is főszerepet kaptak. Hogy annyi sok évtized után elmondhassák, miért lettek önsorsrontók, szerencsétlenek, olykor öngyilkosok. Úgy éreztem, joguk van a megszólaláshoz, mert sem butábbak, sem érzéketlenebbek nem voltak, mint híres párjaik. (Igen, Csibét is beleértve, aki egy ép mondatot sem tudott leírni, amikor Móricz magához emelte. Mert lehet, hogy Litkei Erzsébet nem vizsgázott jelesre a felnőttként megtanult grammatikából, de emberségből dicséretes ötös azért, amit a zsidóüldözés során tett. Konspirált. Márpedig konspirálni „bután” nem lehetett. A pusztá élet volt a tét.)

Már játszottuk a NŐNYUGAT-ot, amikor megjelent Borgos Anna és Szilágyi Judit NŐÍRÓK ÉS ÍRÓNŐK című könyve a Noran Könyvesháznál. Sajnáltam, hogy nem előbb találkozhattam a

kötettel, hiszen mennyi mindent hozzátehetett volna az előadáshoz.

A tíz, *Nyugat*-ban legtöbbet publikált nő élet-útja, műveik esztétikai értelmezése, viszonyrendszerük és motivációik aprólékos feltárása nagyon komoly, hézagpótló munka. A tárgyalt írók kiválasztásának szempontja nem irodalmi hatásuk avagy tehetségük volt: ők szerepeltek legtöbbször a lapban 1908 és 1941 között.

Ez a szempont azért megdőbbsé, mert a rengeteg publikáció ellenére a tíz nőből jó, ha három van, akire akár csak a szűken vett irodalmi köztudat emlékszik. Kosáryné Réz Lolát kissé biggyeszített szájjal lektűrírőként szokás emlegetni, Török Sophie-t jobbra Babits feleségeként tartjuk számon. Egyedül Kaffka Margit az, aki önjonon tananyag, intézménynév, emléktábla. De akad-e olvasója Kaffkának? Vagy akár a másik kettőnek?

Nem beszélve a kötetben tárgyalt másik hét nőről. Lesznai Anna határeset, róla esetleg van valami képünk: szépeket hímezett, és tán szerette a szerelmet. Ő mozgott a legothonosabban a *Nyugat* által képviselt világban, aztán úgy ebredaltatott ki még a kontinensről is, hogy évtizedekbe telt, mire hazatalált.

Reichard Piroska – az egyetlen nő abból az öt alkotóból, aki 1908-ban és 1941-ben, tehát az első és az utolsó lapszámban is megjelent... hatalmas szolgálatot tett az irodalomtörténetnek azzal, hogy hűségesen és finom diszkrécióval dokumentálta Osvát Ernő életét. Ő volt, aki a *Nyugat* harmincéves jubileumán keserűen konstata, hogy Elek Artúr egyetlen nőt sem említ a születésnapra írt cikkében. Már akkor sem. Pedig Elek Artúr, velem ellentétben, nyilván személyesen ismerte azokat, akiket kihagyott – a *Nyugat* körülbelül háromezer-ötszáz szerzője közül a hetvenet sem éri el a nők száma, ez nagyjából két százalék.

E hetven közül tartozik az első tízbe Lányi Sarolta, „a *Nyugat* leánya”, akit ugyan nem tiltanak a költői pályától a századforduló Gyulai Pál-os mércéjével, de családtagjai rendre számon kérik rajta, ha nem elég „gyöngéd és idillikus”, amit ír, hiszen egy úrileányhoz mégiscsak az illik. Egy honleányhoz.

Bohuniczky Szefi, akinek már a neve is egy század eleji regényhőse, „szálón”-t tartott fenn, irodalmi szalont, ahol mára lexikonszócikké nemesült entellektüelek cseréltek eszmét. Ezenközben albérletben lakott, és sokszor nem volt pénze papírt venni, hogy írhasson.

Gyulai Márta életéhez képest egy görög sors-tragédia híg limonádé. Megverve-megáldva egy folyondárként rátelepülő ikerestvérről, testi hibával, leküzdhetetlen egzisztenciális gondokkal. „*Idomított álmodó*”, ahogy önmagát meghatározza egyik versében. Osvát Ernő volt az idomárja, egyben élete egyetlen szerelme. Lehetetlen, eleve halálra ítélt kapcsolat. Sovány, sőt szinte blaszfém vigasz, hogy Osvát, öngyilkossága előtt, Gyulai Mártának írott búcsúlevelében, tizenhárom évi vigasztalan viszony és gyöttrődés után, ezt írja: „*Utolsóelőtti percben: egyedül Téged sajnálalak a földön. Még egyszer halld: Te tetszettél nekem legjobban itt. [...]*” Tetszett neki, sajnálja, mégis megöli magát Osvát. Ezt hallja a szerelmétől utoljára Gyulai Márta. Hogyan tudott így tovább élni? Gyerektelenül, szerelemtelenül, magányosan. Örökre bezárva egy finomkodó álmélkodásból kovácsolt mutaványoskretrebe, ahol a báméskodók, nyálukat csorgatva, így suttoznak: na, ez az a nő, akit utoljára szeretett a nagy ember. Szép tőle, nem?

Kovács Mária. Ilyen egyszerű név nincs is. Példabeszédben esetleg. Mintha a neve elrendelné, sőt elrendezné a sorsát. Úgy elfelejtették, hogy maguk a szerzők sem tudtak róla semmit. Hosszan nyomoztak utána, végül, mint egy krimiben, Amerikáig kellett futniuk az emléke után. Hogy egyáltalán volt. Létezett. Munkásnő ... ezt az agyoncsépett kifejezést is ebből a könyvből lehet átélhetően megérteni. Hogy mit jelentett a két háború között gyárban dolgozni, miközben tehetséges volt valaki. No nem zseni, „csak” tehetséges.

Kádár Erzsébet nagy múltú család leszármazottja. Kezdet a Monarchiában, vég a második világháború utáni Budapesten. Egy nagyon is létező feleség mellett volt Illés Endre szeretője. Mindvégig tudta, sose lesz belőle vállalt kapcsolat. De nagyon szerette azt a férfit, aki mellett köd volt, füst, árnyék. Abból létezett, hogy vadul, elkecseregetten szerette. Íróságának motivációja is javarészt ebből a szerelemből táplálkozott. A fejezetcím szerint A KEGYETLENSÉG ÍRÓJA. Saját magával volt a legkegyetlenebb. Hátborzongató, ahogyan megint egyik levelében Illés Endrét: „*Ne fogd meg a lábam, ha Livia* [Illés felesége] *mellett állok.*”

Atyaisten, hányszor állhattak ezek hárman egymás mellett?!

Mindkettejükről, Reichardról és Kádárról is az terjedt el, hogy öngyilkosok lettek. Mint Szilágyi Judit és Borgos Anna könyvéből kiderül,

ez egy közkedvelt, „romantikus” tévedés. Reichard, valóban betegen, nyomorultra rákosodva, még a nagy pesti ostrom előtt, belehalt egy bonyolult műtétbe. Pedig akár bele is lőhették volna a Dunába. A priusza megvolt hozzá. Kádárt pedig szabályosan kivégezte egy véletlenül rosszul elzárt gázcsap, a háború után alig valamivel, a frissen felújított lakásában.

Hadd idézzem Reichard Piroskát, aki azért végigkísért néhány öngyilkosságot élete során: „Az öngyilkosságban van valami csínyta. Azt hiszem, az, hogy feltűnő.” Ha előbb jelenik meg ez a könyv, mint létrejön a NŐNYUGAT című előadás, ezt a mondatot körmömszakadtáig védtem volna. Hogy benne maradjon. Még úgy is, hogy nem ül a nézőtérén ember, aki tudná, ki is ez a szerző. Ebből a mondatból meg lehet jegyezni.

A kötet végén van egy tanulságos slusszpoén. A szerzők közlik még negyven, a *Nyugat*ban publikált asszony rövid életrajzát. Mindegyik érdekes, és van egy roppant mulatságos is. Egy férfi, aki női álnevet választott magának, mert saját nevén minden írását visszadobta a *Nyugat* mindenható szerkesztője. Amikor az illető a felesége nevével próbálkozott, a szerkesztő rögtön elfogadta az írást, meg is jelent. Ez elég sokat elárul a közgondolkodásról, már ami a minőség–alkotás–biológiai nem összefüggését illeti. A szerkesztőt Móricz Zsigmondnak hívták.

Tíz életrajz, tíz sorsregény. Akár tíz könyv is lehetett volna belőle. Tíz kicsi, patinásra szürkült tégl a székesegyház falában. Ezek nélkül a téglák nélkül nem áll az épület, lerogynak a magasban trónoló, szépen megmunkált zárókövek. Azok a szépen faragott férfiak, akik nélkül le sem lehet érettségizni. De még egy gimnáziumba sem vesznek fel.

Amiről nem lehet nem beszélni, s amiről nehéz is jól beszélnem, azt én tulajdonképpen nem szeretem. Azt, ahogyan férfira és nőre úgy van leképezve a világ, hogy az egyik csak kevesebb lehet a másíknál.

Elégnek kellene lennie, amit viszont szeretek és fontosnak tartok: hogy másképpen látjuk a világot, férfi és nő. Ez nézőpont, nem minőség kérdése. És egyiknek sem lehet privilégiuma a másik nemébe beleéreznie magát. De lehet, lehet! Éppen emiatt érdemes nemcsak ezt a könyvet, hanem a könyvben tárgyalt írókat–költőket is olvasni.

Bíró Kriszta

II

ELCSERÉLT FEJEK

1. Az esztétikai kánon és a női szerepek

A NŐÍRÓK ÉS ÍRÓNŐK című kötet címlapja szellemes képi ötlettel vonja magára a reménybeli olvasó figyelmét. A *Nyugat* megindításának 25 éves jubileumán, 1932-ben készített híres zongorás fényképet, a folyóirat talán legfontosabb képi reprezentációját, amelyen eredetileg 14 férfi szerző mellett egyedül Török Sophie képviselte a másik nemet, a kötet munkatársai úgy változtatták meg, hogy a férfitestekre a *Nyugat* írónőinek fejét retusálták, szerepeltetve természetesen Kaffka Margitot is, aki 1932-ben már nem élt, vagy Kádár Erzsébetet, aki viszont akkor még nem publikált a lapban. A retusált fénykép így előállít egy női *Nyugat*-ot, amely az esztétikai tudatunkban reprezentatívnak számító *Nyugat*-kánonnak egyfajta test nélküli tükörképe és kiegészítése. Tükörképről van szó, mert az önreprezentáció módja és a férfitestű, női fejű groteszk lények elrendeződése a zongora körül változatlanul megfelel az 1932-es beállításnak. Török Sophie kivételével, aki az eredeti képen férje, Babits Mihály mellett áll, minden egyes női arc mögött vagy alatt ott van egy férfiarc. Ilyen módon a retusált kép – a szerzők, Borgos Anna és Szilágyi Judit szándékának megfelelően vagy éppen annak ellenére – nem nőként kívánja a kánon részévé tenni a női írókat, hanem férfiként. Más értelmezésben viszont a borítókép azt is sugallhatja, hogy mindaddig nem beszélhetünk úgy a női irodalomról, hogy mondatunkon ne sejljenének át a túlnyomórészt férfi írók munkáihoz és férfi kritikusok, irodalomtörténészek ítéleteihez kötődő „esztétikai” kánon rendezőelvei, ameddig a női szereptudatokra irányuló szemlélet, amely szükségszerűen kihívást intéz e kánonnal szemben, nem tud önálló testet kölcsönözni a „nőinek” az irodalomban.

Az „esztétikait” az imént azért tettem idézőjelbe, mert bár a *Nyugat* esetében, pontosabban Ignóty szerkesztői elveiben – a korabeli irodalmi palettát figyelembe véve a legteljesebben – érvényesülni látszik az esztétikai formák és az esztétikai formákat létrehozó tehetség teljes szabadsága, tehát egyfajta esztétikai liberalizmus, a folyóirat fennállása során mindvégig kimutatható, hogy a „nőihez” negatív, korlátozó szte-

reotípiák kapcsolódnak a kritikai nyelvben, és ez arra figyelmeztet, hogy a *Nyugatban* érvényesülő esztétikai szemléletet is rejtett gendertartalmak hatották át. A kötet szerzőinek egyik célja alighanem éppen az volt, hogy erre felhívják a figyelmet, amikor „a *Nyugatot* a nők jelenléte és személyes története felől” (7.) vizsgálták.

A *Nyugat* és a nyugatosnak nevezett irodalom mai esztétikai tudatunkban a második világháborút megelőző bő három évtized irodalmának centrumában helyezkedik el. A női irodalom és az irodalomban kialakított női szerepek, identifikációk vizsgálatakor azonban egyáltalán nem kézenfekvő, hogy az esztétikai kánon elrendeződéséből kell kiindulnunk, hiszen maga a problémakör nem ágyazható be az „esztétikai” terébe. Pontosabb képet akkor nyerhetünk, ha az irodalmi mező lehetőség szerint mind teljesebb kiterjedését bevonjuk a vizsgálatba, a konzervatív folyóiratokat éppen úgy, mint az avantgárd orgánumokat. A konzervatív folyóiratok azért is érdemelnek különös figyelmet, mert a konzervatív-nemzeti kultúra is megteremtette a maga női szerepmintáit, sokkal hatékonyabban, mint szabadelvű kihívója, amit alátámaszt, hogy a magyarországi feminizmus a 20-as évek második felében már kifejezetten konzervatív alaphangolságú volt. Ez természetesen nem két emberre szabott feladat, eszembe sem jut ilyesmit számon kérni a szerzőkön. Mivel a *Nyugat* a korszak messze a legtöbbet kutatott, működését és belső kapcsolatrendszerét tekintve is a legjobban feltárt folyóirata, amely máig hatóan határozza meg a magyar irodalom önszemléletét, alakulásának főbb irányait, érthető és indokolt, hogy a most tárgyalt kötet szerzői a *Nyugatot* választották ki az irodalmi mező egészéből. De mivel a női identifikációk és társadalmi szerepek vizsgálata az irodalom körében sem rendelhető alá maradéktalanul esztétikai szempontoknak, a kutatónak éppen a *Nyugat* kapcsán van a legnehezebb dolga, mert a *Nyugatról* szóló elbeszélések az esztétikai diszkurzus területén alapozódnak meg.

A kötet függelékében számba veszi a *Nyugat* 33 évfolyamában publikáláshoz jutott női szerzőket, és a legtöbbet publikáló tíz írónról portréfejezetet közöl. A statisztikai szempont előszöbeli indoklása világossá teszi a feladat kijelölés bizonytalanságát: „A »statisztikai« szempont relevanciáját számunkra az adta, hogy kérdéseinket nem a mai irodalmi értékelés felől tettük fel, hanem

az akkori kánont, a Nyugat által legértékesebbnek tartott nők pozícióját igyekeztünk felmérni.” (9.) A publikációk statisztikája ugyan nem fedi le a folyóirat kánonát, de valamit még akkor is elmond róla, ha nem tekintünk el olyan statisztikus tényezőktől, hogy a *Nyugat* fennállása során nem mindenkor azonos rendszerességgel jelent meg. Azt is tudjuk továbbá, hogy semmiféle kánon nem azonosítható egy névsorral. Az viszont kiválglik a mondatból, hogy a statisztikai eszközökkel megragadni kívánt kánont a szerzők egyértelműen értéktényezőkkel hozzák összefüggésbe, pontosabban a szerkesztői és a kritikai értékelésekkel, amelyek elsősorban nyilván az esztétikai preferenciákról tanúskodnak. Tisztázatlan marad viszont, hogy a szerzők szerint milyen viszonyba állíthatók ezek az esztétikai preferenciák a női szerepek kialakulásával az irodalomban. Ez a tisztázatlanság nem csupán elvi jellegű, hanem befolyásolja a könyv érvelésének erejét is. Borgos Anna és Szilágyi Judit ugyanis mind a tíz kiválasztott szerzőről szólva bő teret szán arra, hogy bemutassa az írói munkák kritikai recepcióját, de a bemutatásokból nem derül ki, hogy a kritikákból véleményük szerint mi szól a művek minőségének és mi az írók identifikációs választásainak, női szerepeiknek. Az előszónak egy másik megjegyzése, hogy tudniillik „a Napkelet több, a Nyugat több-féle nőt közül” (9.), arra utalhat, hogy a *Nyugat* esetében ezt a sokféleséget volna érdemes megragadni, amihez viszont semmi köze a közlések számosságának, az esztétikai kánon pedig épenséggel korlátozza a sokféleség számbavételét, mert a viszonylag sikeres szerepformálókat tükrözi, a problémákról viszont a sikertelebb identifikációk is sokat mondhatnának.

Az esztétikai megalapozottságú kánon és a női szerepek közti viszony feszültségei ezért viszonylag korlátozott szerepet kapnak az érvelésben. „Hogyan viszonyult a »tisztá« esztétikum, az irodalmi autonómia univerzális mércéje a női tapasztalat, hang, nézőpont megmutatásának speciális igényéhez?” (10.) – hangzik a bevezetés egyik kérdése. A női tapasztalat, hang és nézőpont megmutatása, akármit értsünk is tapasztalatón, hangon és nézőponton, csakis a művek által, vagyis az esztétikai megformáltság ismerve szerint lehetséges. Ahhoz, hogy ezek az ismervek ne rekeszék ki az írói identifikációk és az értelmiségi szerepek által is megjelenített társadalmi és kulturális kontextus elemzését, a szöveget nem

immanens objektumként, hanem a hozzá fűződő gyakorlati viszony feltárásával kell értelmeznünk. Ezekben a viszonyokban az írás a társadalmi aktivitás egyik formájaként nyilvánulhat meg. Mindehhez arra is szükség van, hogy lehetőleg pontosan értsük, mit jelent egy adott diszkurzusban a „nő” vagy a „női”. Amikor például a kötet bevezetése Osvát egyik korai kritikáját idézi, amelyből kitűnik, hogy a szerkesztő a „nőiség” ábrázolását tartja az írók feladatának, fontos lenne tudnunk, vajon mit jelentett Osvát számára a „nőiség”, milyen elképzelései voltak róla, amelyekhez hozzámérte az ábrázolást. Osvát megkövetelte, hogy az író ne tagadja meg magában „a nőt” (12.), miközben a férfi írók esetében ilyen szempontjai nem voltak. Hasonló elvárásokkal a *Nyugat* kritikai diszkursusában később a „zsidó” kapcsán találkozunk. Mindez arra utal, hogy a „nőiről” alkotott előzetes kép esztétikai tényezővé vált a művek értékelésekor, mert a „férfi” természetes jelölensége mellett a korabeli kritika a „nőit” eleve jelöltnek tekintette. Osvát esztétikai szemlélete sem volt tehát „tisztá” és immanens (mint ahogy senkié, semmikor nem az), olyan előzetes ideológiai beállítódások befolyásolták, amelyeket nem tekinthetünk személyesnek, sokkal inkább a kor kulturális mintázatahoz tartozóknak. Következésképpen a *Nyugat* környezetében megalkotható női szerepek vizsgálata nem simulhat bele a *nyugatos* irodalom esztétikai alapozottságú képébe. Az irodalomtörténész feladata alighanem az volna, hogy minél élesebben rámutasson az irritációs pontokra.

2. Kétpólusú szerkezetben

A magyar irodalom piacán a *Nyugat* indulásának korában, a XX. század elején jelentek meg először viszonylag nagyobb számban nők, kanonikus szerzővé azonban csak nagyon kevesen válhattak közülük. A *NŐIRÓK ÉS ÍRÓNŐK* című kötet tíz portréfejezetének hősei: Kaffka Margit, Lesznai Anna, Lányi Sarolta, Török Sophie, Reichard Piroska, Bohuniczky Szefi, Gyulai Márta, Kovács Mária, Kosáryné Réz Lola és Kádár Erzsébet. A névsor jelentős részét olyan szerzők teszik ki, akik az elmúlt évtizedekben kevés figyelemben részesültek, sőt a többségüket a feminista irodalomkritika magyarországi megjelenése és megerősödése sem tudta helyzetbe hozni. A kivétel természetesen Kaffka Margit, aki elhagyhatatlan szereplője a *nyugatos* kánonnak, monográfia és tanulmányok sokasága foglalkozott mun-

kásságával. A névsor természetesen nem jelöl csoportszerűséget. Borgos Anna és Szilágyi Judit helyesen állapítja meg: „*A nyugatos nőiről aligha definiálhatók csoportként: egyéni történeteik, szociokulturális hátterük, irodalmi pályájuk alakulása, politikai nézeteik, esztétikai irányultságuk, a női szerepekről alkotott képük tekintetében is lényeges különbségek vannak közöttük.*” (18.)

A női szerzők műveinek vizsgálata nem első sorban a poétikai innovációk számbavételét kell, hogy jelentse, ami egyébként az esztétikai alapú kanonizáció legfontosabb eleme. Fontosabb kérdés, hogy eltérő tapasztalataik milyen interakciókba lépnek a készen talált poétikai formákkal és az irodalmi mező alakulását befolyásoló hatalmi működésekkel. Átalakítják-e az ábrázolás norma- és szabályrendszerét, az irodalmi mező elrendezését, megpróbálják-e átformálni a középosztálybeli nők számára felkínált társadalmi szerepeket, vagy ellenkezőleg, alkalmazkodnak a készen talált formákhoz, a mintaként felkínált jelölőláncokon belül keresnek helyet a „nőinek”, és megerősítik az uralkodó ideológiák nőképét. Ez a szempontrendszer nem fér bele az irodalomtudomány hagyományos kereteibe. A történettudománnyal, a szociológiával és a pszichológiával történő folyamatos együttműködést igényli, aminek a kultúratudományok biztosíthatják a közegét. A nemzetközi irodalomtudomány az elmúlt évtizedekben intenzíven próbált részt venni azokban a folyamatokban, amelyeknek köszönhetően mára számos alkalmasnak tetsző eszközünk és módszerünk van a fenti kérdések alapos vizsgálatához. Meglepő, hogy a *NŐIRÓK ÉS ÍRÓNŐK* című kötet ezek közül keveset használ.

A *Nyugat* legtöbbet publikáló írónőiről szóló fejezetek tagolása megegyezik. Először a szülőkről és az otthoni környezetről olvashatunk, majd a pályaindulásról, a *Nyugathoz* való megérkezésről. Ezt követi a *nyugatos* írókhoz és író-nőkhöz fűződő kapcsolatok feltárása, az életműjellegetek összefoglalása, a női szerepekről kialakított szerzői vélemények és a művekről szóló kortársi kritikák felidézése. Ez a szempontrendszer nem vonul fel minden portréfejezetben maradéktalanul, de egyikben sem fordulnak elő más szempontok, ezek kombinációjából épül föl valamennyi, világosan elválasztva őket egymástól. A szempontok jellege miatt minden fejezetet az elbeszélő hangvétel urálja, az elemző, analitikus vagy kritikai tónus csak egy-egy mondat erejéig jut szóhoz.

Borgos Anna és Szilágyi Judit teljesítménye elsősorban a filológia sokak által másodlagosnak tekintett, valójában mégis alapvetően fontos területén jelentős. Hatalmas munkát elvégezve kiadatlan levelezéseket tártak fel. Kutatásuk nyomán alkothatunk képet Reichard Piroska és Elek Artúr barátságáról csakúgy, mint Kádár Erzsébet Illés Endréhez fűződő bonyolult viszonyáról. Ezek a levelezések teljességgel magántermészetűek ugyan, „*alig van nyoma bennük annak a közegnek*” (419.), amelyben a levelek írói éltek, mégis sokat elárulnak arról, hogy a polgári normarendszer és a személyesség esztétikai, művészi megélésének kereszteződésében kialakuló történetek milyen forgatókönyv szerint bonyolódhattak a XX. század első felében.

A kötet kiemelkedő erényei közé kell sorolnunk azt is, hogy két írónőt, Gyulai Mártát és Kovács Máriát mondhatni a teljes feledésből emelte ki, és nem sokkal volt jobb helyzetben náluk Reichard Piroska sem. Velük kapcsolatban más feladatokat kellett elvégezniük a szerzőknek, mint a Petőfi Irodalmi Múzeumban nemrég önálló kiállítással szerepelt Lesznai Anna vagy Kaffka Margit bemutatásakor. Igaz, Gyulai Mártát nem annyira költőként, inkább és elsősorban Osvát egyik titkolt bizalmasaként és szeretőjeként ismerheti meg az olvasó, ami mégsem nagy méltánytalanság, mert költőként nem alkotott jelentőset. Nála feltétlenül jobb költő volt Reichard Piroska, aki a kötet megjelenésének egyik nagy nyertese lehet. Reichardról eddig főképp szintén Osvát révén emlékezett meg az irodalomtörténet-írás. Pedig szellemi és személyes életútjából, ítéleteiből és lírájából is jól megérthetők a korabeli értelmiségi nő önképfarmálódásának alapvető kérdései, amelyek mindegyike a közegtelenséggel függ össze.

Mindezen eredmények ellenére sem bizonyos azonban, hogy az irodalomtörténet-írás hagyományos eszközei a kötetben elérkeztek teljesítőképeségük határaihoz. Amikor például a Kaffka Margitról szóló fejezetben szóba kerül, hogy a *Nyugat* legtöbbre becsült írónője határozottan Ady mellett foglalt állást a duk-duk afférban, a fejezet szerzője, Borgos Anna is érzékeli, hogy nem volna érdektelen mélyebben megérteni Kaffka értékvalasztását abban a konfliktusban, amely Ady imázsépítésének kérdésein kívül eszenciálisan tartalmazta a korai *Nyugat* modernizmusának minden kétfelével teli ellentmondását. A megfontolások mégis elmaradnak, az

olvasónak meg kell elégednie a sejtetéssel, hogy Kaffka képtelen volt szabadulni Ady személyes hatásától, jöllehet, Adyt irritálta Kaffka Margit „*nemét felülíró tehetsége*” (46.).

Egyebek mellett ugyanígy kifejtetlen marad, hogy milyen feltételek mellett, miként nyilvánulhatott meg a *Nyugat* körében a női írók szolidaritása, miközben számos adat támasztja alá annak a megállapításnak az igazát, hogy „*minden sikeres Nyugat-nő mögött vagy mellett állt egy Nyugat-férfi*” (22.). A bőséges és jól megválogatott idézetanyag arról tanúskodik, hogy az író nők egymás közti magánlevelezésében számos esetben megnyilvánult annyi empátia, amennyi a narcizmus általános kultúrája és a keserű tapasztalatok közepette egyáltalán átélhető volt. Kaffka Margit például így köszöntötte 1912 májusában a nála tizenegy évvel fiatalabb, ekkor mindössze 21 éves Lányi Saroltát: „*én már szégyén sem vagyok, semmi sem vagyok, és hidd el, így is lehet élni. – Köszöntelek téged, leány, aki még sírni, várni, énekelni, elrémülni, újrakezdeni, kétségbeesni, megenyhülni, ráébredni, megalkudni, letörni és felemelkedni fogsz sok, sok ideig, amikor én már csak konstatálok*”. A magánszférában, a baráti hálózatokban megnyilvánuló empátia és szolidaritás megjelenhetett-e az irodalmi nyilvánosságban, és ha igen, milyen diszkurzust alakított ki ez az igény, miként viszonyult ez a diszkurzus az irodalmi nyilvánosság uralkodó nyelveihez, ha pedig nem, mi volt az oka a hiánynak – ezek is olyan kérdések, amelyek lényegesek ugyan, ám nem csupán megválaszolatlanul, de jórészt megfogalmazatlanul is maradnak a könyv lapjain, amiért immár alighanem a hagyományos irodalomtörténeti eszközrendszer korlátozottsága okolható.

A modernitás arculatát jelentős mértékben alakította a nők nyilvánosságbeli aktivitása. Ez az aktivitás, amennyiben a társadalom terepein megformált és szükségszerűen ellentmondásos identifikációk írói szerepekben keresztül történő elsajátításáról van szó, diszkurzív természetű. Ezért a kapcsolati hálók feltárása, a kapcsolatok pszichológiai természetének jellemzése és a *Nyugat* körüli események elbeszélése együttesen sem képes kellőképpen rávilágítani arra, miként helyezkednek el az egyes író nők által kialakított szerepek a társadalom számukra hozzáférhető szimbolikus rendszereiben.

A kötet lapjain az író nők elsősorban levélrészletekben szólnak meg, vagyis a nyilvános-

ság alatti, melletti magánszférában. Ezek sokat elárulnak arról, hogy a magánéletükben miként birkóztak meg a társadalmi aktivitásukkal is összefüggő helyzetekkel. Az is világosan felismerhető a levélrészletek segítségével, hogy a nyilvánosság és a magánszféra nem elhatárolható, hiszen példák sokasága mutatja, hogy szerkesztő és szerző kapcsolata éppoly könnyen, mint amilyen kibogozhatatlanul színeződhetett át szeretői viszonyná vagy bizalmas barátságáig. A levelek mellől azonban fájdalmasan hiányzik egy-egy nem szemléltetett funkcióval idézett, hanem a kulturális reprezentációk és az őket ábrázoló, bemutató nyelv elemzésére szánt regény-, novella- vagy versrészlet.

A nagyszerű Kádár Erzsébetről szóló fejezet például összefoglalja az író tizenegy novellájának tartalomvázát, és ezekből az összefoglalásokból helyesen vonja le azt a következtetést, hogy „valamennyi témamag a lelki gyötres, a fizikai erőszak, a lopakodó félelem, a morális elbizonytalanodás sötét valóságának atmoszféráját hordozza”. De lapozzuk csak fel például a *HARMINC SZŐLŐSKOSÁR* című elbeszélését, amely 1939-ben jelent meg a *Nyugatban*. A *NŐIRÓK ÉS ÍRÓNOK* című kötet így foglalja össze az elbeszélés cselekményét: „Egy asszony szőlőt csomagol; ebédnél a férj észreveszi, hogy felesége elvesztette a jegygyűrűjét. Halálos sértődés, a feleség hiába keresi a gyűrűt, a gyerekek szorongva figyelnek, az asszony végül a gonddal becsomagolt kosarakat bontja ki fűrtönként, s éjszakára megtalálja a gyűrűt – az utolsó, harmincadik kosárban.” A rövid összefoglaló pontos, de ahogy az ilyen kivonatokkal lenni szokott, épp a lényeg marad ki belőle. Az elbeszélés rövid mondatai, ellipszisei erőteljesen érzékeltetik a gyűrű eltűnése nyomán kialakuló feszültséget, ami arra indítja a feleséget, hogy férje szemrehányására válaszolva végre kimondja és megfogalmazza, amitől eddig némán szenvedett: idegen számára a férje ménesi világa, a halottai, akiknek a képeivel tele a fal, az a zsarnoki erkölcs, amelynek a férje is szolgája.

„Apám folytatta:

– Igen, mert gyűlölsz mindent, amit szeretek!... Azért tetted, hogy megkeserítsd bennem Ménest is!... Mert tudod, hogy szeretem Ménest. Valld be, azért tetted, mert gyűlölöd Ménest!

– Miért bántja? – suttogta nővérem tág szemmel.

Hosszú csend következett, majd anyánk hangját hallottuk. Lassan beszélt, tagolva, a mondatok közt szünetet tartott. Egy darázs kerülgette hajamat.

– Igen, megmondom: nem szeretem Ménest! De a gyűrűt nem dobtam el. Magad sem hiheted, hogy ilyesmit tennék...

– Hideg vagy és kegyetlen! Szándékkal tetted!...

– Nem! – Szinte gúnyosan kiáltja anyánk: – Anyára nem gyűlölöm. De értsd meg, nem szeretek itt semmit... Figyelj, igen, elmondom... Csodálkozol, hogy nem érzem jól magam Ménesen? Nézd, én hozzád tartozom, s nem a halottaidhoz... Olyan ez a ház, mint egy kriptá! Az üres hely a falon, talán az én nevem kerül oda...

– Ne félj, a tied nem kerül ide!

– Ó, biztosan tudom, azért felakasztanád. Hogy teljes legyen a névsor! Ménest nem rövidíteniéd meg egyetlen fekete keretes névvel sem... Milyen engedelmesen szolgálod te ezt a rendszert!... Ezt a szálnalmas szolgásgot... De hagyjuk, elég nekem az is, hogy már a magad helyét is kijelölted... Undorodom István mankóitól, semmi közöm Pali bácsi pipájához... És ha kinézek az ablakon: csupa karó, karó és karó...

– Örülj, hogy legalább ez megmaradt! A gyerekeknek... Hálátlan vagy!

– Te vagy hálátlan! Szóltam valaha is, hogy nem szeretek itt élni? Kijöttem minden évben, mert a gyerekeknek öröm, s mert a tiéd...”

Az anya érzelmeinek igazságát a polgári magcsalád ökonómiája fojtja el, amelyben a gyerekeknek továbbadható érzelmi és családtörténeti örökség a tárgyi örökséggel együtt a család összetartozásának legfontosabb értéktényezője. Az elbeszélés narrátora a két gyerek közül a kisebbik (nem derül ki róla, hogy fiú-e vagy lány). A gyermeki perspektíva ebben az esetben a konvenció letéteményese. A két gyerek szolámát a polgári magcsalád mint modell érzelmi alárendelődést követelő diktátuma hatja át, amely soha nem a jelenben, hanem a gyerekek jövőjében és a család történetiségének férfiágon öröklődő mentális-érzelmi folytonosságában igazolja magát.

„– Azért mégis sajnálom!

– Kít?

– A papát.

Megíjédtem, hogy ki merte mondani.

– Nem kellett volna kiabálnia! – feleltem hevesen. Később csendesen tettem hozzá: – Én is...”

Ezek után hiába kerül elő a gyűrű, a vacsorát szótlanul fogyasztja el a család, a hideg becsap a pitvarról, és a gyerekeken ismeretlen félelem lesz úrrá. Az elbeszélés diszkurzív kerete, vagyis az az értékrend, amelyen belül értelmesek a reprezentált magatartások, a polgári magcsalád

értékvilága, amelynek az elbeszélés a represszív oldalát tárja elénk, miközben Kádár Erzsébet publicisztikai írásaiban arról igyekszik meggyőzni olvasóit, hogy a középosztálybeli nő maradéktalanul megelérheti személyes hivatását a családnál, az otthon és a haza hármasságában.

Mivel a kötetből hiányzik a szépirodalmi munkák vizsgálata, a tíz női szerző íróként csak töredékesen válik láthatóvá társadalmi aktivitásában. Ami ebből az aktivitásból leginkább megmutatkozik, az a *Nyugathoz* való megérkezés útja és a folyóirat világában elfoglalt pozícióknak a recepción keresztül láttatott változása. Ám mivel a *Nyugat* okkal és joggal férfivilágként tárul a könyv olvasója elé, amit a női írórsorsok nézőpontja karakteresen kirajzol, ezért aztán Borgos Anna és Szilágyi Judit észrevétel nélkül bár, mégis nyilvánvalóan hasonló belső elmentmondással alkotja meg könyvét, mint amilyen ellentmondásra Kádár Erzsébet idézett novellájában bukkantunk. Bár a kötet a *Nyugathoz* mint folyóirathoz lazábban-szorosabban kötődő női írórsorsok felől kívánja elénk tárni az irodalmi mező egy meghatározott szeletét, és ezeknek a különböző, a férfiak által uralt irodalmi mezőben mégis több vonatkozásban hasonló belső elmentmondásoknak kíván irodalmi tudatunkban érvényt szerezni, mindezt úgy teszi, hogy nem próbálja felforgatni az irodalmi tudatnak azt a lényegében mindmáig változatlan elrendeződését, amelyben a „női” azáltal válik jelöltté, hogy alárendeltje marad a jelöletlen „férfinak”. Egy bipoláris szerkezetben bármelyik pólus erősítése a szerkezet egészének erősítésével jár. Így a női irodalomról szóló beszéd, amennyiben maga is a „női” kijelölésén alapszik, megerősíti azt a hatalmi struktúrát, amelynek leírására vállalkozik, és így maga is a probléma része lesz. Esetünkben ezt támasztja alá, hogy például Kaffka Margit pozícióját a leírás számára is az teszi jelentőssé, hogy „a nők mellett reprezentatív férfi szerzők és kritikusok is figyelemmel kísérték a munkáit Adytól Móriczon, Karinthyn, Schöpfunginen át Tóth Árpádig”. (64.) Mindez nem csorbítja Borgos Anna és Szilágyi Judit munkájának abbéli eredményét, hogy pontosan feltérképezi, mit értettek a *Nyugat* körében „nőies” és „férfias” alatt. Annak már kevésbé örülhet az olvasó, amikor azt tapasztalja, hogy helyenként a szerzők is ugyanezen kategóriarendszer eszközeit használva jellemzik hőseiket, például Lesznai Annát, akinek más kiváló tulajdonságai mellett „nyitott asszonyi sze-

relete” predesztinál arra, hogy első kötetes írók, költők műveiről írjon a *Nyugatban*, vagy amikor ugyanőt gyanúba keverik erős intellektualitása miatt, ami „férfias” (109.) vonás lenne.

Azt hiszem, akkor válnánk képessé arra, hogy hatékonyan kikezdjük a bipoláris szemléleteket, ha nagyobb figyelmet tanúsítanánk az olyan jelenségek iránt, amikor a „női” és a „férfi” keresztezi egymást. A kötet egyébként nagyszerű idézetanyagában illeszkedik találkozunk például Tóth Árpád itt megfontolás nélkül maradó, ám annál izgalmasabb megfigyelése kapcsán, amelyet ő maga is csak zárójelek között mert megemlíteni: „*Lányi Sarolta fellépésének jelentőségét nem költészetének feminin vonásában kell keresnünk, sőt szorosabb értelmezéssel szinte ahhoz az eredményhez jutnánk, hogy a kiélezetten feminin elemek kezelésében inkább más, mégpedig férfi költők hatása alatt áll. [...] (Az egész új lírai mozgalomnak volt valami egyetemesen nőies lágyságú jellege.)*” (142.) Úgy vélem, a modernizmus nőirodalmának vizsgálatát ezzel a zárójelek közt megkockáztatott Tóth Árpád-mondattal kellene kezdeni, megvizsgálva történeti jelentését, teherbíró képességét. Ám az, hogy egy ilyen kezdőponthoz eljuthatunk, kétségkívül Borgos Anna és Szilágyi Judit érdeme, akik könyvükkel alkalmasint lezártak egy időszakot a modern magyar nőirodalom kutatásában, miközben kutatók sora és más munkáikban ők maguk is már egy másik időszak kérdéseit igyekeznek kidolgozni.

Schein Gábor

SZELLEMLÚZÁS VAGY SZELLEMLÉZÉS?

Szécsi Noémi: *Nyughatatlanok*
Európa, 2011. 436 oldal, 3500 Ft

„Most menjünk e helyről. Amik ezután történtek, azt látni nem emberi szemnek való” – ezek a mondatok hiányoznak a NYUGHATATLANOK-ból. Azért tudom mégis idézni őket, mert Jókai Mór viszont leírta őket. A FORRADALMI ÉS CSATAKÉPEK című művében szerepelnek: ez a könyv mostanság alighanem jóval gyakrabban kerül le a polcokról, mint jó ideje már. Ha valaki hallotta vagy olvasta

Szécsi Noémit regényéről nyilatkozni, vagy találkozott már róla szóló kritikával – a kritikusok szemmel láthatólag mind hallották vagy olvasták Szécsi Noémit regényéről nyilatkozni –, akkor jó eséllyel eljutott a Jókai-kötetig is. A NYUGHATATLANOK tizenegy részből és egy ELŐHANG-ból áll: ez utóbbiról tudhatjuk meg, hogy az voltaképpen egy Jókai-elbeszélés újraírása – és valóban: mindkét szöveg arról szól, hogyan megszárolják le egy kastély összes otthon tartózkodó lakóját. Összeolvassa őket pedig óhatatlanul feltűnnek a fenti mondatok, melyeknek a regényben beszédes módon nincs helyük már: az ELŐHANG transzgresszív öldöklésjeleneteinek narrátora nyilvánvalóan más elképzelésekkel bír arról, mi való látni az emberi szemnek, hiszen minden további nélkül regisztrálja az elguruló fejeket, a fröccsenő vért és húspépet vagy a „sűrű, szürke” agyvelő kilocsbanását is.

Nem is csodálkozhatunk, ha mikor most Szécsi Noémi biztatására elővesszük a Jókai-kötetet, azt tapasztaljuk, hogy belepte kissé a por: a kortárs irodalom kapcsán igencsak ritkán kell Jókaihoz nyúltni, nem sok szál látszik a mához kötni, ami persze aligha független attól, hogy általában a romantika is jobbára a posztmodern pofozóbábjaként, szubjektum-, történelem-, szerzőfelfogása (és a többi) elhatárolási alapjaként és mihamarábbi dekonstruálásra szoruló művek és ideológiák televényeként szokott csak felbukkanni – miközben mondjuk a barokk poétikákkal való találkozásokból izgalmas művek sora született az elmúlt évtizedekben, addig a XIX. század (alapvetően és kevés kivétellel) megmaradt gyanúval kezelt, ám a termékeny provokációt nélkülöző eszméletörténeti időszaknak. A kérdés tehát, hogy mihez kezd Szécsi Noémi Jókaiival, izgalmas – úgy tűnik azonban, a válasz ezúttal is nagyjából a megszokott. A NYUGHATATLANOK-ban, ahogy láttuk, a fentebb idézett mondatok hűlt helye az igazán fontos, amiből negatív úton egyértelmű terv olvasható ki: elmesélni egy XIX. századi történetet a reprezentálhatóság XIX. századi korlátait figyelmen kívül hagyva – ezeket a korlátokat szimbolizálják itt a Jókai-mondatok.

A NYUGHATATLANOK azonban nem akcióregény, már az első tíz oldalon megtörténik a könyv összes gyilkossága, a zárványszerű, a regény többi részéhez sokáig bizonytalannak tűnő módon kapcsolódó ELŐHANG után határozott tónusváltás következik. A tizenegy sorszámozott rész a szabadságharc után emigráló Bárdy Rudolf és

családja franciaországi és belgiumi életének néhány hónapját meséli el 1853-ban és '54-ben – ám hamarosan kiderül azért, hogy az ímént rekonstruált alapgesztus voltaképpen a regény egészére nézve is meghatározó marad. Az erőszak ábrázolhatósága ugyanis nyilvánvalóan nem az egyetlen olyan terület, ahol ma tágasabbnak tűnnek a határok, mint másfél évszázada, a NYUGHATATLANOK pedig számosat sorra is vesz ezek közül. A legszembetűnőbbek természetesen a szexualitással kapcsolatos részletek: a téma emancipálásáért folytatott küzdelem során gyakran elhangzott állításnak, mely szerint az emberi kapcsolatokról való tudás fontos terepe vész el a nemi élet ábrázolásának kategorikus kizárásával, számos alkalommal igazolja jogosságát a regény. A főszereplő házaspár hosszú távollét utáni első szeretkezésének leírása nemcsak a feleség bon mot-ja („Csak egyet kérek magától, Rudolf: amikor a hátamon fekszem, ne emlegesse Kossuth Lajost! Nagyon zseniroz.”) miatt tartozik a magyar irodalom legemlékezetesebb szexjelenetei közé, hanem főleg a vágyak és kényszerűségek szövevénye miatt, ami mögötte van: a feleség intimitásra vágyna („– Hát mit mondjak? / – Gyengéd szavakat.”), a férj azonban közös érdekükben, fogamzásgátlás gyanánt kénytelen Ferenc Józsefről társalogni aktus közben („Talán maga is belátja, hogy ha magunkról megfeledkezve gyengédségeket suttogunk egymásnak, hamarosan azon veszem észre magam, hogy újabb gyermekkel ajándékoz meg”; „Aimee ijedten felült, de aztán végigtapogatta domború hasát, és megnyugodva észlelte az oldalt lecsorgó nedvet. Tehát minden rendben”, 112–113.). A NYUGHATATLANOK a szexualitáshoz kapcsolódó tényezők széles spektrumát szövi vissza szereplői élettörténetébe: a dagerrotípia feltalálása után azonnal megjelenő atkéképek éppúgy szerepet játszanak a regényben, mint az, hogy egy orosz gróf a berezinai csatában a hideg miatt impotenssé válik, megtudhatjuk, hogy léteztek homoszexuális emigráns szabadságharcosok is, meg hogy hogyan reagáltak ennek tényére a többiek – és így tovább.

De nemcsak a szexualitásról van szó itt, hanem általában a testről, és főleg a női testről. A szöveg újra és újra színre viszi, ahogyan a szereplők az öregedéssel, terhességgel, dagana-
tokkal, rejtélyes rosszulletekkel igyekeznek megküzdeni, még hozzá viharos változásban lévő feltételek és lehetőségek közepette: a regény perspektívájából a XIX. század közepe legalább annyira a bábákat és angyalcsináló asszonyokat

kiszorító, a tudományos tekintély pozíciójából beszélő, de biztonságot nyújtani még képtelen modern nőgyógyászat elterjedésének időszaka, mint a forradalmaké. Nem véletlenül, hiszen valójában már az előző bekezdésbeli állítás sem volt igaz: nem Bárdy Rudolfnak és családjának a története ez, hanem mindenekelőtt Aimee-é, Bárdy skót származású feleségé; a fejezetek túlnyomó többségében őt követi az elbeszélés. A NYUGHATATLANOK törekvéseinek középpontjában félreismerhetetlenül a valóság módszeres újjrahierarchizálása áll: centrum és periféria viszonyát az határozza itt meg, hogy az egyes tényezők mennyire közvetlenül szólnak bele a főhős életébe. A történelem alakításából kizárt, otthoni terekbe rekesztett nők regénye ez tehát elsősorban, aminek a szerkezetre nézvést is megvannak a maga konzekvenciái: hogy megóvja őket a díszletté válástól, és életüket ábrázolni tudja, a NYUGHATATLANOK programja a hétköznapi rehabilitációja kell legyen, így azután nemcsak az ELŐHANG-ra jellemző felfokozottság tűnik el (jellemző módon ott a nők még csak halott vagy éppen haldokló áldozatok), de még a változatos problémák és feszültségek, szimpátiák és antipátiák is csupán kiéleződnek, majd megoldódnak esetleges rendben, és nem szerveződnek központi konfliktus köré, ami ennél fogva azután nem is oldódhat meg – orientációs pontok nélkül pedig céltalanul látszik csordogálni a cselekmény, amit így nem is látszik lehetségesnek az iménti próbálkozásnál (vagyis hogy életük néhány hónapját mutatja be) pontosabban összefoglalni.

Így azután a regényben a gyermeknevelés, a lakbér, a költözések mind előtérbe tolódnak, a szabadságharc eseményei viszont csak áttételesen, a férj és ezáltal a család lehetőségeit meghatározó tényezőként tűnnek fel a háttérben; az emigráció vagy amnesztia dilemmáját pedig, amelyet a férfiak csupán morálisan képesek és hajlandók értelmezni, Aimee konzekvensen a megélhetés és a nyugodt élet síkjára vetíti. Mivel lévén résztvevői a férfiak által uralt játszmáknak, a regény női szereplői – és főleg a skót származású, angol anyanyelvű, de magyar apától született gyerekeivel csak franciául beszélni tudó, így a nacionalizmus felől nézve igencsak problematikus identitású, mindenfelől szükség-szerűen kívülről Aimee – megjegyzéseikkel újra és újra képesek relativizálni a történelmi szükség-szerűségeket és a nemzeti tragikus szemléletet: „*Inkább szétlövették azt a gyönyörű várost,*

mint hogy engedjenek. Szívből markoló volt látni a felesleges pusztulást, amit el is kerülhettek volna, ha a józan eszükre hallgatnak.” (41.) „*Ezek a gyerekek magyarok. Ha elég idősek lesznek, visszamennek abba az elátkozott országba, hogy mindenféle szabadságokért harcoljanak. Nem szülhetek több magyar gyereket.*” (323.) Ezek a mondatok pedig egy ideológiai pedánsan semlegesen tartott térben hangoznak el: a regény heterodiegetikus elbeszélője csupán rögzít, sosem értékeli, saját identifikálásához semmiféle fogódzót nem nyújt, és az olvasó pozicionálásától is tartózkodni látszik.

És eltérően attól, amit az ilyen megfoghatatlan elbeszélőtől megszokhattunk, nem is mindentudó: alapvetően az éppen történő, látható tényeket regisztrálja csupán – ami filmszerű hatást ad a narrációnak –, ezen túl pedig legfeljebb a közvetlen motivációkat illető feltételezésekkel él („*Ekkor bizonyára elszégyellte magát, mert letette a tollat, és megtámasztotta a fejét*”, 317.), helyenként pedig, tovább korlátozva magát, egy-egy szereplő észleléseihez köti tudását („*Fosz-lányokban még hallotta a távozó vendégek beszélgetését, amint azok a nyikorgó falépcsőn lépdelték lefelé. – ...fokként... – ez volt az egyetlen értelmes szó, ami behallatszott a lépcsőházból*”, 240.). Így azután a regény elbeszélésmódja képes biztosítani, hogy a titkok titkok maradjanak: a narrációból jóformán semmilyen háttérinformációhoz nem jut hozzá az olvasó. Ennek az eljárásnak a hatása sokrétű és helyenként egészen radikális. Hiába húzódik végig például csaknem az egész regényen egy rejtély, melynek lényege, hogy egy lényegi információnak bizonyos szereplők birtokában vannak, mások pedig nincsenek, azt mégis problémás a regény központi elemének tekinteni, hiszen az információadagolás módjából következően az olvasó egészen a lelepleződésig nem is feltétlenül veszi észre, hogy létezik bármiféle rejtély; következetesen megvalósított kacs/nyúl-játék ez: első olvasásra csak a tudatlanokkal, másodjára már csak a tudókkal tudunk azonosulni – és egyben a vakmerőséggel határos írói fogás, hiszen így a sokszor bravúros helyzet(tragi)komikum is kizárólag második olvasásra élvezhető.

Ez a titkokat megőrző elbeszélő határozza meg a másik olyan motívumot is, amely végig vissza-visszatér a regény során: a természetfeletti való találkozásokat. A NYUGHATATLANOK szereplői gyakran töltik idejüket az Európában éppen a történet idején divatba jött asztaltáncoltatással – a szöveg pedig izgalmas kettős já-

tekot játszik ezzel kapcsolatban, hiszen végig eldönthetetlen marad, hogy a két kézenfekvően adódó és az ebben az aspektusban a regény nyilvánvaló igazodási pontját jelentő gótikus regényekben egyaránt hagyománnyal bíró stratégia, a természetfeletti racionalizálása és az abban való hit közül voltaképpen melyiket követi. Egyfelől számos alkalommal tökéletesen nyilvánvalóvá válik, hogy a transzcendens erőknél tulajdonított üzenetek az idézésben részt vevők valamelyikének szándékait közvetítik csak: így veszik rá például a gyászba dermedt özvegyasszonyt elhunyt férje nevében az újracházasulásra; fokozatosan kiderül, hogy a médium politikailag és morálisan egyaránt megbízhatatlan; és a szeánsz előtti, az olvasó által megismerhetetlen tartalmú pusmogások (pl. 417.) is inkább valamiféle összeesküvést sejtetnek. Másfelől azonban Aimee a megjelenő szellemeket valóban látni véli, legalábbis így számol be élményéről másoknak is; egy alkalommal pedig olyan kísértetet lát, amit rajta kívül senki más, és akinek a megjelenése olyan, később igaznak bizonyuló információt közöl vele, amelyet ekkor még nincs honnan tudnia; és ehhez járulnak még a baljós előjelek, melyek félrevezető voltáról éppen a babonás Aimee próbálja meggyőzni a többieket – hogy azután a nagy rejtély lepleződése után rájöhessünk, hogy nem hazudtak az ómenek. A regény legvégén Aimee és férje hirtelen egy csapat kísértettel találja szembe magát – ezeket a kísérteteket az elbeszélő is látja, míg egy korábban Aimee által látott szellem helyén csak szállongó port írt le; Bárdy feleségéhez szóló, regényzáró megszólalásának értelmét és az egész jelenet igazságértékét ebben a többszörösen elbizonytalanított kontextusban az olvasó csak találgathatja, így az is homályba vész, hogy annak át kell-e írnia (és miképpen) korábbi tudásunkat a regényvilág eseményeiről.

És hasonló apóriával zárul a regény egy másik tekintetben is. Fokozatosan nagyjából minden szereplőről kiderül, hogy kém, besúgó, agent provocateur vagy éppen kettős ügynök, erről azonban olyan szereplőktől értesülünk, akikről másoktól szintén megtudunk valami ilyesmit – és azután ezekről a másokról is, és így tovább; az elbeszélő pedig ebben a kérdésben sem hirdeti ki az igazságot, így azután ezek a minősítések lehorgonyozhatatlanul keringenek a rendszerben. Ennélfogva pedig nem csak az informáci-

ók válnak elkülöníthetetlené a dezinformációktól a szereplők megnyilatkozásaiban, de egyáltalán: az autentikus cselekedetek is a provokációtól. Szerep és személyiség relativitása – mely traumaként visszhangzott végig az egész múlt századon a IV. HENRIK-től a JAVÍTOTT KIADÁS-ig – a NYUGHATATLANOK alaptapasztalata: a regény olvasásakor a szereplők *valódi* személyiségére rákérdezni hasztalan és értelmetlen; az egyetlen, akinek teljes életútját megismerjük, az ezáltal is kiemelkedő Aimee – ám tökéletesen meggyőződve (Aimee látványosan demonstrált őszintesége ellenére – vagy okán) ennek a mesélésnek az igazáról sem lehetünk. A végeredmény egy pynchoni vízió, ahol végképp eldönthetetlené válik, hogy a két szélsőség, a totális összeesküvés („*ügynökök a föld minden pontján... minden társaságba beépülve... minden beszélgetés titokban feljegyezve*”, 408.) és az oktalan paranoia („*ha Ferenc József rendőrmisztere olyannyira komolyan vesz engem [...] , hogy a szemem láttára megnöveli egy szerencsétlen fiatalasszony hasát [...] – én azt mondom, eljen Ferenc József! Az anyám nem szentelt nekem ennyi figyelmet. Mindazonáltal irreálisnak találom*”, 408.) közötti spektrumon hogyan is kellene értelmeznünk az olvasottakat.

Vagyis: nagytörténelem helyett mikrotörténelem, androcentrizmus helyett női nézőpont, prudéria helyett testben élő szereplők, stabil identitások helyett hibriditás és álarcosbál, egyértelmű morál helyett relativizmus és paranoia, teleologikusság helyett esetlegesség, tanulság helyett lezárhatatlan értelmezés. Úgy tűnik tehát, hogy Szécsi Noémi teljes radikalitással hajtja végre a Jókai-parafrázisban tetten ért gesztust: a prototipikus XIX. századi magyar próza szellemének kiűzését a XIX. századi magyar témából. De hát: izgalmas-e ez? Hiszen nem véletlenül lepte be a por Jókai-köteteinket, a XIX. századdal rég leszámoltunk: nem post festa erkezik-e ez a vállalkozás? És ha Bakcsi Botond némi rosszallással „*kis magyar posztmodern szöveggyűjtemény*”-nek nevezte Darvasi VIRÁGZABÁLOK-ját, nem ugyanez mondható-e el a NYUGHATATLANOK-ról, és nem opportunizmus-e, hogy mintha módszeresen a ma legdominánsabb és legkiépültebb nyelvvél bíró elméleti irányok belátásait érvényesítené? Vagy megint másképpen: az eddig leírtak fényében, nem az történik-e szükségszerűen, hogy akik a romantika felől közelítenek a regényhez, a cselekmény ese-

ménytelensége és megoldatlansága miatt érzik majd becsapva magukat, akik pedig a posztmodern felől, azokban a felvetődő problémák lerágottsága kelt csalódást? A válaszom kettős: egyrészt, ahogy a szerző minden eddigi műve, mintha ez is valóban kissé túl okos lenne, és kissé túlságosan szembeötlő az alapötletek csontozata; de másrészt, ahogy a szerző minden eddigi műve, ez is magával ragadó, élvezetes szöveg, a NYUGHATATLANOK szereplői kiismerhetelenségükben izgalmas alakok, akik érezhető műgonddal megrajzolt miliőben mozognak – mindez együtt bőven elég ahhoz, hogy involválttá tegye olvasóját a XIX. század közepi női hétköznapi megismerésében.

Érdemes azonban hozzátenni, hogy a közel múltban számos olyan mű jelent meg a magyar irodalomban, amely mintha valamiféle háborítatlan naivitásba próbálna visszahátrálni, alighanem a posztmodern irónia kimerülését érzékelve: a KEDVES ISMERETLEN (Kemény István), A MINDENNAPIT MA (Lanczkor Gábor) és az ÉNEKEK ÉNEKE (Király Levente) lehet ennek a tendenciának három egészen különböző irányból támadó, kritikai helyesléstől (is) kísért példája. A problémát, amelyre ezek a művek válaszoltak, szemmel láthatólag Szécsi Noémi is látja, ám a NYUGHATATLANOK-ban hozzájuk képest éppen ellentétes stratégiát választ: a mindent relativizáló ironiát odáig fokozza, míg az önmaga ellen fordul. „Együttérzésemre számítva mindenki mond valami rémséget, és az engem ott és akkor a könnyekig meghat, csak amikor ellépek onnan, azonnal elfelejtem, kik szenvedtek tőbbet. Pedig nem szeretnék udvariatlan lenni az önök férjeinek népeivel.” (172.) – mondja Aimee-nek a regény egyik szereplője, és ebben ráismerhetünk az egész regény alapvető attitűdjére. A NYUGHATATLANOK relativizálja ugyan a romantikus indulatoktól fűtött szereplők rögeszméit, ám nem az elbeszélő teszi ezt meg, hanem mindig csupán egy másik szereplő, akinek nézőpontja azután ismét relativizálódik, és így tovább; az elbeszélő maga csak abban látszik érdekeltnek, hogy nyitva tartsa a teret, amelyben mindez elhangozhat. A regény így egyszerre nem engedi bármelyik alakjának elkötelezettségeit abszolutizálódni, olvasóját bármelyikbe belehelyezkedni – és mutatja mégis méltányolhatónak ezeket az elkötelezettségeket. Így a XIX. század szelleme mégiscsak visszalátogat – ennek a szellemnek a megszélesítése pedig alapvető fontosságú, hiszen por a

Jókain ide vagy oda, mégiscsak épp ez az a paradigma, amelyben máig nagyon sokak legalapvetőbb ideologikus berögzöttségei gyökereznek. A NYUGHATATLANOK empátikus és demokratikus regény, melynek eme tulajdonságai miatt nem lehet eléggé örülni.

Lengyel Imre Zsolt

FALUDY ÖNTEREMTÉSE

Blénesi Éva: *Olvass, bolyongj, szeress.*

A humanista Faludy önteremtése és világtéremtése Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2011

Ennek a Faludy-elemzésnek Szócs Géza volt a műzsája, aki nagyra tartja néhai agg barátja költői és írói munkásságát, értékelte színes egyéniségét, széles körű műveltségét, kifogyhatatlannak tűnő intellektuális energiáját és sok szenvedésen érlelődött humanizmusát. A tanulmány megírására Blénesi Évát kérte fel, a poézis felé ösztönös ráérzéssel közeledő, mindig szorgalmas analitikai munkára kész filológust. Nem az volt a feladat, hogy a szerző szabályos monográfiát tegyen le az asztalra, hanem az, hogy kísérelje meg a „remekműalkotás” titkának kiderítését, Faludy György személyiséganalízisen át. Nem könnyű feladat egy olyan költő esetében, akit Kulcsár-Szabó Ernő egyszerűen kihagyott az irodalomtörténetéből, s mások is könnyűnek találtak, míg megint mások, igen számosan, rajongtak érte. Blénesi Évának vitatható érvényű alapállása az, hogy a Faludy-életmű megítélésében mutatkozó fanyalgás ízlésdiktátorok manipulációjának tudható be, s lehetetlen, hogy „megszámlálhatatlan rajongója egyikének se lenne ízlése”. Úgy hiszem, divatok diktálhatók, de a fejlett irodalmi ízléskultúrát nem lehet manipulálni, az vagy kialakul valakinél, vagy sem, s általában nem azonos a tömegízléssel. Faludy György költészete formailag attraktív, kemény diktatúraellenessége rezonálásra talál, humanizmusával pedig ki ne értene egyet? Ám a fanyalgók szerint a Faludy-féle formaszépség sablonos és tetszeni vágyó, továbbá: jóllehet, ifjúkori Villon-átköltéseit sokan találták telitalálatnak, sőt kongeniálisnak, ezek merényletnek tekinthetők a nagy francia klasszikus eredeti-

sége ellen. (Ortutay Gyula írja a naplójában, hogy 1940 nyarán betért egy párizsi bisztróba, ahol népes emigráns társaság közepén pillantotta meg Faludyt, „a Villon-hamisítót s a középkori himnuszaink pimasz és ostoba félreértőjét”). Nem mindig jó dolog egy költővel való személyes ismeretség, legalábbis az illető bizonyos életszakaszaiban.

Akárhogy legyen is, végtére nem érdektelen feladat egy ennyire színes egyéniségű költő önteremtésének elemzése. Blénesi Éva e célból szorgos munkát végzett, archívumokat kutatott át, sokat olvasott össze, szalagokat hallgatott meg, végignézett dokumentumfilmeket. Igyekszik meggyőzni az olvasót és az irodalomtudományt, hogy Faludy Györgynek kiemelt helye van a magyar irodalom történetében.

A pont, amelyről elindul, kissé iskolás, s egyben megrendítheti bizalmunkat a szerző filológiai érvelésének a természete iránt. Ugyanis úgy véli, hogy Faludy Györgynek már a névválasztása is tudatos alkotói gesztusként értelmezhető. A család eredeti neve Leimdörfer volt, s 1923-ban, miután mind a négyen kikeresztelkedtek, áttértek a református hitre, a kisgimnazista a Faludi nevet választotta. Blénesi Éva konkrét bizonyítékok nélkül álló feltevése szerint azért, mert „önmeghatározása szempontjából azt tartotta legfontosabbnak, hogy költő”, a Fasori Evangélikus Gimnázium latinóráin „bizonyára” tanulmányozta a klasszikus poeta Faludi Ferenc műveit, latin nyelvű bölcséleti írásait is, s ezek vonzásában döntött a Faludi név mellett.

Nos, tizenhárom éves korában talán még nem volt oly tudatosan poetaelkötelezettségű a fasori nebuló, továbbá kétséges, hogy az Ovidius-fordító evangélikus Serédi Lajos tanár úr a latin nyelvoktatáshoz éppen a jezsuita papköltő írásait használta volna ókori auktorok helyett, az viszont valószínű, hogy ha valaki egy „dörfer” végződésű névről magyarosít, akkor a Faludi mellett dönt. Más kérdés, hogy önteremtése során miért kezdte ezt ípszilonnal írni.

Ez után terjedelmes elemzést olvashatunk arról is, miért éppen György lett Faludy keresztneve. Blénesi Éva szerint a késztetést a latin Georgius forma adta, amely földművest, gazdálkodót jelent, s Cicero írja, hogy a filozófia nem más, mint a lélek művelése. Vezetéknévét valóban maga választotta az ifjú, szülei megmaradtak Leimdörfernek, de a György nem saját elhatározásából született, bármily olvasható

is az esszé, amit Blénesi Éva e köré kerekített. A költő zsidó neve Jajszéf Dov ben Cháim volt, ám születése után az anyakönyvi hivatalban természetesen nem így, hanem Leimdörfer György Bernát Józsefként jegyezték be.

Említést nyer, hogy Faludy általában nem beszélt „hangsúlyosan a származásáról”, s ennek okára a szerző bonyolult mellékmotívumként nem kíván kitérni. Annak a keservét azonban mind publicisztikájában, mind költői formában elpanaszolta Faludy György, hogy hűgát, a fiatal orvosnőt, nyilasok a jeges Dunába lötték, nagynénje pedig Prágában öngyilkos lett, amikor bevonultak oda a németek. „Azt, hogy zsidó vagyok, mindenki tudja. De miért kellene minderről írnom?” – mondta Faludy egy interjú során. Egy másik interjúban a költő Angliában született unokája szolt nagyszülei származásáról, s arról is, hogy nyitottak voltak más vallások iránt. Ezt idézi Blénesi Éva, de nem ártott volna, ha elárulja, hogy az unoka, Alexander Faludy, felszentelt anglikán pap.

A Villon-átköltésekkel, amelyek a huszonhét éves Faludy György nevét ismertté tették, sokat foglalkozott az irodalomtörténet. Blénesi Éva is említi, hogy egyik legvehemensebb támadója Eckhardt Sándor volt, az ő 1940-es *Magyar Szemle*-cikke tüzelhetett Ortutay idézett megvető naplójegyzetét is. Eckhardt így írt: „Az »átköltő« számára Villon csak ürügy, hogy saját romlott fantáziájában fogant képeit és társadalmi elkeseredését öntse verseibe és Villon neve alatt a pesti közönség elé tálalja.”

Faludy elismerte, hogy a Villon nevével megjelent kötetben semmilyen szabadságtól – mondhatnánk: szabadosságtól – nem riadt vissza, és Villont azért választotta, mert álnevét felhasználva sok mindent leírhatott, amit ha a maga neve alatt jelentet meg, nem tűrtek volna el. Elkobzásra nem került sor. A fél évezrede halott francia költőt az ügyészség több elnézéssel kezelte, mint az eleven magyart. Az átköltő egy szabadságvágygal telített kor szellemét idézte fel, aktualizálva azt. Blénesi Éva jól látja: „Ismerve a korabeli társadalmi-történelmi adottságokat, a szabad szellem megnyilvánulására való biztatásnak a hangneme nem lehetett más, mint hetyke, provokatív. Tulajdonképpen megelőlegezője egy élethosszig tartó alkotói programnak. [...] Faludy György verseiben, írásaiban nem csak emlékezik a kultúrtörténet számottevő humanista alakjaira, hanem indirekt módon szól a jelenről, választott figurákon keresztül.”

(Mindazonáltal érdemes megemlíteni, hogy Vil-lon költészete méltóbb és rangosabb fordítá-sokban is olvasható magyarul.)

Természetesen bő elemzést találunk a könyv-ben Faludy szerelmeiről is. Blénesi Éva többé-kevésbé kiiktatja a sorból az első és az utolsó feleséget, három szerelem marad ezután: gyer-mekének anyja: Szegő Zsuzsa, az idősebb bará-tért rajongó Eric Johnson s az arab fiatalember: Amár. A költő „szerelemfilozófiáját” boncolva Blénesi Éva megállapítja, hogy a költő a testet emeli fel az anyagiasság világából a szellemiek szintjére. Faludyt elsősorban a szép érdekelté, emberi lények esetében a kívül-belül mutatko-zó szépség, nemhez kötődés nélkül. Szegő Zsu-sza emlékezetem szerint nem volt különösen szép, de egyrészt hű társként három évig nagy szegénységben várta vissza őt a recski haláltá-borból, majd, immár mint feleség, vele tartott az emigrációba, másrészt ugyanaz az intellek-tuális szépségigény jellemezte, mint a költőt, halálos betegként az volt az utolsó kívánsága, hogy vigye el Firenzébe. Zsuzsát követte Eric Johnson, a balesete miatt balettkarrierjét feladó fiatalember, aki harminchat éven át a költő társa, könyveinek fordítója s végül egy öregember ál-dozatos kiszolgálója volt. Faludy legszebb sze-relmes szonettjei hozzá és róla szólnak, bár azok is elragadtatását tükrözik, amelyeket 1941-ben, Marokkóban írt Amárhoz, Sorbonne-t végzett fiatal arab társához.

Blénesi Éva felveti a kérdést: hogyan szakad-hatott meg egy olyan sokáig tartó kapcsolat, mint amilyen Faludyé volt Erickel? Megállapít-já, hogy nem egy harmadik személy volt az ok. A választ a HARMINCÉGY ÉV című költeményben véli megtalálni, amely így zárul: „*Te nehezen hor-dod a földi átkot, / én kedvelem az emberi világot, / és felgyógyulok betegségből, bajból. / Sejttem, hogy ezt titokban rosszalod, / de itt vagyok még mindig, mert tudom jól, / hogy öngyilkos leszel, ha meghalok.*”

A depresszióra hajló, már idősödő Ericre rá-szakadtak a budapesti újrakezdés terhei, társa aggasztánná vénült, s talán már nem ragaszko-dott hozzá a régi hévvel. Különös módon Blénesi Éva nem említi, de nem kellett Faludy halála ahhoz, hogy Eric Johnson öngyilkos legyen. Elvonulva, magányosan egy kis nepáli szállo-dában vetett véget az életének. Helyébe lépett a roskatag matuzsálem mellé az ifjú költőnő, Kovács Fanny, akiről Faludy úgy ír, mint aki őt „*tébolyultan szeretett*”.

A könyv második felét méltatások, írásban

megjelent vélemények, dokumentumok teszik ki. Ezek között található egy emlékezés, amely szerint a költőt egyszer Chicagóban látták, amint késő este sárga parókában járkált. Ezt azzal ma-gyarázta, hogy az orvos sétát írt elő számára, de tartott attól, hogy megtámadják, tehát bolond-nak tette magát. Varnusz Xavér később éjnek évadján Faludyval a Nagykörúton találkozott, ez alkalommal fekete parókában volt, esetleges támadók ellen. Lehet, hogy helytelen a feltevés-em, de az a gyanúm, hogy az öregúr nem egész-ségügyi sétáját róttá, hanem fiúkra vagy lányok-ra vadászott.

A magvas fejtegetésekhez, az életmotívumok-ról írt, a könyv tárgyától olykor eléggé elvonat-koztatott mives esszékhez bibliográfia, képanyag és kétnyelvű életrajzi összefoglaló csatlakozik. (A magyar szöveg szerint a költő a második vi-lágháború idején káplár volt az amerikai had-seregben, az angol fordítás szerint káplán.)

Faludy György költészetét és önteremtését zaklatott élete, szexuális mássága, világlátottsá-ga és intellektuális érzékenysége határozta meg. Hogy költőóriás elődök művészetét olykor a maga javára fordította, azt korunk felfogása szerint bocsánatos bűnnek tekinthetjük. Rossz sorai, önközpontúsága, fellengzős megnyilvánulásai ellene szólnak. Tóditásai inkább mulat-tatók, mint irritáló. De emberként is, költőként is figyelemre méltó jelenség volt. Életműve tár-gyalandó az irodalomtörténetben. Azt pedig az utókor fogja eldönteni: hová helyezze költésze-tét a magyar irodalmi kánon mércéjén.

Sárközi Máttyás

JÁRT-E LISZT A TÖRÖK UTCÁBAN?

Watzatka Ágnes: *Budapesti séták Liszt Ferenc* *Helikon – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 2011. 248 oldal, 3290 Ft*

Dr. Szilágyi András: *Liszt Ferenc személyisége* *GARBO Kiadó, 2011. 336 oldal, 3400 Ft*

A Liszt-év, a zeneszerző születési bicentenáriu-mát folytatólagosan ünneplő emlékév lassan-ként a végéhez érkezik, s ilyenkor rendesen el szokás gondolkodni azon a kérdésen, hogy vajon

betöltötte-e hivatását az ünnepelt emlékeztetének szentelt eseménysorozat? Nem ünnepeltük-e túl vagy éppenséggel alul az aktuális évfordulás nagyságot, s hogy legfőként: volt-e valós tartalma a megemlékezéseinknek, jobban ismerjük-e Liszt Ferencet és életművét ma, mint egy esztendővel ezelőtt? Hogy idén repteret neveztek el Lisztről, az e tekintetben éppúgy mellékes, mint az, hogy a bicentenáriumra színezüst bevonatú és tükörveretű emlékérem is kibocsátásra került. A főfeladat ezúttal persze a muzsikuské, s rájuk nem is lehet érdemben panasz: gondoljunk akár a SZENT ERZSÉBET LEGENDÁJA, a KRISZTUS, netán a kamaszkori opera, a DON SANCHE előadásaira vagy éppenséggel a kései zongoraművek vacogtatóan letisztult hangzással barátkoztató produkciókra (mondjuk, kiválólag Krausz Adrienne lemezére). Ám nem vitás, hogy a bicentenárium a tudományos és/vagy a népszerű ismeretterjesztés munkásaira is komoly feladatot rótt, s az ennek nyomán megszületett kiadványok közül a jelen recenzió két munkát tárgyal majd: Watzatka Ágnes budapesti Liszt-bedekkerét, valamint dr. Szilágyi András ideg- és elmegyógyász, orvosi pszichológus személyiségelemző kötetét. Két egymással jórészt csupán a fő- és címszereplő személyében rokon munkát, amelyek mégis a könyvtárnyi Liszt-irodalom s a zeneszerző emlékeztetének közös hagyományából meríttettek.

A BUDAPESTI SÉTÁK LISZT FERENCCEL gusztusos kötete szemre maga a praktikum: rengeteg fotóval, valamint GPS-kódok feltüntetésével vezeti végig olvasóját a régi belváros, a Lipót-, a József-, a Ferenc- és a Terézváros meg persze a budai oldal és a Margitsziget Liszt-érdekű helyszínein. Könnyen kézre eső kultúrtörténeti útikönyv tehát Watzatka munkája – sejteti velünk a megnyerően szolid understatement. S a dolog persze igaz, hiszen ezzel a könyvvel a kézben valóban végiglépdelhetjük a Várban az Országház vagy az Üri utcát – a félkarú Zichy Géza gróf, a Lisztet tetétleni birtokán is vendéglelő főrend (és majdani balsikerű operaintendáns) otthonától (Országház utca 5.) egy másik arisztokrata, Keglevich Gábor gróf szalonjáig (Üri utca 40.). Csak hogy ha figyelmesen olvassuk a vonatkozó tömör kisfejezeteket, úgy Liszt budapesti története mellett a XIX. századi magyar elit társas élete éppúgy körvonalazódhat előttünk, mint akár a reformkort áthévítő használni és segíteni vágyás

egy-egy jellemzően érzékletes jelenete. Így épp az említett Keglevich gróf szalonjában, 1840. január 6-án a gyermekkorát követően első ízben visszalátogató Liszt részt vett egy szigorúan zártkörű, de egyszersmind jótékonysági hangversenyen. Az esemény kedvezményezettje az 1832-es alapítású Vakok Intézete volt, s így a koncert védasszonyának csakúgy a nádorné, Mária Dorottya számított, ahogyan a Vakok Intézetét is ez a jótékonyságban oly sokat fáradozó hölgy (dísz)elnökölte. A Vakok Intézete és a pest-budai zenei élet közötti kapcsolatot elsősorban a koncert szervezésén is munkálkodó Anton Doležálek személye biztosította, aki nemcsak az említett intézmény vezetője volt, de a Pest-Budai Hangászegylet alelnöke is. A jótékonysági hangversenyen pedig Liszt mellett frissen megismert arisztokrata barátai is felléptek: a mindenkor gutgesinnt Augustus Antal báró énekelt, míg a hangászegylet elnöki tisztére megválasztott Festetics Leó gróf (egykori otthona ma a CEU központi épülete a Nádor utcában) harmóniumon játszott.

Lám, egyetlen helyszín és egyetlen felidézett esemény tájékozódási irányok sorát idézi elénk: akár az arisztokrácia társaságformáló szerepéről, akár az 1848 előtti politikai nézetkülönbségek viszonylagosságáról, akár a többnyelvűség maszszív korabeli jelenlétéről gyűjtenénk is benyomásokat. Sehhez hozzávehetjük még azt is, hogy az egyszerre város- és Liszt-történeti barangolások jórészt ismeretlen alakokat és ugyancsak ismeretlen csoportosulásokat állítanak elénk, ami legalább annyira árulkodik Watzatka Ágnes lelkiismeretes kutatómunkájáról, mint amennyire rávall Liszt szinte példátlanul tevékeny és szociális létezésére. Liszt Ferenc tere ugyanis imponálóan tágasnak mutatkozik e kötet lapjain, s így az ő személyén keresztül egészen változatos körök válnak észlelhetővé számunkra. Ilyen például a korabeli fővárosi egyházzene művelőinek csoportja: Engeszer Mátyás, a Belvárosi templom orgonistája és második felesége, Marsch Katalin, akik Liszt-egyleteket alapítottak Pesten, vagy épp Engeszer egykori tanítványa, a budavári plébános, Bogisich Mihály, aki a gregorián zene kutatójaként elnyerte – természetesen Liszt ajánlására – a Haynald-féle (még egy külön be- vagy kikezdést érdemlő XIX. századi áldozár) egyházzenei alapítványának ösztöndíját. Ugyancsak figyelemre méltó csoportként kerül elénk a fővárosi frankofilek tár-

sasága, a Francia Kör, amellyel Liszt természetesen szintén szoros kapcsolatot ápolt élete utolsó fél évtizedében. Ennek alapítója, a Pesten francia nyelvű hírlapot is indító Pázmándy Dénes, az utolsó politikus Pázmándy volt, míg a kör elnökségét az aranyszájú Apponyi Albert gróf töltötte be: mindketten Liszt tisztelőinek és vendéglátóinak sorából. Pázmándy feleségével még négykezest is gyakorta játszott Liszt, midőn a mai Andrásy út 48-as száma alatt tisztelkedett, Apponyi Szervita téri – mára elpusztult – otthonában pedig két teljes éjszakát is töltött az idős mester, amikor 1876 februárjában az árvízveszély elrettentette Hal téri szállásától. A Francia Körbe egyébiránt maga Liszt is felvételét kérte, s a kötet közli is a Pázmándynak címzett kérelem tüntetően alázatos szövegét: „*Kedves Uram és Barátom, előfizetővé a kitűnő Gazette de Hongrie-ra, az Önök Francia körének is tagja kívánok lenni. Neveltetésem teljesen francia, [18]24-től [18]36-ig Párizsban éltem. Ennélfogva remélem, nem találnak Körükbe nem valónak, és kérem, szíveskedjék nevem oda bejegyezni.*”

Liszt a miénk! – fogalmazta meg a tételt a magyar zenei élet és a teljes hazai kultúrpolitika 1936-ban, a zeneszerző halálának 50. évfordulóján. Ma már egy hasonló jellegű proklamáció megmosolyogtatóan feleslegesnek hatna alkalmasint mindenki számára. Hiszen erre elég bizonyosság lehet akár Watzatka Ágnes könyve is: hogysne volna a miénk valaki, akinek Budapest több mint száz pontján máig fellelhetjük a nyomát!

Az ideai emlékévé nemcsak Liszt Ferenc apoteózisát hozta el, de életrajzírója, az angol Alan Walker megérdemelt megdicsőülését úgyszintén. Szinte mindenki az ő háromkötetes, magisztrális munkáját tekinti kiindulópontnak, légyen szó akár operalibrettóról (Fekete Gyula–Papp András: EXCELSIOR!), akár a HOPPART Társulat nem hagyományos életrajzi játékaról (Fábri Péter: A LISZT-FAKTOR). Ennek azonban a szinte felbecsülhetetlen előnyökön (így Walker művének bámulatos adatgazdagságán, filológiai pontosságán, világos és koncentrált tárgyalásán s nem utolsósorban hatalmas empátiáján) túl van némi hátulütője is, amit a legegyszerűbben talán a sokszor és sok helyütt kiütköző apologetikus szándékkal azonosíthatunk. A Lisztről és Lisztért szót emelők – Walker nyomában – gyakran hamis, sérelmesnek tartott sztereotípiák megcá-

folására törnek, s ez nemritkán felemás hatást vált ki a befogadóból. Részint azért, mert Lisztre vonatkozó sztereotípiák létezését feltételezik ott (köztudat, közvélemény stb.), ahol voltaképp még ilyesfajta tudásnak sincs nyoma, részint pedig mivel esetenként ilyesfajta vélekedésektől próbálják megóvni Lisztet, ami jószerint már csak számukra tűnhet bántónak és dehonesztálónak.

Első pillantásra ez a rokonszenves, de egyszerűsrimd megmosolyogtató apologetikus szándék válik szembeötlővé a kiváló ideg- és elmegyógyász, valamint megvallott Liszt-rajongó, dr. Szilágyi András könyvébe belelapozván is. A kötet első felét alkotó ELSŐ FEJEZET (alcíme: AZ EMBER A DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN) tizenegy aspektusra bontva mondja fel és szemelvényezi Liszt életét: így a zenészt, a vallásos embert, Liszt magyarságtudatát és európaiságát, intellektusát és műveltségét, emberi, baráti, családi, valamint „hölgykapcsolatait”. Ez utóbbi szakaszt tárgyalván a tudós szerző a legkomolyabb erőfeszítéseket teszi, hogy megcáfolja Liszt szoknyavadász, illetve szoknyabolond voltát, ami ma már aligha egzisztáló közhely, s ráadásul felháborodás kiváltására sem igen alkalmas többé. Mégis, Szilágyi apológiája inkább vállalja az önkéntelen komikumot, semhogy Liszten rajta száradjon ez a vélekedés. Liszt és Marie d'Agoult szökéséről írván: „*Marie pedig valamikor március második felében felrohant Párizsba, egyenesen Liszt lakására. Liszt mi mást tehetett volna ebben a helyzetben: a nő, akit hosszú idő óta szeretett, íme, feljön a lakására, és befekszik az ágyába. Nyilván férfiasan viselkedett. Ennek következtében Marie teherbe esett...*”

Ugyanily hevesen igyekszik Szilágyi megcáfolni azt a valójában korántsem közhelyszerűen elterjedt, de egyszerűsrimd nem minden alap nélkül való feltevést, hogy Liszt Carolyne von Sayn-Wittgenstein hercegné iránt táplált érzelmei már nem voltak oly szenvedélyesek az 1861-ben megvalósulni látszó, ám végül meghiúsult házasságkötés idejére. A kötet előbb Liszt egyik leveléből idéz, amely a weimari nagyhercegnek címezett, majd szemelvényezi a zeneszerző 1859-es végakaratainak szövegét, hogy a két idézetet ekképp summázza: „*Az ember egy nagyhercegnek vagy egy testamentumban nem szokott kegyesen hazudozni.*” S még egy részletet citálva a „*hölgykapcsolatok*” szakaszából, Szilágyi ilyesformán magyarázza Liszt egyik eltagadhatatlan szerelmi ügyét, a Carolyne háta mögött meghódított

Agnes Klindworth esetét, vagyis azt, hogy „*mi taszította Lisztet ebbe a kalandba*”: „*Mindeközben Liszt fejében élete főművei kavargtak! Szüksége volt egy üde, inspiráló közegre. A szexuális vágy az egyik legnagyobb belső késztetés!*”

A mentegető szemérem munkál a Liszt-„káros” szenvedélyeit taglaló, meglepően rövid al-alfezetben is. (Az idézőjelek Szilágyi Andrásról valók: ezt az írásjelet a szerző mértéken felül kedveli, olyik mondatban minden második szót macskakörmök közé szorítja.) A Liszt és az alkohol viszonyát taglaló, nagyjából egyoldalnyi szöveg felét azok a levélrészletek alkotják, amelyekben a komponista barátjának, Augusz báronak villányi borát méltatja és népszerűsíti. Csak ezután s mindössze egyetlen kurta bekezdésnyi szöveg szól arról, hogy Liszt az 1870-es évek második felétől ijesztoen sokat ivott: egy üveg konyak, egy-két liter bor, valamint utolsó éveiben még némi abszint tette ki a napi adagját. Meglepő módon a Liszt személyiségét feltérképezni szándékozó kötet testi egészségre vonatkozó fejezetében ez az információ mintegy mellékesen kerül elénk, annak a megállapításnak a kétszeri előadása közé rekesztve, miszerint senki sem látta Lisztet alkoholosan befolyásoltnak.

A kötet második felét kitevő nagyfejezet (LISZT FERENC SZEMÉLYISÉGE – PSZICHOLÓGIAI ELEMZÉS) mindazonáltal még ennél is problematikusabb képet mutat. Igaz, már voltaképp maga a vállalás is nehezen értelmezhető: „*három különböző modern pszichológiai tesztet töltünk ki, úgy, mintha maga Liszt tette volna*”. Szilágyi kompetenciáját ezen a téren ugyan batorság lenne vitatni, ám az jószemint már első pillantásra belátható, hogy Lisztről vajmi kevés új információt ígér ez a megközelítés. És valóban, a Cattell-féle 16 PF személyiségteszt kitöltése után a szerző elemzése ilyen felismeréssel gazdagít minket: „*Az a véleményünk, hogy néhány vonást jól megragad ez a teszt, azonban egy olyan összetett személyiség vonásai nem rajzolódtak ki belőle, mint amilyen Liszt Ferenc volt. Csak néhány faktornál pontoztuk a 4–7 »átlag« zónájába, ami azt jelzi, hogy Liszt Ferenc nem volt átlagember.*”

Sokkal tovább később sem jutunk, bár ellentmondani nyilván nem is lehetne okunk. Elvégre Liszt valóban nem volt örült, összetett személyiségét egyetlen teszt sem tudja kirajzolni, s ami a fő: tényleg nem volt átlagember.

László Ferenc

CSÓK, VÉR, KÖNNY ÉS EGYÉB TESTNEDVEK

Kányádi András: *A képzelet topográfiaja.*

Mítoszkritikai esszéek

KOMP-PRESS Kiadó, Ariadné könyvek, Kolozsvár, 2010. 301 oldal, 2300 Ft

„*Nem túlzás kijelenteni, hogy a mítosz az a titkos ablak, amelyen keresztül a kozmosz kimeríthetetlen energiái feltöltik az emberi kultúra megjelenési formáit*” – írja Joseph Cambell, a téma elismert szakértője Az EZERARCÚ HŐS című könyvében.¹ Kányádi András, akit régóta foglalkoztatnak a mítoszok, hiánypótló könyvet jelentetett meg „*mítoszkritikai esszéek*” műfaji megjelöléssel. A kolozsvári Babeş-Bolyai egyetemen végzett s jelenleg Párizsban tanító szerző színvonalas műveket feldolgozó tanulmányaiban az irodalmi mítoszok kimeríthetetlen alakváltozásaiival, az eredeti mítoszok térben és időben átalakuló olvasataival foglalkozik. Érdeklődésének kedvez, hogy a mítoszkutatás kortárs változata kifejezetten irodalomközpontú, s az intertextualitás kiemelt szerepet kap benne. Esszéiben az érzelmi képzelet univerzáliáinak is nevezhető archetipusok és archetipusos helyzetek jelennek meg. Kerényi Károly mitológiai kutatásai során elkülönítette a konkrét helyszínekhez és nevesített hőshöz kötődő mítoszt, az archetipikus szereplőket és szimbolikus helyszíneket felvonultató mesét és az egyéni sorsot elbeszélő irodalmat.² Kányádi komparatistikai szellemű elemzéseiben a mítoszokhoz nyúl vissza, és a világirodalom kultúráiból meríti anyagát, s bár írásaiban az európai kapcsolódásokra, különösen a német–angol–francia vonulatra koncentráll, ókori szerzők, az észak- és dél-amerikai fantasztikus irodalom nagyjai, kelet- és nyugat-európaiak éppúgy felbukkannak, mint posztmodern szerzők. Kötetében magyar írókat is beemelt, ami számunkra különösen fontos, hiszen Móricz Zsigmond, Mészöly Miklós, Garaczi László, Krasznahorkai László, Nádas Péter és Szentkuthy Miklós műveivel még nem foglalkoztak ilyen megközelítésben.

Interdiszciplináris területről lévén szó, nehéz feladat a mítosz terminológiai dzsungelében rendet vágni, mert minden tudományág a maga módján definiálja, s a fogalom mást jelent az etnológusoknak, a pszichoanalízis művelőinek,

a strukturalistáknak vagy az irodalomtörténeteknek. A mítosz meghatározási dilemmáit jól tükrözik az egyes nyelvekbeli eltérések is, melyek a motívum, téma, toposz és vándortéma szinonimáiba rejtik ugyanazt a fogalmat. Kányádi András elemzése konzekvensen négy fogalomra épülnek: a mítosz *témája* egy általános, elvont fogalom, amely köré szerveződik az egész történet (például a szerelem), a *mitéma* a mítosz jelentéshordozó egysége, mely lehet cselekvéshelyzet (például incesztus), de akár emblemátikus tárgy is (például labirintus), a *motívum* a témával ellentétben konkrét, a mitémához képest viszont általános, kevésbé rögzült fogalom, míg az *attribútum* ikonográfiai fogalom, mely a mítosz képi megformálásához tartozik, de nincs igazán strukturális jelentősége. A szerző felfogásában tehát a mítoszt a témák körvonalazzák, a mitémák segítségével a motívumok töltik meg tartalommal, és az attribútumok teszik elképzelhetővé. Kányádi András könyvének a szerkezete is mítoszi, keretét a tizenkettő foglalja egységbe, a teljesség, egyetemesség és összetartozás száma, mely az idő három síkjának és a tér négy égtájának szorzatából létrejövő világ-mindenséget testesíti meg, a kötet négy fejezete pedig a mítoszok alapszámának megfeleltethető három-három esszé tartalmaz. Mivel a négy fejezet szerteágazó tematikája miatt csak műfajilag kapcsolódik egymáshoz, ezért írásomban én is megtartom ezt a struktúrát.

Szerelmespárok

„*A naiv szerelem képzete bizonyára antropológiai kényszer*” – véli Kányádi, mert a hellenizmus idejében született szerelmi mítoszokat még a cinikus XX. század sem tudta érvényteleníteni, csak az irónia és szatíra eszközeivel kiforgatta. Három ókori mítoszban a *szerelmespár* ideáltípusának altípusait vizsgálja a szerző: a naiv szerelmet, a síron túl is tartó, házassági hűségről szóló óregkori összetartozást és a türelmetlenség miatt végzetessé váló szenvedélyt, melyet a pár halála varázsol örök szerelemmé.

A „*római aranykor leheletét*” magán viselő Daphnis és Cloé története az ember és természet tökéletes harmóniáját bemutató longoszi idill. Két gazdag családból származó, vadonba kitett gyermeket a pásztorok nevelnek fel. A fiatalok szerelembe esnek egymással, s mert „*Erősz sebeit csak a csók, csak az ölelés gyógyítja...*”, egybekelnek, és gazdagságuk ellenére is az egyszerű falusi életet választják.³ Világukban rend uralko-

dik, melynek fennmaradását szigorúan strukturált társadalmi hierarchia biztosítja, s isten és ember összhangjáról a mezők kecskeszarvú istene, Pán gondoskodik. Később a regényforma újítja meg a pásztoridill megkopott műfaját, melyet a reneszánsz és szentimentalizmus ember- és tájésménye és az idealizált szerelem utáni sóvárgása lehelte újra életre. A XX. század diszharmóniájába azonban sehogy sem illett a bárgyú történet, ám Boris Vian és Dürrenmatt a szatíra és a groteszk eszközeivel megtalálták a módját a mítosz továbbörökítésének. Boris Vian máig legismertebb művében, a *TAJTÉKOS NAPOK*-ban a motívumok ellentétes jelentésre tesznek szert, s az inverzió révén az állatokkal és természettel való összhang paródiájába fordul az idilli történet. Dürrenmatt *GÖRÖG FÉRFI GÖRÖG NŐT KERES* című groteszk „prózakomédiájában” egy svájci kistsztviselő párválasztás miatti elkeseredésében anarchisták közé áll, akik azonban kíméletlenül visszatérítik a menyasszonyához. Az átváltozástörténetben az unalmas kispolgárból vérengző hadisten válik. Vian és Dürrenmatt világában a társadalom, a természet és az istenek kiiktatódnak, az élet profanizálódik, és a szerelem két ember magánügyévé válik.

Az idős házaspár Philemon és Baucis fríg eredetű mondáját Ovidius dolgozta fel. Ők életük végén egyszerre halnak meg, és síron túli egymáshoz tartozásukban Philemon tölgyfává, Baucis hársfává változik, kunyhójuk pedig Zeus szentélyévé lesz. A házaspár kapcsolatát és a hajlékuk átváltozásának történetét felhasználó szerzők különböző motívumait emelik ki e történetnek. Jonathan Swift társadalmi szatírája a vidéki anglikán életet pellengérezi ki a motívumok felerősítésével és torzításával. Goethe a kunyhó körül kialakult harcban az antik és a modern világ összecsapásán keresztül a teremtés-rombolás erőit emeli ki, míg Garaczi László az álom felkínálta intertextuális lehetőséget kihasználva alakítja generációs történetet a mítoszt. Talán beleillett volna a sorba, de Kányádi nem tesz említést Déry Tibor *PHILEMON ÉS BAUCIS* című novellájáról, mely az 1956-os forradalomhoz kapcsolja a házastársi összetartozás és közös halál antik mítoszt.

Ám a harmónia nem adatik meg minden szerelmespárnak, a túlzott szenvedély pedig kockázatos is lehet – véli a szerző. Muszaios *HERO ÉS LEANDER* című mítoszában a Herónak udvarló Leander minden éjjel átúszik szerelméhez a Hellészpontoszon. Az Európát Ázsiával összekö-

tő szoros túlpartján várakozó lány mécsese iránítja Leandert, de egy viharos éjszakán kialszik a láng, s az utat tévesztett férfi a tengerbe fullad. Bánatában Hero leveti magát a toronyból, s „*a hű szeretők a halálban sem hagyták el egymást*”. Az ókori görög szerelmesekről némiképp árnyalja a képet Kerényi Károly, aki az antik világ nemi erkölcséről szólva kifejti: a görög kultúrában a férfi és nő közötti szenvedély nem bírt nagy értékkel, sőt majdhogynem „beteges” volt, mert a nőnek szinte csak a fajfenntartás és házvezetés feladatát szánták. Az izgalmak vállalása és az akadályok leküzdése viszont nagyon is férfias cselekedetnek számított, ami erotikafokozóként is hatott.⁴ Eszerint Leander lángoló szerelmét a háborgó tengerrel való megküzdés éppúgy táplálhatta, mint Hero iránti vonzalma. A világitótorony és a kihunyo mécses motívumát megtartva a manierizmus újra felfedezte a történetet. Christopher Marlowe *HERO ÉS LEANDER* című ironikus átírata ötvözte az ovidiusi „türelmetlen szerelem” toposzának és az aranykor latin változatának. Milorad Pavić *A SZÉL BELSEJE* című művében az antik világ a XX. századi Balkánra tevődik át egy kettős történet keretében. A *LEANDER* című rész egy XVIII. századi, török elnyomás alatt szenvedő hercegovinai építész-szerzetes története, a *HERO* pedig a XX. században játszódik, s egy belgrádi vegyészhallgató lány és annak zenész testvére közötti incestuskapcsolat románca. A két történet egymásba ágyazódik, és Muszaiosz szövegének transztextuális változata végig átszövi a művet. A fantasztikummal is átitatott történetek metszéspontjában a szerb kulturális identitás áll.

Külön érdekessége Ovidius, Muszaiosz és Marlowe műveinek az androgün mítosz latens jelenléte, az átjárás egyik nemből a másikba. Kányádi utal Mircea Eliade Androgünről írt tanulmányára,⁵ melyben Eliade kifejti, hogy az ember alapvető sajátossága a sorssal és az egzisztenciával szembeni elégedetlenség, mivel elkülönítettnek érzi magát, és még visszaemlékezik egy ősalapra, a Minden Egyben állapotára, melyben az ellentétek egyesültek. A halálban beteljesülő szerelem eszméje mögött is egy ontológailag magasabb rendű eszme lapang: az Egység, a tökéletes Ember keresése, mely az Androgün-mítosz által jut érvényre.

Ha egy tér-idő tengelyen helyezném el Kányádi szerelmespárjait, úgy Daphnis és Clóé története az Isten és ember viszonyát jellemző

vertikális topográfiában képzelhető el, míg a másik két pár mítosza horizontálisan elgondolható: Philemon és Baucis a letűnt és modern világ időbeli, Hero és Leander a közeledés-távolodás térbeli struktúrájában jelenítődik meg az elemzésekben.

Kastélylakó szörnyek

Claude Lévi-Strauss strukturalista felfogásában a mítoszok végzetes oppozíciókból építkeznek, a sötétség a világosságnak, a káosz a rendnek feszül neki, s a kötetben ez a tendencia leginkább a kastélylakó szörnyek mítoszában teljesedik ki. Míg a Minótauros antikmítosz-, addig a két középkori „*hibrid szörnyeteg*”, Kékszakáll és Drakula kettős – mitológiai és történelmi – eredetű. Kékszakáll Szent Gildas középkori legendájából ismeretes, mely később a 150. évszázadot maga után hagyó Gilles de Rais marsall történetébe olvadt. Kékszakáll különös alakja Charles Perrault 1697-ben megjelent felkavaró, titokzatos meséje nyomán vált irodalmi mítosszá. A Drakula-történet is kettős eredetű: az őskézirat feljegyzője szemtanúja lehetett az 1476-ban felkoncolt III. Vlad havasalföldi uralkodó kegyetlenkedéseinek, amely már a kortársait is megdöbbentette, így a mítoszképzés folyamata felgyorsult. Ikonográfiáját nagyban meghatározta, hogy már az ősváltozatában feltűnt a „*megmártózik a vérben*” motívum. A Nyugat-Európában a XVIII. századtól közismertté vált vámpírhiedelmek gyors kelet-európai terjedésének társadalmi okairól, hátteréről és a boszorkányhittel való kapcsolatáról Klaniczay Gábor kutatásaiból tudhatunk többet. Középkori források szerint ezek a félelmetes hiedelemmlények először 1618-ban bukkantak fel Csehországban, később Krakkó mellett is, ami alátámasztja a vámpírhiedelem szláv-balkáni eredetét. A vámpírhit mégis Magyarországhoz kapcsolódik, mert az ország peremterületein történt a legtöbb eset. A hiedelem terjedése mint halottak tucatjait ásták ki, és ütötték át a szívüket karóval. Ezek a vámpíresetek sokkal látványosabb fantazmagóriákat mozgattak meg, mint a hagyományos boszorkánypánasz, mivel a vérszopás elfogadhatóbbnak tűnt a nép szemében, mint a boszorkányrontás láthatatlan és megmagyarázhatatlan, titkos praktikái. Klaniczay rámutat: „...az Európa periferiáján a sírjából előmászó vérszopó [...] ikonként mutatta fel [...] a boszorkányüldözés köréből való kilépés útját.” A vámpírhit terjedésének hatásá-

ra ekkortájt került sor a boszorkányüldözés be-tiltására a régióban. Mindebből következett egy általánosabb paradigma is: civilizálni kell a tudatlan és babonás kelet-európai Vadembert, s a felvilágosító misszió a kor felfogása szerint csakis felülről és nyugatról érkezhethet. „*A vallások szerzők számára azért jelent komoly kihívást a vámpírhit – írja Klaniczay –, mert észreveszik, hogy ez valójában a feltámadás keresztény dogmáját és a keresztény szentek hagyományos attribútumait forgatja ki (romlásnak ellenálló holttest, halál után is növe haj és köröm, világító sír).*”⁶

Minótauros, Kékszakáll és Drakula közös jellemzője Erősz és Thanatosz együttélése e figurákban. Női áldozatokra áhító, véresen erotikus hősök ők, akik a férfiakat és gyermekeket sem vetik meg. Esetükben a gyilkolás különböző formákat ölt: Minótauros bekebelezi az ifjú szüzeket, Kékszakáll feldarabolja a nőket, Drakula kiszívja áldozatai vérének. Titokzatos helyen tanyáznak, elrejtettségben, s a bezártság/bezá-rás motívuma a Minótauros és Kékszakáll ese-tében meghatározó mitéma. Lakóhelyeik véres borzalmak színterei, mely motívum a tudatalati szerepének pszichoanalitikus magyarázatát kínálja fel a XX. századi szerzőknek. Boldogta-lan, magányos egzisztenciák ők, akik már külső megjelenésükben is nyugtalanítók. Ikonográ-fiájuk közismert, ám irodalmi alakváltozásaik-ban időnként különös testi formákat öltenek. A Minótauros Dante által is megjelenített bes-tiális hibridlénye André Gide THÉSZEUSZ című mítoszparódiájában már „igen szép” lény. Kék-szakáll szokatlan színű szőrzete nyugtalanító, nem teljesen emberi lényre utal, de vagyonáért a nők elfogadják a külsejét. Wilhelm Busch da-rabolós gyilkos Kékszakállja viszont már jóképű hódító, s Drakula is Abraham Stoker és Mur-nau rémséges szörnye után, Coppola vámpír-filmjében sármos hódítóvá avanszál. Ikonográ-fiájában Terence Fisher 1958-as filmje hoz para-digmaváltást nagy metszőfogas Drakulájával.

E három irodalmi hős ikonográfiai alakvál-tásainál még izgalmasabbak személyiségük át-változásai. A Minótauros története keresztény átiratban kezd önállósulni, a típusból jellemmé válás paradigmaváltása azonban csak a XIX. században következik be a Michael Foucault által oly megrendítően leírt börtönök és téboly-dák világában, ahol a szörny a társadalomból és a nyelvből való kirekesztettség metaforájává válik, s története a XX. század egyik legizgal-masabb mítoszátíratként él tovább. Egy isme-

retlen középkori szerző allegorikus művében a Minótauros még „*pokolban tanyázó dolyfős és szarvas állat*”. Ebből a kezdetben bestiális, vad ösz-tönlényből önmagát megismerő beszélő, gon-dolkodó és érző lény válik, míg egyes művekben a vele szemben rendet képviselő emberi társad-alom agresszív animalitásba fullad. A jellem felé elfordulást azonban Nathaniel Hawthorne meséje jelenti, melyben önálló személyiségjegy-ként jelenik meg a szörny boldogtalansága, s Thészeusz megérti a szenvedéseit, és szánalmat érez az éhes, nyomorult és embergyűlölő szörny iránt. A személyiség megkettőződése, a tükröz-ödés és identitáskeresés fontos motívumai a később született Minótauros-történeteknek. Franz Kafka és Julio Cortázar a modern kori művészlét parabolájaként jeleníti meg a labirin-tus foglyát. A XX. századi szövegek legfőbb nar-ratív újítása egy belső, minótauroszi nézőpont érvényesítésében rejlik.

Kékszakáll is különös átértékelődésen megy át a későbbi irodalmi alkotásokban, s ebben szerepet játszik a férfiakat leigázó vampok do-minanciája az életben és az irodalomban egy-aránt. A századvég már a férfiidentitás meg-gyengülését, elbizonytalanodását vetíti előre. A femme fatale korszaka ez, melyben felérté-kelődnek a harcias női magatartásformák, s a szerző itt átkötő utalásokat tesz a Lilith- és Sa-lome-történetekre. Míg a XIX. században ve-szedelmes házassághajhász sorozatgyilkost lát-tak benne, addig az új nőtípussal szemben Kék-szakáll a szenvedő maskulinitás kifejezőjévé válik, a titkát végsőig megvédelmező férfiét, akit a hetedik feleség végül megsemmisít. Eredeti tör-ténetét megőrizve a megváltás és a feltékenység mitémája köré szerveződnek a később született irodalmi művek, melyek közt intertextualitáson alapuló posztmodern szövegek is olvashatók.

Drakulát irodalmi figurává a vámpírkedvelő XIX. század avatta. Abraham Stoker a gótikus regény hagyományait követve a vámpírtörté-netet ötvözte az erotikával, új jelentéssel gaz-dagítva a havasalföldi karós vajda alakját. Stoker 1897-ben megjelent DRAKULÁ-ja az addigi vámpírtörténetek megkoronázását jelentette. Köny-vében a szilárd alapokon nyugvó nyugati világ csap össze a Keletről érkező veszedelemmel. Érdekes újdonság volt a háború utáni évek Dra-kula-irodalmában a név anagrammaként való használata (Alucard, Cardula, Lucrada), talán a háborús titkosírást követni vágyók divatjaként. A hetvenes évektől kifulladás történet új műfajok

köntösébe bújít, így horror, sci-fi, detektívre-gény, gyermekirodalom és történelmi regény-paródiák formájában találkozhatnak vele az olvasók, s a stokeri narratív technika paródiája sem maradt el. Mindezeket a jellegzetességeket Boris Vian *DRENCULA* című polgárpukkasztóan erotikus írása ötvözi leginkább. Művében kettős topográfiával rukkol elő, egyrészt a transzszilván táj sajátosságait karikírozza, a Kárpátok, vízmosások és denevérek ijesztő világát, másrészt az emberi testet cserkészi be androgün hősével. A Drakula-történet tipikus közegtranszcendens mítosz, az irodalomban kimerült vérszívó sztorija a XX. században más műfajban kel új életre. A mítosz igazi felfutását az 1931-ben Lugosi Béla *DRAKULA*-filmjével indító populáris kultúra teremtette meg, mely igazi tömegélménnyé tette a figurát, a Drakula-történetek özönét indítva útjára. Mitikus másodvirágzásában így sokszorozódhatott meg a filmekben túl a filmplakátok és a filmes könyveket ellepő stand-fotók által.

Femme fatale

A kötet talán legizgalmasabb fejezetének archetípusa az antikvitásban gyökerezik, noha a XIX. században, a feminizmus kezdetekor vált igazán népszerűvé. Ikonográfiájához tartozik a csábos hajzuhatag, az elbűvölő hang és az erotikus tánc, s képviselőik ezekkel a kivételes adottságaikkal valának férfigyilkossá.

„*Lilith, a vámpír*”⁷ (Kányádinál: Lilit) a sumér Gilgames-eposzban jelenik meg először pusztító női démonként, mint aki gyönyörű hajával megigézi a férfiakat, és telhetetlen szexualitásával sorra elpusztítja őket. A babiloni fogság során kerül át a zsidó hagyományba, s ott Ádám felesége, sőt Jahve élettársa lesz. Az ÓTESTAMENTUM kettős teremtménye szerint az első teremtetten ember androgün volt, és Lilith fellázadt, mert egyenrangú félként nem akarta alávetni magát Ádámnak. Az Úr így Évát később Ádám oldalbordájából teremtette. Lilith az egyik legősibb női mítosz, az európai irodalomban mégis Goethe kanonizálta a zsidó mitológiára támaszkodva. Ám Lilithet is más műfaj teszi ismertté, ikonográfiáját a preraffaeliták dolgozzák ki. Rossetti szonettet ír, és megfesti a felesége portréját *LADY LILITH* címmel, képével igazi vámppá avasza, a nő, kinek attribútumaiként az illatos rózsát és bódító mákot teszi meg. Rossetti versében Évát elcsábító kígyóvá változtatja őt,

a teremtményéről a bűnbeesésre helyezve a történet hangsúlyát, s Frank Wedekind is a teremtés-bűnbeesés-szexualitás topográfiája mentén járja körül Lilith történetét. *LULU* című versében Lilith „*öldöklő angyal*”, aki egyszerre démoni és animális, míg *A FÖLD SZELLEME*-ben kígyó alakban az ősgonosz és a női princípium első megnyilatkozója. Nabokov *LILITH* című költeményének „*démoni nimfáskája*” már a posztmodern Lilithként értelmezhető Lolitát előlegezi. Primo Levi *LILITH* című elbeszélése Auschwitzot idézi meg három idősíkon, melyben Lilith a holokauszt túlélők tanúságtétele, amit a pusztulás által fenyegetett zsidó kulturális emlékezet őrzői kötelesek továbbadni. Bármilyen különös, de Kányádi nem tesz említést Thomas Mann *VARÁZSHEGY*-éről, melyben Settembrini Mme Chaudat-t nevezi Lilithnek, fiatal férfiak megrontójának.

Salome Lilith leszármazottja, tőle örökli kígyómozgását, de vörös hajzuhatag helyett csillogó ékszerek és diszes ruhák s az érzéki csábítás szimbólumaként értelmezhető táncja jellemzik. Alakja az Európában virágzó orientalizmus hatására a romantika korában tért vissza az irodalomba és a festészetbe. Egyéniséggel a XIX. században ruházzák fel anyjától való különválasztásával, s a róla született történetek azt példázzák, miként válik a Heródes árnyékában meghúzódo gyereklányból tudatos femme fatale. A Heine nevéhez fűződő irodalmi paradigmaváltást Salome Keresztelő Szent János iránti vonzalmának mítémája jelenti. A feminizmus kialakulásakor vált Salome a századvég kedvelt nőalakjává. Diadalútja a festészetben kezdődött, Henri Regnault valóságos festményáradatot elindító képén Salome a végzet asszonyaként vágykeltő, férfipusztító, buja táncosnőként jelenik meg. Gustav Moreau látnoki Salome-festménye a századvég egyik nagy hatású regényének íróját, Joris-Karl Huysmanst is megihlette. A *KÜLÖNC* című regényéből az ősi, vad pogány mitológiák varázsa tör elő, s Salome a különböző kultúrkörök istennőinek – Ízisz, Aphrodité, Hélena, Lilith, Judit, Gorgó – tulajdonságaival felruházva válik kamasz lányból érzéki és hisztérikus femme fatale-lá. Apollinaire-t, Rubén Darriót és Oscar Wilde-ot a tánc pusztító ereje és a halál motívuma ragadta meg. Apollinaire *A TÁNCOSNŐ* című szürrealis történetének hősnője a befagyott Duna jegén táncol, mikor beszakad alatta a jég, s a hirtelen összezáruló jégtáblán

csak a táncosnő feje marad a felszínen. Rubén Dario SALOME HALÁLÁ-ban a táncosnőt egy nyakára tekeredett, kígyót formázó ékszer fojtja meg, s feje János levágott fejéhez gurul. Saloméval így módon saját princípiuma, a kígyóvá lett mozgás végez. Oscar Wilde intertextusa Salomét kettős természetűként, szűz istennőként és szajhaként ábrázolja, s e kettő felcserélhetőségét sugallja. Wilde SALOMÉ-jában felmerül a viszonzószerep gondolata, s Keresztelő Szent János azért menekül, mert vonzódik a táncosnőhöz. August Strindberg naturalista JULIE KISSZONY-ának emancipált Saloméja már a férfiakat engesztelhetetlenül gyűlölő, egyenjogúsáért harcoló, frusztrált északi nő típusaként jelenik meg. Salome egy fontos pillanatban lépett színre – mondja Flaubert –, a kereszténység születésénél asszisztált, de egy régebbi, titkokkal teljes civilizáció nőiségét képviselte.

Lilith és Salome ősi mítoszával szemben a behízog hangjával csábító Lorelei a német romantika szülötte. Az alkonypírban sziklán daloló szöke szépség története a femme fatale attribútumaival építkezik: aranyhaj, alkony, vad sziklák, varázslatos ének, elkárhozott férfiak. A toposzt életre hívó Clemens Brentano 1801-ben írt balladájában egy középkori boszorkánypert idéz meg. A varázsló hírében álló LORE LAY máglyahalálra vágyik, mert kedvese elhagyta, de a szépségétől elbűvölt püspök inkább zárdába küldi, ő azonban odafele menet letekint egy szikláról a Rajnára, s egy hajón a kedvesét vélvén felfedezni, a mélybe veti magát. A mítosz később kibővült Venus és Narcissus történetével, s Kányádi értelmezésében a visszautasított, magát elemészto Lorelei történetének mélystruktúrája Ekhoéhoz hasonlatos, aki elkeseredésében sziklává vált, éneke pedig a férfiakon bosszút álló, csábító tündér szirénhangjává változott. Heine hamar túllépett a zokogó gyász-tündér mítoszon, nála a lányból csodálatosan daloló szépség válik, akinek énekét hallva egy matróz elveszejti magát a habokban. Lorelei történetét a századvég idézte vissza, a romantika ragacosz szirupját mítoszparódiákkal felítatva. Siegbert Meyer „legnémetebb lány” Lorelei-je egy harcos valkür, aki megelőlegezi a nemzetiszocialisták által Németország allegóriájává fejlesztett amazont, Oskar Kokoschka II. világháború alatt készült híres festményén pedig Lorelei cápán lovagló barnainges, aki békát tart a kezében, és brit tengerészek fejét nyomja a víz alá.

Casanova

A XIX. század második felétől elterjedt Casanova-mítosz a legkésőbb született irodalmi mítoszok közé tartozik, melyben a szerzőt a történelem és legenda kapcsolata izgatja leginkább, s korabeli sajtóanyagok felhasználásával bizonyítja be, hogy a legendagyártókat semmi nem riasztja vissza. Casanova EMLÉKIRATOK-ja a közép-európai térségben német közvetítéssel terjedt el, és a XX. század elején fontos szerepet játszott az Osztrák–Magyar Monarchia kulturális életében, melynek Casanova-áradatát Hofmannsthal és Stefan Zweig indította el. A legendagyártás mechanizmusait tanulmányozva Kányádi András a kalandor Bécshez, Prágához és Budához fűződő mendemondáinak eredetét nyomaiba.

Az EMLÉKIRATOK-ból tudható, Casanova menyire utálta a prúd barokk-rokoko Bécsét, ám a róla szárnyra kelt legenda szerint itt kis híján megházasodott. A *Neues Wiener Journal* egy legendaképző szándékkal megírt tárcája szerint Casanova 1767-ben érkezett Bécsbe, ahol a császárnő védelme alatt áll, s pártfogói pénzét költi, de házárdjatekért kiutasítják. A legenda szerint elutazása előtt még betért a Stephansdomba az éjféli misére, itt megpillantott egy gyönyörű nőt, átadta neki kardját és zsoltároskönyvét, a fizikai és szellemi világ között örlődő kalandor attribútumait, majd sietve távozott. A róla szóló későbbi történetek már Casanova megállapodni képtelen, örökös bolyongást választó személyiségét idézik.

A prágai legendának, miszerint Casanova találkozott Mozarttal, és ő a DON GIOVANNI librettójának társszerzője, a rejtelmekkel telített középkori város szinte felkínálta magát, s ez talán így is történt: 1787. október 27-én mind Mozart, mind Casanova Prágában tartózkodott. Mozart sikereinek színtere volt a város, Casanova utolsó éveit töltötte itt. Bár egyetlen Mozart-lel sem említi Casanovát, s az EMLÉKIRATOK sem tartalmaz utalást a híres zeneszerzőre, 1924-ben Casanova duxi könyvtáros hagyatékában a kutatók felfedeztek két vázlatot a DON GIOVANNI librettóváltozatára, s az írók képzelete beindult e lelet ismeretében. Casanovát és Mozartot megidéző történeteikben a szakmai rivalizálásukat, nemzeti identitásuk különbözőségét és az emigráció-szabadság-művészet gondolkörét járják körbe az írók.

Casanova Budán nem járt soha, csak Pozsonyban. Az erről szóló mendemondát Fenyő Miksa

annak idején már megcáfolta, de ez nem zavar-
ta a hazai legendagyártókat. A magyar olvasók
már 1873-ban megismerhették Casanova ka-
landjait, s Kányádi szerint talán szöveget üttött a
fejükbe, hogy a híres kalandor mindenhol meg-
fordult, csak nálunk nem. A legenda szerint
Casanova mindössze egy napot töltött a város-
ban, de ez elegendőnek bizonyult Buda összes
nevezetességének felsorakoztatásához, melyek
közös szimbolikus tere a Tabán volt. A szöveg-
variánsok közös alapsémára épülnek: az ólom-
börtön után gyógykúrára vágyó hősiünk az itá-
liai szökése után Fiuméba keveredik, onnan
indul betegségét kezelteni a budai fürdőkhöz.
A Tabánban egy szerb fogadós házában száll
meg, akinek a lányába első látásra beleszeret,
de annak kérése megsebesíti, és elkergeti. E tör-
ténetek legmulatságosabbika Lestyán Sándoré,
akinek 1940-ben megjelent könyvében Casano-
va az ablakon keresztül menekül a szerb fogadó-
ból, s a budai háztetőkön végigszaladva meg sem
áll Párizsig. Ezek után nem csoda, hogy Casanova
rossz emlékekkel távozott Magyarországról,
ezért is nem írt róla soha az EMLÉKIRATOK-ban.

Kányádi András látszólag nem tulajdonít jelen-
tőséget a mítoszok színikonográfiájának, de ösz-
tönösen ráérez ezek fontosságára, és idézeteivel
érzékenyen tolmácsolja e történetek színvilá-
gát. A mítoszok meghatározó színei az arany,
az ezüst és a vörös árnyalatai, s e három szín
kombinációi külön értelemmel telítődnek. Az
arany spirituális értelemben az isteni hatalom
és a halhatatlanság jelképe, ezüsttel párosulva
a földi dicsőséget, a pénz hatalmát, a gazdag-
ságot is kifejezi. Ám a mítoszokban az arany
leginkább a vörössel – s annak árnyalatai közül
is leginkább a bíborral – párosul, mely éppúgy
lehet az élet, a szerelem, mint a halál jelképe,
s mindkét esetben a vérrel asszociálható. Dra-
kula tápláléka az életprincípiumnak tekintett
vér, melyet áldozatából szív ki, nekik is gyö-
nyört okozva. A kötetben tárgyalt mítoszok közül
különösen a femme fatale-féjezet tobzódik a
színekben: „*Bíbor és rubin, arany és ezüst, Velence
és Palesztina tiündöklök verseny: a femme fatale ér-
zéki, dekadens, orientalista képzetét nyújtva.*” Ká-
nyádinak van miből merítenie, hiszen a szerzők
sem fukarkodnak a színszimbolikával. Rubén
Dario a vörös árnyalataival érzékelteti „*a femme
fatale halálos esszenciáját*”, Wedekind Lulu–Lilithje
„*rózsaszín tüllben túl animális*”. A mítoszokban és
mesékben az aranyhaj a női kíváncsiságot és

elbűvölés különleges attribútuma. Aranyhajú
Daphnis szerelme, a „*porcelánfehér bőrű*” Cléo,
s Rosetti boszorkány–Lilithjének is „*szívet körül-
tekerő, fojtogató aranyhaj*”-a van. A hős a „*hosszú
aranyhaját viselő*”, aranycsatos ruhájú, aranyhár-
fán játszó tündérért, Loreleiért epekedik. „*A
haja mint a nap ragyog, a szeme Rajna-szín*” – írja
róla Apollinaire is. Saloménak, az „*ámbraszemű
hercegnőnek*” fényűző öltözkését „*velencei ötvös-
munkához hasonló aranyláncok díszítik*”, „*enyhe ajka
gránátalma*” színű. „*Bíbor lepedő*” fedte ágyán
hever, s kígyót formázó arany nyakéke „*melynek
szeme csillogó, vöröslő rubinból készült*”, hamaro-
san „*vértől vöröslő aranykígyó*”-ként hever majd
mellette. A Heródes által viselt szikrázó drága-
kövek: „*a tigris sárga szemével vetekedő topáz*”, az
„*aranycsőrű páva*”, opál, zafír, ametiszt és a gyö-
nyörű, zöld tűző smaragd is a pompázatosságot
hivatottak kifejezni. A táncától elbűvölt tetra-
kának háromfajta bora van: „*az egyik bíbor, mint
Cézár köpenye, a másik arany, a harmadik pedig
vérszínű*”. Míg a táncosnő alakját arany és vörös
lengi körül, addig a Salomé és Keresztelő Szent
János között kibontakozó latens szerelem mí-
toszát megíró Oscar Wilde ezüsttel, a tisztaság
és őszinteség színével ábrázolja a vonzalmukat.
Az „*elefántcsont testű*” próféta, „*ezüst holdsugárra*”,
„*ezüstvirágra*” emlékezteti a táncosnőt, míg ő
Salomét „*ezüsttükörben fehér rózsá árnyékának*”
látja. Ám Keresztelő Szent János nemhiába jö-
vendöl „*véres holdat*”, „*fejét aranytálcn hozták*”
Salomé elé. A fekete a káosz, a halál, a gonosz
erők, de egyben a titokzatos mélység színe, s
János levágott feje Medúza-főhöz hasonlatosan:
„*Olyan, mint fekete kígyók gombolyaga, mely nyakad
köré tekerőzik.*” Lilith Vörös-tenger ihlette ere-
deti hajszíne Nabokovnál már a testen bukkan
fel „*rőt hónaljyszőrzetű*” démoni nimfácskáján.
A Casanováról szóló mítoszok már a rokokó
és a szecesszió színvilágát jelenítik meg. Casano-
va felkeresi Bécset, a „*rokokó-golden*” császári
fővárost, melynek levegője „*rózsaszínű erotikát
áraszt*”. Az ólombörtönből szabadult szívtipró a
budai fogadóba „*halványzöld*” kofferrel érke-
zik, a „*szerelm piros virágait*” dobja be a tabáni
villák ablakán, s szerelmi afférai között feltűnik
egy „*sárga rózsát kedvelő olasz grófnő*” is, akinek
„*rózsaszín erotikája*” van. A kék a megfoghatat-
lanság, az intellektus, a transzcendencia szim-
bóluma, a középkorban Lucifer bukkant angya-
lainak színe. Kékszakáll történetében a kékes
árnyalatú sűrű szakáll a tiltott szoba, a szemé-
lyes titkok, az intimitás szférájának metaforá-

jává válik. Eredetét tekintve Georg Kaiser drámájában Gilles de Rais „*kékesfekete páncélban*” tűnik fel, innen eredhet a kék szakáll metonímiája. Klaniczay Gábor szerint a szakáll mint a virilitás szimbóluma a középkorban minden korábbinál „*szexualizáltabb*” jelentést kapott:⁸ Kékszakáll mítoszává válásában közrejátszhatott, hogy a szakáll a férfiaság mellett a korlátlan uralom kifejezője, a mesékben a mágikus tudást, a bűverőt hordozó törpék, manók és koboldok attribútuma. Kányádi utal Michael Pastoureaux középkorász, színtörténet-kutató felfogására, miszerint a középkorban a kék szín fatyújelleggel bírt: mivel Kékszakáll gazdag volt, de nem nemesúr, a visszataszító kék szakállától való félelem a nemesasszonyok mésalliance-tól való idegenkedésének képzete. A szín a hős aurájává is válhat, Max Frisch KÉKSZAKÁLL-jának nincs kék szakállja, de feltűnő e színhez való ragaszkodása, kék Volvóval jár, kékek a lakás-felszerelési tárgyai, és kék a nyakkendője is, amivel az utolsó feleségét megfojtják. A szakáll színe humorforrássul is szolgált, Ludwig Tieck művében az orvos úgy vélekedik: a „*kékes*” szakáll időskorban megfehéredik, „*égszínké*”, majd „*molnárké*” árnyalatot ölt, tavaszi kúrával zölddé tehető, egy vaskúráról viszont piros-kék foltossá válik. Drakula színei a vörös és a fekete, mely ikonográfiához az irodalmi leírásokban és a filmes változatokban is ragaszkodnak. A XX. századi vámpírparódiákban azonban a szín is a kifigurázás eszközévé válik, Drakula így jelenhet meg H. C. Artmann 1966-ban írt művében „*lázpiros selyembelésű ibolyakék frakkban*”, a „*piros hattýúk fejedelmeként*”.

A mítoszok történeti alapjai a társadalmi valóságban gyökereznek, s a korabeli emberek életérzéséről, legmélyebb problémáiról szólva egy korszak uralkodó világképét közvetítik. Lévi-Strauss a mítosz és az élet viszonyát vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy a mítosz a társadalmi dialektikát fejezi ki.⁹ A mítosz növekedésével a komplexitása is nő, mindig új korok épülnek bele, s az újabb változata akkor lesz jó, ha eltávolítja, mi hiányzik az eredetiből, és ezt hozzászéli. A növekedés így módon a mítosz és a társadalom kölcsönhatásából keletkezik. Egy toposz különböző korokban más-más jelentéssel bírhat, és ezt minden esetben a társadalmi kontextus szabja meg. Drakula alakja képviselheti a véres középkori hűbéri viszonyokat, de megtestesítheti a XX. századi magányos entel-

lektüel típusát is. Kányádi András komoly filológiai felkészültséggel kalauzolja végig olvasóit az irodalmi alakváltozásokon, ám kevés érdeklődést tanúsít a mítoszok változását meghatározó társadalmi viszonyok iránt. Leginkább a „mi történt?” kérdése foglalkoztatja, s kimerítő részletességgel sorjázza a szöveg-összefüggések legbonyolultabb variánsait is, de a változások történeti-kultúrtörténeti okaira kevésszer próbál magyarázattal szolgálni. Tudjuk persze, hogy a mítoszkutatás kortárs változata irodalomközpontú, s az irodalomtörténész szerző a maga tudományterületén belül maximálisan kihozott mindent a témából. Egyfajta, a társadalmi kontextust jobban figyelembe vevő problémátörténeti megközelítéshez – ami nem áll távol a szerzőtől – azonban inkább fölébe kellene emelkednie saját tudományos diszciplínájának. Esszéit a mostaninál is árnyaltabbá tehetné, ha tágabb kitekintést nyújtana más művészeti ágakra, miként azt a femme fatale esetében tette a festészettel vagy zenei utalásaival. A mítoszok a vizuális művészeteknek s a zenének is örök témái, ezek az irodalmi szövegekkel szinoptikusan „egyenézve” komplexebb lenyomatát kínálják egy korszaknak, mint ha csak az irodalmi vonatkozásait tekintjük. Már a társművészetek különböző korokra jellemző mítoszválasztásai is árulkodók, a szerző által nem említett Rembrandt JUPITER ÉS MERKÚR MEGLÁTOGATJA PHILEMONT ÉS BAUCIST (1658) című képén a síron túl is hűséges párt örököltette meg, ám a századelő festői már a misztikus, erotikus elemekre voltak fogékonyak, amint azt Edvard Munch A VÁMPÍR (1893) című képe is jól példázza. A zenében említhetnénk Kékszakáll történetét is, mely a XX. században vált igazán ismertté a szerző által is említett Bartók Béla A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA című operája révén. Komoróczy Géza felfogásában a mítosz nem irodalmi műfaj, hanem szemlélet, világnézet, amely bármilyen műfajban kifejeződhet.¹⁰ Kányádi András kiváló mítoszelemzéseit a plasztikusabb társadalomkép és a társművészetek szélesebb körű bevonása tehetné igazán „3D”-sé.

Kányádi a legtöbb esetben eredeti angol, német és francia szövegekkel dolgozik, s mert a magyar fordításokat sok esetben pontatlannak vagy elnagyoltnak érezte, több változatban oldotta meg ezt a problémát. Leggyakrabban a kérdéses magyar szóhoz vagy kifejezéshez zárójelben odaírta az eredeti szót is. Több esetben az eredeti szöveget idézi először, s azt követi

zárójelben a magyar fordítás. Ilyen hosszabb szövegrész a Drakula szerzőjeként ismert Bram Stoker önvallomása, amelyet zárójelben olvashatunk magyarul is. Ez a módszer egyes szavak, rövidebb kifejezések esetén még nem zavaró, hosszabb szövegrészek beidézésénél azonban megtöri az olvasás ritmusát, feleslegesen megketőződést ékelve egyazon szövegtestbe. Egy másik változatában a szerző idegen nyelven idéz hosszabb szövegrészt, melyhez a fejezetvégi jegyzetből kell hozzáböngészni a magyar fordítást. Ilyen az a Casanova duxi hagyatékában megtalált terjedelmes francia nyelvű levél is, melyet a főszövegben eredetiben olvashatunk, és a megértésért hátra kell lapoznunk a jegyzetekhez. Legrosszabb változatában azonban nincs is magyar fordítása az eredeti nyelven idézett szövegnek. Az olvasó kitalálhatja például, hogy mit sugdos Lilith a kígyónak: „*wrap me round*”, „*fold me fast*”, „*grip and lip my limbs*”, ha meg nem tud angolul, hát úgy kell neki. Kányádi korrekt módon kezeli az általa felhasznált eredeti szövegeket, talán túlzottan is, ám az idézési-fordítási technikáját illetően következtelen, s ez a nyelvi egyenetlenség nehézkessé teszi az ily módon háromnyelvűvé vált könyv olvasását. Talán szerencsésebb lett volna a főszövegben mindent magyarul írnia, s a jegyzetapparátusban közölni a fordításokat, hogy a nyelvészet és a fordítási technikák iránt mély vonzalmat érző olvasók ott tanulmányozhassák. Külön kiemelendő érdeme azonban a szerzőnek, hogy ízes szófordulatokkal élve, élvezetesen ír bizonyult kérdésekről is, felcsigázva olvasói érdeklődését a téma iránt. Ehhez segítséget is nyújt, a fejezetek végén pontos forrásleírással szolgál, és külön irodalomjegyzékben tünteti fel az adott mítoszokról elemzéséhez felhasznált irodalmat, kötetének végén pedig átfogó, tematikus szakbibliográfiával nyújt eligazítást a mítoszkritikával behatóbban foglalkozni kívánó olvasóknak. Sajnos az általa ajánlott legalapvetőbb irodalom – így többek között Gilbert Durand, Gaston Bachelard, André Jolles, Maud Botkin – még nincsen lefordítva, és Kányádi addig kevés esélyt lát a magyar mítoszkritikai iskola kialakulására, amíg legalább e szerzők művei magyarul nem olvashatók. De talán éppen az ő hazai berkekben szokatlan műfajú, élvezetesen megírt és továbbgondolásra sarkalló könyve ad majd kedvet és lendületet a hazai fordítóknak és a mítoszkritikai indíttatású kutatásoknak.

Könyvének elején a szerző felhívja olvasói figyelmét egyik kedves mestere tanácsára. Frye arra tanít, hogy az irodalmi művekhez úgy közelítsünk, mint a múzeumlátogató a képhez: kissé hátrálépve, akkor jobban meglátjuk a lényegét, mely szerint maga a mítosz. Nos, megfogadva a tanácsot, végezetül lépünk egy kissé hátra, s vessünk még egy utolsó pillantást Kányádi András hőseinek színpompás körparancsára. Láthatjuk a fává változott örök szerelemeket s a kígyót csábosan ígésző Lilithet, elbűvölődünk Salome transztáncától, együtt érző pillantást vetünk a magányos Minótaurosra, szinte halljuk közben a Rajna tündérének szívbe markoló énekét s a vízbe fúlt Leander után zokogó Herót is, megperzselődünk Kékszakáll titokzatos tekintetétől, még pirkadat előtt búcsút intünk Drakulának, s jót mulatunk a Buda háztetőin végigszaladó Casanován. S valóban, így hátrálépve talán jobban megértjük a lényegét, a mítoszok örök körforgását a hatalom, a szenvedés, az erotika, a szerelem, a szenvedélyek és a halál körül, s megértjük, hogy az ölés és ölelés körtánca nem egyéb, mint csók, vér, könny és egyéb testnedvek.

Jegyzetek

1. Joseph Cambell: Az EZERARCÚ HŐS. Édesvíz Kiadó, 2010. 15.
2. Kerényi Károly: MI A MITOLÓGIA? = Az ÖRÖK ANTIGONÉ. VALLÁSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK. Paidion, 2003. 322.
3. Heffner Anna: ÉGI ÉS FÖLDI SZERELMEK. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., 2009. 115.
4. Kerényi Károly: Az ANTIK VILÁG NEMI ERKÖLCSE. = Az ÖRÖK ANTIGONÉ. VALLÁSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK. I. m. 119.
5. Mircea Eliade: MÉPHISTOPHÉLÉS ET L'ANDROGYNE. Gallimard, Paris, 1959.
6. Klaniczay Gábor: BOSZORKÁNYOK, VÁMPÍROK ÉS FELVILÁGOSÍTÓK. = A CIVILIZÁCIÓ PEREMÉN. Magvető, 1990. 309–314.
7. G. S. Kirk: A MÍTOSZ. Holnap Kiadó, 1993. 104.
8. Klaniczay Gábor: DIVATOS SZAKÁLLAK ÉS ERETNÉK RONGYOK. = A CIVILIZÁCIÓ PEREMÉN. I. m. 181.
9. Mary Douglas: A MÍTOSZ JELENTÉSE. = REJTETT JELENTÉSEK. Osiris, 2003. 192.
10. Komoróczy Géza: ÚT A MÍTOSZHOZ. = MITOLÓGIA ÉS HUMANITÁS. TANULMÁNYOK KERÉNYI KÁROLY 100. SZÜLETÉSNAPIJÁRA. Osiris, 1999. 260.

Argejő Éva